

TURI GÁBOR

KILÁTÁSOK

Feleségemnek, köszönettel a támogatásért és a türelemért

Turi Gábor

Kilátások

Írások két Magyarországról

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2011

A könyv megjelenését támogatta:

Hajdú-bihari Napló

Hajdúsági Sütödék Zrt.

ISBN 978 963

© Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press
www.dupress.hu
Felelős kiadó: Dr. Virágos Márta
Készült a

TARTALOM

Előszó.....	11
SOKSZÖG	13
Szemben a hatalommal	15
Egy diplomata végnapjai	23
Haza, felhők között	30
JÁTÉKSZABÁLYOK	37
Kamaszkorom legszebb hava	39
Pincelakók	42
A kertbarát.....	47
Elkísértük a mozdonyvezetőt	50
Ismeri Ön az alkotmányt?.....	54
Nem tetszik.....	58
Játékszabályok.....	60
A tükör	61
Kutyadolog.....	62
Kutyagumi	66
Kettőt jobbra, kettőt balra	66
Kecske	69
Különvélemény a kabaréről	71
Képeslap a Dunakanyarból.....	73
Grand Boulevard Hajdúböszörmény	75
Délibáb híján	77
Zime-zum – Puskás Gábor későn futott	80
Válasz a Napló cikkére	82
Egy boltról, ami van, csak neve nincs	84
Technológia	86
Vásár.....	88

Nem pénz?	89
Szánkólesen	90
Úton Rőfivel	92
Hazatérés	94
KÖZÉP-EURÓPA VONAT	97
Útitársunk, Magyarország	99
Expressz út Berlinbe	100
Mesél a bécsi erdő.....	104
Jelentés a határról	105
Közép-Európa vonat.....	107
Alla Turca	111
Szolidaritás-eposz	113
Százezer magyar.....	116
Szeku-sztori	117
Összeesküvés	118
Számtan.....	120
Hatvannyolc.....	121
Félix	122
Amerika messze van, de már látszik.....	123
Amerika segít, ha magunkon segítünk.....	125
Válság.....	128
Medvetánc	129
Tragédia	130
Verecke híres útján	131
MŰCSARNOK	133
Hol sírjaink domborulnak.....	135
István, a nemzeti	137
Haj, haj, haj.....	139
Versek tömjénfüstben.....	140
Cseh Tamás Műcsarnoka	142
Győző, nem működik a kontroll!.....	143
Pentaton	146
Pornó a zenekari árokban	147
Ami a zenekari árokból kimaradt	149

Sajátosság és egyetemesség.....	152
A távolság ára.....	154
Kik/mit olvasnak Balmazújvároson?	156
Egy kiadó irányai	159
Ünneplő nagyérdemű	160
Az élet képtelen változásai.....	161
Fészek.....	163
Mesterkurzus.....	164
Éltető gyötrelem.....	165
Művészet kilóra	168
ÉS A FEJEKBEN MI VAN?.....	171
Elefántsonntorony? Gittegylet?.....	173
És a fejekben mi van?	175
Ha... ..	177
Levél.....	179
V... ..	181
I... ..	182
Búcsú.....	184
KI NYER MA?.....	187
Merre tovább, MDF?.....	189
Szerkesztik Debrecenben.....	191
A magyar út	193
A mi dalunk.....	195
Vétkesek közt... ..	197
Péntek, június 16.	199
A nagy találkozó	201
Heti levél – Tisztelt Berger úr!.....	203
Heti levél – Tisztelt Nembelépő Honfitárs!.....	205
Egy DEKÁ-val kevesebb.....	206
Útjaim	209
Híven.....	211
Kampánylesen	212
Után.....	214
Egy másik DEKA	215

Szemüvegek	217
Hogyan szolgáljon a szellem?	219
Vannak változások... ..	222
Mélylocsolás	225
Új asztalfoglalás	227
Kuruc, labanc	229
Az új baloldalért.....	231
Párttalanul.....	232
Elcserélt fejek	234
Hány DEKA?	236
Perestrojka vodka.....	238
Enyém, tied... ..	239
Bocsánat, vállalkozók	240
Elhisszük?	242
Menetrend, váltó	244
Debrecen non coronat?	246
Új fontosak	248
Engedetlenség	249
Veszélyes Budapest	250
Magyar piac	251
Türelem.....	253
Karácsonyi vásár	254
Info	255
Sztárok	257
Mi vár ránk?	258
III/III.....	259
Puli	261
Hangulat	261
Pásztorok	262
A kapitány.....	263
Kilátások.....	264
Bal, jobb	265
Meo.....	266
Árpád, István.....	267
Emberrablás	268
Charta	269
Sajt, ó.....	270
Stádium	271

A szabad madárnak nehéz lett a szárnya.....	272
Puccs után.....	275
Karizma.....	276
Minőség, derengve a távolodó időben.....	277
Mennyből a miniszterelnök.....	278
Szabad-e?.....	280
Magyar BBC.....	281
Iszom, tehát vagyok.....	282
Valami nem történt.....	284
ÁBEL A JOGÁLLAMBAN.....	287
Az utca embere.....	289
Ló, kutya, könyv.....	290
Nyelvelés.....	291
Külpol.....	292
A vidék hangja.....	293
Harag és elfogultság nélkül.....	294
Zenevonat.....	295
Kakasszó.....	297
A reklám helye.....	298
A negyvenötödik nap.....	299
Egy nap Debrecen.....	301
Ábel a jogállamban.....	302
Jó emberek.....	303
Szószerk, stílus.....	304
Tüntetőleg.....	306
A vélemény szabad.....	307
Rádió utca 12.....	308
Hátsó bejárat.....	309
Nebet az ország.....	310
Angyalszáj.....	311
Különös nap.....	313
Az estek estje.....	314
Képtelen beszéd.....	315
Szalámitaktika.....	316
Hazudni nem szabad.....	317
Magányos éjszaka.....	319

Mestersége címere	320
Kínai fal	321
A siker titka	323
Hat tyúk tava	324
 AZ ÍRÁSOK EREDETI LELŐHELYEI	 327

ELŐSZÓ

Volt egyszer egy újságíró, aki tevőlegesen részt vett a rendszerváltásban, majd külszolgálatba lépett, hazatérve közéleti szerepet vállalt, s nem tért vissza eredeti hivatásához. Ez az újságíró én voltam egykor, és talán ma is az volnék, ha a politikai fordulat – oly sok honfitársaméhoz hasonlóan – nem hoz gyökeres változást az életemben.

Mint az akkori mozgalmak aktív résztvevője, fájdalommal tapasztaltam, hogy a huszadik évforduló alkalmából kevés szó esett a demokratikus jogállam megteremtéséhez vezető átalakulásról. Úgy látszik, két évtized sem elég ahhoz, hogy az ország feldolgozza magában a folyamatokat, és egészséges viszonyt alakítson ki közelmúltjának meghatározó eseményével. A hiányérzet indított arra, hogy érintettként hozzájáruljak a történetek felidézéséhez. Nekiláttam, hogy összegyűjtsem és kötetbe rendezzem az 1974–1999 között keletkezett, túlnyomórészt debreceni lapokban közölt írásaimat, fiókban maradt cikkeimet, visszaemlékezéseimet.

Tisztában vagyok azzal, hogy egy seregnyi betű nem helyettesítheti a megemlékezéseket, de hozzájárulhat az emlékezet ébren tartásához. A megelőző időszak, a Kádár-korszak felelevenítése nélkül azonban értelmetlenek maradnának a 89–90-es évek. Mint ahogy a rendszerváltás sem zárult le 1990-ben, de az utolsó írás megjelenésének idején sem. A folyamat, amely a pártállami rendszer felszámolásától a demokratikus magatartásnormák és a polgári éthosz meggyökerezéséig vezet, hosszú időt vesz igénybe. Ezért kerültek be a gyűjteménybe korábban, illetve a fordulat után született írások, az előzmények és a következmények keretébe illesztve az átalakulás időszakát.

A kötet megjelenetését más is indokolja. Két évtized alatt felnőtt egy politikailag szabad, de szakmailag szűk keretek közé szorított újságíró-nemzedék, amelynek tagjai – korosztályos olvasóikhoz hasonlóan – vajmi keveset tudnak az elődök tevékenységéről. Pedig az akkori központosított világban, a szigorú politikai kontroll ellenére is születtek vállalható újságírói teljesítmények. Első munkahelyem, a Hajdú-bihari Napló 1975–86

közötti, párt- és munkásörgyűlésekről tudósító, termelési riportokkal terhelt oldalait lapozgatva persze nehezen érthető, miként lehetett abban a közegben egyáltalán létezni – hogy aztán a kulturális rovat portréit, művészetkritikáit, jegyzeteit, riportjait olvasva egészen más világban találja magát az ember.

A könyv hét fejezetre tagolódik. A Sokszög személyes hangú bevezetés sok váltásból álló életem fontosabb állomásaiba és helyszíneibe. A Játékszabályok, a Közép-Európa vonat és a Műcsarnok írásai a rendszerváltáshoz vezető korszak közérzet-lenyomatai hazai, nemzetközi és kulturális szemszögből. Az És a fejekben mi van? az életet naiv társadalomalakító hittel kezdő fiatalember világképének alakulását mutatja be a rendszer lényegének megismerésétől az uralkodó ideológia megtagadásáig. A kötet gerincét adó Ki nyer ma? a rendszerváltás eseményeit követi nyomon. Végül az Ábel a jogállamban írásai a váltást követő időszak jelenségeiről tudósítanak rádiójegyzetek formájában.

Kérdés, milyen érdeklődésre tarthatnak számot tegnapi, sőt tegnapelőtti cikkek, amikor a gyors tájékozódás kényszere folyamatosan felülírja agyunkban a korábbi információkat. Emlékezet nélkül nincs múlt, távlatosság hiányában pedig a jelenben sem tudják magukat elhelyezni az újabb nemzedékek. Ezért kezdeményeztem a korabeli szövegek kiadását. De reményeim szerint más is kirajzolódik a kötet írásaiból: egy olyan demokrácia-felfogás, amelynek felmutatását mindennél időszerűbbnek tartom a rendszerváltással beköszöntött szabadság terhével birkózó, végzetesen megosztottá vált Magyarországon.

A kötetet nemcsak azoknak ajánlom, akik részesei voltak ezek az éveknek, hanem azoknak a fiataloknak is, akik számára már történelem az általunk megélt idő.

Debrecen, 2010 októbere

Turi Gábor

SOKSZÖG

Szemben a hatalommal

Az amerikai National Forum Foundation ösztöndíjával 1991-ben három és fél hónapot az Egyesült Államokban töltöttem. Washingtonban a politikai intézményrendszert tanulmányoztam, két lapnál – The Washington Times és a norfolki The Virginian-Pilot/The Ledger-Star – pedig újságírói gyakorlatot folytattam. Utóbbi szerkesztőség felkért arra, hogy személyes beszámolóban idézzem fel a magyarországi rendszerváltáshoz vezető utamat. Az amerikai stílusban fogalmazott, fényképekkel illusztrált cikk a lap szeptember 9-i számában jelent meg.

Nem tudom, hogyan kezdődött, és nem tudom, hogy végződik. Ezeket a kérdéseket még nem tettem fel magamnak, mert ahhoz nyugalomra és egy perc szünetre lett volna szükség. Arra pedig nem volt érkezésem.

Apám, vidéki tanító fia, katona volt a II. világháborúban. Akkor fogták el a szovjetek, amikor a front már átvonult az országon, és ő hazafelé igyekezett. Örményországba hurcolták hadifogolyként. Mire 1948-ban kiszabadult, a kommunisták átvették a hatalmat Magyarországon. Itthon azt tanácsolták neki, lépjen be a pártba, hogy védettséget nyújtson apjának, aki nem volt a kommunizmus híve. Mindketten egy kis szabolcsi faluban tanítottak, és hamarosan apámat neveztek ki az iskola igazgatójának.

Soha nem léptem be a kommunista pártba.

Anyám, református lelkész lánya, reggelenként és esténként elsötétített szobában olvasta a bibliát. Otthon kereszteltek meg engem is, nem a templomban.

Mégsem lettem vallásos.

Tizennégy éves koromban elkerültem otthonról a nagy múltú sárospataki gimnáziumba, amely 1952-ig az egyház tulajdonában volt. A 60-as évek közepén jártunk, a kommunista ideológia a fénykorát élte. A gimnázium sok mindent megőrzött korábbi hagyományából, de emlékszem,

minden vasárnap délelőtt a központi pártlap cikkeit kellett olvasnunk. Természetesen minden diák tagja volt a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek.

Nem könnyen viseltem az akkori gimnáziumokra jellemző vasfegyelmet és szigorú szabályokat. Jött a Beatles és a Rolling Stones, s a beatzenében – jöllehet a szövegét nem értettük – megtaláltuk érzéseink kifejezését. Lázadtunk, tiltakoztunk, különleges ruhákba öltöztünk, rendre megszegtük a kötelmeket. Nem csoda, hogy kirúgtak az internátusból.

A hadseregben töltött emlékezetes esztendő után a debreceni Kossuth egyetem angol és történelem szakára nyertem felvételt. Zenéltem, rádióműsort szerkesztettem, újságot írtam. A 70-es évek első fele volt ez, a magyar gazdasági reform lefékeződésének időszaka. Mégis, a nagybetűs Életet azzal a belénk táplált hittel kezdtük, hogy a marxizmus haladó társadalmi elmélet, csak rosszul valósítják meg. Az gondoltuk, majd mi megmutatjuk, hogyan kell a helyes úton járni. Gyűlöltük a korrupciót és a kivételezettek hatalmát.

Az újságírás iránt elkötelezett, hasonló gondolkodású, fiatal kollégáimmal a helyi napilapnál próbáltuk mindezt megvalósítani. Az idő múlásával azonban egyre inkább hamis eszmék és tévhitek erdejében találtuk magunkat és az országot. Felismertem, hogy én is hazugsághálót szövögető, gonosz pókká válhatok.

Szerencsére az igazságtalanság és az elnyomás minden formája ellen tiltakozó ösztöneim megmentettek a veszélyes csapdától. Büszke voltam arra, hogy cikkeimben kerültem a szocializmus szó használatát. Egy olyan országban, ahol az újságírás elsődleges feladata a hivatalos állami ideológia képviselője és magyarázata volt, ez bizony nem kis fáradságba került. Az érvelés mindig ugyanúgy hangzott: aki a párt lapjánál dolgozik, annak az adott játékszabályokhoz kell tartania magát. Erre én is mindig ugyanazt válaszoltam: mutassanak egy másik lapot a megyében, ahol újságíróként dolgozhatnak.

Természetesen ez teoretikus vita volt, mert nem létezett másik napilap, és minden helyi orgánom a kommunista párt fennhatósága alá tartozott.

Ön cenzúra

Tíz évig a Napló kulturális rovatában dolgoztam, elsősorban színházzal és zenével foglalkoztam, távol a politikától. Munkahelyi konfliktusaim az éveim számával mégis gyarapodtak. A többi szocialista országtól elté-

rően Magyarországon nem létezett hivatalos cenzúra, a főszerkesztők azonban a kommunista párt helyi vezetőségéhez tartoztak. Így mi voltunk saját magunk cenzorai. „Öreg” – mondta a szerkesztő – „miért akarsz velem kibabrálni? Nem volna jobb mindkettőnknek, ha magad húznád ki ezt a sort a cikkedből?”

Csak egyfajta válasz létezett a felszólításra.

A pártba többször is kapacitáltak. Nem léptem be, mert fontosabbnak tartottam függetlenségem és erkölcsi integritásom megőrzését. Tudtam, ezzel bezárulnak előttem az előmenetel kapui a lapnál, de nem érdekelt. Fiatal voltam, és bíztam abban, hogy képes leszek hangot adni gondolataimnak.

Csakhogy az évek során egyre több írásom került az asztalfiókba, ezért érlelődni kezdett bennem az elhatározás, hogy megválok a laptól. A konfliktus 1985-ben különösen kiéleződött. A Magyar Újságíró Szövetség új etikai kódexének vitáját tartottuk a szerkesztőségben. Ezen részt vettek a szövetség pesti munkatársai és a megyei pártbizottság titkára is. A szövegtervezet első mondata így kezdődött: „Az újságíró köteles információit a szocialista Magyarország iránti elkötelezettséggel beszerezni, feldolgozni és közzétenni.” Én mindjárt a vita elején az javasoltam, hogy a mondatot a következőképpen fogalmazzuk át: „Az újságíró köteles információit a tények és a valóság iránti elkötelezettséggel beszerezni, feldolgozni és közzétenni.”

Ahogy mondani szokták, a kés megállt a levegőben. A főszerkesztő elfehéredő arccal mennydörögte, hogy a magyar újságírók etikai kódexéből nem maradhat ki a szocialista jelző. Szavazásra tette fel a kérdést, és a hatvanból nem akadt egyetlen kolléga sem, aki az én javaslatomra voksolt volna – bár többen egyetértettek velem.

Újra diákok között

Ezzel még nem ért véget a történet. A pártbizottság titkára példát akart statuálni, és kezdeményezte a „veszélyes ellenzéki góc” eltávolítását a szerkesztőségéből. Ezt még a főszerkesztő sem kívánta, bár személy szerint én okoztam neki a legtöbb konfliktust. Ehelyett nem sokkal később azt javasolta, hogy legyek az egyetemi újság felelős szerkesztője.

A debreceni egyetemi lap háromhetenként hat oldalon jelent meg, így ennél kényelmesebb állást aligha kívánhattam volna magamnak. Némi

habozás után elfogadtam az ajánlatot, és ezzel új korszak kezdődött az életemben. Ez 1986 elején volt, és azt terveztem, hogy rendes értelmiségiként bőségesen lesz időm arra, hogy bővítssem műveltségemet, sokat olvassak. Másképp történt.

Nem hiába tartja úgy a magyar hiedelem, hogy az ország utóbbi másfél évszázadának történetében az osztrákok elleni 1848-as szabadságharc-tól kezdődően az oroszok elleni 1956-os forradalomig minden megmozdulás kezdeményezője az ifjúság volt. Olyan diákmunkatársak körébe kerültem, akik dinamikusan gondolkoztak, radikálisan szembefordultak a rendszerrel; mondhatnám, kölcsönösen fölerősítettük egymásban a tiltakozás és a kritika hangját.

Egyes lapszámainkat úgy elkapkodták, hogy fénymásolva terjesztették az országban. A szerkesztőt elvileg az egyetemi pártbizottság titkára felügyelte. Voltak olyan cikkek, amelyek közlését majdnem megakadályozták, de ez már a rendszer agóniájának ideje volt, és a pártbizottság hatalma meggyengült.

Ezt a helyzetet részben mi idéztük elő, és ki is használtuk.

A demokrácia sátra

1987 szeptemberében Lakitelken, ebben a közép-magyarországi községben találkozóra gyűlt össze a magyar értelmiség színe-java, hogy megvitassa az ellenzék lépéseit. Ekkor alapították meg a Magyar Demokrata Fórumot nemzeti és demokratikus beállítottságú értelmiségiek. Ez a csoportosulás aztán vitafórumokat szervezett Budapesten a Jurta színházban az alkotmányozásról, a határainkon túli magyar kisebbség helyzetéről, a tömegkommunikáció szerepéről stb. Némelyiken magam is részt vettem, és kértem a szervezőket, hogy az egyetemi lap számára küldjenek anyagot terveikről. Ennek nyomán meghívást kaptam a Magyar Demokrata Fórum következő, 1988. szeptember 3-án tartott találkozására, amely új fejezetet nyitott a magyar történelemben.

Éreztem, ott a helyem.

Az összejövetelt az MDF egyik alapítójának – aki pedagógus és költő – portáján rendezték. A találkozó légkörét némi félelem lengte be, az ország minden részéből érkező vendégek tartottak a rendőrség esetleges beavatkozásától, de semmi nem történt. Ellenkezőleg, kitűnő ebédet főztek, finom borokat szolgáltak fel, míg a közelgő csendes forradalom ve-

zetői Magyarország jövőjéről értekeztek a felállított nagy sátorban. A végeredmény a Magyar Demokrata Fórum, mint „szellemi-politikai mozgalom” zászlóbontása lett.

Felvillanyozó, felejthetetlen nap volt. A társadalmi fejlődés mellett elkötelezett több száz résztvevő ugyanabban az irányban kereste a kibontakozást. Én ott helyben aláírtam a belépési nyilatkozatot. Postán megküldött tagsági könyvem a 145-ös számot kapta.

(Le)hallgatás

Debrecenből tucatnyian vettünk részt a lakiteleki találkozón, s néhány nap múlva elhatároztuk, hogy megalakítjuk az MDF helyi csoportját. Ez szeptember 14-én az Alföld folyóirat szerkesztőségében, nem kis izgalom közepette történt. A kommunista rezsim 44 éve alatt ez volt az első szervezett csoportosulás a városban, amely nyíltan szembefordult a rendszerrel. Az alapító nyilatkozatot 16-an írtuk alá: írók, egyetemi professzorok, értelmiségiek. Meglepetésemre engem választottak meg ideiglenes ügyvivőnek.

Büszkeséggel töltött el, hogy ezek a tiszteletre méltó emberek kitüntettek bizalmukkal, és tudtam, hogy valami új kezdődik el, de fogalmam sem volt a felelősségről.

A helyi napilap másnapi számában rövid híradás jelent meg a csoport megalakulásáról. Sokan érdeklődtek telefonon és személyesen a csatlakozás lehetőségéről. (Az MDF később, 1989 nyarán alakult át párttá.) Este, miután az utolsó látogató is távozott lakásunkból, feleségem kétségbeesetten állapította meg: vége a magánéletünknek, a titkosrendőrség majd lehallgatja a telefonunkat. Én csitítottam, hogy nincs semmi titkunk, ez nyílt szervezet, és nincs már messze a rendszerváltozás.

Neki lett igaza. Életünk attól a naptól gyökeresen megváltozott. Addig újságíró voltam, akire szókimondó cikkei miatt figyeltek az olvasók. Ettől kezdve úgy kezeltek, mint a rendszerrel szembe szálló ellenzéki mozgalom vezetőjét. Megszűntem magánszemély lenni.

A következő időszak lázas szervezőmunkával telt. Hetente egyszer találkoztunk. Egy hónappal a csoport létrejötte után meghirdettük az MDF debreceni szervezetének alakuló ülését. Az egyetem nyitottan viszonyult megkeresésünkhöz, rendelkezésre bocsátott egy termet a gyű-

léshez, amelyre mintegy 400-an jöttek el, köztük néhány jellegzetes arc a titkosrendőrségtől.

Megvitattuk az ország helyzetét, és meghatároztuk szervezetünk céljait. A gyűlésre eljött az MDF országos vezetőségének két tagja (egyikükből honvédelmi miniszter lett).

1988. október 14-e történelmi jelentőségű nap volt Debrecenben. A Magyar Demokrata Fórum maroknyi értelmiségi csoportból szervezetté alakult, és nyílt harcba kezdett a kommunizmus felszámolásáért, a parlamentáris rendszer és a piacgazdaság megteremtéséért.

Félelmek és remények

1988 ősze és 1989 tavasza lázas pártszervezéssel telt. Bizottságokat állítottunk fel a gazdasági, oktatási, egészségügyi, környezetvédelmi és jogi program kidolgozására. Üléseket vezettem, beszédeket mondtam, rengeteget dolgoztam azért, hogy elképzeléseinket széles körben megismerjék. Sokáig félelem és bizalmatlanság fogadott bennünket. Ne feledjük, még mindig ellenzékben voltunk.

Hónapokon át heti öt-hat estét voltam távol a családomtól. 1989 márciusában a párt első országos gyűlésén az országos választmány tagjává választottak.

Közben munkahelyet változtattam: három kollégámmal elindítottuk a vidék első független hetilapját. Bankok, szövetkezetek, kereskedők, magánvállalkozók bevonásával céget alapítottunk a gazdasági háttér megteremtéséhez. Az Úton 1989. március 15-én jelent meg.

Mivel a munkatársi gárda mindössze négyünkől állt, rengeteget kellett dolgoznunk. Szerettem csinálni, de egy hosszú, forró nyár után be kellett látnom, hogy a szerkesztés és a politizálás nem fér meg egymás mellett. Ezért elfogadtam az MDF-hez közelálló Magyar Fórum főszerkesztőjének ajánlatát, hogy legyek a hetilap debreceni munkatársa.

1990. január elsején álltam ott munkába, de a politikai események hamarosan nyilvánvalóvá tették, hogy nem fogok tudni az újságírással összpontosítani. Négy évtized után március 25-re kiírták az első szabad választásokat Magyarországon, s az MDF országos választmányának tagjaként az én feladatomban lett a megyei kampány irányítója.

Verseny a győzelemért

Ó, 1990 viharos tavasza! Feleségemnek ekkorra már elege lett a politikai aktivitásomból, de lehetett-e abbahagyni azt, ami egész addigi demokratikus tevékenységünkre feltehetette a koronát? Ismét fejest ugrottam a vízbe. Épp csak ízlelgettük a demokráciát, így a kampányfogásokat is magunknak kellett kitalálnunk. Jártam a vidéket, szerveztem, agitáltam, plakátokat ragasztottam. Péntekenként Budapestre utaztam eligazításra, és szóróanyagokat, zászlókat, jelvényeket szállítottam Debrecenbe. Trabantom néha majdnem összeroskadt a súly alatt. Útközben időnként olyan fáradtság tört rám, hogy ébresztő gyanánt a nyitott ablak mellett hangoosan énekeltem az éjszakában.

A legnehezebb feladat a képviselőjelöltek kiválasztása volt. Engem is javasoltak, minden további nélkül bejuthattam volna a parlamentbe, de nem akartam magára hagyni a családomat.

A választás pártom fényes sikerét hozta: a megye kilenc körzetéből hatban a mi jelöltünk diadalmaskodott. A Magyar Demokrata Fórum országosan is a legtöbb szavazatot szerezte, és koalíciós partnereivel, a Kereszténydemokrata Néppárttal és a Kisgazdapárttal 57 százalékot mondhatott magáénak a parlamentben. Micsoda örömnepet látott azon az éjszaka a debreceni iroda! Hihetetlen boldogsággal töltött el bennünket, hogy legyőztük a kommunizmust, megnyitottuk az utat a demokráciának, újra szabadok voltunk, ráadásul a mi pártunk vehette kezébe az ország irányítását. Hősnek éreztük magunkat, akik egy szál karddal szálltak szembe a hétfejű sárkánnyal. Nem mértük fel, hogy a neheze csak ezután következik.

Lapom a nyáron anyagi nehézségek miatt megszűnt, munkahely után kellett néznom. Ha a politikát választom, nem kerülök ilyen helyzetbe. Nem volt mit tenni, visszatértem a megyei újsághoz, amelytől négy évvel azelőtt megváltam. Főmunkatársként a belpolitikával kellett foglalkoznom.

Az út vége

Magyarország azóta az átalakulás összes nehézségét megkóstolta. A liberális ellenzék – a kommunistából liberálissá vált sajtó teljes támogatásával – ötven napot sem várva frontális támadást indított a konzervatív kormány ellen. A parlamentben durva, személyeskedő viták folytak, el-

riasztva a heves politikai csatározásokhoz nem szokott lakosságot. Ősszel a benzináremelések miatt a fuvarozók országos sztrájkja napokra megbénította a közlekedést, és terrorizálta az országot. A gazdasági helyzet romlott, a munkanélküliség nőtt, az infláció 35 százalékra rúgott, sokan visszasírták azt az időszakot, amikor még két forintba került a kolbász.

Az őszi helyhatósági választások a városokban a liberális ellenzék, vidéken a volt kommunisták győzelmet hozták. Debrecenben a megválasztott 61 képviselőből mindössze 11 volt MDF-tag – köztük pártlistán én is. Ha a Parlamentnek nem is, a debreceni döntéshozó testületnek tagja lettem.

Az osztrák tulajdonos kezébe került Hajdú-bihari Naplónál hasonló helyzetben találtam magam, mint öt évvel korábban voltam. Akkor azért kellett kisebbségi pozícióból védekeznem, mert nem voltam tagja a kommunista pártnak. A korábbi kommunisták időközben függetlenné váltak, én viszont párttag lettem, még ha demokratikus is. A küzdelem folytatódott. Ez olyan feszültséggel járt, ami könnyen szívinfarktushoz vezethetett volna.

Márciusban két és félévnyi politizálás után úgy döntöttem, kilépek a városi közgyűlésből és a Magyar Demokrata Fórumból. A társadalmi rovat vezetőjeként kollégáim és a többi párt képviselői is politikai elfogultsággal támadtak. Nem volt más választásom, mint ismét függetlenként létezni, legalább formailag.

A dal folytatódik

Lehet, hogy politizálásom története különösnek hat, mert a kezdete érdekesebb és színesebb volt, mint a vége. Talán több személyes megjegyzést is fűzhettem volna az eseményekhez, de ne feledjük, hogy még mindig a történet része vagyok. Minden magyar és kelet-európai ugyanannak a demokrácia-történetnek a része.

Túl vagyunk a rendszerváltás első, heroikus hónapjain, beléptünk az új rendszer megteremtésének fájdalmas időszakába. A remények és a félelmek, a várakozások és a csalódások, az örömök és a szenvedések mindennapjaink velejárái lettek. Ami igazán számít: az utolsó szovjet csapatok június 30-án elhagyták az ország területét. Újra függetlenek és szabadok vagyunk – szabadok győzni, és szabadok veszíteni.

Azért nincs ok az aggodalomra. Ami engem illet, rengeteg tapasztalatot szereztem az elmúlt években, reménnyel és energiákkal telve nézek a jövőbe, bármilyen legyen is az. Magyarország évtizedeken át kommunista uralom alatt élt. Most előttem, a családom és a hazám előtt is megnyílt a lehetőség a független létezés és cselekvés számára.

Mondhatjuk-e, hogy ez itt a „Happy End” helye?

1991. szeptember 9.

Egy diplomata végnapjai

Jeszenszky Géza külügyminiszter külszolgálatba hívott 1992-ben. Londonban, a magyar nagykövetség kulturális attaséjaként képviseltem az első demokratikus kormányt. Kiküldetésem idő előtt véget ért: a kormányváltás miatt két év után hazarendeltek, az új külügyi vezetők mást jelöltek a helyemre.

A telefon élesen felberregett. Szabadságomat töltve az erkélyen olvastam éppen, fedezékben a debreceni kánikula hőhullámai elől. 1994. augusztus 18-a volt, délelőtt 11 óra.

– Ne haragudj, hogy pihenés közben zavarlak – szólal meg *L. A.*, külügyminisztériumi ismerőseim egyike. – Csak azt akarom kérdezni, tudsz-e arról, hogy az állásodra kiírták a pályázatot.

Érzem, ahogy kiszalad a vér a fejből. Hát mégis kell a hely. A feleségem rögtön a választás után megjósolta, de nem hittem neki. Hiszen a négy évből csak kettő telt le.

– Nem hallottam – nyögöm ki lassan. – Két hete, amikor hazakerkezésünkkor bent jártam a Külügyben, senki nem mondott semmit.

Tartom a kagylót, közben a szoba hűvösében csorog rólam a veríték.

– Halló – szólal meg két perc múlva a személyzetis *F. J.* hangja. – Igen, haza vagy rendelve december 31-ével. Küldtünk neked táviratot is, de bizonyára a régi címre ment, mert visszajött.

– Indok? – próbálkozom.

– Nincs. Két év külszolgálat után hivatali érdekből bárki bárhonnan hazarendelhető.

– S a jog?

– Megnéztük a szerződésedet, azt hiszem, semmit nem tehetsz – mondja. – Külszolgálatod meghatározatlan időre szól, hazatérésed napján munkaviszonyod automatikusan megszűnik.

Nem megfelelő

Hívom *N. J. Zs.-t.* Két éve, 1992. február 7-én este személyzeti főosztályvezető-helyettesként ő közölte velem telefonon: a miniszter külszolgálatba hív. Azóta előrelépett, főosztályvezető lett. Egészen az MSZP–SZDSZ kormány regnálásának első hetéig. Az új külügyminiszter nem tétovázott őt leváltani. A személyzeti munka bizalmi állás.

– Téged is? – kérdezi a telefonba, csöppet sem megrendülten. – Hallottam valamit. Túl sok mindent ugyan nem tudok tenni, de majd utána nézek.

Másnap bejelentkezem utódjához, *R S.-hez.* Mikor megérkezem, udvariasan helyet kínál, tekintete sokat sejtetően semmitmondó.

– Nem volna ugyan kötelességünk megindokolni, de tudod, ez összetett munkakör, és a teljesítményedről...

Megtapogatom belső zsebemben a levelet.

– Ne fáradj – mondom. – Magammal hoztam a Művelődési Minisztérium idei minősítését. Meg vannak elégedve a munkámmal, köszönetüket fejezik ki a brit–magyar kulturális kapcsolatok ápolásában kifejtett erőfeszítéseimért.

– Természetesen lehetőség van fellebbezni – mondja búcsúzóul.

Arrébb megyek néhány ajtóval. A területi főosztály új vezetője, *K. I.* hallott ügyemről, de semmit nem tud a háttérrel.

– Úgy értesültem, a követségen is meghökkentek hazarendeléseden – fogad barátságosan. – Jó véleményeket hallottam rólad. Utána nézek, és amit emberileg lehet, megteszem. Addig is azt javaslom, add be a fellebbezésed, ha visszatérsz. És szerezz hozzá támogató aláírást a nagykövettől.

Látszatra angol

De másként kanyarog az út visszafelé, mint öt hete, Magyarország irányába! Mintha a kocsis is tétovábban szedné a kilométereket. Ezerhatszáz kilométer autópályákon. Egyszer alszunk meg, Würzburg magasságában. A La

Manche csatornán éjszaka kelünk át, a tízemeletes komphajó felső fedélzetén a vizet permetező tengeri széllel dacolva fürkæsszük a doveri fehér sziklákat – talán utoljára. A jobboldali közlekedés ennyi kihagyás után sem okoz nehézséget. Tankolok, hajnalban érünk londoni lakásunkba.

Otthonunkba.

Fegyelmezett munkahely a nagykövetség. Véleményét ki-ki négy-szemközt fejt ki. Mindenkit megdöbbsent az, hogy a személycserék – a nyilvánosság előtt hirdetett elvektől eltérően – nem álltak meg a politikai szinten. Nagykövetek, államtitkárok rendben. De hogy a kulturális besosztott is? Egy diplomatának jó egy évre van szüksége ahhoz, hogy átlomáshelyét megismerje, kapcsolatait kiépítse, s igazában csak ezután képes hatékony teljesítményre. A magyar külszolgálati idő négy év; a gyakori váltás az országnak kerülne sokba, hiszen éppen az aktív, kiteljesedő szakasztól fosztja meg a diplomatát.

Megírom a fellebbezésemet. *A. T.*, a hamarosan távozó nagykövet – nagyvonalú úriember, korábban külkereskedőként dolgozott a kereskedelmi kirendeltségen – azt javasolja, elsősorban a gyerekek iskoláztatására hivatkozzam. A szakmai érvek most nem számítanak – állítja. Barbárság volna tanév közben megszakítani tanulmányaikat – biztatnak a kollégák is. Ilyen a legvadabb időkben sem fordult elő.

Készülünk a külügyminiszter első londoni látogatására. Hetekig mindenki ezen ügyködik, a program ennek ellenére a legutolsó pillanatban is változik. Marad idő arra, hogy felkeresse a követséget, és találkozzon munkatársaival. A beszélgetés várákozástól terhes. Ülünk a zöldposztós asztal körül, hallgatjuk az új kormány külpolitikai céljait. Kérdezni is lehet. Valaki komolyan veszi, és az elbocsátásokról érdeklődik. No, igen, mindenféleképpen vádolnak bennünket – hangzik a válasz. – Pedig csak a nyugdíj előtt állókról van szó. Politikai okokból senkit.

Ezerfejtű sárkány

Belgravia London legelőkelőbb negyede. Vajsínűre festett, három-négyemeletes palotasorok, arisztokraták, gazdag üzletemberek hétközi lakásai, hivatalok, társaságok, nagykövetségek székhelyei. Delente sötét öltönyös, fehér inges vendégekkel telnek meg a pubok („kocsmák”). A követségtől, az Eaton Place 35.-től öt percre van a lakásunk, csak át kell vágni a téren a Hyde Park délkeleti sarka irányába.

A nap mindig ugyanúgy kezdődik. Reggel negyed kilenckor kocsiba ülök, elviszem a gyerekeket az iskolába, aztán... A munka, mint az ezerfejú sárkány, ha levágják tíz fejét, húsz nő helyette. Napra készen ismerni a magyar és az angol kultúrát és oktatásügyet. Tájékozódni és tájékoztatni, kezdeményezni, véleményezni, közvetíteni, kapcsolatokat tartani, levelezni, telefonálni, megjelenni, jelenteni, hozzászólni, megnyitni. Fegyelem, viselkedés, pontosság, kimért magatartás, szolgálati és államtitok, nagy idegi megterhelés. Kulturális intézet nincs, a Magyar Köztársaság Londoni Nagykövetségének tanácsosaként egy személyben képviselem hazám kulturális életét az Egyesült Királyságban és Észak-Írországban.

Novemberben megérkezik a Központ egyszemélyes távirata: külszolgálatomat kérésre az általam megadott időpontig, 1995. június 30-ig meghosszabbították.

Az igazi ok

Szakmai tanulmányút Wales-be. Negyven kulturális diplomata a világ minden tájáról. A három év alatt jól megismertük egymást, sok eseményre voltunk hivatalosak. Cardiffban az esti koncert után örömmel vesszük be magunkat az első pubba a cseh, a szlovák, a lengyel és az osztrák kollégával. Valahogy mindig egymásra találunk. Bejelentem nekik közelgő távozásomat. Nem lepődnek meg.

– Tudod mi a különbség kinevezésed és visszahívásod között? – kérdezi R., a cseh kollegina. – Az, hogy 1990-ben rendszerváltozás volt, most pedig csak kormányváltás. Akkor szükségszerű volt a fontosabb külügyi posztokon a személycsere, hiszen miként képviselhette volna hitelesen a Nyugat előtt az új, demokratikus rendszert a kommunizmus alatt kinevelt régi nomenklatura. Nálunk szinte az egész követség kicserélődött.

Kortyolunk egyet a jó cardiffi sörből. Nem olyan erős, mint a plzeni, de a zamata kitűnő.

– Ami most a térségünkben történik, annak már nincs köze az akkori helyzethez – teszi hozzá H., a lengyel kulturális intézet igazgatója. – Új kormányod igényt tart a posztodra, a saját emberét akarja ide küldeni. Ha négy év múlva újabb fordulat jön, ismét lecserélik a fél gárdát? Hogyan alakul így ki a köztisztviselői kar? És mibe kerül ez az országoknak?

Nem számítottunk rá

A külpolitikát ugyan elvileg konszenzus övezi, a gyakorlatban azonban erőteljesen érzékelhető a korábbi külügyi nomenklatúra sorainak újrarendezése. Az utódnak kiszemelt jelöltről – 1988 óta politikai menekültként Londonban élő, a *Beszélő* kiadásában egykor tevékeny szerepet játszó politológus-filozófusról, mellesleg egykori katonatársamról – a külügyminisztériumi felkészítés során kiderült, hogy a szabad(elvű) értelmiségi életformát nehezen tudja összeegyeztetni a közszolgálati fegyelemmel. Kiugrott például Londonba, bejelentkezett a nagykövethoz, még a lakásunkat – leendő otthonát? – is megtekintette. Jól nevelt házigazdaként magam kalauzoltam végig a szobákon. Jelölését azonban egy idő után már a mögötte álló támogatók sem látták fenntarthatónak, így elálltak a kiküldésétől.

A. T. – a monogram azonossága elődjével véletlen –, januárban kinevezett új nagykövetünk eleinte távolságtartással viszonyult személyemhez, de miután látta, hogy mindennek ellenére a munkámra összpontosítok, megváltozott a hozzáállása. Feltette a kérdést, maradnánk-e a negyedik évre is. Otthon azonban már más döntés született. Külsősként jogi kötelezettségek nélkül szabadulhatnak meg tőlem, állásomat leépítik, összevonják a sajtóattaséival.

Londoniak lettünk

Levél barátainknak Magyarországra. 1995 júniusa.

„Két héttel az indulás előtt rengeteg kérdés megválaszolatlan számkra. Mármost, hogy hova térünk haza, milyen ez a haza, s miért térünk haza egyáltalán. Szó, ami szó, nem is kevésbé londoniak lettünk. Megszereztük a várost, a sarki pubokat, a rejtett kerülő utakat, az épületeket, a bevásárlóhelyeket, az árakat, a rendszámokat, a benzingőzt, a szomszédokat, a körzeti rendőröket. Kétségetelenül elegánsabb ez a környezet, civilizáltabb ez a világ, és jobb az életkörülményeink, mint az otthoniak. Béke, nyugalom, hűvös elegancia. A londoni kulturális kínálat elképesztő. Minden megjelenik itt, ami a világon lényegesnek számít. Talán ez a bőség, a választás lehetőségének inspiráló hatása fog a legjobban hiányozni otthon.

Utólag látjuk igazán, milyen hatalmas váltás volt ez a három év az újságírástól a diplomataságig, Debrecenről Londonig. Lassan jöttünk rá arra, hogy a kezdet nehézségeit fölöslegesen fokoztuk kishitűségünkkel. Nyitottságunk, fogékonyságunk, kulturális tájékozottságunk ellensúlyozta a diplomáciai viselkedésben mutatkozó kezdeti járatlanságunkat, sőt, mivel területünk a kulturális szféra volt, kapcsolatainkban talán eredményesebbnek is bizonyult. Jó volt érzékelni, hogy a közvetlenséget, az önálló gondolatokat ebben a formalitásoktól nem mentes közegben is értékeli.

A külügyes stáb a rendszerváltozáskor idegenkedéssel fogadta az „ejtőernyősök” érkezését. Magamra nézve kötelezőnek tartottam, hogy politikailag semleges köztisztviselőként tevékenykedjem, s ezt értékelték. A hivatásos diplomatakról sem lehet egynemű képet alkotni pusztán amiatt, mert a kommunista időkben léptek erre a pályára. Az ország képviselőjét vállalva többségük függetleníteni akarta magát a politikai befolyástól. Ők sajnálatlalt fogadták visszahívásunk tényét. Ugyanezt az együttérzést, sőt szeretetet érezhettük angol és magyar ismerőseink részéről is. Tudták, hogy az új, demokratikus kormány emberei vagyunk. Búcsúestemen elhalmoztak ajándékokkal.

Többen csodálkozva vették a hírt, hogy a világvárosból Debrecenbe térünk vissza. Hova mehettünk? Ez az otthonunk. Budapest nem vonz. Vereség? Nincs bennünk sértettség. Meglehet, ez a három év a kivétel, s ami előtte volt és utána lesz, a szabály. Tagadhatatlan szorongással, de legalább annyi tervvel érkezünk haza. Sok barátunk van angol és német nyelvterületen. Mi számíthat ma távolságnak? Európaiak lettünk – magyarként. Avagy magyarok – európaiként.”

Újra itthon

A távolság mint üveggolyó. Át Európán, nyugat-keleti irányban. Jelképesnek véljük, hogy amikor Londonban búcsút intettünk otthonunknak, lányaink visszaszaladtak, és megpuszították az ajtót –, váratlanul G. úr, közel lakó, idős barátunk tűnt fel a sarkon. Magyar volt az utolsó, akitől elköszönhattunk.

Ismerni az útvonalakat, az átkelőhelyeket, a moteleket, a benzinkutakat. Tudni, mi hol, mennyire és mennyiért. Font, frank, gulden, márika, schilling, forint. A kocsin a megkülönböztető jel: CD. Kópházánál

lépjük át három év után véglegesen a magyar határt. Nincs nagy forgalom, nem szükséges igénybe vennünk a gyors diplomáciai sávot.

Délre érünk a külügybe. Beköszönök a területi főosztályra, már alig van ismerős. Mondom, hogy záróráig minden papírt szeretnék elrendezni. Az nem fog menni, legyintenek. Minimum két nap. Négykor mégis ott állok az épület előtt, diplomata-útlevellem leadva, kezemben az elbocsátó szép üzenet.

Valamire emlékeztet

Megint a telefon. 1996 pünkösdi vasárnapja, Debrecen.

– Jó estét – szólal meg egy jól ismert hang. Mint Londonban. – Innen telefonálok, az Aranybikából. Egy angol fotóművészt kalauzolunk a feleségemmel Magyarországon. Ide tudnál jönni egy kávéra egy óra múlva?

S. M. az angliai magyar emigráció ismert alakja. Író, újságíró, a BBC magyar adásának munkatársa. Örömmel üdvözljük egymást. Egy idő után elkerülhetetlenül a követségre terelődik a szó.

– Á! – legyint. – Amikor 1992-ben megérkezted, fogalmad sem volt a diplomáciáról, de rendesen beledolgoztad magad. Elmentél, elmentetek, nincs, aki figyeljen az emberre. Lassanként olyan lesz, mint régen. Elvtársias hangulat, profi érdektelenség, unalom.

Figyelem magam. Eredményes volt a három év: arcomon vonás se rezdül.

1996. július 27.

Haza, felhők között

Három év itthoni szerkesztői munka után 1998-ban újra külszolgálat következett: Washingtonba a magyar nagykövetség sajtóattaséjának nevezett ki a polgári kormány. A négyéves ciklust kitöltve hazatérésem előtt, 2002 májusában levélben foglaltam össze benyomásaimat.

(Washington) Kedves barátaim, nehezen fogtam hozzá az íráshoz, mert a két visszatérő kérdésre – mi lesz velem, és hogyan látom a választás utáni helyzetet – bizonytalan a válaszom.

Nagykövetségi kollégáim többsége tragikus fordulatként élte meg a választás első, majd második fordulóját. Négy évig abban a hitben éltünk, hogy jó úton jár az ország szekere, s ha modorát, stílusát illetően kifogásolható, de felkészültségét, dinamizmusát és stratégiai nemzetképét tekintve jövőbe mutató kormány fogja kezében a gyeplőt. Magam a (nemzeti) középosztály létrehozását a közösségi tulajdonosból magántulajdonossá váló társadalmi forma számára az egyetlen járható útnak tartom, és a Fidesz meghirdetett vonalától függetlenül is támogatom. Aggódva, majd növekvő indulattal figyeltem az ezzel szemben megnyilvánuló, a nemzetközi sajtóban is hangot kapott, félremagyarázó, torzító, lejárató nyilatkozatokat, ítéleteket. Egészen az utolsó percekig azt reméltem, hogy az ország józan többsége átlát a szitán, és képes megkülönböztetni az ocsút a búzától. Hanem hirtelen a semmiből előkerült pár százezer, az MSZP-re szavazó választó, és ezzel elodázódott a régi nomenklatúra végleges távozásának esélye.

Új, azaz régi kormányunk van tehát, amelyik becslésem szerint a politikailag tudatos választói bázis tekintetében a kisebbség akaratából intézkedik. Ez azonban nem vonja maga után azt, hogy a demokrácia játékszabályai szerint ne fogadjuk el törvényes felhatalmazottként. Elvonatkoztatva saját politikai beállítottságomtól, az ország érdekében azt kívánom, hogy ez a kormány eredményesen tevékenykedjen. Hangsúlyozom: az ország érdekében tevékenykedjen.

Ami a nemzetközi környezetet illeti, az EU-konform külpolitikát hirdető szocialista kormány az előzőnél kedvezőbb manőverezési lehetőségre számíthat. Nyugat-Európa polgárai körében erősödő ellenállás nyilvánul meg a bevándorlókkal szemben, amit a baloldali-liberális sajtó a jobboldal térnyeréseként regisztrál. Ebbe a jobboldali-szélsőjobboldali hullámba sorolja be az imént megnevezett sajtó az ún. magyar nacionalizmus éle-

dését, ami a kedvezménytörvényben, a Benes-dekrétumok felszínre kerülésében és a jobboldal önmagára találásának a két választási forduló között tapasztalható látványos jeleiben mutatkozott meg. A New York Times május 11-i cikke odáig ment, hogy *Orbán Viktor* jobbközép agitációját *Le Pen* mozgalmánál is veszélyesebbnek minősítette.

Magam hajlamos volnék e vélekedéseket politikai manipulációként figyelmen kívül hagyni, de éppen a Washingtonban bizonyos körökben sokszorosított New York Times-cikk hatására látszik kútba esni az RMDSZ küldöttségének általunk őszre javasolt látogatása, mert a meghívó két amerikai alapítvány a cikkben megfogalmazott nacionalizmusvádttól megriadva elállt az út támogatásától. A látogatás azért lett volna kulcsfontosságú, mert a román diplomácia rendkívül ügyesen használta ki a terrorizmus elleni amerikai hisztériát, és jó magaviselete révén korábban elképzelhetetlen esélyt szerzett a NATO-csatlakozásra. A mi érdekünk az, hogy Románia sokáig előszobázzon a NATO-központban, és mindent megtegyen a feltételek teljesítése érdekében. Az nem kívánatos, hogy a Nyugat a nagy kebelreölelés közben elnézze Románia kisebbségi asszimilációs politikáját. S ha nincs, aki ezt hitelesen elmagyarázza, az amerikai kormányzat azt gondol, amit akar.

A New York Times-cikk időzítése – amit sejtések szerint egy errefelé kalandozó, jelentős kapcsolati tőkével rendelkező SZDSZ-es politikus sugallt – arra enged következtetni, hogy az említett gondolkodási vonulat a szocialista kormány uralomra kerülésétől, a MIÉP kiszorulásától függetlenül Európa legfőbb veszélyét az Orbán Viktor által megtestesíteni vélt politikában látja.

Bizonyos körökben kézenfekvő magyarázatként vetődhet fel, hogy az antiszemitizmus veszélyére hivatkozók többsége érintettként hallatja a hangját. Azaz adott nézőpontból szemléli a világot. Csakhogy a mellettünk (jóval kevesebben) megszólalók között is találhatók érintettek. Például *Charles Fenyvesi*, aki nemcsak újságíró, hanem antikommunista, továbbá vallását és (kettős) azonosságtudatát őrző izraelita, s akit barátomnak tekinthetek. Amerikában jelentős számú zsidó él, befolyásuk a politika, a gazdaság és a közvélemény alakítására számottevő, de a döntéshozók és a véleményformálók nézeteit más tényezők is befolyásolják.

Mindenekelőtt az amerikai demokrácia alapjait képező eszmék. A main stream amerikai gondolkodás pl. képtelen felfogni a magyar kisebbség fennmaradási ösztöneinek és a magyar kormány ezeket támogató lépéseinek a lényegét. Nem értik, miért akarnak a magyarok magyarként

létezni Romániában, Szlovákiában stb., amikor ebbéli törekvésük konfliktusokat szül. Az, hogy a vegyes népesség és az ún. multikulturalitás Amerikában működni látszó eszméje Európában miért nem tud érvényesülni, felfoghatatlan és csökevényes helyzetnek látszik még a nyitottságukkal büszkélkedő amerikaiak szemében is. Nagykövetségünk e téren kifejtett erőfeszítései az esetek többségében borsóként peregtek le a falról. Voltak, lettek és lesznek barátaink, de változatlanul sok az értetlen, sőt ellenséges vélemény. Emlékszem, 1998-ban Philadelphiában részt vettem egy konferencián, amely a vallás és az etnikumok viszonyát vizsgálta. Az egyik előadást a Washington Post nem sokkal korábban hazatért balkáni tudósítója tartotta, aki bevallotta: nem képes megérteni, hogy a térség népei miért gyilkolják egymást etnikai alapon. Gondoltam: ha ezt nem értette, vajon hogyan tudósított három éven keresztül?

Hogy miért lényeges Amerika álláspontja? Azért, mert – tetszik, nem tetszik – itt dőlnek el a világ dolgai. Európa technológiai, hadiipari és gazdasági szempontból másodlagos tényező, ráadásul képtelen ötről a hatra jutni a bővítés ügyében. Mi persze tudjuk, és mondjuk is, hogy Európa a nyugati kultúra bölcsője stb., de globális vonatkozásban e fogalom csökkenő érvényességű. Új, baljós világhelyzet van kialakulóban: Kelet és Nyugat, a fejlett és a harmadik világ, a kereszténység és az iszlám összeütközésének lehetősége lépett a kapitalizmus–szocializmus kétpólusú világregndje helyébe.

Magyarország kis pont a térképen, de viszonylag jelentős számú zsidósága, javuló gazdasági teljesítménye és a szomszédos országokban élő hárommilliós, potenciálisan konfliktushordozó kisebbsége okán (a sorrend nem véletlen) nemzetközileg nem elhanyagolható tényező. Magyar út, ha van, márpedig lennie kell, nem lehet más, mint együtt élni ezzel a helyzettel, a magunk számára kihasználva az abban rejlő lehetőségeket.

A polgári kormány helyes nemzetstratégiai célokat tűzött ki, hatékony lépéseket tett azok elérése érdekében, de taktikailag nem mindig megfelelő eszközökkel élt. A Nyugat Magyarországtól a közép-európai állami és etnikai status quo tudomásul vételét, simulékony brüsszeli és washingtoni magatartást és az ún. szélsőségek elszigetelését várja. A Fidesz nyakas „magyar” politikája a nemzetközi folyamatokat igazgatni vélő elméletben türelmetlenséget, gyanakvást, ellenkezést váltott ki. Veszélyes határvonalhoz érkeztünk: ha a „nacionalizmus” állandó jelzőként tapad ránk, beszűkül nemzetközi mozgásterünk, és pártfogók nélkül nehézé válik érdekeink érvényesítése. Magunk vagyunk és kevesen: *John Lukács* tör-

ténész egy előadásában történelem- és sorsformáló tényezőnek nevezte, hogy a magyarok képtelenek voltak benépesíteni a Kárpát-medencét.

Az új szocialista-liberális kormány arra számít, hogy „tárgyalóképes” magatartásával zökkenőmentessé teheti Magyarország európai jelenlétét. Csalódni fognak. A hátszág nyomására sarkosabbra kell fogniuk fellépésüket, nem tekinthetnek el az ún. nemzeti érdekek markáns képviselétől. Már csak azért sem, mert Brüsszelben egyéb sem folyik, mint az egyes országok akaratérvényesítése.

Mégis, az ország nemzetközi megítélését és lehetőségeit tekintve – bármennyire kellemetlenül hangzik ez a jobbközép fülnek (egyeseknél jobb-középfüлтő-gyulladás is okozhat) – arra számíthatunk, hogy átmenetileg javul a helyzet. Az Orbán-kormányt szép számban ért bírálatok elkerülik a *Medgyessy*-kabinetet, a nemzetközi sajtóban megszűnik az antiszemitizmus vádja, a szélsőségeket kipécéző taktika Orbán „csurkásítására” irányul majd. Ez utóbbi nemcsak a jobbközépre nézve veszélyes törekvés, a külföld ugyanis a politikai szereplőket általában az egész országgal azonosítja. S bár képtelenségnek látszik, hogy mindig az ellenzékről szöjjön az ének, felkészülhetünk arra, hogy külföldön a kormányról a „jót vagy semmit” elv alapján alig, Orbánról és az új népmozgalomról, mint a fasizálódó Magyarország tünetéről, annál több cikk fog megjelenni a következő időszakban.

Másfelől nem szívesen lennék azoknak a szocialistáknak a bőrében, akik abba a hitbe lovallják magukat, hogy az európai baloldali kormányok nyílt szívvel ölelik őket keblükre. Hogy *Tony Blair* és *Joschka Fischer* egyenrangúként tárgyalna a volt kommunista *Medgyessy*vel és *Kováccsal*, az legfeljebb azoknak az agyában tűnhet hihető alaphelyzetnek, akik a Köztársaság téri székházban szocializálódtak. A nyugati urak és hölgyek elsősorban demokraták, és csak másodsorban baloldaliak. Soha nem fogják nyilvánosan kifejezésre juttatni, mi az igazi véleményük az újsütetű közép-európai baloldali demokratákról.

A belpolitikában, mert a bőrünkre megy a játék, ennél rosszabbra számíthatunk. Magam ugyan az Amerikában eltöltött négy év alatt ijesztő mértékű toleranciával fertőzöttem meg, ám ennek legcsekélyebb jelét sem vélem felfedezni az otthoni közéleti viszonyokban. Egyik fél sem ároktemetésre rendezkedik be. Nincsenek illúzióim: a kormányváltás miatt a közszolgálatban, az említett ordas hangnem miatt pedig a sajtóban zárulnak be előttem a kapuk. Tudnám, hol a helyem, de azt nem akarom mindenáron elfoglalni. Kevésbé inspirál, hogy azokhoz szóljak, akik egyéb-

ként is egyetértenelek velem. A magyar utak azonban egyelőre nem keresztezik egymást. Sőt, néha ugyanazon utak egymással párhuzamosan futnak.

Példák. Amikor a Washington Postban közölt cikkekre nagykövetségünk válasza megjelent, a Népszabadság és a Népszava vezércikkben arról értekezett, hogy a civilizált országokban nem szokás a származást firtatni. A Magyar Nemzetnek további felhasználásra elküldtem a Washington Post 2001. január 16-i kommentárját, amely arról szólt, hogy a Clinton-kormány (tétélesen számba vett) zsidó tagjaival ellentétben a Bush-kormányban nincs zsidó (ami a cikk mondanivalója szerint nem baj, mert már nem ez a kérdés). Az MN vezércikket közölte a témáról, megemlítve a WP írását, de hozzátéve, hogy *Jeszenszky Géza* nagykövet nem literátor ember, ezért ír le félreértelmezhető mondatokat (ezek szerint az egyetemi tanári előélet és a publikációk nagy száma nem meríti ki a literátorság fogalmát.).

A másik példa *Lovas István*, aki *Tom Lantost* a Vasárnapi Újságban támadó jegyzetében háromszor lőtte ki mérges nyilait nagykövetségünkre (a magyar származású képviselőről hírt közlő honlapunkra, tehát annak szerkesztőjére, azaz rám). Mintha nem akadna elég célpont a másik oldalon. Meg is jegyeztük magunknak, hogy lőnek balról, lőnek jobbról, tehát középen állunk.

Azaz sehol.

Ha a higgadt, értékközpontú párbeszédnek fogantatja volna otthon, szívesen keresném a helyemet. A Kárpát-medencében azonban más szelek fújnak, a tájkép csata közbeni jelenetet ábrázol. Pedig négy év elég a külszolgálatból. Nemcsak azért, mert túlkoros lettem a vállalt feladathoz, hanem azért is, mert az ember elszakad a gyökereitől. Az utóbbi tíz évből hetet külföldön éltem, otthoni ismereteim hézagossá váltak, közelebb kerültem a hontalanság, mint a honosság állapotához. Túl az ötvenedikén és a fél világon, már nincs bennem elemi késztetés a mozgásra. Véget ért a kalandozások kora.

Az álom: otthon ülni, feldolgozni az élményeket és írni. Vannak könyvterveim. Legalább félév kellene mindegyikre.

Az ébrenlét: meg kell élni. Újra otthon kell lenni ahhoz, hogy feltáruljon a helyzet természete, hogy megmutatkozzanak a belső késztetések és a külső lehetőségek. Gimnáziumi biológiatanárunk gyakran figyelmeztetett bennünket, fejünkre mutatva: vigyázat, a nem használt szervek elcsökevényesednek! Úgy érzem, az egyik agyféltekém kiüresedett

a négy év során, a másik pedig tele lett a terrorizmus elleni küzdelemmel, a biztonságpolitikával, a globalizációval és egyéb masszával. Eminnen le kell csapolni a fáradt gőzt, am azt meg fel kell tölteni emberi szubsztanciával: kultúrával, találkozásokkal, hazai ízekkel, szagokkal.

Írnám búcsúzóul, hogy maradok, mint... De nem maradok. Jövök.

2002. május 15.

JÁTÉKSZABÁLYOK

Kamaszkorom legszebb hava

Úgy voltam akkoriban, mint a legtöbb velem egykorú: feszítő félnélségemet palástolva magabiztos öntudat látszatát keltve szálltam szembe a nagyvilág kihívásaival. Legbelül talán az szorított, hogy sejtettem, néhányan még emlékeznek arra a baljóslatú napra, amikor anyám kíséretében rövidnadrágban megérkeztem a hegyvidéki kisváros szeptember eleji napfényben fürdő, vadszólóval befuttatott patinás kollégiumának halljába. Minden tiltakozásom zátonyra futott anyám ellentmondást nem tűrő akaratán – ugyanis fullasztó meleg volt –, így hát szemlesütve haladtam el méltatlan viseletemben az önállóan és természetesen hosszú nadrágban közlekedő felsősök gunyoros pillantásainak kereszttüzeiben. Szégyenletesre sikeredett pecur (elsős) belépőm láttán ki gondolta volna, hogy új otthonom nem sokáig lesz hajlékom, s kiűzetésem a paradicsomból két évnél többet nem várat magára?

Később, maturandusként, amikor albérleti szobatársammal a holt Bodrog szikes partján keszgre pecázva töltöttük a nagy vizsgára készülődés forró napjait, két kapás között, szabadon maradt testrészeimről a szűnyogokat csapkodva többször eszembe jutott az a lidérces nap, de akkor már csak mosolyogtam egykori önmagamon. Tizenennyolc éves öreg rókaként túl voltam már a kollégiumi, sőt tanulószobai kicsapatáson, néhány plátói és egy majdnem beteljesült szerelmen, alkoholmámonon, szellemi vetélkedőkön, izzadsággal megszerzett matematika osztályzatokon. Hős voltam, amúgy mindközönségesen, az osztály nagy részének, de legalábbis néhány lánynak a kedvence, titkos favorit, a képességeit vagány rátermettséggel leplező csínytevő, aki érdemeinek biztos tudatában lógatta horgát a halakat jótékonyan rejtegető folyam sekély medrébe. S adhatott-e nagyobb magabiztosságot egy szabad halásznak annál, hogy miközben nemes, de amúgy érdekfeszítőnek egyáltalán nem talált szennvedélyének hódol, osztályos társai a szilenciumok mozdulatlan csöndjében rongyosra forgatott tankönyveik fölé görnyednek? Igaz, az én gyomromat

ugyanúgy görcsbe rántotta a közelgő sorsdöntő esemény, de „törvényen kívüli” tekintélyem nem engedhette meg, hogy olyan, független emberhez méltatlan tette ragadtassam magam, mint a nyilvános tanulás.

Nimbuszomat első kicsapatásom alapozta meg igazán, feledtetve az első, reménytelen szerelem miatti tartós önsajnálkozást. A jeles nap előzményeként csupa dicsőséges cselekedetet őriznek meg az emlékezetek. Olyanokat, mint a reggeli tornák sorozatos, virtuóz leleményességű bojkottálása, az iskolakertet fogadásból fényes nappal pizsamában bebarangoló séta, no meg az a kalandregényekbe illő látványos szökés, amelynek során szobafogságát töltő hősünk az első emeleti tanulószoba ablakának kétméteres magasságából, a sötétség leple alatt, összecsomózott lepedőkön leereszkedve, Tulipános Fanfanként betoppant a farsangi bálla. Alig vont le valamit a páratlan tett értékéből, hogy az imádott kedves bokarándulás miatt nem mehetett el a mulatságra.

Kiűzetésemben legnagyobb nyomatékkal a szigorú erkölcsű kollégium főbenjáró bűnének elkövetése esett latba. Cigarettaázson értek. Nem egyszer, nem kétszer; s már nem maradt olyan fegyelmi vétség a kollégiumi szabályzatban, amit ki ne merítettem volna. Én persze a legutolsó tettenérést is büszke tartással viseltem el. Pontosan emlékszem nevelőtanárunk bejegyzésére, amely arról tudósította a feletteseket, hogy két renitens cigarettaázásra vetemedett az épülettől száz méterre. Az aktust nem tagadhattuk, de igazságérzetünk nem bírta elviselni a távolság megjelölésében tapasztalható hallatlan aránytalanságot. Kerítettünk egy centiméterszalagot, s végighasalva a bekötőúton, méterenként adtuk össze az eredményt. Százhuszonnyolc métert mutatott. Mondanunk sem kell, fényes erkölcsi győzelmünk egy emberként állította mellénk az internátus lakóit, s két évvel rossz emlékű honfoglalásom után emelt fővel hagyhattam el a híres iskola bentlakásos intézményét.

Ezt követő externátusi életem már csak másfél évig tartott. E jellegzetes szolgáltatás a kint lakó gimnazisták számára nyújtott kötelező tanulószobát és háromszori étkezést, amit a leánykollégium növendékeihez csatolkozva a Mudrány nevű hatalmas étkezdében kellett elfogyasztani. Micsoda feszült, vibráló percek voltak azok, amikor a 20 fiú a 250 leány után hatos sorokban vonulva közelítette meg a rituálé színhelyét! Vágyakozó, titkos pillantások, nyolcórét hajtott, hírvivő papírfecnik cseréltek gazdát az ötvenméteres távon, nemritkán andalgó Bodrog parti sétát, haladottabb stádiumban királyhegyi kalandot eredményezve a közreműködőknek.

Egy ilyen vasárnap délelőtti tanulószobán történt, hogy más városba költözött, egy éve nem látott osztálytársam váratlanul megjelent a gimnázium kapujában, s felüzent az ügyeletes diákkal, hogy találkozni szeretne legkedvesebb barátjával. Kérését fülem hallatára tolmácsolták a felügyelő tanárnak, aki azt válaszolta, hogy szó sem lehet róla, várjuk meg a szilencium másfél óra múlva esedékes végét.

Az iskolai hierarchia legfelsőbb osztályának kellőképpen önérzetes tagjaként ekkor már torkig voltam a tanulószobák ostoba fegyelmével, a vasárnap délelőtti kötelező újságszemlék semmitmondásával, a kisstílv felelősségre vonásokkal és a nevetséges büntetésekkel. Felnőttnek tartottam magam, akinek joga van az önálló döntésekhez. Tanulótársaim csodálkozó tekintetétől kísérve felálltam hát, s egy Zrínyi Miklós elhatározásával kiléptem az udvarra. Néhány nap választott már csak el a téli szünettől, az idő derekasan benne járt a hidegben, s ahogy barátommal megöleltük egymást, csendesen hullani kezdett a hó. Negyedórát ülhattünk egy platánfa alatt az udvar sarkában, amikor megjelent az ügyeletes diák, és közölte az igazgatónő utasítását, hogy vissza se menjek a tanulószobára: ettől a perctől messzire kerüljem el az externátusnak még a környékét is.

Nem tagadom, megdermedtünk a hír hallatán. Az externátusi kicsoportás a végső fokozat volt egy S-i diák számára; a tanügyi kötelezettséget kivéve ezzel elszakadt minden szál, ami a gimnázium járulékos közösségeihez fűzhetette. Ráadásul családi tragédia. Barátommal másodpercekig csak bámultunk egymásra, aztán hirtelen cinkos mosoly villant meg szemünkben, s egyszerre nevetni kezdtünk. Bugyborékoló kacagásunk hangosan visszhangzott a kihalt udvaron. Még vagy két órát kuporogtunk a jeges padon, kezünk-lábunk összefagyott, egyik cigarettát a másik után szívtuk, s lázas igyekezettel meséltük egymásnak az elválásunk óta történt nagy jelentőségű eseményeket.

Észre sem vettük, hogy padunk fölött sűrű, csillagos pelyhekben kavargó a tél első hava...

1985. december 24.

Pincelakók

Debrecen régi negyedeinek aligha van olyan utcája, amelyben ne találánk pincelakásokat. Muzeológusok szerint a jelenlegi pinceforma a századforduló terméke, s az urbanizációnak, a proletariátus megszaporodásának a következménye. Akkor alakultak ki a proletár negyedek, amelyeknek nyomorúságát lakóik szívesebben cserélték fel a pincelakásokéval, mert ezekben legalább nem kellett megosztaniuk szegénységük szégyenét hasonló sorsú társaikkal. A munkásokon kívül ekkoriban kismesterek és kisegítő alkalmazottak, cselédek, házfelügyelők éltek pincékben. Azóta több évtized eltelt, de pincelakások ma is vannak.

– Ki az? – kérdezi letről egy ijedt gyerekhang. Összerezzenek, gyorsan ellépek az ablak elől. Földszintes, málló vakolatú ház; bejáratától jobbra is, balra is pincelakás. A jobboldalít bizalomgerjesztőbbnek találok. Sötét lépcsőn botorkálok, fáskamraszerű helyiségbe jutok, majd egy másikba; a lakás csak ezután kezdődik. Az ajtó nyitva van. Szoba és konyha, egymásból nyílnak. Bátortalanul belépek, egy villanásra mellbe vág az elem táruló látvány. Ütött-kopott berendezés, elhanyagoltság, piszok, a földön szemét. Nehezemre esik a lélegzés.

A szobában három apróság foglalatoskodik a kövön ülve; a legkisebb testvér anyjuk ölében ringatózik. Az apa félmeztelenül hever a díványon. Helyet készítenek az egyik fotelben, az asztalra tiszta abrosz kerül.

– Három éve lakunk itt – mondja a férj, aki közben melegítőt húzott magára –, azelőtt albérletben éltünk. Azért jöttünk ide, mert nem bírtuk fizetni.

– Valaki szól, hogy megürült ez a lakás, hát beköltöztünk – veszi át a szót felesége. – A tanács nem tudott róla. A DIK feljelentett bennünket, aztán kaptunk egy felszólítást, hogy hagyjuk el a lakást, mert hatóságilag kilakoltatnak. Ki is jött egy illető, de mondtuk neki, hogy nem tudunk hova menni. Nemsokára érkezett egy papír 5000 forintos büntetésről, de akkorra már letelt a hat hónap, elévült az ügy.

A családfő 29 éves, buszvezető a Volánnál; átlagban 4300-at keres. A gyerekek után 1500 forint családi pótlékot kapnak.

– Sajnos a GYES nem jár – kesereg. – Amikor az első gyerek született, feleségem nem dolgozott, beteg anyját ápolta. Aztán meg egymás után jöttek a kicsik, szinte észre sem vettük.

– Van bent lakásigénylésük?

– Először '73-ban adtuk be tanácsira, de azt nem fogadták el, így '75-ben szövetkezetre módosítottuk. A lakáshivatalban ígéretnek ugyan, de azt is mondták, hogy amikor ideköltöztünk, tudtuk, mit vállalunk, s ennek viselni kell a következményeit. Csak hát ez a nedvesség meg a bogarak... A gyerekek levegőztetését is csak úgy tudja megoldani az asszony, ha az utcára viszi őket, de négyet egyszerre hogyan? Negyedik éve lakunk itt, de higgye el, ez az idő jóval többet elvett az életünkből.

Fölállok, búcsúszom. Nem kimondottan jó érzéssel hagyom el a helyet. Néhány nap múlva felötlik bennem: mintha a városi tanácsnak volna egy olyan rendelete, miszerint a négygyerekes családokat soron kívül lakáshoz juttatják. Amikor legközelebb a lakáshivatalba vetődöm, elkérem a család dossziéját. Hiába keresem: a negyedik gyerek neve nem szerepel a listán.

Mintha nem is pince volna; a szobában fényezett parketta subaszőnyegekkel, piros műbőr fotelekkel, nagyképernyős tévével. Az ablak vasrácsait fehér függöny takarja.

Családi idill, délután hatkor. Az anya odakint a vacsorát főzi, az apa a másfél éves Tomikával foglalatoskodik, miközben fél szeme a tévét lesi. Az olajkályha kellemes meleget áraszt, amit a hathónapos Beáta elégedett szuszogással nyugtáz.

– Az egész ház az anyámé – meséli a történetet az apa –, s már régóta úgy van, hogy szanálják. '75 márciusában nősültem, dönteni kellett, hol lakjunk. Albérletbe menjünk? Ki vesz fel két gyerekkel? Így hát bejelentkeztünk a pincébe, főbérletbe; azóta itt élünk. Mi tettük rendbe, parkettáztuk, vakoltuk, festettük – így külsőre már elviselhető. Anyagi szempontból mindenképpen előnyösebb, mint az albérlet. Csak a nedvesség! A levegő nyirkos, dohos, a ruhákat hetenként ki kell hordani, mert bepenészednek. A gyerekeket bent fürdetjük, mi meg felmegyünk a szülőkhöz mosakodni.

– Mi a foglalkozásuk?

– Én műszerész vagyok, a feleségem eladó.

– Meddig szándékoznak itt lakni?

– A lakáskérvényt a nősülés után adtuk be. Ahogy számolgatjuk, négy év múlva kerülhet ránk a sor. Addig itt maradunk – és gyűjtjük rá a pénzt.

– Nincsenek elkeseredve a helyzetük miatt?

– Akkor sem kapnánk hamarabb lakást.

Az ajtónak csak jóindulattal nevezhető alkalmatosságon többször is kopognom kell. Végre odabentről mocorgás hallik, s egy negyven körüli, szép arcú, egyszerűen öltözött nő akasztja ki a drótot. Némi gyanakvással vezet a jeges előtérből a dongaboltozatú, félhomályos szobába. Helytel kínál, ő állva marad. Bizalmatlansága nehezen enged fel, kurta mondatai halk koppanással gurulnak szét a szőnyegen.

– Tanyán éltünk a férjemmel és három gyerekünkkel. Az uram sokat ivott, emiatt nem volt meg közöttünk az egyetértés. Két éve eljöttem tőle Debrecenbe a gyerekekkel. Takarítónőként dolgoztam, 1700 forintos fizetésemből hatszázat albérletre fizettünk. A fiam nyolcadikos, a két lány ipari tanuló volt, de nem bírtam a költségeket, s az idősebbiknek el kellett mennie dolgozni. Ebben az évben hivatalosan is elváltunk, a férjem nem sokkal rá felakasztotta magát. Én temettettem el, rengeteg pénzembe került, az albérletre már nem futotta. Valaki mondta, hogy az előző lakók elköltöznek; így jöttünk mi ide egy hónapja. Azóta bizonytalanságban élünk: a DIK nem engedi, hogy bejelentkezzünk, azzal fenyegetőzik, hogy kiraknak. Tüzelőt sem tudtunk venni, mert nincs hova tenni. A férjem öccse szokott hozni egy-egy zsákkal, azzal fűtünk. Lakáskérvényünket '75-ben adtuk be, de ki tudja, hogy mikor következzük a sorban. Addig pedig élni kell valahol, meg a pénzt is gyűjteni. Nem volna ez rossz, pláne ahhoz képest, amilyen az albérlet volt, a gyerekek szeretik is... Nagyon olcsó, húsz forint alatt lehet a havi bére. Talán még öt évig is megtenné, csak hagynák. Ugyan már a nagyobbik lány is keres, de így is alig tudunk megélni. Szórakozni nem járunk, ruhánk is kevés van, én most is nyári cipőt viselek. Karácsonyra csak a fiúnak tudtam venni valami olcsó könyvet, a lányokra már nem futotta. Ha innen kiköltöztetnek bennünket, csak az utcára tehetnek.

Nyugdíjas házaspár. A bácsi valaha kéményseprő, a néni asszisztens volt. Húsz éve lagnak ugyanabban az egyébként tisztos kispolgári zsúfolt-szággal berendezett pincében.

– Azelőtt egyszobás épületben laktunk, de életveszélyessé vált. Elcseréltük erre a pincére, amelynek özvegy lakója szeretetotthonba ment. Tetszik látni, hogy élünk itt. Nekem agyvérzésem volt, a bal oldalam le van bénulva. A lépcsőn nem tudok felmenni, pedig csak muszáj, mert a tűzrevaló és a vécé is fent van. A férjem sem tud felmenni. Utoljára egy hete vittük levegőre. Velünk lakik a sógorom kislánya, fodrásztanuló. Nélküle nem is tudnám, mi lenne velünk.

Az asztalnál beszélgetünk, s bár lábunk alatt szőnyeg, fázik a talpam a fölfelé áramló hidegtől – a tűzhely fűt, teteje vörösen izzik. A sarokban televízió.

– Nem próbáltak még elmenni innen?

– Mindig csak arra vártunk, hogy szanálják ezt a részt. Az évek meg teltek. De hát hova is mehettünk volna? Hol kapnánk egy fenti lakást? Pedig örömet itt hagynánk ezt a lyukat, tessék elhinni.

– Gyerekeik vannak?

– Hogyne, jó állásban.

– Hozzájuk nem mehethének?

– Az uram nem akar. Az igazság az, hogy nem is hívtak.

A két öreg némán mered maga elé. A csendet csak a csörömpölés töri meg, amikor az asztaltól felállva fejemet beleverem a fölöttünk lógó csillárba. Búcsúzóul a néni ennyit mond, különösebb felindultság nélkül:

– Mi már csak a koporsóba megyünk innen...

A debreceni pincelakások kevés kivétellel az Ingatlankezelő Vállalat felügyeletéhez tartoznak. *Szentesi Mihály* főosztályvezetőtől először nem sikerül megtudnom, hány ilyen lakás szerepel nyilvántartásukban.

– A pincelakásokról nincs külön kimutatás, s legalább egyheti munkát igényelne összeállítása. De mos már fölszigázta az érdeklődésemet, megcsináltatom.

Amikor újra találkoztunk, elém tette az adatokat.

– Tizenötezer bérleti szerződést kellett átnéznünk – mondta –, közülük 328 pincelakást találtunk. Ebből 48 házfelügyelői, a többi bérlők és jogcím nélküliek által használt. Akad olyan ház, ahol öt pincelakás is van. Arról fogalmunk sincs, hogy hányan lakhatnak ilyen körülmények között. A legtöbb pincelakás a következő utcákban található: Bajcsy-Zsilinszky, Béke, Csapó, Hatvan, Mester, Péterfia, Széchenyi, Dimitrov.

– Mit tehet, mit tesz a DIK e lakásokért?

– Nehéz kérdés. Mi csak állagmegóvási munkákat végzünk, kötelességünk a lakhatóságot gátló körülmények elhárítása. De nagyobb összeget nem fordíthatunk erre, mert a felújítás nem gazdaságos. Egyébként a föld színe felett is található épp elég rossz lakás. Nagy tragédia, hogy a föld itt erősen salétromos, s ez, ha vizet kap, szinte „eszi” a falakat. Ellené mindeddig nem tudtunk védekezni. Emiatt a legtöbb pincelakás nedves, dohos, hullik a vakolata. És aligha kell részletesebben ecsetelni, hogy

az egészségre mennyire káros. A sok rossz pincelakás felszámolásáért mi annyit tehetünk, hogy ha megürülnek, bezárjuk, lelakatoljuk az ajtókat egy időre, majd átadjuk, hogy arra használják őket, amik: pincéknek.

Lakáshoz jutni. Ezer és ezer család vágya ez ma. Soha ennyi lakás nem épült, mint most. De az igénylők száma is egyre növekedik. A lakáshivatalban mindenre kiterjedően igyekeznek figyelembe venni a körülményeket. Beszélgetésünket *dr. Szabó Tibor* osztályvezetővel kétpercenként szakítja meg ügyfél, munkatárs, telefon.

– Pincelakások? Mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy mi pince főbérlelőről beszélünk. Adatokat is csak azokról tudok mondani, akik névjegyzékünkben szerepelnek. Az elmúlt négy évben 200 pincelakást számoltunk fel úgy, hogy tulajdonosait új lakáshoz juttattuk; ezt 1977-ben újabb 30 követi. Vannak azonban olyan jó állapotban levő pincék, amelyeknek lakásjellegét belátható időn belül nem szüntetjük meg, mert hasznosításukat a jelenlegi körülmények szükségessé teszik.

– Most hány pincefőbérletet tartanak nyilván?

– Egyéves adatok szerint 56-ot, de csak 29 sorsáról tudunk. A jegyzékben foglaltak igényeit tehát csaknem száz százalékgig ki tudtuk elégíteni.

– A legális pincelakókon kívül igen sokan önkényesen veszik birtokukba a pincéket. Velük mi történik?

– Ez bonyolult dolog. Rendelet mondja ki, hogy „aki a lakást vagy annak helyiségét önkényesen foglalta el, a végrehajtásra vonatkozó jogszabályok mellőzésével arra kell kötelezni, hogy azt minden elhelyezési igény nélkül haladéktalanul ürítse ki”. Tudni kell, hogy az önkényes beköltözések zöme Debrecenben a pincelakásokba történik. A felszámolt lakásokat a DIK ugyan lezárja, de néhány nap múlva feltöri valaki a lakatot, s egy új család költözik be. A múltkor az egyik szanalásra ítélt házat egyik napról a másikra egy 41 tagú család szállta meg. Van egy olyan tendencia, hogy a környező falvakból a nagycsaládosok mindent hátrahagyva költöznek be Debrecenbe. A legnagyobb gond az, hogy nincs, aki ezt megakadályozza. Állásfoglalást kértünk erről a megyei pártbizottságtól. Most már, ha észleljük, azonnal kocsira tesszük a jogtalan honfoglalókat, s visszavisszük őket oda, ahonnan jöttek. Ezt meg kell érteni. Emberek ezrei állnak sorba lakásért, az önkényes beköltözőket semmiképp sem részesíthetjük velük szemben előnyben.

- Volt arra eset, hogy valakit az utcára tettek?
- Volt. Ismétlem, a jogszabály szerint minden önkényes beköltözőt ki kell lakoltatni. De mindig elintéződik valahogy a dolog. Ha másként nem, hát a bútorokat ideiglenesen saját raktárainkban helyezzük el. Elhiheti, hogy ezek az esetek bennünket is megviselnek. Ha látjuk azokat a szegény gyerekeket... Szóval, a mi szívünk sincs kőből.

Az újságíró szíve sincs kőből. És őszintén megvallva, ennyi megrázó tapasztalat után nehezebbé esik véleményt formálni. Mindenekelőtt különbséget kell tenni legális – a tanács által is nyilvántartott – és illegális, vagy félhivatalos pincelakók között. Az előbbieket a tanács tervszerűen juttatja lakáshoz; az utóbbiak helyzete teljesen nyitott. Tisztában lehetünk azzal, hogy a magyar állam és Debrecen városa soha nem tett annyit polgárai életkörülményeinek javításáért, mint az elmúlt tíz esztendőben: új lakótelepek születnek, egész utcasorok – köztük pincelakások – tűnnek el. A pincelakók mégis tovább élnek, ha a régi bérlők elköltöznek, helyükre azonnal újak kerülnek.

Az önkényes foglalkók többségükben az élet perifériájára szorult, elesett emberek. Olyanok, akiknek beilleszkedését családi és magánéleti problémák nehezítik, akik azért kényszerülnek a pincékbe, mert nem tudnak máshova menni, mert az ő helyzetükben még ez is jobb a semminél. Ezek az emberek önjerejükből sohasem lesznek képesek normalizált körülmények közé, új lakáshoz és új élethez jutni; csak a társadalom segítségére számíthatnak. Szomorú adatok vannak arról, hogy az új lakás csak a lehetőségét teremti meg az új életnek. Nem egy pincelakó sorsáról tudok, aki modern lakását addig-addig cserélgette, míg ugyanoda jutott vissza, ahonnan kiemelkedett: a pincébe.

1977. február 20.

A kertbarát

Úgy tartják, ez itt a luxusnegyed. Balról a Nagyerdei körút, jobb felől a munkásmozgalmi harcokról, *Lefkovits Vilmos*ról elnevezett utca, köztük pedig földszintes vagy emeletes házak, villák, garázsok, tisztára mosott, frissen vasalt kertek, emberek. Az arcok is mintha kisimultabbak lennének, mint mondjuk a Nagysándor-telepen. Az ottaniak vasárnap délutá-

nonként néha felkerekednek, hogy sétáljanak, szemlélődjenek a városnak ebben a részében; fordítva ez ritkábban fordul elő.

Kik élnek ezekben a milliós értékű házakban, s miként?

Az a kétszintes, egyedi tervezésű kockaház, amelyről az alábbiakban szó lesz, az Izsó és a Dobsina utca kereszteződésében, kétszázötven négy-
szögöles telken terül el. Tulajdonosa, *Egri Alajos* ősz hajú, 69 éves férfi. Öt éve ment nyugdíjba; előtte a KPM Közútépítő Vállalatnál dolgozott műszaki ellenőrként. Az alsó szinten él feleségével, akit már korábban leszázalékoltak lábtrombózis miatt. A felső szintet albérlőknek adják ki, nemcsak azért, mert az OTP-részletek törlesztése miatt erre szükségük van, hanem, hogy ne legyenek egyedül. Amikor a házat építették, arra számítottak, hogy a két fiuk közül legalább az egyik velük lakik majd; de a nagyobbik Pestre költözött, a kisebbik meg lakást kapott a város másik részében. Őket pótolják az egyetemista albérlők, akik szinte családtagi státusban élnek az idős házaspárral.

Egri Alajos életútja, jelenlegi helyzete akár tipikusnak is tekinthető, de inkább óvakodjunk ettől. Szemléljük úgy, ahogyan azt a valóság tény-szerűsége megkövetelné. Hogy megérthessük sorsának, érdeklődésének alakulását, egy kulcsszóra kell összpontosítani gondolatainkat: kertbarát. Ez a jelző a beavatatlanok számára misztikus jelentéssel bírhat, ezért mindjárt tisztáznunk kell, hogy senki sem születik kertbarátnak. Egri Alajos életének is csak az utóbbi tizenöt esztendejében kapott a kert ilyen jelentőséget. De ennek története van.

A telket 1960-ban vásárolta, a szűkebb környéket akkor még kukoricás borította. Egy év múlva készen állott a ház, a telket gyorsan be kellett fásítani. Csak miután a dolgok kezdték igazi formájukat ölteni, jöttek rá, hogy egy kertet másképpen is be lehet ültetni. Ezzel a felismeréssel kezdődött el az a folyamat, amely a házaspár mindennapjait a jelenlegi mederbe terelte, s amelyben a főszerepet a kert játssza.

Ha erre a kertre az idegen egy pillantást vet, az első benyomás, ami érzékig hatol, az a szabályosság, amely rendező elvként uralja a telket. Van ebben a rendben valami sajátos fegyelem, amely a kissé bohém lelkeket eleinte visszariasztja, de a sarkosra nyírott fűtáblák, huzalegyenes szőlősorok, geometrikus virágágások között sétálva rá kell jönnie, hogy az élet értelmének mélyebb összefüggései tárulkoznak fel előtte, ellenkezést nem tűrően. Ebben a kertben mindennek megvan a maga helye, itt a racionalizmus, az áttekinthetőség uralkodik, ami ugyan kétségkívül

leegyszerűsíti az élet jelenségeit, de mindenkor biztos eligazodás forrásául szolgálhat. S ki az, aki másra vágyik tiszta perceiben?

Ahogy nézem az örömet a tulajdonos arcán, amint dédelgetve mutatja a kert kincseit, a tizenhétfajta szőlőt, az őszibarackokat, a szilvát, az almát, a körtét, a paradicsomot, a begóniát, a krizantémot, a száz fő rózsát s a többi, egyre jobban érzem, hogy nem is a kert érdekel engem, hanem a gazdája. Szavaiból a felfedező út során mind tisztábban bontakozik ki, hogy mi motiválja. Évről évre újabb fajtákat beszerezni, nemesíteni, mindből a legjobbat, legfinomabbat, szemet gyönyörködtetőt, lelket nyugtatót – csak az alkotás érzése lehet az, ami állandó mozgásra készítet, ami miatt nem szabadulhat az ember attól, ami életét kitölti, bármi legyen is az.

Semmi sem áll tőlem távolabb, mint a kertészkedés, de ahogy elnézem ezt a 69 éves férfit, amint szinte gyermeki lelkesedéssel és büszkeséggel mutogat, magyaráz, egyre nagyobb tiszteletet érzek iránta, egyre jobban megértem, hogy egy műszaki ellenőrként befejezett aktív élet után idős korában miért a kertben keres menekvést. Ez sosincs befejezve, mondja, s már tudom, mire gondol, miért nem sajnálja az időt, a fáradságot, mi az, ami az év minden szakában tette sarkallja: – mert munka van itt bőven – saját birodalmát teremtheti így meg, saját elképzelései, hajlamai szerint formálhatja a természetet, ő döntheti el, szabályozhatja, mi hova kerüljön, mi sarjadjon a jövő évben. Értem már, miért ízlik másként a kertben leszedett gyümölcs, miért fest a vázában másként a ház előtt nyílt virág, mint a piacon vásárolt. Olyan bensőséges, személyes kapcsolat fűzi a házaspárt munkájuk tárgyához és termékéhez, ami mai világunkban kiveszőfélben van, s amiben ők a harmóniát találták meg.

Járjuk a kertet Egri Alajossal, s még sok mindenről szó esik: a kertbarát körről, a trágyabeszerezés nehézségeiről, a metszésről, a három tyúkról, a bogarak ellenségeiről; az oltásról, a permetezésről, a locsolásról – megannyi apró gyakorlati, de fontos dologról. Csak amikor becsukódik mögöttem a rácsos vaskapu, kezdem magamban érezni, hogy irigylem Egri Alajost. Irigylem azért, mert lelkében birtokában van olyasvalaminek, amire sokan egész életükben hiába vágyakoznak.

1977. augusztus 25.

Elkísértük a mozdonyvezetőt

Tizenkét óra húsz, a szerelvény már félórája bent áll a külső hármason. Budapest Nyugati – Mátészalka, olvasom a táblát, s miközben előrehúzóok a peronon, kíváncsian lesek be az ablakokon. Szerda van, viszonylag kevés az utas, még ülőhelyek is akadnak. Szinte sajnálkozom, hogy most nem így utazom, ilyen paradicsomi körülmények között, s eszembe jut az a sok kedves óra, amikor állva kellett megtennem ugyanezt a távolságot. Bár, amint a sláger mondja, csak a szépre emlékezem, a meghitt éjszakai utazások élményei nem tudnak kimenni a fejemből.

Ilyen hiábavalóságokon töprengek, amíg elérem a mozdonyt, amely oly békésen álldogál a szerelvény elején, mintha az húzná őt, nem pedig fordítva. Lőtávolon belül sehol senki, megeresztek néhány bátortalan „halló”-t, eredmény nélkül. Öt perc van már csak az indulásig, nem tétovázhatok, megragadom a kapaszkodót, lábamat a megfelelő részbe illesztetem, s máris a fülkében vagyok. A lámpák, műszerek, fogantyúk annyira csábítóak, hogy ha tudnék vezetni, biztosan elindítanám a vonatot. Ebben a pillanatban mindkét oldalon egyszerre nyílik az ajtó, s erről a vonatvezető, amarról meg a mozdonyvezető lép a fülkébe némi erőlködés után. Két tűz közé szorulva elhadarom, mi járatban vagyok. Leendő útítársaim erre úgy reagálnak, mintha a pontos időt közöltem volna velük. Tizenkettő harminc, „indulás”, adja ki magának a vezényszót a mozdonyvezető, amire a vonatvezető beleegyezően bólint. A sebességmérő számlapján lassan kúszik előre a mutató, s némi ingadozás után a negyvenen megállapodik. Átsattogunk pár tucat váltón, ami kellőképpen összerázza bennünk az ebédet, majd kiérünk a nyílt pályára: előttünk 230 kilométer. Utazunk.

Vonatunk, amely alapvetően személy, Ceglédig nem áll meg. Mi viszonylag kényelmes székeken ülünk, de már az első kilométerek után rá kell jönnöm: egészen más itt utazni, mint a kocsikban. Kicsit megilletődötten meresztem szememet a sínekre. Emlékezetemen átrobog gyermekkorom villanymozdonya, amely csaknem, pontos mása volt ennek, transzformátorral működött, este világított a sötétben – amíg el nem romlott. Természetesen egy ideig én is mozdonyvezető akartam lenni.

Furcsák ezek a sínek. Falvakat, tájakat hagyunk magunk mögött száz kilométeres sebességgel, de mindebből alig veszek észre valamit. Tekintetemet állandóan a végeérhetetlen acélpár vonzza, csak nyargalunk, és

soha ki nem fogy előlünk. Latolgotom, zavar-e, hogy sínen vagyunk, vagy inkább megnyugtató érzés; egyelőre biztonságot ad, s eszembe sem jut, mondjuk, azt kívánni, hogy hirtelen jobbra letérjünk, átvágjunk a kukoricatáblán, és toronyiránt menjünk az első városig. A sínek még a gondolatot sem hagyják elkalandozni, de ez legfeljebb engem foglalkoztat, a mozdonyvezetőt nem, mert ha így történne, azonnal megszólalna az éberségjelző elviselhetetlen hangja...

„Apám, nagyapám, dédapám is vasutas volt, az lettem én is. Géplakatos és villanszerelő szakmám van, mozdonnal csak öt éve járok. Szeretem a munkám, mégis elégedetlen vagyok. A rendszertelenség s az éjszakázás az, ami az ember idegeit felőrli. A havi normánk 191 óra – műszakonként 12-16 óra – de a magyar vasút még nem áll ott, hogy a 12 órát be tudná tartani. Így gyakran 250 órát is csinálunk havonta, ami nem lenne baj, ha megfizetnék. Persze, mondhatják, hogy sok az a 4500 forint, de jöjjenek, s csinálják akkor is, ha leragad a szem. Az idő, amit a családtól, lakástól távol töltünk, több pénzt érdemelne, hiszen legtöbbször bejárók vagyunk. Csak meg kell nézni azt, aki este tízkor kezd, s másnap délután megy haza; olyan, mint egy kifacsart citrom. Havonta hatezer kilométert utazunk, tizennégy-tizenötöszer vagyunk szolgálatban úgy, hogy elég sok a holt idő. Ma éjszaka például már nem tudok hazamenni, a hajnali első vonatig a városban kell járkálnom, a múltkor kétszer is igazoltattak.

Na és itt van az új rendszer, a Cs. M. Csak mozdonyvezető, ezt jelenti, tehát nincs velünk a vonatvezető, egy személyben vagyunk felelősek az egész szerelvény sorsáért. Ez óriási terhet ró ránk, hiába az automata vonatbefolyásoló, a rádiótelefon. Nemcsak az ember, a gép is csütörtököt mondhat, hát még ha mindkettő egyszerre. A biztonságérzetünk szűnt meg így, annak tudata, hogy ha velünk valami történne is, ott a vonatvezető. A vasúton ha baj van, akkor nagy baj van, s egy-egy vonaton néha több ezer ember utazik. Nem, ez nem félelem; nézze, aki a vasúthoz jön, annak számolnia kell mindennel; a vasút nem egy emberrel megy, hanem sokak egybehangolt munkájával. Egyébként félek is; attól, hogy ha éjszaka egyedül megyek, valaki lámpával megállítja a vonatot, s leüt. Nem történt még ilyen, de hát az ember fantáziája működik...”

Próbálok megfejteni a vezetés titkát, de minden pofonegyszerűnek tűnik. Néhány mechanikus mozdulat: indítás, sebesség, fékezés, állj; ennyi

az egész, legalábbis kívülről. Valójában a kurta mozdulatok lóerők ezreit hozzák mozgásba, irdatlan tömeget. A szerelvény tíz kocsiból áll, ez az optimális, de péntekenként tizenöt is szokott lenni. A maximális sebesség száz kilométer, ennyit bír el a pálya, mostanában még ennyit sem: utunkat lépten-nyomon lassújelek fékezik, ilyenkor lemegyünk negyvenre, hatvanra, megannyi perc veszteség. „A késést nem a vontatási okokban kell keresni.” Hol itt, hol ott javítják a pályát, ami a zsúfoltságot csak fokozza. Időnként áttérünk a bal oldali sínre, főleg Szolnok után, ahová kevés késéssel érkezünk. Fegyvernek-Kisújszállás között vágányzár, Törökszentmiklóson 30 percet várunk a szembe jövő vonatra, közben egy gyors megelőz. Idegesítő a várakozás, ezt a késést már nincs mozdonyvezető, aki behozná, ha rajta múlna. Állunk, várunk, elindulunk, lelassítunk; változatosan telik az idő.

A vezető előtt menetrend és külön írásbeli rendelkezés, amit még a Nyugatiban kapott, s ami az eltéréseket tartalmazza. Elsősorban a sebességet szabályozza, s állandóan lesni kell, bár ezt az út szélén a lassújelek, s így a vonatbefolyásoló is jelzi. Ügyes kis masina ez, bármilyen csúnya is a neve; elektromos sugarak segítségével folyamatosan közli, hány kilométerrel haladhatunk, zöld-e a következő jelző vagy piros, s ha a pirosnál a vezető nem állítja meg a vonatot, akkor ő megteszi. Afféle robotgép, második ember a fülkében, amely különösen éjszaka és ködben segíti a tájékozódást. Most még mindent látunk, így azt is, hogy Hajdúszoboszlón három tehervonat mozdonya néz velünk farkasszemet; „pilótáik” a sínen ülve beszélgetnek, ki tudja, mióta várnak. Mi két percet sem, irány Debrecen, hátra van még az út két izgalmas kalandja: Ondódon majdnem elfelejtünk megállni, az utolsó pillanatban fékezünk; komoly ribillió lehetett volna belőle. Az állomástól pár száz méterre nyitott sorompók között gyorsulunk, megfagy bennünk a vér, bár csak mellékút volt.

Csaknem egyórás késéssel gördülünk be a debreceni állomásra, ahol lekapcsolnak bennünket: Mátészalkára dieselmozdony viszi a vonatot. Van két szabad óránk, hogy aztán ugyanilyen mozdonycserével induljunk vissza Budapestre.

„Hallotta már maga azt a fogalmat, hogy beosztott gép? Ez olyan mozdony, amire három vezető volt beosztva, s állandóan ők jártak vele. No, hát ez augusztusban megszűnt. Most arra a gépre ülünk, amelyik éppen arra jár. Maga nem érezheti a különbséget, legfeljebb a hangszílyomból, hogy én ezt fájlalom. Mert a beosztott gép a mi gépünk volt, mi

hárman jártunk vele, úgy ismertük, mint apa a gyermekét. Legalább száz órát dolgoztunk rajta társadalmi munkában, visszapillantó tükröt, megnyezettükröt szereltünk fel rá, kifestettük, annyira a magunkénak éreztük. Ez nekünk is jó volt, meg a vasútnak is érdeke. Azóta mindent leszereltem, hazavittem, ott áll. Hiszen nem tudom, hogy a következő nap milyen gépre ülök. Állítom, hogy a beosztott gépek kezelési költsége kevesebb, élettartama több volt ötven százalékkal, mint így. Csak meg kell nézni a Nohabokat, amelyek beosztottak, meg ezeket a villanymotorokat. Még ma is vitatják ezt a rendelkezést: a műszaki stáb ragaszkodik a beosztotthoz, a forgalmi tábor viszont ellene van, mert őket csak az érdekli, hogy menjen a vonat. Csak hát így, aki fölöttünk van, az tartja bennünk a lelket: nem tudjuk, milyen a gép, nem esik-e szét a következő pillanatban; nincs meg az a biztonság, ami a beosztottnál a fedezetet adta.

Lehet, hogy a korszerű közlekedés ezt követeli – de azt tudom, hogy így az ember közömbössé válik a gép iránt, nem érdekli, hiszen személyesen nem kötődik hozzá, s így lesz lassan közömbös a munkája iránt is...”

Beesteledett; most válik csak igazán izgalmassá az utazás. Rohan a vonat az éjszakában, csak a Hold s a reflektorok sápadt fénye világít. A fülkében sötét van, hogy a pályát jobban lássuk. Különös hangulat lesz úrrá rajtunk, lassan már én is kezdek a mozdonyvezető agyával gondolkodni. Itt ülünk ketten ebben a kis kalitkában, mögöttünk az egész behemót szerelvény, amit mi irányítunk. Ember és gép nagyszerű találkozási ez, az egymásra utaltság megnyilvánulása úgy, hogy azért az ember marad az úr, neki engedelmeskedik a gép, s nem az ember a gépnek. Csodálatos érzés száguldani az éjszakában, így, a fülkében ülve; az ablakon friss levegő áramlik be, s tartja ébren a figyelmet. Erre most kétszeresen szükség van. hiszen a műszereket, a síneket és a jelzőket, táblákat egyszerűen kell befognia a szemnek. „A jelzési utasítás a mozdonyvezető miatyánkja.” Villogó sorompók mellett robogunk tova, s a biztonság kedvéért mindannyiszor hosszan dudálunk. Csendesen beszélgetünk, s mindketten örülünk: én azért, mert ritka élményben lehet részem, útítársam meg azért, mert megoszthatja valakivel magányra kárhozott munkája terhét. Oly gyorsan telik el az öt óra (megint késünk), hogy alig vesszük észre, egyszerre előttünk villognak a főváros fényei.

Megérkezettünk.

1976. szeptember 26.

Ismeri Ön az alkotmányt?

- Nem nagyon, nem foglalkozom semmi ilyesmivel.
 - *Olvasta valaha?*
 - Nem.
 - *Mi az alkotmány?*
 - Nem tudom.
 - *Augusztus 20-ról mi jut eszébe?*
 - Ilyen ünnepély, karnevál, virágkarnevál szokott minden évben lenni.
 - *Arról még nem hallott, hogy ez a nap az alkotmány ünnepe?*
 - Lehet, hogy hallottam, de nem nagyon törődöm ilyesmivel.
 - *Nem volt még rá szüksége?*
 - Nem, sosem jártam szemináriumokra. Még nem volt bajom senkivel.
- Végeztem a dolgomat.
- *Mi a munkája?*
 - Fűrészgépes kisiparos vagyok. Azelőtt gazdálkodó voltam.
 - *Othton vagy az ismerőseivel nem szokott erről beszélgetni?*
 - Hát nem. Elmegyünk, felfűrészeljük azt a fát, aztán kifizetik.

- Férj: – Én festő vagyok, maszeknál.
Feleség: – Én nagyvállalatnál csoportvezető.
– *Ismerik az alkotmányt?*
Férj (a feleséghez): – Neked kéne beszélni, te végeztél gimnáziumot.
Feleség: – Alkotmánytan már régen nincsen. Világnézetünk van, de az meg nem kifejezetten ezzel foglalkozik.
– *Csak az érettségizettek ismerhetnék?*
Feleség: – Mindenkinek kellene.
– *Miért?*
Férj: – Én nem foglalkoztam vele, engem az ilyen dolgok nem érdekelnak.
Feleség: – Elég baj az, hogy nem érdekelnak. Kellene, hogy érdekeljenek.
Férj: – Én a politikától meg ilyesmiktől távol tartom magam.
Feleség: – Szerintem hozzátartozik az ember mindennapi életéhez, hogy érdeklődik bizonyos dolgok iránt. Elég baj az, hogy téged nem érdekel semmi, csak a sport. Nem csak abból áll az élet.
– *Mi az alkotmány?*

Férj: – De jó hónap ez az augusztus, hogy ekkor van az alkotmány ünnepe!

Feleség: – Hát, tulajdonképpen... Jó kérdés, ezt még sohasem fogalmaztam meg magamnak. Ez szerintem olyan, hogy az ember tudja, de nem tudja megfogalmazni... Az alkotmány meghatározza mindennapi életünket. Majdnem olyan, mint a törvény.

Férj: – Most már valami rémlik, hogy mi ezt tanultuk valamikor. De már homályos az egész; azt sem tudom, hogy mikor adták ki.

– *Az alkotmány fejezetekből, paragrafusokból áll. Vajon melyik lehet az első?*

Feleség: – Talán az, hogy minden embernek joga van munkához.

– *Ez később jön. Az első paragrafus az ország társadalmi rendjéről szól.*

Feleség: – Akkor nyilván az, hogy Magyarország Népköztársaság.

– *És a második, ami ebből következik? Gyűléseken gyakran látható feliratként is.*

Feleség: – Munkás-paraszt hatalom?

– *Minden hatalom a dolgozó népé.*

Férj: – Tényleg.

– *Volt-e munkahelyükön szükség arra, hogy ismerjék az alkotmányt? Hivatkoztak-e rá valamikor?*

Feleség: – Még soha nem voltam erre szorítva. Pedig nem ártana az átlagembereknek, de a vezetőknél meg különösen. Nagy részük ugyanis nem ismeri, és nincs is arra kényszerítve. Nagyon kevés embernek jut eszébe, hogy na, most egy krimi helyet elolvasom az alkotmányt.

– *Ezek után maguk elolvassák majd?*

Férj: – Én nem.

Feleség: – Nem is tudom. Talán majd egyszer...

– Ránéztem az utcán egy plakátra, és egy kenyeret láttam. Augusztus 20-át szimbolizálja? Nem tudom. Új kenyér? A kenyérről rossz véleményem van, nagyon gyatra minőségűt eszünk. Amúgy április 4-e szép, nagy ünnep, de minekutána felszabadultunk, az alkotmánynak legalább olyan jelentősége van. Ilyenkor lehetne számbavenni, hogy mit kérünk, mit adunk, milyen lehetőségeket biztosítunk. Nagyobb, bensőségesebb ünnep-

nek kellene az alkotmány napjának lenni: úgy érzem, nem kapja meg méltó helyét az ünnepek sorában.

– *Foglalkozása?*

– Könyvesbolti eladó.

– Kétgyermekes családom vagyok, közgazdasági technikumot végeztem, most munkaügyi statisztikusként dolgozom. Az alkotmányt nem tanulmányoztam külön, de úgy érzem, hogy ismerem. Érdekel ugyanis a téma.

– *Mit tart belőle ön maga számára fontosnak?*

– Hogy szabályozza az életet. Mindenki másképpen látja a világot, de a társadalomban kötöttségek is vannak, amikre szükség van. Rá vagyunk kényszerítve, hogy szervezeten éljünk. Lehet, néha én is azt mondom valamire, hogy azt nem úgy kellene, de aztán rájövök, hogy mások is vannak és kellenek a törvények. Jobban kellene ismerni az embereknek az alkotmányt, hogy tisztában legyenek jogaikkal és kötelességeikkel. Ez eleve kiszűrné a szubjektívizmust. Akkor kevésbé magukból indulnának ki, inkább azt néznék: hogyan jelentkezik ez a közösségben. Magyarország pedig igazán picike nemzet ahhoz, hogy állampolgárai jobban ismerjék az alkotmányát.

– *Mely részeit különösképpen?*

– Amelyik a kötelességekről szól. Hogy kötelesek vagyunk dolgozni, s ne munka nélkül lopjuk a napot. Hogy mindenki a munkájának és iskolai végzettségének meg felelően jusson az életszínvonal bizonyos fokára.

– *Úgy gondolja, fenyeget az a veszély, hogy egyesek érdemtelenül jutnak túlzott jövedelmekhez?*

– Nem is egyesek. Főként saját nemzedékemben, a harmincasok körében van meg a kitörés vágya. Mindenki azt nézi, hogyan lehetne könnyebben. S ha a jövedelem-szabályozások nem lesznek szigorúbbak, az élelmesebb, rafináltabb emberek kihasználják ezt a helyzetet. Éppen ezért kell megnézni, hogy ki mit tett ezért a társadalomért. Képezi-e magát, tisztességesen dolgozik-e, vagy csak úgy hirtelen akar a könnyű életbe csöppenni, és gyorsan meggazdagodni. Szerintem csak az kaphat, aki ad is valamit. Igaz, sokszor az is előfordul, hogy aki ad, nem kapja meg, amit megérdemelne. Pedig nagyon fontos lenne erre vigyázni.

– Iskolaigazgatóként és tanácstagként ismernem kell az alkotmányt. Úgy tapasztalom, az egyszerűbb emberek inkább érzik, ahogy a minden-

napok gyakorlatában átszűrődik hozzájuk; paragrafusszerűen nem tudják megfogalmazni. Citalni én sem tudnám; inkább látjuk, hogyan érvényesül nap, mint nap.

– *Valóban érvényesül?*

– Feltétlenül. Olyan alapvető szentenciákat tartalmaz, amelyek tendenciájukban mindenképpen érvényesülnek.

– *Találkozott-e már alkotmányellenes jelenségekkel?*

– Hirtelenjében nem tudok ilyet említeni. Az alkotmány nem foglalkozik részletkérdésekkel; de hogy törvénysértések akadnak, arról az újságok is írnak. Én egyébként iskolai vonalon dolgozom, nem üzemben vagy vállalatnál. Gondolom, ott tágabb lehetőség nyílik, hogy erre példát mondjanak.

– *Augusztus 20-án mire szokott gondolni?*

– Nehéz kérdés, így általánosságban. Közhelyeket mondjak, vagy inkább...

– *Inkább.*

– Én ebben a rendszerben tanultam, szereztem diplomát. Nagy segítséget kaptam végig, s az alkotmány ma is biztosítja a lehetőséget számomra, hogy pedagógusként kiegyensúlyozottan és normális körülmények között éljek, akár a munkahelyet, akár a lakást, akár az életkörülményeimet nézem.

– *Azt mondta, az átlagember inkább érzi, mint tudja az alkotmányt. Érdemtelenégnek tartja ezt, vagy más oka van?*

– Ha nem tudják is tétélesen, de érzik, hogy nekik nyugodt életük van, megfelelő jövedelmük, lakásuk, jogaik az iskoláztatáshoz, a tanuláshoz és egyebekhez. Ez nem jelenti azt, hogy apolitikusak, mert ha becsülettel eleget tesznek feladataiknak, hallgatólagos egyetértésükkel igen pozitív munkát végezhetnek. Nem kell ezeket újra és újra idézgetni, frázisszerűen megfogalmazni. Kicsit az a betegségünk, hogy sok a direkt szöveg, s azt hisszük – én is, mások is – hogy akkor politizálunk igazán, ha állandóan kinyilatkoztatunk, deklarálnak; s az nem politizálás, ha úgynevezett hétköznapi emberként helytállunk, elvégezzük a munkánkat. Pedig szereztem az alapvető politizálás éppen az, ha a tetteinkkel beszélünk, ha a munkánkat a tőlünk telhető legbecsületesebben elvégezzük. Ez az alapállás néha elvész a mindennapok sűrűjében. Ezt kellene erősíteni, s akkor még előbbre tartanánk. Ha megértettük, miről van szó, és beálltunk a sorba, nem muszáj azt minden nap a fülünkbe rágni. Azt hiszem, a nagy

többség így él: nem ért az ilyen szövegekhez, sokszor nem is érti meg, de a saját munkájával ott van, és azt teszi, amit kell.

1978. augusztus 20.

Nem tetszik

Mostanában, ha falumba hazamegyek, ritkán találkozom *Herczeg* bácsival, az idős kovácmesterrel, akinek műhelyében az izzó vasdarabok és a kalapácsok csilingelése között gyermekkorom legmelegebb napjait töltöttem. Túl van már a hetvenen, s mint hallom, betegeskedik is, kevesebbet jár az utcán.

A múltkor véletlenül mégis összefutottunk a kútnál. Vízet vittünk mindketten, s a kölcsönös üdvözlések után, miközben telehúztam kupáját, ez volt az első kérdése: „Hát aztán hogyan tetszik lenni?”

Egy pillanatra megállt kezemben a fogantyú. Azt hittem, rosszul értettem – de nem, rövid beszélgetésünk alatt végig így szólított engem az öreg mesterember, aki egész életét szakadatlan munkával töltötte, s akit én mindig bácsinak ismertem, mivel vagy fél évszázaddal idősebb nálam.

Az eset nemrégiben ismét eszembe jutott, amikor egy vállalat igazgatójához jelentkeztem be riportra. A dátumot titkárnőjével egyeztettem, s a megbeszélt időben így fogadott a nálam legalább húsz évvel idősebb hölgy: „T. G. elvtárs tetszik lenni? Tessék befáradni, az igazgató elvtárs már várja.”

Ugyanaz a helyzet, s én ugyanúgy zavarba jöttem.

Herczeg bácsi viselkedésére azóta magyarázatot találtam: hiába maradt meg nekem annak, aki volt, akinek örökös jókedvét, élet- és munkaszeretétét csak most, felnőttébb fejjel tudom igazán tisztelni. Az ő szemében én már más lettem: városi lakos, kitanult, művelt ember, akinek – egy letűnt világ elvárásai szerint – a tessékelés dukál. Meg kellett értenem: számára soha többé nem leszek az a falubeli gyerek, aki unokáival együtt téblábolt forgalmas műhelyében. Viszonyunk akaratunktól függetlenül megváltozott, s hiába szeretném, az öreg soha nem fog engem úgy tegezni, ahogyan annak idején természetszerűleg tette. S ezen én sem változtathatok.

De vajon mi indokolta a titkárnő magatartását? Mert ha komolyan veszem kérdését, azt is válaszolhattam volna neki, hogy igen, T. G. vagyok, de jelen pillanatban egyáltalán nem tetszem annak lenni: fáj a fejem, nem

érzem jól magam, s egyébként sincs kedvem beszélgetni az igazgató elvtárral, mert már volt dolgunk egymással, s nem találtam rokonszenvesnek. Mégsem ezt mondtam, hanem azt, hogy köszönöm, és „befáradtam”. Közben arra gondoltam, hogy ez a megszólítás nem nekem szól, hiszen életünkben először látjuk egymást. Ez a megszólítás nem T. G., ilyen-olyan tulajdonságokkal megvert vagy megáldott embert illeti, hanem az újságíró, akit történetesen T. G.-nak hívnak, s aki a titkárnő értékrendje szerint a társadalmi hierarchiában magasabb helyet foglal el.

Nem mondtam el akkor a titkárnőnek, hogy – mivel munkám miatt sokfelé megfordulok, s gyakran kerülök hasonló helyzetekbe – engem ilyenkor mindig szégyenérzés fog el. Azok helyett, akik ezekben a hivatalos, formális kapcsolatokban annyira azonosulnak beosztásukkal, illetve annak vélt vagy valós társadalmi presztízsével, hogy öntudatlanul is megálázzák magukat – s így engem is.

Nem mondtam el, hogy én a tiszteletadás e magas fokát csak azoknak adom meg, akiket valóban becsülök: nemük, koruk, munkájuk, emberi tulajdonságaik miatt. S ha ismeretlenül is így fogadnak, akkor ez szememben az illető kiszolgáltatottságát jelzi: hogy az emberi viszonyt a pozícióból következő viszonyulás helyettesíti. S nem szükséges különösebb pszichológiai ismeret annak belátásához, hogy ha valaki túlságosan alkalmazkodik társadalmi szerepeihez, az előbb-utóbb önbecsülésének elvesztéséhez, személyiségének meghasonlásához vezethet.

Hiszen hány olyan beosztott van, aki, jóllehet főnökét egyáltalán nem becsüli, mégis a teljes nagyrabecsülés hangján szól hozzá? S hány olyan vezető akad, aki figyelmeztetné beosztottját, hogy ne tessék el, hanem magázza őt, amint azt emberi viszonyuk megkívánná? Tartok attól, azok vannak többségben, akik nemhogy elfogadják, hanem megkövetelik az alá-fölérendeltségi viszony eme kifejeződését. S a rejtett megkülönböztetések, a hivatalos függőségek rendszere egyre terjed – csak éppen az ember tűnik el valahol útvesztőiben.

Nem tudom, az öreg kovácsmesterrel mikor találkozom legközelebb. Lehet, hogy mire ismét hazamegyek, már a boldog vadászmezőkön patkolja a jól táplált méneket. Ha majd égi paripámon én is elrúgtatok hozzá, megkérem: Laci bácsi, tessék engem Gabi fiannak szólítani ezentúl. Mint régen, amikor még ismertük egymást.

1978. március 29.

Játékszabályok

Már megint szabálytalan játékot akartak velem űzni. Az egyik legszentebb fogalom nevét viselő étteremben ebéd gyanánt fövetlen túrós csuszát, kávé helyett drapp színű lötyöt tettek eléem az asztalra. Az elsőt még csak elnéztem, de a másodikat már kicseréltettem. S mit tesz isten, ekkor azt hoztak, amit kértem: gözölgő feketét. Ezzel aztán betelt a pohár.

Országszerte sokat cikkeznek manapság a vendéglátás színvonalának süllyedéséről. Az árak egyre emelkednek, a kiszolgálás és az ételek minősége viszont ezzel egyenes arányban romlik. Hogy ennek mi az oka, más lapra tartozik. Én most csak egy mozzanatra szeretném felhívni a figyelmet, ami egyben túlnó a vendéglátás keretein.

Az említett eset nem először történt meg velem. Néha szóvá tettem, néha nem, az időtől, hangulattól, társaságtól függően. Tudom, hogy ismerőseim, barátaim véleménye megoszlik a kérdésről. Vannak, akik habozás nélkül reklamálnak, s vannak, akik rosszul értelmezett tapintatból, kényelemből, vagy, mert egyszerűen restellik, megjegyzés nélkül hagyják a dolgokat. Én eddig a két véglet között ingadoztam, de most már elfogyott a türelmem. Meguntam, hogy állandóan hülyének nézzenek, hogy kényük-kedvük szerint packázzanak velem.

Ezen túl kinyitom a számat, mert elegendő volt abból, hogy hideg étellel szolgáljanak ki; hogy becsapjanak a boltban; hogy hosszú percekig vára-koztassanak a hivatalban, miközben magánbeszélgetést folytatnak telefonon; hogy rádiómat azért ne tudják megjavítani a szervizben, mert figyelmetlenül jegyezték fel a hibát; hogy azért ne kapjam meg a keresett cikket, mert a pult alatt ismerősre vár; hogy igazgatók a reklámkiadás terhére fényűző ajándékokkal „lepjék” meg egymást; hogy felelőtlen, nemtörődöm emberek velem űzzék kisdud játékukat. Elegendő volt. Abból is, hogy a példákat tovább soroljam.

Ezentúl szólni fogok. Ott és akkor, amikor velem így akarnak elbánni. Még akkor is, ha tudom, hogy a károsultak többsége ilyenkor hallgat, s lenyeli, magában emészti tovább a keserű pirulát. Lenyeli, mert úgy véli, ha vele szemtől szembe ilyen arcátlanul járnak el, ő lesz olyan kegyes, és felülkerekedik rajta. Hát én visszaszállok a földre, nem játszom a nemes lelkűt. Én ezekben az apró-cseprő, ám napjaimat mégis megkeserítő viszonylatokban csak annyit várok el, hogy ha én betartom, velem szemben is tartsák be a játékszabályokat. Mindenki csak a kötelességét végezze, amiért én fizetek, s amiért ő a pénzt kapja: a szakács főzön, a hivatalnok

intézkedjen, az adminisztrátor könyveljen. Az újságíró pedig írjon. Arról például, hogy az élet nem luxusjacht (sajnos), hogy kényelmesen hajókázunk benne. Vagy: lazaság ott támad, ahol eltűrik. Vagy: néma gyerekek az anyja sem érti a szavát.

Magyarán: szólni kell, hogy értsenek belőle. Ha már így áll a dolog.

1978. január 12.

A tükör

Volt egyszer, hol nem volt, volt egy kis tükör. Ez a kis tükör egy napon elhatározta, hogy elindul világot látni. Magára öltötte legszebb foncsorját, nyakába akasztotta tarisznyáját, s nekivágott az útnak. Ahogy ment, mendegélt találkozott a rókával.

– Jó napot – köszöntötte a róka. – Hát te meg ki vagy?

– Én vagyok a tükör – mondta a kis tükör.

A róka még sohasem hallotta ezt a nevet. Közelebb ment hát a kis tükörhöz, hogy alaposan szemügyre vegye. S amint szemben állt vele, egyszer csak önmagát pillantotta meg benne. Hiú állat volt a róka, örömmel fürkészte magát a tükörben. Amikor betelt a látvánnyal, hálából egy alig rágott tyúklábat ajándékozott a kis tükörnek.

Az pedig folytatta útját, s hamarosan találkozott a farkassal. Amikor a farkas meglátta, hogy kivel áll szemben, örömeiben csóválni kezdte a farkát, és ő is megajándékozta a kis tükröt. És megörült a medve is, az oroszlán is, az elefánt is, mert mind magukra ismertek a tükörben. Örült a kis tükör is, hogy örömet szerezhetett, és büszkesége nőttön-nőtt. Így teltek-múltak a napok, hónapok, a kis tükör rendületlenül rótt a kilométereket, híre lassan megelőzte, s mindenütt szeretettel fogadták, dédelgettek, elhalmozták dicséretekkel. Fialat és tapasztalatlan volt még a kis tükör, a dicsőség hamarosan fejébe szállt, és kezdte azt hinni, hogy körülötte forog a világ – mígnem egy napon a vak emberbe botlott.

– Ki az? – kérdezte a vak ember.

– Én a tükör vagyok – válaszolta büszkén a kis tükör.

– Mi az a tükör? – érdeklődött szelíden a vak ember.

A kis tükör megdöbönt.

„Ejnye – morfondírozott magában –, mindenki ismer, mindenki szeret; ő az első, aki nem tudja rólam, hogy ki vagyok. Nézzük csak: tényleg, ki

is vagyok én valójában?” Akárhogy törte is a fejét, nem talált magyarázatot. Eszébe jutott, hogy a bölcs bagolytól kellene segítséget kérnie, aki mindenre tudja a választ. Elment hát hozzá, s előadta kérdését. A bagoly hosszan, méltóságteljesen gondolkozott, majd így szólt:

– Én meg tudnám neked mondani, ki vagy, de jobb, ha magad győződsz meg róla. Menj el a folyó partjára, nézz a vízbe, s ott megkapod a választ.

A kis tükör megköszönte a bagoly szívességét, nyakába kapta lábait, s szaladt a folyóhoz. Izgatottan hajolt a víz fölé, s nézegetni kezdte magát. De hiába hajlongott erőlködve; csak a folyó felszíne nézett vissza rá hidegen. Amint ott ágaskodott, egy hirtelen szélfuvallat hatására lába megcsúszott – s a kis tükör belepottyant a vízbe. Kétségbeesve érezte, hogy összecsapnak fölötte a hullámok, s ő süllyed, egyre süllyed, míg ki nem köt a víz fenekén. Az öreg folyó rezzenéstelen nyugalommal hőmpölygött fölötte.

A lassú sodrás nemsokára lemosta a kis tükör fénylő foncsorát, s a folyó fenekén nem maradt más, csak egy átlátszó üvegdarab.

1978. január 26.

Kutyadolog

„A kutya már ott élt az ember környezetében akkor is, amikor az ember még csak kőből készítette szerszámaint barlangja, tanyája körül ólálkodó – hulladékra váró – farkas- és sakálszerű kölykeiből szelídítette hűséges társává. Az ember gondozása bámulatosan átalakította a kutyát. Nincs még egy állat, amely ennyiféle volna. Mindegyik fajtának más-más tulajdonságát fejlesztették ki. Az éberség a házörző kutyák kiváló tulajdonsága; a vadászkutyákat a szaglóképesség meg a gyorsaság jellemzi; a pásztorkutyák bátrak, ügyesek, tanulékonyak; az életmentő kutyák a bajba jutottakon segítenek; a rendőr kutyák felbecsülhetetlen szolgálatot teljesítenek a bűnözők felderítésében.”

Az ismertetés az alaptudnivalókat tartalmazó általános iskolai élővilág tankönyvből származik. A pontos mondatok elgondolkodtatók: vajon melyik állatról mondható el még, hogy ennyire az ember társa tudna lenni? Pedig a felsorolás korántsem teljes: hiányzik belőle egy manapság igen elterjedt fajta, a kedvteléses kutya. Nehogy félreértés támadjon: nem

a kutyának vannak kedvtelései, hanem az ember – „bámulatos átalakítója” – tartja kedvtelésből a kutyát. Ez a szokás a modern kor szülötte, s különösképpen a városokra jellemző. Falun nem tartanak kutyát csak úgy, a kutyatartás kedvéért. A derék korcs ott fontos feladatokat lát el: őrizi a portát, tereli az állatokat, vagy – ha fajtiszta – vadászatok nélkülözhetetlen kísérője.

A kutya a természet szabad része – volt valamikor, manapság azonban egyre gyakoribb lelőhelye a városok köregetege. Mi keresnivalója lehet egy kutyának a tízemeletes bérházban vagy az aszfaltozott járdán? A válasz csöppet sem könnyű. „A család tartozéka”, „társam a magányban”, „a gyerekek kedvence” – imígy a vélemények, amelyeket meleg hangú irodalmi megemlékezések is alátámasztanak, olykor a szerzők legbensőségesebb barátjává léptetve elő Lordot, Vadócot vagy Tüncimüncit. „Piszkos dögök”, „ugató varangyok”, „a természet torz szüleményei” – így szólnak a kevésbé meleg hangú ábrázolások, amelyek leginkább olvasói levelek és bírósági peranyagok kedvelt fordulataiként bombázzák az illetékeseket. Akárhogy is: Bodri, Zivatar, Jajtekciskucipofa és társai ma már a városi élet szerves részei, kinek öröme, kinek bánatára.

Hogy maguk az érintettek erről miként vélekednek, azt kellő információ híján nehéz kideríteni. Úgy tartják pedig, hogy a kutya a legőszintébb állat, azonnal hangot vagy legalábbis farkcsóválást ad érzelmeinek. Ebben a tekintetben más állatfajok is tanulhatnának tőle. Emellett a kutya tagadhatatlanul okos állat; nála már csak az ember okosabb, aki ebből hasznot húz. Hogy a kutyának mi haszna az emberből, erre megint nem könnyű magyarázatot adni; feltehetőleg „az okos enged” alapon döntött úgy, hogy inkább alkalmazkodik hozzá.

Mivel a kutya értelmes lény, nyilvánvalóan tisztában van evilági tenivalóival, s ennek megfelelően éli napjait. Nem szól a fáma olyan kutyáról, amely földi küldetése ellen lázadt volna – ami újfent emelkedett szellemük bizonyítéka. Pórázon, szájkosárral sétálnak a városban – még a játszóterekről is ki vannak tiltva! –, s ahelyett, hogy rabságuk szomorú tényén meditatálnának, úgy ugrándoznak, mintha örülnének annak, hogy gazdijuk tíz percre lehozta őket levegőzni.

Egyszóval okos állat a kutya, bár magától ő sem képes mindenre rájönni. Sajnos, az sem felel meg a valóságnak, hogy minden kutyatulajdonos kellőképpen felvilágosítaná négy lábujját kutyaságának mibenlétéről. Valószínűleg ebben kereshető az oka annak, hogy a kutyák különböző csoportjai eltérő műveltségi szinten állnak: a városi kutya természetszerűleg

tájékozottabb, kulturáltabb, mint falusi társa, amelyik, ha sor kerül az összehasonlításra, igen kutyául érezheti magát. Mozi, színház, hangverseny, társasági élet, ugyan mit tud a városi kutya érveivel szembevetni falusi rokona? Talán azt, hogy ő még ismeri a fű illatát, a folyó sodrását, a fűrj surrogását, a falka szavát, a szabad szerelmet? Avitt okoskodás, elmúlt korszak csökevénye.

Itt az ideje, hogy empirikus eszmefuttatásunkat a legújabb kutya-szociológiai kutatások egzakt megfigyeléseivel támasszuk alá. Ezek alapján – a bevezetőben idézett meghatározással szemben – ma a kutyáknak két nagy csoportját különböztethetjük meg: a kedvteléseket és a nem kedvteléseket, vagy egyebeket. A kedvtelések behozhatatlan lépéselőnyét – és jövőjét – jelzi, hogy érettük évente – például Debrecenben – 800 forint adó dukál, míg a szegény házörzőért csak 60. Képzeltető, hogy ez a tény milyen hatással van a kutyák osztálytagozódására és a kedvtelések önértéke. Ők a fajtiszták, ők a törzskönyvezettek, ők a státusszimbólumok; külön lapjuk van, tulajdonosaik testületekbe tömörülnek, és időnként üléseznek. Évente kiállításokon mutatják be termékeiket. Ezzel szemben a házörző még az apjáig sem tudja visszavezetni családfáját, gazdájától legfeljebb rúgásokat kap, nem beszélve a többi kiváltságról.

A határ tehát nem városi és falusi, hanem kedvteléses és egyéb kutyák között húzódik. A városokban is vannak házörző kutyák, de annak ellenére, hogy egészében véve ők képviselik a döntő többséget, mégis a városi kutyatársadalom legalján helyezkednek el. A korlátlan lehetőségek a kis számú kedvteléses körében összpontosulnak, s ők ezzel lépten-nyomon élnek is. Svédországban ilyenkor papírdobozba söprik, majd a kukába dobják ennek kézzelfogható jeleit: nálunk a tudomány gyakorlati hasznosítása még korántsem ennyire zökkenőmentes.

Érdekes adalék, hogy a kedvtelésesek milyen kiváltságokat élveznek az egészségügyi ellátás terén is. Már az, hogy idejük túlnyomó részét négy fal között töltik, megóvja őket az időjárás viszontagságaitól, s a lábtörésnek is jóval kisebb az esélye. Gazdijuk már a legcsekélyebb nátha esetén rohan velük az állatkórházba, ahol olyan szakszerű kezelésben részesítik őket, hogy nem egy fejlődő ország polgárai megirigyelnék. Formailag a házörzők is élhetnének ezzel a lehetőséggel, de ki a kutya törődik azzal, ha ők megbetegsznek? Kórházi kivizsgálásra csak gazdájukkal együtt mehetnek, akiknek kisebb gondjuk is nagyobb ennél. Így hát a házörzők vagy maguktól meggyógyulnak, vagy az enyészeté lesznek. Jellemző ál-

demokratikus példája annak, amikor egy intézkedés a szélesebb tömegek igényeit hivatott szolgálni, mégis csak a kiváltságos kevesek élhetnek vele.

Nemkülönbön megfigyelhető ez az eredendő különbség annak módjában, ahogyan a kutyák a boldog vadászmezőket megközelítik. A házőrző megdöglik, kinyúlik, vagy agyonütést szenved; a kedvtelések azonban elmúlik, elmegy, meghal, legtöbbször végelgyengülésben (már a szájába tett krumplipürét sem bírja lenyelni), s ennek megfelelően helyezik örök nyugalomra, általában a természet lágy ölén, amivel életében először találkozik. A házőrző osztályrésze elkaparás vagy elégetés, de minél gyorsabban.

Ezek után tévedés lenne mégis azt hinni, hogy a nem kedvtelések szó nélkül tűrik a megkülönböztetéseket. Igen erős bennük az osztálytudat, aminek hangos ugatással, alkalmanként harapással adnak kifejezést. A kedvtelésekről – lévén többnyire ölebek (egymás közt így rivalizálhatnak: te öleb vagy, én még ölebb) – ez nem mondható el. Ők disztíngváltak, tudják mi az illem; viszont, ha erősen simogatják a pofácskájukat, már-már dorombolnak. A nem kedvtelések nyersebbek, szókimondóbbak, nincs érzékük az úri finomságokhoz. Hátrányos helyzetük miatt sok köztük a kiábrándult, kóbor kutya: céltalan életük végére általában a gypmester tesz pontot. Ezt elkerülendő, többen önként a tudomány szolgálatába állnak, mint boncolási alanyok.

Vannak, akik tudománytalan szempontok alapján a kutyatársadalmat kiskutyákra és nagykutyákra osztják. Ez a nézet már csak azért is tartahatatlán, mert a nagykutyák többnyire kis kutyák, míg a kiskutyák nagy kutyák. Ez az érv kellőképpen rávilágít az efféle szemlélet idealista voltára.

Jelen dolgozatunkban a magyar kutyatársadalomnak az utóbbi három évtizedben végbement fontosabb változásait érintettük. A fejlődés útját illetően nem merünk jóslásokba bocsátkozni. Vannak ugyan már erre vonatkozó prognosztikai vizsgálatok is, de ezek helyességét az időnek kell igazolni. Magánvéleményünket egy évezredek tapasztalatai során ki-kristályosodott megállapításban véljük összefoglalni: mindig az erősebb kutya ugat.

1978. szeptember 24.

Kutyagumi

Beleléptem.

Majdnem hanyatt vágódtam, úgy elcsúsztam rajta. A kapu előtt hevert, a járdán. Nem banánhéj volt, erre mindjárt rájöttem; a banánhéjak nem hagynak ilyen maradandó nyomot a cipő talpán.

A jámborak ott kergetőztek, a gyepen, így szemre nem tudtam megállapítani, hogy melyikük lehetett, de a méretből következően nem kizárt, hogy a fekete dobermann. Egyikük megállt a gyep közepén – tavasztól őszig itt rúgják a labdát a házbeli gyerekek – s jellegzetes testtartásba helyezte magát. A tulajdonosok megkönnyebbült elégedettséggel nyugtázták az erőfeszítés eredményét.

Ez így megy reggel, este. Felnőttek a gyerekek, már nem pátyolgatják őket szüleik a homokozóban. Ott lebzselnek lent a játszótéren, a gyepen, a kapubejáratnál – hova is mehetnének –, s köröztük ugrálnak, viháncolnak, marakodnak tartozékaik, napról napra seregesebben. A múltkor csak úgy mellékesen széttépettek velük a bokrok alatt egy macskát.

Aggasztó jeleket vélek újabban magamon felfedezni, ha a kutyákról esik szó. Mintha elhalványulna bennem a liberalizmus; a határozott intolerancia jegyeit öltik megnyilvánulásaim. Különösen, ha a liftből kilépve a diszkrét félhomályban másfél méteres skót juhász néz velem farkaszemet szájkosár és kötőfék nélkül.

Békétűró ember vagyok, azt mondják, a légynek sem tudnék ártani; de félek, egyszer úgy megijedek egy ártatlan tekintetű bernáthegyitől, hogy magam sem tudom, mit teszek. Napjaink lakótelepi tragikomédiája: így jön elő az emberből az állat, ha sokat közlekedik a lépcsőházban és a járdán.

1991. április 3.

Kettőt jobbra, kettőt balra

Szorongásos álmaimban még ma is gyakran felidéződik elsős gimnáziumi évem hideglelés emléke, amikor – szüleim erőteljes hatására – néhány hetet tánctanulással töltöttem. Előttem áll akkori jómagam, amint öltönyben, fehér ingben, nyakkendőben feszengve felkéri az éppen esedékes s nem kevésbé félénk leányzót, majd a tánctanár vezényletére ide-oda lépeget a koreográfia kívánalmai szerint. Izzadó tenyerek, csetlő-botló

lábak, szégyenlős pillantások emléke kísért az egykori tánciskolából, s noha egyáltalán nem voltam ügyetlen, a heti két este kimért hangulata, a csoportos gyakorlatok kötött kényszerjellege kínos időszakként rögzítette agyamban azt a két hónapot.

Amit megtanultam, természetesen egykettőre elfelejtettem, hiszen akkoriban a hatvanas évek közepén tört be mindent elsöprő lendülettel a beathullám s vele a „rázós” tánc, a shake, amely elválasztotta egymástól a partnereket, és néhány mozdulatra mérsékelte a lépésvariációk korábban megismert számát. Mi persze nem azt fedeztük fel benne, hogy „tánc-történeti” szempontból primitív változata volt a különféle táncfajtáknak, hanem azzal ragadott magával, hogy felszabadította az embert az előírt lépésektől, és teret adott az önálló kezdeményezéseknek. Erre persze igazában nem voltunk képesek, hiszen hűjával voltunk az ahhoz szükséges mozdulatkészletnek, de kezeink és testünk laza, rögtönzészzerű mozgása mégis mámoros érzéssel töltött el bennünket. A mi táncunk volt ez, és mi boldogan oldódtunk fel benne.

Ha jól tudom, hetente rendeztek táncdélutánokat az egyik osztályteremben, amihez a talpalávalót a gimnázium szépreményű zenekara húzta; de az igazi izgalmat a szalagavatók és a nagy, össznépi bálók nyújtották, amelyeken az iskola minden diákja részt vett, és friss információkat kaphatott a páros frontok állásáról. Sok minden történt egy ilyen monstre mulatságon: szerelmek lobbantak lángra és múltak ki, a bimbózó szexualitás feszültsége vibrált a levegőben, is közben persze táncoltunk, lekérettünk és felkértünk, várakoztunk és bevetésre indultunk, fojtott izgalommal adtuk át magunkat a nagy játéknak. S a buli végén megdicsőülve vagy kókadt reményekkel tértünk vissza szigorú életű kollégiumi tanyánkra.

Nehéz nosztalgia nélkül gondolni erre az időre, már csak azért is, mert a tánc azóta jószerevével kiiktatódott az életemből. Bánom-e vagy sem, még igazában nem is gondolkodtam el rajta. Talán hiányzik, de hát megváltoztak körülményeim, és velük változtam én is. Annyit azért tudok, hogy tizenöt év alatt, ha voltak is átfutó divatok, lényegében nem módosult az a bizonyos, laza rázó táncmód; úgy látszik, ez felel meg legjobban a kor jellegének és lelkületének. Ma már – nem tagadhatom – némi idegenkedéssel nézem az egymás mellett kifejezéstelen arccal, uniformizáltan ugrabugráló partnereket, akik valójában nem egymásra, hanem csupán önmagukra figyelnek. Változatosságot, fantáziáról árulkodó mozdulato-

kat csak igen kevesek képesek a shake-be vinni: lám, nem elég a szabadságot megszerezni, azzal élni is tudni kell, hogy értelme legyen.

Ma a diszkókban siralmas látvány tárul a szemlélődők elé, monoton ütemre monoton mozgás, a tánckultúra tökéletes hiánya, amit az öltözködés szabadossága sem tud leplezni. Fogalmam sincs arról, hány tánc-tanár lett öngyilkos a közbeeső időben, s arról sem, hogy hány tengeti napjait tétlenül, de úgy tetszik, a zenében, öltözködésben, magatartásban bekövetkezett radikális változásoknak nincs nyoma a táncban, csak az óriási űr érezhető, amit a népzene és a néptánc átmeneti reneszánsza sem volt képes betölteni. Tíz és huszonöt éves kora között pedig elemi igénye a fiatalnak az efféle mozgás, s ha ez a mostan divatos táncra redukálódik, akkor ott bizony tánckultúráról nem nagyon lehet beszélni.

A hetvenes évek közepén, amikor sokat jártam Budapestre, a villamosok tele voltak tánciskolák plakátjaival. Most mintha eltűntek volna ezek a hirdetések; helyükben aerobica, művészi balettre és kondicionáló tornára hívó feliratok találhatók. Mind az individuumhoz címzettek. A tánc mindig is közösségi természetű volt, s a közösségek válságával, úgy látszik, a tánc válsága is „lépést tartott”. A diszkóban gépzene szól, s a száj néma marad, mert képtelen túlülvölni a fülsiketítő zajt. A kommunikáció nemcsak a táncból, de a beszédből is ki van zárva; a magány burka észrevétlenül fogja körbe a résztvevőket.

A hagyományok és szokások azonban vidékenként még eltérőek. A burgenlandi kis faluban jelentőségük van a báloknak: az együttlétek a közösségi érzet erősítését szolgálják. Egy atomizálódó világban az azonoság illúzióját kínálják vacsorával, családi jelenléttel, a generációs folytonosság hangoztatásával, gemütlich, de visszafogott mulatozással. Nálunk alig kerülhető el, hogy ne fulladjanak tömeges alkoholizálásba és verekedésbe az ilyen falusi összejövetelek, amelyek – talán éppen ezért? – generációkat sem képesek átfogni, s csak a fiatalság egy részét vonzzák.

Illetve – mint hírlik – sokfelé már azt sem. Kisvárosban újságolják népművelők, hogy egyre csökken az érdeklődés a táncos rendezvények iránt. Az igényeseknek nem kielégítő az a környezet, amit a művelődési központ tud nyújtani, s a vendéglátóhelyek közönségessége is inkább riasztó hatású. S ami új jelenség: a középiskolások is inkább szűkebb osztályközösségük számára rendeznének bulikat; beszabályozott világukból menekülve, a tömegességtől irtóztatva kisebb társaságokban, meghittebb keretek között érzik jól magukat. Érdekes: a szabadság, a szabadulás ösztönös motívuma ugyanúgy jelen van a mostani nemzedékben, mint ahogy

annak idején bennünk megvolt; csakhogy míg az akkori időszakban a nagy összejövetelekben kívánt feloldódni, ma az elkülönülésben, az elhatárolódásban véli megtalálni magát. Annyi diktátum, imperatívusz után az ember maga akarja megteremteni élete kereteit; most így, akkor úgy. Korhoz kötötten, de végső soron természete által vezérelve.

S mindez áttételesen vagy közvetlenül, de megjelenik a táncban is: módozataiban, divatjaiban, kapcsolatrendszerében, környezetében, rejtett tartalmaiban; létében és hiányában. Azt hiszem, képes vagyok érzékelni az idő váltását, de nem tudom, melyik a nyugtatóbb: az álombéli tánciskola, vagy az ébrenlét tudata.

1984. augusztus 14.

Kecske

Személygépkocsim nem tartozik a magyar utakon is mind nagyobb számban futkározó autósodák közé. De autó helyett megteszi, s nálam teljesíti ezt a hivatását; közlekedési eszköz, használati tárgy, nem fétis. Létezése fontos számomra, meggyorsítja és megkönnyíti az életemet, ezért megbecsülöm, és hosszú életet akarok neki biztosítani a földön.

Beszállókártyám mellé nem tűznek megkülönböztető VIP-jelzést a repülőgépen, s ez többé-kevésbé jelzi helyzetemet. Személyemnek nem tulajdonítok különösebb jelentőséget, munkakörömmel igyekszem nem visszaélni, fizetésemért megszabott feladataimat teljesítem, kapcsolataimban korrektségre törekszem. Amennyire lehet. Az emberi ostobaságot, törtetést, rosszindulatot, torz értékrendet már régóta az élet természetes velejárójának tekintem, még ha szenvedek is tőle mindannyiszor. Magam igyekszem a lehető legkevesebb okot adni ilyesfajta megnyilvánulásokra; azt viszont minden körülmények között elvárom, hogy velem szemben hivatalból, vagy a pénzemért, mindenki pontosan teljesítse munkaköri kötelességét, azt, ami az érvényben levő, elfogadott társadalmi szerződés értelmében engem megillet.

Használat közben autóm külseje kezdte magán viselni az ápolatlanság jegyeit, s ettől megóvándó, az ügyben illetékes műhely felé vettem az irányt. Az illetékes dolgozó annak rendje és módja szerint átvette tőlem a járművet, a volán mögé ült, és elindult vele a mosóhengerek felé. Első ízben lehettem szemtanúja ilyen akciónak, így hát magam is kíváncsian a közelébe húzódtam. Már majdnem a vízsugarak ívébe került a motortető,

amikor jobbról 1500-as Lada keresztezte útját. „Vidd innen azt a kecskét, mert nekimegyek” – hangzott lecsavart ablakai mögül röhögve a felszólítás, és nem eredménytelenül: kék overalloal szerelője szabad utat kapva iramodhatott vele a kijárat felé. Gumik csikorgása és füstfelhő jelezte haladásának sebességét.

Járművem most már akadálytalanul gurulhatott a vízsugarak közé, de az iménti élmény alapján én is úgy éreztem magam, mint akit hideg zuhany ért. Nem az önérzetemen ejtett csorbát az ormóttan stílus, nem a hiúság pírija égette arcomat autóm illetén minősítése miatt. A realitásokkal magam is tisztában vagyok. A mögötte rejlő magatartás volt az, ami lelke békéjét felkavarta. A kiszólás ugyanis valójában nem a kocsit, hanem tulajdonosát érintette. Engem, aki ügyfélként érkeztem a műhelybe, aki sokadmagammal együtt megrendelésemmel adok munkát és kenyeret a szerelőnek, s akit ilyen jelzőre érdemesít a műhely alkalmazottja.

Belegondoltam: ugyan miféle belső (érték-) rend és munkamorál uralkodhat ebben a szolgáltatóegységben? Milyen kapcsolat fűzheti ezt a dolgozót munkájához? Egyes országokban az, aki nem a kívánt tisztelettel és megbecsüléssel viszonyul az ügyfelekhez, úgy repül a munkahelyéről, hogy a lába sem éri a földet. Nem illemtani ismeretek hiánya miatt intenek neki búcsút: hanem mert viselkedése veszélyezteti az üzlet forgalmát. A hasznot, ami a jövedelmet – az életet – biztosítja. És ebben nincs pardon; aki nem tartja be a játékszabályokat, annak fel is út, le is út. Kereshet magának olyan munkahelyet – ha talál, ahol úgy viselkedhet, ahogy akar. Nálunk viszont...

Nálunk viszont gúnynévvel illetik a munka tárgyát, s tulajdonosa tehetetlenül, kiszolgáltatottan tűri a méltánytalanságot. Megszégyenülten tépelődik önmagában, hogy miként kaphatna elégtételt. Menjen panaszra az üzemvezetőhöz? Ennek az üzemnek a vezetőjéhez, ahol ilyesmi megtörténhet? Nevetségessé tenné magát. Utasítsa rendre a szerelőt? Föl sem fogná, hogy miről van szó. Nem beszélve arról, hogy amikor legközelebb ismét mosatni kell hozni a kocsiját, könnyen megtörténhet, hogy menet közben, mintegy véletlenül megnyomódik a lámpája, vagy észrevétlenül eltűnik a szerszámkészlete.

Mit tehet hát az ügyfél voltában megalázott páciens? Hallgat, és megpróbál napirendre térni fölötte. Jobbik esetben ír egy újságcikket, amelyben gondosan elkerüli a név és a cím említését; rosszabbik esetben belülről emészti magát. Aztán beül az egyébként fényesre tisztított autójába, amelyen már nincsen folt. Csak az emberi méltóságon.

1984. november 20.

Különvélemény a kabaréről

Van-e olyan ember, aki ne szeretné, ne élvezné a humort, a tréfát, a vidámságot? Természetesen van – de ezeknek a helyzete nem irigylésre méltó. A komor, fakó, rezzenéstelen arcú lelkek életéből hiányzik valami, ami pedig a földi léthez éppúgy hozzátartozik, mint kúthoz a vödör. Szerencsére az emberek nagy többsége érti, s kívánja a nevetést, a mókát: ez teszi képessé őket arra, hogy humánus kapcsolatba kerüljenek egymással, hogy elviseljék, s a humorral szembesítve enyhítsék az élet nehézségeit, kínjait, konfliktusait. Akinek nincs humorérzéke, tragédiát sem tud játszani – tartja a régi színészmondás, ami talán megfordítva is igaz: akinek nincs érzéke a tragédiához, az a humort sem érti igazán. Nem könnyű színésznek lenni.

Humor és humor között persze szakadéknyi lehet a különbség. Az alpári kiszólásoktól a fekete tréfák intellektuális fintoraiig sokféle változata ismert és alkalmazott, de egyben valamennyi közös: meghatározott viszonyrendszert és világképet tükröznek. Madarat tolláról, embert humoráról – használhatnánk kissé vulgárisán a közmondást, mindenestre a „pesti aszfalton” keletkezett viccek és a Tűz van, babám című film groteszk jelenetei között csak annyi a kapocs, hogy mindkettőn nevetni lehet. Van ugyan, aki inkább sír rajtuk – az egyiken korlátoltsága, a másikon igazságtartalma miatt, de a könnyeknek is egyformán sós az ízük.

Minőségében a közönségestől a magasabb rendűig, funkciójában a társasági témától a művészi kifejezőeszközig ívelhet tehát a humor tartománya, s a léte igazából csak egy esetben kérdőjelezhető meg: ha öncélúvá, önmagáért valóvá, s ennek következtében kommunikációs pótlékká, gondolat helyettesítővé, közélet-imitációvá válik.

S ennél a pontnál nem rejthetem tovább véka alá: lehet, hogy rosszul érzékelem, de aggasztónak találok azt az egyre nagyobb méreteket öltő kabaréhullámot és a szellemet, amely az utóbbi években az országot elárasztotta. Hétfő és csütörtök esténként, vasárnap délelőttönként, s még ki tudja mikor, a rádiókészülékek előtt röhögésre készen ücsörög az ország, s térdét csapkodva hahotáz a „bátor” politikai poénokon, a „szellemes”, „szexis” megjegyzéseken és az „elmés” eszme-futtatásokon. Ül, röhög és közben elfelejt gondolkodni azon, hogy amiről itt tréfálgoznak, az talán nem is annyira mulatságos.

Lengyel helyzet? Egy jó vicc, s nagyot nevethetünk rajta. Szénprogram? Ugrik a poén, s megszakad a néző a derültségtől. *Jancsó Miklós* filmjei?

Hülye, aki érti. E humorra orientált mechanizmus előtt semmi sem szent: bármit tollhegyre tűzhet, mert a cél a nevetés, az önfeledt kikapcsolódás. Hiszen kell egy kis szórakozás a fáradt dolgozónak. Egész apparátus töri a fejét újabb és újabb témákon, poénokon, vicceken. Sajátos, intézményszerű rituálé övezi ezeket a szertartásokat, felkent papokkal, máglyákkal és tűzre vetendő eszmékkel. Ha pedig fáradni látszik az agytröszt, a „demokrácia” jegyében humorfesztivál indul az új tehetségek felkutatására.

Félelmetes ez a humorláz. Nem a humor, hanem az a kampány, amelynek révén a kabaré olyan szerepet kezd betölteni a társadalmi nyilvánosságban, ami lehetőségein és természetén messze kívül esik. A humorizálás kedvéért születő humor ugyanis hamis tudatot táplál. Nem rádöbent, felismerésre készítet, hanem felold, kitoról és kábít: azt az érzetet kelti a hallgatóban, hogy ő is részese az eseményeknek, hogy ő is szavát hallathatja döntő kérdésekben, hogy megbírálnak rosszul funkcionáló gazdaságpolitikát, úrhatnám vezetőket, informális értékrendszereket. Pótcselekvés tehát, amely az igazi tevékenység látszatát keltve valójában passzivitást, belenyugvást sugall. A hallgató nevet azon, amin igazában sírnia kellene.

Jellemző a kabaré körül kialakult körítésre, hogy egyes fő ideológusai a magyar demokrácia első bimbóit is önmaguknak tulajdonítják, azt állítva: a politikai kabarének nagy része volt abban, hogy a magyar közélet demokratikus irányba mozdult el. Érdekes vélekedés, mintapéldája a hamis tudatnak. Figyelmen kívül hagy történelmi folyamatokat, okot és okozatot cserél fel; a demokrácia igazi tartalmát összetéveszti azzal, amikor a legfőbb vezetőt is lehet parodizálni. És példa ez a megállapítás arra is, hogy miképpen szerveződhet a kabaré, mint intézmény köré a szerepét, jelentőségét igazoló és alátámasztó ideológia. Amit a tömegkommunikáció is teljes súlyával támogat.

Éppen ezért nehéz ellene védekezni. Hiszen állandóan jelen van, feltűnik, behálózza az életet, fejt ki „jótékony” hatását. Ami, úgy látszik, nagyon sokaknak megfelel. Mit akar hát ez az egy ember?

Hogy mit? Elzárni a rádiót. De hiába: a nyitott ablakon beáramlik a közönség nevetése és tapsvihara...

1982. február 18.

Képeslap a Dunakanyarból

A tájat a Duna metszi ketté. József Attila megénekelte szürkén-pizkosan hömpölyög egykor jobb napokat megélt medrében, de: víz így is, folyó, folyam, természet; valami állandó, ősi, megszüntethetetlen vonal a változó térképen. És – „Duna-völgyi párbeszéd”, „Duna-konföderáció” – mennyi illúzió bölcsője!

A menetrend szerinti autóbusz hűségesen követi kanyargó vonalát. Ilyenkor télen kevesebb az utas, a főváros szürke lakótelepei közül kivezető országút is alig hord a hátán járművet. Az igazi vándorlás tavasztól ősziig tart, amikor a tömegességet ezerszám cserélik fel a vidéki hétvégékkal a városiakok.

Az újkori népmozgalom jelei lépten-nyomon láthatók a folyóparton, különösen a nyugati oldalon. Budakalász, Pomáz, Szentendre, Leányfalu, Tahitótfalu minden talpalatnyi földjét telkek, parcellák, zsebkendőnyi földcsücskök darabolják: hemzsegnek rajtuk a kicsi, közepes, nagy és még nagyobb nyaralók, víkendházak, családi fészkek és üdülők. A hullám Tahinál ér véget, addig nyújtózkodik a székesfőváros.

Erősen különbözik ez a világ az Alföld szikárabb, puritánabb településeitől. Valahányszor erre járok, mindig ugyanazt érzem: a privát szféra háborítatlan uralmát, dicsőségét hirdetik a magasodó villák épp úgy, mint a nehezen összekapart hétvégi menedékhelyek. Magamban nem tagadom: az egykori nincstelenség gyanakvásával figyelem ezt a hegyoldalakat borító nyüzsgést, a cifra gazdagság és a cifra nyomorúság kirakodóvásárát. Az egyik hivalkodó tehetősége miatt taszít; a másik meg azért, mert sok ezer befalazott Kőműves Kelemen vélek látni a gonddal emelt kerítések mögött.

Az autóbusz óvatosan araszol a fagyos úton.

Sz.Gy., megélhetését tekintve üzemorvos, elhivatottságára nézve muzsikus, nem a hétvégére, s nem is erre a szakaszra költözött ki a „bűnös városból”. Valósággal elmenekült a kőrengetegből: személyiségének integritását, lelkének belső nyugalalmát megőrzendő cserélte fel budai házirészt egy nagymarosi nyeregetetőre. Veszélyben érezte magát a fővárosban: a magyar történelemben és kultúrában mélyen gyökerező azonoságtudatának megvédéséhez és kiteljesítéséhez alkalmasabbnak vélte az – egyébként jelentős mértékben svábok lakta – nagymarosi környezetet.

Sok munkával és költséggel komfortossá formált új házának legbelső szentélyében éppen a nemzet-karakterológiai jegyekről elmélkedik, szóba hozva többek között *Karácsony Sándor* egykori debreceni professzor „A magyar észjárás” című munkáját is. Szenvedélyesen ecseteli a nyugati, célra orientált, teljesítményképzetes magatartásforma és a keleti, racionális szemléletű, passzív rezisztenciában megtestesülő életforma választóvonalán megtelepedett magyarság lelki habitusának és természetének ősi – mostanában keveset emlegetett, s szerinte a keletihez közelebb – vonásait. Sz. Gy. -t ezek az elmélkedések és a kultúra géniuszába vetett hite emelik a felül a napi politika nyomasztó terhein, s őrzik meg reményében és jövő-hitében.

Sz. Gy. a magyar zeneiségben gyökerező, improvizációra épülő zene képviselője már több mint két évtizede. Hosszú évek értetlensége, mellőzöttsége után közönsége egyszer csak gyarapodni kezdett, s ma már az ő fellépése váltja ki a legforróbb sikereket a koncerteken. Ha többnyire fiatalokból álló hallgatói nem mindig értik is meg zenéje igazi mélységeit és dimenzióit, az előadásából sugárzó erő és szuggesztivitás hatása alá vonja őket. Ő ilyenkor úgy érzi: átadta a levelet, amit rábíztak.

Visegrád koordinátáit a földrajzi fekvés és történelmi múlt jelöli ki: Salamon torony, királyi palota, fellegvár, hegyek, a Dunakanyar – az aura ma is az erre járó fölé magasodik. A hegyoldal és a folyó közé ékelődve szűk sávban terjeszkednek a házak; az újabb nyúlványokon immár modernebbek is.

A hegytetőre naponta egyszer visz busz. Hatalmas a hó, a megállóban sielők várakoznak. Nézem a léceket: Blizzard, Atomic, Look, Head – mind nyugati szupermárka. Kanyargós hegyi szerpentinén vezet az út, csak akkor vág neki a sofőr, ha biztonságosnak véli. A sílécesek a Nagyvilámnál szállnak le. Fényesen süt a nap, bár csípős a szél; a domboldalon sokan csuszkálnak lefelé a kiépített pályán, Derű, vidámság, gondtalan létezés – s közben ragyog a hó, szemet kápráztatóan.

A jeges ösvényen magamra maradvá fölkapaszkodok a fellegvárig. Ajtaja zárva, de a látvány lenyűgöző, Elém tárul a Dunakanyar csodás panorámája: a csillámló Duna, a párába vesző hegykoszorú, a fehér tágasság. A magasság érzete erőt, biztonságot, perspektívát ad. Mögöttem a vár magasodik súlyos, bevehetetlen erődítményként, évszázadok történelmét hordozva, szilárdságot sugározva.

Hátamat a falnak vetem, úgy védekezem a süvítő szél ellen.

1983. február 20.

Grand Boulevard Hajdúböszörmény

Hajdúböszörménybe beszökött a tavasz. Tovasuhant a Szabadság útján, a Lenin-szobornál balra fordult, és könnyed csókot lehelt az új lakótelep tulajdonosainak ráncos homlokára. Bohém szellők csiklandozták a csukott zsalugáterekeket, a járdákon porszemek táncoltak, a kutyák remegve várták a holdtöltét. A megújulás varázsa érintette meg a lelkeket; a nagy, egyetemes újjászületés ígérete.

Nehezen fértem fel a fél kettes buszra. Hátról üresnek látszott a jármű, de az elöl följutottak, szokás szerint, csak a maguk kényelmével törődtek. Józsaág 15 fokos szögben megdőlvén utaztam, s nagyokat szippantottam a csukott ablakok mögött kipárolgó testek szagából. Amikor feltűntek az első házak meg a sárgakakasos templomtorony, úgy döntöttem, gyalog teszem meg a távot a célul megjelölt főtérig.

Mindjárt a forduló után értem földet. Kevesen voltak tanúi a jelenetnek, de ez csak meghittebbé tette a találkozást. A sokfelől jól ismert városszéli környezetbe érkeztem. Mögöttünk az elágazás, amely kétfelé vezet az utat; mint valami vízválasztó. Mi jobbra tértünk – a jobbat választottuk?

Az első kereszteződésnek nincs neve. Erre is, arra is sár, föld; mint ötven évvel ezelőtt. A csapadékos évszak itt most sem kívánatos. Kétoldalt fasor szegélyezi a házakat, bomló rügyekkel, nyíló reményekkel. Az árok mentén zöld a fű. Alacsony, befelé húzódo, nyeregtetős házak sorjázna korhadt fa- és új vaskerítésekkel. Ő, böszörményi kapuk, *Maghy Zoltán* festő tág asszociációkat hordozó témái! Aztán felirat egy ablakban: „Eladó egy mozdó-kagyló Korányi u. 26. alatt.” Így. A második, egy puritán fehér ház falán; „Ebben a házban született dr. Baltazár Dezső tiszántúli református püspök.” A betűk kőbe vésettek, a fehér festéket salétrom eszi. Két számmal arrébb új, itt illetlenül magasodó magánház, még vonatlatlanul.

Ismét sarok. Sárga ház, rozzant kerítés. Átellenben *Balogh Imre* szikvízkészítő fülnek is kedves nevű üzeme. Arrébb kell mennem, hogy ettől az árokpartra leszórt, óriási kavicshegytől láthassam. A 18. számú ház előtt feltűnik az első, hullámosán ívelő kapuzat. Az ablakban újabb cédula: „Méz eladó. Kaptár is.” Szemben egy szép, faragott kapu; öröm nézni. Ha a házak nem beszélnek...

Áthaladok a Méliusz Péter úti kereszteződésen. Jobbra a református templom büszke kakasa lengedez, balra feltűnnek az új lakótelep első modern épületei. Az úton nő a forgalom, a gépkocsik, teherautók zaját lovas kocsik, kerékpárok emberszabású nesze enyhíti. A másik oldalon ismét egy tábla: *Molnár István* tanár, nyelvtudós, újságíró egykori háza. Errefelé, úgy látszik, megbecsülik a tollforgatókat. Hanem a házakat... Málló vakolat itt is, ott is: az enyészet biztos jelei. Még szerencse, hogy közeledik a centrum, s magasodni kezd a szint; megjelennek az ötvenes éveket idéző szocreál lakóházak. Húsbolt: a Béke TSz-é. Az unatkozó hentesek az ablakban sütkéreznek. Mellette a Béke kert, zárva. Még nem jött el a Béke ideje. Ám, hogy változatosabb legyen a kínálat, a mozit is Békének hívják. Pacifista emberek laknak Böszörményben. Műsoron: a Szerencsés Dániel.

Most már szemlátomást érződik a centrum közelsége. Kinyílik az út: balra az új negyed, jobbra a régi Böszörmény a Kálvin térrel. Virágosbódé, trafik; gondozott, tulipános, kavicsos park, közepén a nagy szobor: kuruc vitéz tartja karjai közt halott bajtársát. „Megesküszünk életre-halálra / Szabad s egy lesz a magyar hazája”. Nem messze egy hirdetőoszlop szenzációt ígér: a Budapest cirkusz vendégszereplését a vásártéren. Csak két napig.

Ez már a bevásárlósor. Ruhanemű, cipő, jármű, illatszer, OTP, szolgáltatóház. Bútorbolt kirakatában plakát a vasárnapi Bocskai–Mátészalka focimeccsről. Rendőrség. Csemegebolt: diákforma srác három sportszettel és egy üdítőt vásárol; az utóbbit mindjárt meg is issza. A Hajdúsági Áruház egyik kirakata még április 4-ét köszönti; a többiben dzsekik és fürdőszoba-berendezések. A földszinten kétféle hi-fi torony, viszont „Harapós kutya” tábla nem kapható. Egy plakát a művelődési központ havi programajánlatáról: bábelőadások, szoborkiállítás, alkotónap, előadóest, nótaest.

Zaj az utcán. Autós szerelvény közeledik, hangosbemondón hirdetik az esti, felülmúlhatatlan cirkuszi mulatságot. Az áruház előtt megáll a karaván. Pónilovak kocsai előtt, törött lábú medve himbálja magát megköttözve egy kordé tetején. Pillanatok alatt csődület: háziasszonyok, diáklányok, csizmás, kalapos parasztemberek. A Ladából nehézkesen kikászálódik „a világ legkisebb törpe embere, *Duduka*”. Komoran néz el a kíváncsi tekintetek alatt, majd ügyvel-bajjal visszakapaszkodik a kocsiba. Felhők takarják el a napot, valaki lopva egy könnyecseptet töröl ki a szeméből.

És itt a főtér. Túlról a frissen festett tanácsolóház vigyázza, emerről a Hajdúsági Múzeum „provinciális barokk-klasszicista” épülete vár a felújításra. Egy ajtaja nyitva: bévül a hajdúsági nemzetközi művésztelep anyagából összegyűlt kiállítás példázza a város mecénás hajlamait. Falán tábla: „Itt kiáltották ki először a köztársaságot 1849. április 28-án.” Magát a teret a Bocskai Gimnázium sárga klasszicista épülete zárja. Ez a város központja, szíve és „agorája”, jellegzetes alföldi mezővárosi centruma. Van hangulata, atmoszférája, tágasság-érzete. Közepén *Bocskai* fejedelem szobra tornyosul: épp a kiváltságlevelet nyújtja át a hajdúk meghajtott zászlójú képviselőjének. A hely szelleme a történelmi sorsforduló máig ható tanulságait idézi.

Különös, hogy az újabb, sarkos vonalvezetésű református templom – tejetén az elmaradhatatlan kakassal – hátat fordít a szépen karban tartott térnek. Errefelé már kavics se, virág se jutott elegendő. Viszont ebben a szögletben emelkedik az épülő új művelődési központ betonváza, a tér jellegéhez illeszkedő tetőszerkezettel. Hasonló megoldás alapján készült a négyszög eme oldalán, a buszmegállóra néző épület: a feliratot vörös csillag helyettesíti oromzatán.

A kör bezárult. Állok a főtér közepén, tekintetemet a ragyogó napra vetem. Már hűvösödik az idő. Hirtelen porfelhő közeledik, felkap, átrepít a hajdúböszörményi Grand Boulevard fölött, s háromnegyed ötkor épségben letesz a debreceni autóbusz-pályaudvar aszfaltjára. Indulhatok újabb útra.

1983. április 22.

Délibáb híján

A Hortobágy közepe kulturális nézetből

A nemzeti park kezdetét jelölő táblánál megállok, s a göröngyös úton jobbra fordulok. Vagy száz méterre az úttól fehéren világít a Kadarcs csárda nemrég felújított, vonzó épülete. Körbejárom, s nem akarok hinni a szememnek. A milliókért rendbe rakott régi csárda falán már hullik a vakolat, a salétrom kíméletlenül falatozza a festéket. Odabenn a nagyteremben padok, asztalok árválkodnak vendégekre várva, a folyosóról a vendégszobák csábítanak az érkezőket. De kihalt a hely, nincs, aki bir-

tokba vegye, s életet vigyen a falak közé. Így az is pusztul, amire már te-
mérdeket költöttek.

Visszakaptatok a 33-asra. A Hortobágy közepe innen már csak 13
kilométer. Alacsonyan lóg a fellegek lába; arról juhnyáj legelész, erről
gólya birkózik az erős széllel. Tájkép. Hamarosan házak tűnnek fel; mind
egyformák, festetlenek. Megdöbbenő ez az uniformizált, egyhangú
építészet. Ennyit sugallanának az alföldi hagyományok? Az igénytelen
házak között az állami gazdaság többszintes, a táj jellegéhez illeszkedő,
pazar székháza. Hát így is lehet építkezni?

Befordulok a kilenclyukú híd előtti parkolóba. Csalóka megoldás, mert
ha nem kap észbe idejében az ember, már csak a fizetőhelyen köthet ki.
Lábam sokszor taposott földet (földet? betont!) ér; szemben a Pásztor-
múzeummal. Előtte, szemét a végtelenbe vetve, merev derékkal ül a pász-
torfiú, ahogyan *Somogyi Árpád* szobrászművész elképzeli. Tábla nem jelöli
alkotó és szobra nevét.

A múzeum évtizedek óta ugyanúgy hozzá tartozik a Hortobágy köz-
ségéről alkotott képzetünkhöz, mint a híd és a csárda. Kiállítása is több,
mint tízéves; talán nem ártana a legújabb kutatási eredményeket figye-
lembe véve, a történetiség elvére jobban építve újjárendezni anyagát.
Amúgy szép, takaros bemutató, nemrég hozatta rendbe a Déri Múzeum.
Szükség volt rá, mert már a kosz kezdte ellepni a ruhákat, s a szőrmebun-
dából rovarok hullottak ki. A bejáratnál áruda: többnyire népművészeti
termékek, de akadnak azért cukros mázzal bevont kancsók is. (Ebből kél
el a legtöbb.) Bent az eredeti szerszámok, tárgyak tövében színes poszter-
ek; közöttük hegyi tájrészletek, zúgó patakok. A Hortobágyot egyedül
Csontváry képe idézi.

Kilépve a múzeumból, óhatatlanul a Körszín felé vezet az út. Ezt is
nemrég tették rendbe, semmi kivetnivalót nem találni benne. Csak a pénz-
táros panaszkodik, hogy naponta több százszor kell kérni a belépőjegy
árát a látogatóktól, mert mindenki azt hiszi, hogy a múzeumban váltott
8 forintos jegy ide is érvényes. Holott az út másik oldalán épített galériá-
ba jogosít. Naivan kérdezem, hogy nem volna-e célszerűbb olyan jegyet
kiadni, amely mindhárom nevezetességbe szól, s csak egyszer kell meg-
váltani. Természetesen célszerűbb volna – kapom a választ –, de ki-
vitelezhetetlen, mert azt a kettőt a Déri Múzeum tartja fenn, ezt meg az
Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal.

A flóra és a fauna fotókon látható érdekességeinek tanulmányozása
után megint a szabadban találom magam. A híd felé pillantva – aminek

külső falára két munkás keni a fehér festéket – szoborcsoporton akad meg a szemem Ez is Somogyi Árpád rusztikus alkotása. Gubás ember, nagykendős asszonyok várnak a kút előtt vízre, ősi fegyelemmel. Korábban gipszben tették ugyanezt, most bronzba öntve.

És itt a vízi színpad, amit évente kétszer-háromszor használnak. Rendszeres működtetéséhez hiányoznak a feltételek, no meg a koncepció. Így hát árván magasodik a domb, s rajta az üres lelátók. Csak a vadkempingező autós turisták gyermekei másszák a tetőt, s vetnek egy pillantást körbe a pusztában hegynek számító magaslatról.

Ezen a fertályon egy büfén kívül már csak Dohány Andrásné népművészeti boltja kínálja magát látnivalóként. Hídi vásárosként 12 éve a községi tanács ajánlatára építette ide üzletét, amelyben – mezőkövesdi lévén – matyó textíliákat árul. Forgalma évről évre kisebb, a belföldi csoportok szinte semmit sem vásárolnak tőle. Persze nem úgy indul el az ember pusztanézőbe, hogy közben hatszáz forintos blúzt vásároljon a feleségének...

Eljött az ebédidő. Minőség-ellenőrző akcióra tévedek be a Hortobágy csárdába; s mi mást, mint hortobágyi húsos palacsintát rendelek. Még emlékszem a közleményre, hogy a gasztronómiai újságírók nemzetközi szervezete megvonta védnöki tábláját a csárdától. Azóta itt is a gazdaság vette át az irányítást; reménykedve a haszonban. Az árak inkább a zsebhez méretezettek, az ételek valóban tájjellegűek. Már hozzák is a palacsintát, igaz, langyosabban a kelleténél. Mellettem németek valami hasonlóra kapnak étvágyat, de a pincér – akit a jelekből ítélve egyszer súlyos testi inzultus érhetett – a betanult szavakon kívül egy kukkot nem hajlandó érteni nyelvükön. Így végül lekváros palacsintát rendelnek...

Jól nem laktam az előétellel, de hát az én pénztárcámból ennyire futotta. Harmincból kitelt, jöhet a kulturális utóétel a galériában!

Itt végre látom a Hortobágyot: jeles s kevésbé ismert festők képei örökítették meg a puszta részleteit. Hanem a folyosón újból beleütközöm az alpesi tájat ábrázoló poszterekbe. Kapom a magyarázatot a vezetőtől, s magam is tanúja vagyok egy vásárnak: a látogatók túlnyomó részét kitevő alföldi emberek nem a puszta, hanem a hegyek képét vágnak kifüggeszteni lakásukban. (Persze, a Hortobágyot ábrázoló poszterek hiányában nincs is más választásuk.)

Egyébként az 1980-ban avatott galériát – pedig a jegy közös – korántsem keresik fel annyian, mint a múzeumot. A felnőtt csoportok még csak csak átjönnek – itt kapják ugyanis az igazolást –, de a gyerekek nem. Ez

sem rajtuk múlik, hanem a tanárokon; bár a propaganda sem eléggé hatékony. Pedig ezt a kiállítást érdemes volna megnézni mindenkinek.

Ballagok a falu felé vezető úton. Nézem az árok szélén húzódó bodegákat: ruházati bolt, szücsmester, souvenir, virágbolt, MHSZ- lövőpavilon, zöldség-gyümölcs. Közönségesek, ócskák, ízléstelenek. Jobbra a magánkezelésbe került fogadó igyekszik csipkedni magát – tetszetős nádtetős bokszok emelkednek a teraszon –, de kínálata eszembe juttatja a képtelen adatot: a Hortobágy központjában mindösszesen 15 szoba áll a megszállni akarók rendelkezésére. No, és az átadásra váró kemping; aminek az avatása legalább 10 évet késett.

Jól hasznosítják-e a Hortobágyot? Olvasom a Naplóban az egyéni monológokat felsorakoztató vitát, hallgatom a nemzeti park, az állami gazdaság és az idegenforgalmi hivatal közti ellentéteket soroló érveket. Fortyogó hínár ez, jobb tőle távol maradni. Hogy lehet akkor a Hortobágyról írni?

Hát így. És – most – ennyit.

1983. július 19.

Zime-zum

Puskás Gábor későn futott

Puskás Gáborról sok mindent el lehet mondani, csak azt nem, hogy szereti a téliszalámit. A gyanúsítás ellen ő maga is tiltakozna, hangsúlyozva, hogy személyes ellenszenvén túl még a nevezett élelmiszerféleség árkatóriája is azon tényezők között szerepel, amelyek megakadályozzák, hogy a jeles magyar termék rendszeres fogyasztója legyen. Fájdalom azonban, gyermekei nem osztják ebbéli nézeteit, s a sok éhes száj látványa arra készteti az amúgy derék apát, hogy bevásárlásai során figyelme a téliszalámis pultra is kiterjedjen.

Kedvenc ABC-jében, amely arról híres, hogy minden árut előre csomagolva forgalmaz, naponta hűségesen elzarándokol a száraz húsféleségek környékére, s amikor szökőévenként egyszer végre felfedezi a keresett cikk 6-8 centiméteresre szabdalt, fóliába burkolt darabjait, a jól végzett munka örömeivel rak egyet-egyet a kosarába. Otthon ilyenkor gyerekei nemzeti hősként ünneplik, s neki könnyű szökik a szemébe, hogy ismét tudott valamit tenni a családjáért.

Így teltek békében évei, amikor egy szép napon felesége, akiből a költői léleknek még a szikrája is hiányzik, a következő prózai kérdéssel állt eléje: „Mond, hitvesem, mit vétettünk mi neked, hogy állandóan csak szalámvéggel térsz haza?”

Puskás Gábort mellbe vágta a felvetés. Ügy érezte magát, mint akit rajtakaptak: tényleg nem szokta figyelni, hogy végét vagy közepét teszi-e a kosárba; csak azzal törődik, hogy szalámi legyen az. Felesége korholására azonban elhatározta; hogy ezen túl jobban fog vigyázni. Másnap ezzel az elhatározással lépett oda a pulthoz, de hiába turkált hosszasan, csak véget talált benne. Mit volt mit tenni, szégyenszemre a kifogásolt darabbal kellett haza mennie. Legközelebb még gondosabban válogatta át a pult tartalmát – kétszer is, nehogy valami elkerülje figyelmét –, ám fáradozása ezúttal is sikertelen maradt: ismét csak szalámvéget nyújthattott át egyre zordabb tekintetű asszonyának.

Puskás Gábor mind jobban összezavarodott a sorozatos kudarcok miatt. Nemesak, hogy filozófiailag nem volt képes értelmezni a jelenséget – úgy tudta ugyanis, hogy aminek vége van, közepének is kell lennie –, de gyermekkorába nyúló gyakorlati tapasztalatai alapján is úgy emlékezett, hogy a téliszalámi egy rúd formájú képződmény, amelynek két vége a közepét keretezi. És tessék, ebben az ABC-ben, az empiriát és a teóriát is megcáfolva, csak végekkel találkozik. Felesége természetesen nem adott hitelt állításainak, s amikor ő tizedszer is szalámvéggel állított haza, mint egy vulkán, kitért; nemtörődomséggel, trehányással vádolta, sőt a végén még azzal is meggyanúsította, hogy biztosan van valakije, annak a jobb falatokat tartogatja.

A nem várt támadás elől Puskás Gábor rémülten megfutamodott, s miközben vakon róttá az utcákat, eszeveszetten törte a fejét a szalámis rejtélyen. Még az a gondolat is megfordult agyában, hogy hátha a felesége ismeretei nem tartanak lépést a korról, hátha a társadalmi fejlődés jelenlegi szakaszában megváltoztatták a téliszalámi előállításának technológiáját, és a takarékoság jegyében csak a végeit gyártják. Jutott még eszébe számtalan egyéb gondolat, de a nagy agymunka során megéhezhvén, gyomra megálljt parancsolt, és betéri az útjába eső első csemegeboltba; ahol történetesen nem előre csomagolt árukat kínáltak.

Földbe gyökerezett a lába, amikor tekintete véletlenül a húsáros pult-ra tévedt: a szögeken egész téliszalámis rudak függtek katonás rendben. Puskás Gábor megdörzsölte szeméit, de nem tévedett. A biztonság ked-

véért egy keresztkérdést intézett az eladóhoz, s a válasz megerősítette a látottakat: nem, nem szüntették be a téliszalámi közepének gyártását, erre ékes bizonyossággal szolgálnak a madzagokon büszkélkedő méteres rudak. De hát akkor miért nem találkozik velük az ő ABC-jében? – bukott elő belőle a logikus kérdés. Ott miért csak végeket árusítanak? Hiszen oda is épen kell beérkezniük a rudaknak, de mire becsomagolják; a pult-ra csak a végek kerülnek ki... Hoppá! – ugrott egy nagyot a felismeréstől Puskás Gábor, s azzal kiviharzott az üzletből..

Otthon az örömtől sugárzó arccal bújt be felesége mellé az ágyba: – Asszony, megfejtettem a rejtélyt – súgta boldogan az első álmából ébredező hitvesnek.

Az magához vonta, megsimogatta fejét, és szelíden mondta: – Na látod, te csacsi...

1983. december 21.

Válasz a Napló cikkére

Tisztelt Szerkesztőség!

Köszönöm a lehetőséget, hogy válaszolhatok a Hajdú-bihari Napló december 21-én megjelent „Zime-zum, Puskás Gábor későn futott” című cikkére.

A téma és probléma ismerőjeként engem egyáltalán nem lepett meg – a gondolom képzeletbeli – Puskás Gábor esete. (Sőt a korábbi és a jelenlegi helyzetet ismerve nem egy „Puskás Gábor”-t ismerek, aki a jelzett áruhoz sem tud hozzájutni.)

Mint vásárló és a témában illetékes kereskedelmi vállalat igazgatója nem emlékszem olyan időszakra, amikor megyénkben állandó és zökkenőmentes volt az ún. száraz árukból (többek között a problémát okozó téliszalámiból) az ellátás. Ez a tény – az okozott problémák, panaszok ellenére – engem soha nem lepett meg, mivel régen tudtam, hogy a szóban forgó szárazáruk hazánk legelismertebb exportcikkei közé tartoznak (és az exportra manapság is szükségünk van).

Tekintettel arra, hogy a cikk szerzője még a 194. sz. ABC-áruház vezetőjétől sem tájékozódott „Puskás Gábor” problémájának okáról, engedjék meg, hogy a vásárlók és a kereskedelmi dolgozók megnyugtatására ezt a tájékoztatást megtegyem.

Nem állítom (és most is a cikkekre hivatkozom), hogy a képzeletbeli vásárló a feleségét az ágyban meg tudja nyugtatni a „rejtély” okáról, ezért erre szeretnék magyarázatot adni. A kereskedelemnek – szakmától függetlenül – rendkívül sok gondot okoz, hogy több árucikk hiányosan, méréselt mennyiségben áll rendelkezésre. Ilyen esetekben feladatunknak tekintjük, hogy a hiánycikkek elosztása lehetőleg igazságosan, közmegelelégedésre történjen (ami teljesen még soha sem sikerült).

A szóban forgó téliszalámi forgalmazásával kapcsolatban – ismereteim szerint az országban egyedül – sikerült megállapodnunk a Hajdú-Bihar megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalattal, hogy a szalámit kis mennyiségben (10–20 dkg) szeletelve, korszerűen csomagolva hozzuk forgalomba.

A Húsipari Vállalat korrekt módon tartotta és tartja a megállapodást, megértette szándékunkat, gondunkat, elősegítette azt, hogy kisebb mennyiségben ugyan (és valamivel drágábban), de többen jussanak hozzá ehhez a „Puskás Gábor” által is kedvelt fogyasztási cikkhez.

A szeletelés, csomagolás az oka annak, hogy a téliszalámi „közepe” a darabolt csomagolásnál hiányzik, mivel a szeletelő gép a szalámvégeket – technikai okok miatt – nem képes tovább hasznosítani. Az így megmaradt szalámvégek nagy részét a 194. sz., teljes önkiszolgáló rendszerrel működő, ABC-áruház hozza forgalomba – az engedélyezett áron.

Szárazárut a keretnek megfelelően – szeletes nélkül – továbbra is forgalmazunk, de mivel korlátozott mennyiségben áll rendelkezésre, ehhez ezután is az jut hozzá, aki az értékesítés időpontjában éppen a boltban tartózkodik.

Tisztelt Szerkesztőség!

Mint felelős gazdasági vezető összességében tisztában vagyok a nép-gazdaság helyzetével, konkrétabban ismerem az élelmiszerkereskedelem, még inkább a vállalat helyzetét. Vállalatunk munkáját több esetben bírálják, minősítik jogosan. Mi ezeket a bírálatokat, észrevételeket minden esetben segítő szándékúnak tekintjük, és erőnkhez, lehetőségünkhöz mérten törekszünk hiányosságaink csökkentésére, felszámolására. A vállalati kollektíva úgy érzi, hogy a gondok, problémák ellenére erőfeszítései sikerrel jártak, amit bizonyít az a tény, hogy a lakosság elismeri az ellátásban végzett munkánkat, s hogy tevékenységünkért eddig 23 alkalommal részesültünk „Kiváló vállalat” kitüntetésben.

„Puskás Gábor” problémája nem egyedi eset, a vásárlások során valamennyiünkkel előfordulhat, hogy csak a „füle jut”, bár egy kicsit örülök neki, és irigylem érte Puskás Gábort, hogy csak ez a problémája.

Geszi Imre

a Hajdú-Bihar megyei

Élelmiszer-Kiskereskedelmi Vállalat

igazgatója

1983. december 23.

Egy boltról, ami van, csak neve nincs

Ez az írás egy boltról szól. Egy falusi boltról, amit ez év április 4-én adtak át a vásárlóknak. Előre kell bocsátani, hogy azok az olvasók, akik nem a szóban forgó falu lakói, semmi érdekeset nem fognak találni a következő sorokban; mert hiszen mi érdekes lehet abban ma, 1984-ben, hogy egy község új üzlettel gyarapodik? Természetes, hogy lépten-nyomon létesülnek üzletek, ha nem itt, akkor amott, tehát a változás jelei folyamatosan tapasztalhatók, *átfogó* értelemben állandóan javul a szolgáltatások, az ellátás színvonala (s ennek fényében igazán okvetetlenkedésnek tűnhet a kérdés, hogy vajon a kívánt ütemben és minőségben-e). Vannak helyek, ahol az ember bemegy a boltba, és könnyed kézmozdulattal leemeli a polcra azt, amire éppen szüksége van; s ha történetesen nem találja, lehetősége van arra, hogy újabb és újabb boltokban próbálkozzon mindaddig, amíg szerencsével nem jár.

Demagóg fordulat volna most azt állítani, hogy ezzel szemben még akadnak olyan helyek, ahol az ember hiába megy be a boltba, mert először is az a bolt olyan állapotú, hogy legszívesebben kifordulna belőle; másodszor pedig úgysem kapja meg azt, amire szüksége volna, mert ennek a boltnak lényegi tulajdonsága, hogy ne mondjuk ontológiai ismerve az árucikkek bizonyos, többnyire igen szűkös köre – s ez egyenes összefüggésben van azzal a távolsággal, ami az adott települést a legközelebbi várostól elválasztja. És ha erre gondolunk, ha beleképzeljük magunkat az efféle települések lakóinak és boltjainak helyzetébe – amire talán azok is képesek, akik szerencsésen az előző típusba tartozónak mondhatják magukat –, akkor rá kell jönnünk, hogy ravasz újságírói fogás volt a bevezető soroknak az a megállapítása, miszerint semmi érdekes nincs abban,

ha egy falu lakói, tizenhat évvel az ezredforduló előtt, új üzlethez jutnak. Mert a gondolatmenetet követve a napnál is világosabb, hogy nemcsak érdekes, de rendkívül jellemző és sokatmondó állapotokról árulkodik az, hogy éppen ott, éppen ekkor és éppen ilyen üzlettel gyarapodott az a bizonyos település. Olyan létesítménnyel, amelynek hiánya képes volt *feszültségben* tartani, átadása pedig – mint hallani lehet – *megnyugtatni* a falu népét. S lehet-e, szabad-e alábecsülni egy efféle fejlemény jelentőségét, ha ilyen indulatokat képes kiváltani?

Természetesen nem szabad. Nem szabad tovább titokban tartani a falu nevét sem; itt az ideje elmondani, hogy Újtikos lakóit örvendeztette meg a rég várt esemény április elején: a két régi, szűkös méretű üzletet váltotta fel a korszerű, esztétikailag is figyelemre méltó épület. Hogy esztétikát emlegetünk egy üzlet kapcsán, az nem irracionális hajlamainkkal magyarázható: meggyőződésünk, hogy a környezet képe, kulturáltsága alapvető tényezője annak, amit színvonalas kereskedelmi ellátásnak szoktak nevezni. Méltatlan keretek között a legnagyobb árubőség sem fejtheti ki jótékony hatását; az is igaz persze, hogy bármilyen esztétikus épületkiépítés sem ellensúlyozhatja az áruk hiányát. Nos, Újtikoson olyan épület szolgáltatja a nélkülözhetetlen kereteket, amely üvegfalaiival, barnára pácolt, csapott tetejével, önálló minőségével esztétikailag is értékelhető erényeket mutat. Nem feltűnően, de kiemelkedik környezetéből; modern vonalú; kellemes formája szinte csalogatja az embert: még úgy is kedvünk támad közelébe – majd belülré – kerülni, ha éppen nincs semmi vásárolnivalónk. Lám, így válthat át a küllem kereskedelmi tényezővé; más kérdés, hogy az újtikosiak, ha akarnák, sem tudnának máshova menni vásárolni, mert ez az egyetlen bolt a faluban.

Hogy a környezet összefüggésben lehet az árukínálattal, azt jól bizonyítja, hogy az átadás napján a faluban eladdig sohasem látott cikkek tűntek fel polcain; például banánt lehetett kapni. A kiváló déligyümölcs fürtjei nem fehér hollókként húztak el a falu felett, hanem mindenki számára elérhető közelségben a pultokon kellették magukat – természetesen addig, amíg a készlet tartott. Az ünnepeket azóta hétköznapiak váltották fel, a banán ízét már rég elfelejtették az újtikosiak, de azért hűtlenek lennének a valósághoz, ha elhallgatnánk, hogy most, a csendesebb napokon is jótékonyan érezhető az új áruház által hozott minőségi változás sok jele. Odabenn ugyan még nem nyerte el minden a külső esztétikumhoz méltó formáját, de remélhető, hogy a szépérvék itt is meghatározó lesz majd. Mindenesetre a két korábbi bolt együttesénél is nagyobb el-

adótér, az áruk „terítésének” (értsd: bemutatásának) megnövekedett lehetősége nemcsak megkönnyíti a vásárlást, de a tájékozódást is segíti. S ez megint csak a korszerű kereskedelem egyik alapeleme.

Kell-e jelezni, hogy a bolt mindenes funkciót teljesít? Nem mondható rá, hogy áruház, de az sem, hogy ABC; amannál kevesebbet, emennél többet kínál. Az ABC-re jellemző árukészleten kívül műszaki cikkeket, például automata mosógépeket is forgalmaz. És párizsi sem csak kedden érkezik, mert a böszörményi FÜSZÉRT-en kívül a fenntartó Polgári ÁFÉSZ szerdán és pénteken is szállít húsárut. A BARNEVÁL-tól mirelitféleségeket is kapnak; most már tudják hol tárolni. Egyáltalán: kielégítő méretűek a szakosodott raktárak, amelyek ésszerűen kívülről, külön-külön megközelíthetőek. Most már a boltvezetők ügyességén, leleményességén múlik, hogy mivel sikerül ezeket megtölteniük.

Beszámolóink címében azt írtuk: nincs neve a boltnak. Hivatalosan úgy hívják: 9. számú vegyesbolt. Aligha hihető, hogy a köznyelv ezt a titulust fogja használni. Valószínű, hogy egyszerűbben oldódik meg a keresztelés ügye: csak boltként szerepel majd a hivatkozási pontok között. Olyan pontként, ahová nemcsak kényszerből, hanem minél többször teljesülő reményekkel járhatnak az újtikosiak; nem érezve annyira nyomasztónak a kilométerben is mérhető távolságok terhét. Mert számukra a történet továbbra is rendkívül érdekes; hiszen életükkel írják a folytatást.

1985. május 25.

Technológia

Annyi bírálóat éri nap mint nap a magyar ipar termékeit, hogy valósággal felüldülésként hat, ha az ember jó példákkal találkozik. Szabad legyen most egy ilyenre felhívni a figyelmet. Apró kis újítás, de jól érzékelteti azt a fejlődést, amin a hazai gyártástechnológia az utóbbi években keresztülment.

A filteres, angol eredetű teákról – a Liptonról és az Earl Greyről – van szó. Hajdanában, amikor e kedvelt termékek még minden ízükben Angliából érkeztek, megfigyelhettük, hogy előállítóiuk milyen primitív módszert ajánlottak a fogyasztásukhoz. Az ember kibontotta a celofánt, felnyitotta a dobozt, kiemelt egy tasakot, két ujjával megfogta a papírcímekét, és a madzaggal belelógatta a vízbe a teafüvet. Mondani sem kell, hogy ez az

eljárás híján volt minden szellemnek, és leszoktatta az embert a kreatív gondolkodásról.

Szerencsére gyökeresen megváltozott a technika azóta, amióta itthon csomagolják a külföldről érkezett teafüvet. Addig minden a hagyományos módon történik, amíg az ember kibontja a celofánt, és felnyitja a dobozt. Ekkor lép be az újítás, amely más dimenzióba helyezi a tasak előkészítésének folyamatát, és nem passzív részvételre, hanem aktivitásra készíti az ember alkotó energiáit. Ellentétben ugyanis az angol csomagolásmóddal, a magyar nemcsak a cérnát, hanem a papírcímkét is a tasakhoz rögzíti, aminek leválasztása rendkívüli ügyességet, rátermettséget kíván. A követendő taktikában világosan feltárulkoznak az alanyok jellembeli tulajdonságai. A magabiztosak és erőszakosak egy rántással akarják elszakítani a címkét a tasaktól. Próbálkozásuk eredménye törvényszerű kudarc: a tasak kiszakad, a madzag mindenestől leválik, és kiszóródik a fű. Sikere korunk embertípusának, a vállalkozó elmének lehet csak. Ő kell előtanulmányok után, megfelelő körültekintéssel, manuális és kombinatív képességeinek latba vetésével lát munkához. Óvatosan bal kezébe fogja a tasakot, jobbajával pedig apró mozdulatokkal lazítani kezdi a címkét. A titok nyitja a megfelelő időzítés. Ha a kelletnél hamarabb tesz kísérletet a címke leválasztására, a tasak kiszakad, a madzag elválik, lásd fönt. Ha túl sokáig mozgatja a címkét, figyelme lankadni kezd, és elalhat tevékenysége közben. A kívánt erőteljes mozdulatot akkor kell megtennie, amikor tér és idő vektorai az origóban találkoznak. Fáradozása elnyeri megérdemelt jutalmát, a frissítő nedű kárpótolja az elvesztett energiáikért.

Akadnak persze olyanok is, akik nem tudnak lépést tartani a technológiai fejlődéssel, s kísérletezéseiket dühödten feladva, címkével együtt vágják bele a forró vízbe a tasakot. Nyilvánvaló, hogy az ilyen emberek képtelenek megfelelni korunk kihívásainak, és okkal hullanak ki az idő rostáján. A példa mindezzel együtt is szemléletesen érzékelteti a hazai gyártóipar fölényét. Minden okunk megvan azt feltételezni, hogy az angolok is ugyanilyen gépekkel dobozolják a teafüvet, a kezdeményezőkézség és a kreativitás hiánya azonban megfosztja őket az efféle forradalmi újítások alkalmazásától. Kíváncsian figyeljük a találmány nemzetközi szabadalmaztatásának sorsát, és izgatottan várjuk további hasonló technikai eljárások honi bevezetését.

1985. február 20.

Vásár

Nem lehetett pontosan tudni, hogy mi történt, mindenesetre erre a napra minden egyes darab elkelt a Rémus bútoráruházban. Mintha feje tetejére állt volna a világ, még az irodai asztal is gazdára talált, amin a dolgozók a számlákat szokták kitölteni. Az emberek valósággal megrohmozták a nagy üzletet.

Jancsi bácsi és Juliska néni napi sétájuk során, véletlenül tévedtek be az áruházba. Először jártak erre: másik negyedben, szoba-konyhás lakásukban élnek már évek óta kettesben, s hogy azért másokkal is találkozzanak, mindennap bejárnak egy-egy szakaszt a városból. Annak idején olvasták az újságban a hírt az áruház megnyitásáról, de hát nekik már nincs szükségük semmire, jól megvannak öreg bútoraikkal, eszükbe sem jutott, hogy vásárlási szándékkal vegyék errefelé az irányt.

Hanem, ha már betévedtek, körbejárták a hatalmas eladóteret. Csofálkozva nézegették, sőt titkon megtapogatták a pazar plüss huzatokat, pácolt fakereteket, az ülőgarnitúrákat, franciaágyakat, szekrényisorokat, s közben valami bizsergetni kezdte szívüket. Fölmentek az emeletre is, amikor egyszer csak Jancsi bácsinak valami megütötte a szemét.

– Te Juliska! – mondta, nézzed csak, itt mindenre ki van téve az „Elkelt” tábla.

– Tényleg! – válaszolta a felismerés izgalmaival Juliska néni. – És a földszinten is mindenütt ezt láttuk!

A két öreg egymásra nézett, s a gondolat egyszerre suhant át agyukon. Jancsi bácsi megfogta Juliska néni kezét, körülkémlelt, majd odavezette egy szekrény sor mellé. Egymásba karolva beálltak a polcok és egy ülőgarnitúra közé, és szembefordultak a vásárlókkal. Vártak.

Az emberek változatlan tömegben áramlottak az áruházban. Szemükben vágy vibrált. Sokan elhaladtak Jancsi bácsi és Juliska néni előtt is, megjegyzéseket tettek az ülőgarnitúrára és a szekrény sorra – aztán felajzottan továbbmentek.

Este hat órakor, amikor a villanyokat kezdték oltogatni, a két öreg lehajtott fejjel lépett ki a meleg nyári levegőre. Némán tették meg az utat hazafelé. Nem néztek egymásra; csak Juliska néni törölte ki lopva egy-egy könnyecseppet a szeme sarkából.

1984. június 7.

Nem pénz?

Ülünk a nagyteremben. Lehetünk vagy kétszázan. A meghívás fél kilencre szól, s mi az illendőség szerint időben elfoglaltuk helyeinket.

Várunk. Az óramutató átlépi a felet, de kezdésnek semmi jele. A régi ismerősök beszélgetnek, mások érdeklődve nézelődnek, s vannak, akik újságba mélyednek. Telnek a percek. Elmúlik öt, el tíz; majd tizennégy perc múlva feltűnik az ajtóban az elnökség. Tagjai sorban leülnek a hosszú asztal mögé, s pontosan negyed órával a meghívóban jelzett időpont után felhangzik a Himnusz.

Figyelem a jelenlevők arcát. Nyoma sincs rajta annak, hogy hiábavalóan telt el 15 perc az életükből, hogy negyedóra értelmetlen várakozásra kényyszerültek, mert komolyan vették a kinyomtatott szavakat. Nem minősíti érzelmi felindultság azt, hogy a meghívó fél nem tartotta magát a kitűzött időponthoz, s negyedórát késett a kezdéssel.

Ennyire nem érdekelné a jelenlevőket az a 15 perc? Ennyi fölös idejük van a tétlenségre, az idő pazarlására?

Úgy látszik, igen. Mert késnek az értekezletek, vonatok, színházi előadások, autóbuszok, avatások, jutalmazások, felismerések és elismerések perceket, negyedórákat, félnapokat, heteket. Mintha elvesztette volna igazi értékét az ember számára legdrágább fogalom: az idő. Mintha nem lenne érzékelhető: a környező világ olyan iszonyúan kemény feltételeket szab a felzárkózni kívánóknak, hogy abban nemhogy napok, de órák, percek mulasztása is behozhatatlan hátránnyal fenyeget. Hogy aki nem tanulja meg tisztelni az időt, betartani az egyezményes jeleket, az csúnyán ráfizet. Merthogy sohasem volt érvényesebb a közmondás igazsága, mint éppen napjainkban.

De vajon jutott-e egyszer eszébe valakinek is a várakozással töltött tizedik perc után, hogy feláll, és azt mondja: kikérem magamnak ezt a bánásmódot? Hogy hivatkozik a meghívóban kitűzött időpontra és arra utalva, hogy a másik félnek is kötelessége betartani a szerződést, nem marad tovább, hanem elhagyja a helyiséget?

Nem hinném, hogy sűrűn találkozónánk ilyen esettel. Nem mintha esetleg a huszáros kivonulás lehetősége nem fordult volna meg a jelenlévő(k) fejében – de aztán nyilvánvalóan felötlött benne más is. Például az, hogy nem érdemes feltűnést kelteni. Hogy a távozásnak ki tudja, milyen következményei lennének, s mégiscsak jobb a békekesség. Legalábbis vesztélytelenebb. Nos és az, hogy holnap talán éppen rajtam múlik valakinek

az ideje. Mert magántelefonom miatt rám vár az ügyfél, feledékenységem miatt én kések az elnökségből, képzetlenségem miatt én odázom el az új gyártmány bevezetését, vezetői hiúságom miatt én akadályozom meg a rossz döntés korrigálását – és így tovább.

Így? Tovább?

Vajon pénzre váltva mibe kerül ennek a gyakorlatnak a hallgatóságos szentesítése? Merthogy az időt, mint tudjuk, nem lehet megállítani. És, mint tanultuk, visszafordítani sem.

De mivel senki fel nem áll, elképzelhető, hogy azt kell hinnünk: ez így rendeltetett helyesen?

1984. március 23.

Szánkólesen

Volt évfolyamtársammal futottam össze a minap. Régen találkoztunk. Nem mondhatnám, hogy annak idején barátok lettünk volna, csak afféle hasonszőrűek; de ez a tudat mégis teremtett valami lelki kapcsolatot közöttünk, amit ma sem felejtünk. Kérdezem, mi újság. Mondja, szánkót keres a fiának. Ilyenkor, télidőben ez nem rendkívüli elfoglaltság, ezért csak bólogatok. De, teszi hozzá, hiába keres. Tavaly is hiába keresett. Pedig hallja, hogy szokott lenni itt is, ott is, de mire ő odaér, mindig elfogy. S foglalkozása miatt ő nem tudja úgy igazítani az idejét, hogy éppen akkor toppanjon be egy üzletbe, amikor az új szállítmány megérkezik. Ismerőse pedig nincs a kereskedelemben.

Hallgatom szavait, s azon veszem észre magam, hogy nem is a panaszra üti meg a fülemet; hanem a hangvétel, ahogyan elmondja. Nincs benne düh, sem cinikus lemondás; nyugodt, szinte tárgyyszerű egykedvűséggel közli a tényt: nincs szánkó. Neki nincs. Nem érti: az ő élethetlenségén múlna a dolog?

Állunk az utcán, s nézem, ahogy barátom kérdése visszhangtalanul eltűnik a házsorok között. Válasz helyett egy emlék képe tolikodik elő bennem. Magam előtt látom egykori önmagunkat: amikor *Cseh Tamás* csillaga felívelőben volt, s nemzedéke nevében énekelte Bereményi szövegeit („Azt mondd meg nékem, hol lesz majd lakóhelyünk”), mi, a későbbi évfáratúak is milyen mohón lestük üzeneteit! Úgy éreztük, hogy dalai rólunk is szólnak, a mi helyzetünket, a mi kérdéseinket is rögzítik. Azóta eltelt egy évtized, olyan idősek lettünk, mint annak idején Cseh Tamás

volt, és nem tudjuk, hogy most melyek a mi dalaink. Vannak dalok ma is, de már nem együtt hallgatjuk őket, s talán nem is figyelünk rájuk.

Mire figyelünk? Nem tudom, csak gyanítom; ahogy a hírekből ki-hámozhatom. Van, aki már rég birtokában van a szánkónak, és néhány évi csúszkálás után korszerűbb eszközre cserélte. Van, akinek nincs pénze rá, s ha lenne, se volna kinek venni. S vannak néhányan, akik, mint a barátom, keringenek az üzletek körül, és várnak a lehetőségre.

Ahogy most felidéződnek a számomra akkor fontos emberek, úgy látom, legtöbbjüknek az utóbbi sors jutott. S ez nem véletlen: ha jól belegondolok, mi már akkor is időszerűtleneke voltunk. Állandóan „ön-megvalósítottuk” magunkat, ami abból állt, hogy naphosszat elemeztük a világ dolgait. Mindent etikai alapon közelítettünk meg: jó és rossz, igazság és hamisság, bűn és bűnhődés alternatívájában mérlegeltük a jelenségeket – nem csoda, ha eközben a keményebb léptűek látványosan elhúztak mellettünk. Igyekvésüket megvetéssel illettük egymás között, de legbelül némi irigységgel szemléltük, mert talán sejtettük, hogy kinek milyen esélye lesz az életben.

Aztán szétszóródtunk.

Nem voltunk átütő tehetségek, de tehetségtelenek sem. Az, a dolgok lényegét következetes logikával feltáró, s a megfelelő stratégiát és taktikát kidolgozni képes céltudatosság hiányzott belőlünk, ami belső tévováságunkat legyűrve határozott irányba terelhetette volna lépéseinket. Analizáltunk akkor is, amikor mások már rég a tettek ösvényére léptek; hagytuk magunkat elringatni abban a biztos és megnyugtató tudatban, hogy az erkölcsi fölény a mi oldalunkon áll. Felhorgadó igazságérzetünk olykor kemény ütközetekbe ragadott bennünket, amikben a kellő diplomáciai érzék hiányában természetsszerűleg rendre megsemmisítően alul maradtunk. Csatáztunk, aztán sündisznóállásba húzódtunk; kitárulkoztunk – mert naivul komolyan vettük az őszinteségre és a nyíltságra buzdító felszólítást –, majd sebeinket nyalogatva rejtekeztünk hosszasan, és mind távolabb kerültünk a dolgok végső magyarázatától.

Közben tanúi voltunk a hiúság nagy vásáranak: figyeltük a tülekedést, a kirakodást, az alkudozásokat. Rátarti büszkeséggel húzódtunk félre az üzletkötésektől: olyan áron nem kértünk a portékából. Annak a kérdésnek a bölcséleti megválaszolása töltötte ki időnkét, hogy mi minősül kisebb etikai vétségnek: ha félreállunk, és hagyjuk az érdemteleneket előrenyomulni, vagy ha magunk is beállunk a sorba, és felvesszük a harcmódot. Ez megint jó időre okot adott a töprengésre, helyzetelemzésre, pedig va-

lójában tudtuk, hogy a választás lehetősége illúzió számunkra. Az értékek keresésének ideavilágában éltünk, s nem azzal foglalkoztunk, hogy miként lehet könnyen, gyorsan szánkóhoz jutni. Nem volt egyszerű megélni magatartásunk csődjét.

S mit látok ma, ha körülnézek a velem egyívásúak soraiban?

Mindenki megvan, és mindenki dolgozik, hogy „megcsinálhassa” az életét. Hol van a lakóhelyünk? Városokban. A legtöbben már igen, néhányan már megint nem laknak. Egy-két gyerek („pótoljuk magunkat”) itt-ott, válás, gyerektartás amott. Megújuló próbálkozások. Rövid távú sikerek, kiheverendő vereségek. Tárgyszerű mondatok, tartalmas hallgatások. Tanulunk számolni a realitásokkal. Esetenként vodka és vörösbor (ügyelve a vérképre), de alapjában véve feszült józanság. 33 százalékos vasúti kedvezmény, 24 óra munka (túlóra, magánóra, cikk, fordítás stb.). Kedv, remények, Lillák? Mindenki van már valahol, és még senki nincs ott, ahol lennie kellene. Mindenkinek van már annyi botlása, hogy ne idézhesse nyugodt lelkiismerettel maga elé egykori „homo eticus” voltát, de senki nem követett még el olyan bűnt, hogy felednie kelljen néhai önmagát. Sejtjeink már kicserélődtek, de ereinkben ma is vér folyik. Belül vagyunk a kint-en, de kívül a bent-en. Egymás tekintetét, ha tehetjük, kerüljük, mert csak magunkat látjuk benne. Nemzedék? Néhány elfuserált eset csupán. Nem is barátok, csak hasonszőrűek. Amit még mindig számon tartanak egymásról.

Mint én erről az évfolyamtársamról, aki itt áll velem szemben az utcán, és arról beszél, hogy nem sikerül szánkót vennie. Mit felelhetek neki erre a kérdésre?

Nekem sincs ismerősöm a kereskedelemben.

1986. január 20.

Úton Rőfivel

Cegléd előtt jött be Rőfi az első osztályú szakaszba. Első osztály? Ilyen koszos ülészatokkal, mocskos függönyökkel még nem találkoztam vonaton, pedig már utaztam eleget. Mindegy: lekéstem az utolsó gyorsot, a különbözeti kedvezmény legalább így kárpótoljon ezen az éjszakai személyn. A másodosztály még ennél is rosszabb.

Rőfi (ez a név jutott rögtön eszembe róla, pedig tulajdonképpen bagatellizálja a lényeket) a haverjával csörtetett be a szakaszba. Vörös, gön-

dörkés hajával, nagy, busa fejével, nadrágszíjából kitüremkedő pocakjával, koszos műanyag dzsekkijével; úgy negyvenesen. A haver rögtön levágta magát az egyik ülésre, s máris húzni kezdte a lóbórt. Röfi előbb nyújtózott egyet, majd – mint a kutyák – felemelte a jobb lábát, és szellentett. Aztán ő is elnyúlt a plüssüléseken, előbb jobbról, majd balról keresve a kobakjának kényelmes pozitúrát. De jó darabig nem találta a helyét. Izgett, mozgott, nyögött, hangosan ásítózott; olyan magabiztossággal, mint otthon. Pontosan velem átellenben.

Nem voltunk sokan a szakaszban. Röfi mögött egy idősebb házaspár ült, de hamar leszálltak; mint az a nő is, aki a szakasz másik végében foglalt helyet. Egyedül maradtam Röfiékkel. Egy idő után azt vettem észre, hogy Röfi néz. Az ilyen Röfik mihamar elkezdik nézni azokat, akiknek szakálluk van, és könyvet tartanak a kezükben. Nem tetszik nekik a szakáll, és nem tetszik nekik a könyv, s ennek előbb-utóbb jelét adják. Kezdtem magam kényelmetlenül érezni, mert látván Röfi tetovált kezeit, semmi kétségem nem lehetett afelől, hogy Röfinek bizonyos vonatkozásban oka van erre a fene nagy magabiztosságra. A hozzá hasonló Röfik megtalálják a módszerét annak, hogy rettegésben tartsák környezetüket – s most én vagyok Röfi környezete. Fontolgatni kezdtem lehetőségeimet. Húz a szél befelé az ablakon, ez már önmagában elég ok volna a helyváltoztatásra. De hátha a másik kocsi még hidegebb. Különben is, feltűnő volna, ha felcihelődnék, és mégsem szállnék le. Röfinek mindenre van szeme.

Mire idáig jutottam, Röfinek lecsukódott a szeme. Végül őt is elnyomta a buzgóság. Egy darabig fellélegezhetek. Van idő a további stratégia kidolgozására, s hátha nem ébred fel Debrecenig.

Hajdúszoboszlón ébredt. Néhány velőtrázó ástás jelezte tudatának aktivizálódását. Vakarózott, nyögött, böfögött, majd felült és krákogni kezdett. Eztán jó párszor a padlóra köpött. Édes szóval noszogatta haverját. Így futottunk be a végállomásra. Már nem voltam érdekes neki. A kocsiból természetesen ő szállt le először. Nem sietett: ráérősen bandukolt a kijárat felé. Én iparkodtam, mert amikor évekkal ezelőtt utoljára ezzel a vonattal érkeztem, még félórát kellett várni taxira. Most persze más a világ, bőven akadt szabad kocsi. Beültem az egyikbe, s megadtam a címet.

Ezeröttszáz kilométer volt mögöttem Jöttem repülővel, jöttem vonattal, jöttem taxival. Éjjel háromnegyed egy van. Fizetek, kinyitom a ház ajtaját:

a lift nem működik. Fogom a csomagokat, és fölcaplatok a hetedik emeletre. Itthon vagyok.

1985. október 30.

Hazatérés

Ha az ember többhetes külföldi útról tér haza, szinte a reszketésig ki van éhezve a hazai hírekre. Megáll az első újságos standnál, és felvásárolja az összes lapot, ami a keze ügyébe esik. Elhelyezkedik a vonaton, s amíg Budapestről Debrecenbe ér, szemével befalja mindazt, amit a nyomtatott oldalak kínálnak számára.

Felüti például az országos napilapot, amelynek harmadik oldalán mindjárt különös címen akad meg a tekintete. „Itt a lehetőség a vitára” – közlik vele a harsány betűk, amelyeket háromhasábos, terjedelmes elemzés követ a választási rendszer továbbfejlesztéséről, a társadalmi érdekképviselet új formáiról, törvénytervezetek össznépi vitájáról.

Az utazó a világ élenjáró országaiból megérkezve öt perce lépett honi földre.

Mit olvashat ki a vastag betűs címből?

Azt, hogy ebben az országban, amelyben eddig nem volt lehetőség a vitára, most új állapot következik: lehetőség a vitára. Azaz: körvonalazódik annak esélye, hogy az ország sorsáról ne tizenhárom, ne is száztizenhárom ember döntsön, hanem esetleg a nép – a többség –, amely földjét lakja. S ez örömmel kell, hogy eltöltsön bennünket, miután felnövünk a magas feladathoz, hogy beleszóljunk dolgaink alakulásába.

Világos, egyértelmű beszéd. Tudomásunkra hozza, hogy ebben az országban, amelynek politikai gyakorlata negyven éven át, a „szocializmus” égisze alatt képtelen volt életképes gazdaságot, eredményesen működő termelési és elosztási rendszert, humánus, igazságos, teljesítményorientált értékrendet kialakítani, az állampolgároknak most meg kell becsülniük magukat, mert *itt a lehetőség a vitára*.

Az utas elgondolkodik azon, hogy harminckét évet leélt a Földnek ezen a pontján, kijárta az iskolákat (jól-rosszul), dolgozott eleget (így-úgy), látókörét szélesítendő, műveltségét gyarapítandó sokfelé járt, koplalva most is becsatangolt három országot – s nem érti, hogy az öröm helyett miért érzi elszomorítónak azt, amit az újságcím sugall.

Lehetőség a vitára?

Hiszen ő eddig sem tett mást, mint állandóan vitázott. Hadakozott az önálló véleményformálásért, a személyiség jogaiért, a gondolkodás szuverenitásáért, a többségi akaraton alapuló, demokratikus társadalmi berendezkedésért, a ráció érvényesüléséért, az értelmes cselekvés lehetőségéért, a toleranciáért, az igazságért. Sok nehéz küzdelmet vívott a legalitásban, miközben bőséggel hullottak tollai – s emberéletének felén túl még mindig azt kérdezi, hogy a világban, ahol él, ülhet-e tort az irracionalitás, az elvtelenség, a korrupció, a szervilizmus, az önzés, s pusztulhat-e a sok érték, mit évszázadok felhalmoztak.

Az utazó nem pesszimista, csak idealista. Nem érti, mi történt vele munkába állása, tizenhárom év óta, nem tudja, hova lett akkori világ-megváltó akarata, hite, lobogása. Nem tudja, miért kellett annyit vitáznia, amikor itt a lehetőség a vitára. Nem érti, miért kellett állandóan falba vernie a fejét, s emiatt hátrányosan megítéltetnie az elbírálásokkor, minősítésekkor, miközben egzisztenciálisan, finansiálisán szépen elhúztak mellette azok, akik óvakodtak a szembeszállástól, a hangos véleményalkotástól, s lelkiismeretüket elaltatva beilleszkedtek a status quo-ba.

S most itt ül a mocskos vonaton, amely robot vele hazafelé.

Haza?

Indulása előtt többen is megkérdezték tőle tréfálkozva: „S aztán viszontlátunk?”

A Nyugatiban hamar beállt a vonat a csarnokba. Az utas felszállt, s olyan ültőtársakat keresett, akikre rábízhatja csomagjait, amíg ő a pályaudvaron harap valamit. Idős vidéki bácsi és néni szomszédságában rakodott le. Jó háromnegyed óra múlva tért vissza. A bácsi az ő helyén üldögélt: „Sokan jöttek erre, gondoltam, jobb, ha így foglalom” – magyarázta.

Az utas szemét könnyű pára futotta be e szavak hallatán. Megköszönte a szívességet, s talán még soha ilyen mélyen nem érezte, hogy nincs más út: neki *ezzel* a vonattal kell utaznia.

1988. augusztus 20.

KÖZÉP-EURÓPA VONAT

Útitársunk, Magyarország

Szépapám, dédapám földi porhüvelyéből úgy szállt el a lélek, hogy előtte soha nem kalandozott külhoni tájakon; nagyapámat a háború sodorta idegen országokba; anyámnak is negyven évet kellett várnia, amíg megadatott élete első külföldi útja. Huszonnégy éves utódjuk számára már az a természetes, hogy öt országot jár be egy hónap alatt. Megváltoztak lehetőségeink, megváltozott értékrendszerünk: az utazás egyre inkább lételemünkkelé válik. Szűkülő világunk falait szétfeszítve ismeretlen tájak, városok, emberek felfedezésének vágya, öröme hajt; egy szál sportszatyorral, hátizsákkal nekivágunk az útnak; órákat ácsorgunk esőben, szélben; szénaboglyákban, várótermekben alszunk napi két liter tejjel és finom hazai vagdalt hússal a gyomrunkban, kevéske pénzünket számolgatva, kilométereket gyalogolunk London forgatagában, Párizs sugárútjain, Krakkó ódon városfalai közt; áruházak, neonreklámok, hanglemezboltok útvesztőiben, templomokból ki, múzeumokba be; versenyt futva útlevelünkkel, mohón magunkba szippantva mindent, mit szemünk s fülünk elér, naponta gazdagodva 18 karátos élményekkel, ismeretekkel; kérdések özönével felvértezve ostromoljuk Brüsszel, Belgrád, Berlin falait, új barátokat, ismerősöket fogyasztva vitázunk, érvelünk, mérlegelünk, viszonyítunk; tömegkultúra, szocializmus, jóléti társadalom, gazdasági helyzet, abortusztvény, film, színház, zene – kavarnak a fogalmak, emberek, amíg...

Amíg egyszer észre nem vesszük, hogy már nemcsak mi kérdezőnk, hanem bennünket kérdeznek: életünkről, a munkánkról, a gazdasági mechanizmusról, a lakáshelyzetről, a gyermekhalandóságról, a kulturális szabadságról... Okosan és bután, zavarba ejtő tájékozottsággal vagy kétségbeejtő tudatlansággal, de kérdeznek; s nekünk válaszolni kell. S amikor kiderül, hogy a liverpooli George már háromszor körülkerékpározta a Dunántúlt, és Bernd, a hamburgi közgazdász többet tud Magyarország gazdasági életéről, mint mi, akkor rá kell jönnünk, hogy nemcsak minden

kérdésünk, hanem minden válaszunk is rettenetes felelősség, mert hátizsá-
kunkban súlyos teherként cipeljük anyánkat, nagyapánkat, barátainkat,
két évtizedünket s minden őszünket: történelmünket – és a jelent is, amit
számon kérnek tőlünk; mindegyikünk egy-egy darab Magyarországot
cipel a hátán úti batyuként...

Barátaim, elég erősek vagyunk-e mindannyian, Olaszország és Dánia
országútjain, hogy jól bírjuk ezt a terhet?

1975. szeptember 13.

Expressz út Berlinbe

Nyugati pályaudvar, augusztus 15., déli egy óra. A hőmérséklet árnyékban
30 fok, hátizsákkal 35. A váróterem dugig telve felmálházott fiatalokkal,
a hangosbeszélő többször bemondja: az Expressz Utazási Iroda szerve-
zésében különvonat indul a tizedik vágányról Berlinbe, 13.45-kor.

Az úticél egyelőre még elérhetetlen messzeségben lebeg. Ideges ide-
genvezetők próbálják a 400 ember között megtalálni azt a harmincat,
akik a csoportjukba tartoztak. A résztvevők fele Hajdú-bihari, másik fele
az ország különböző részeiből jött, csak annyi a közös bennük, hogy nem
ismerik egymást. Az abc betűit mutató feliratok segítik az eligazodást, s
lassanként csakugyan rendeződni látszanak a dolgok, egyre több csoport
rázódik össze s kerekedik fel, hogy birtokba vegye a vonaton kijelölt sza-
kaszt. Már csak mi árválkodunk a váróban; Kati, az idegenvezető – aki
„civilben” a külkereskedelmi főiskola másodéves hallgatója, és ez az első
külföldi útja – lemondóan számolgatja a hiányos csoportot, míg jelen
sorok írója – a csoport vezetője – egy indián rezzenéstelen arcát öltve
igyekszik eleget tenni megbízatásának. „Végül is mi azokért vagyunk fe-
lelősek, akik itt vannak”.

Felvillanyozódik a társaság, mert izgalmas percek következnek: a he-
lyezkedésen dől el, ki kivel, hogyan utazik majd egy napig. A „behajózást”
megússzuk személyi sérülés nélkül, a kedélyek lecsillapodnak. Az előre-
látóak még egy utolsó kísérletet tesznek az üzemanyagtartályok feltölté-
sére, s később sűrűn áldják eszüket: a vonaton ugyanis nincs büfékocsi.
Húsz órát – benne egy éjszakát – utazunk másodosztályon, ülve: akárha
Mekkába indulnánk szenvedésekkel terhes vándorútra. Kétezer forintért
úgy látszik, ennyire futja. És Berlin mégis közelebb van, mint Mekka.

Csoportunk nemhogy gyarapodna, de közben néhányan más kocsikba igazolnak át. Végül tizenöten maradunk: a két vezető s az egyik elit debreceni középiskola leendő harmadikos diákjai, többségükben lányok. „Ah, bimbózó fiatalság” – mereng ismerkedés közben a csoportvezető, aki már a harmadik X-ét tapossa. De nincs sok ideje meditálni, mert előkerülnek a rántott csirkék, konzervek, üdítők, és mindenki a táplálkozás gyönyöreibe feledkezik. A vonat pedig fut, egészen a csehszlovák határig, ahonnan kis malőr miatt kevesebb utassal indul tovább: valakiről kiderül, hogy érvénytelen az útlevele. Pedig szóltak. Az újabb eseménnyel Pozsonyig kell várni. A szomjúságtól szenvedő, jóllakott fiúk álmosan megrohanják a csapokat; egyikük elnézi az órát és vele a vonatot. Szerencséje van, mert innen még nincs messze a magyar határ. Nehezebb problémával kerül szembe az a srác, aki Brnóban egy szál rövidnadrágban marad a peronon. Elképzeljük az állomásfőnök arcát, amint a lenge öltözötű magyar bekopogtat hozzá iratok, pénz és nyelvtudás nélkül. Bohumil Hrabal történeteibe illő jelenet. (De lám, azt rebesgetik a cseh–német határon, hogy egy mozdonyon utánunk hozták az eltévedt bárányt.)

Robog a vonat az éjszakában. Dombok és erdők sziluettjét sejtjük a félhold fakó fényében. Valahol egy cementgyár mellett haladunk el: a színünk hirtelen megváltozik. Húznánk fel az ablakot, de reménytelen; még Pesten beragadt. Hideg álmunk lesz...

Reggel igyekszünk életet lehelni elgémberedett tagjainkba. A táj kiegyenesedett: zöld mezők, faszorok, patakok, ez már az NDK. Derékszögben metszett parcellák, feszes kerítések, rendezett porták, szürke házak, Trabantok. Tíz óra, már meg kellett volna érkezni. Nem járhatunk messze; az egymás hegyén-hátán sorjázó hétvégi házak jelzik a nagyváros közelségét. Sehol egy szabad négyzetméter, de hogy ez a sűrűség mennyivel jobb a város tömegénél, nem tudjuk belátni. Viszont nem is a mi dolgunk.

Hirtelen riadó fut végig a vonaton: két perc múlva leszállunk egy külvárosi pályaudvaron. Már fékez is a szerelvény, a peronon feltűnnek az FDJ-os egyenruhákba bújt vendéglátók. Lábunk német földet érint. Idegenvezetőnk információért megy, s hamarosan német kollégájával tűnik fel: Carmen 23 éves, szőke, szálkás hajú, szemüveges, tipikusan német lány, amúgy tanárnő. Mostantól kezdve ő kalauzol bennünket az NDK fővárosában. Befut az S-Bahn, amivel az Ostbahnhofra indulunk. Kati hirtelen a fejéhez kap: a csomagja! Nem hozta el valaki? A peronon hagyta a kavarodásban, rohan érte vissza.

Hiába.

Akkor kezd kicsit gyanússá válni a dolog, amikor néhány háztömb megkerülése után német idegenvezetőnk egyre sűrűbben szólítja meg a járókelőket, hogy merre lehet a Humboldt Egyetem kollégiuma. No sebjaj, nem árt egy kis kutyagolás a hosszú út után. A többi magyar csoport már félórás előnyre tett szert, mire mi a bejárathoz érünk, úgyhogy szépen kívárjuk sorunkat. Szemben egy neonreklám a Neues Deutschlandot hirdeti. Szobakulcsaink a huszadik emeletre szólnak, ami csak azért látszik problematikusnak, mert mindössze két lift van az épületben, s azok is kiismerhetetlen rendszerben működnek. Négy száz magyar tömörül motyóival a kollégium bejáratánál, s kezdjük egyre jobban becsülni a debreceni Újkert tervezőit.

Hanem aztán a panoráma kárpótol a megpróbáltatásokért! Bérházak az ötvenes évek stílusában, bérházak a hatvanas évek stílusában, bérházak a hetvenes évek stílusában, s már épülnek a nyolcvanas évek bérházai. A tévétorony büszkén magasodik a város fölé. De melegvíz nincs, mert tisztítják a csöveket.

A szálláshelytől S-Bahnnal két megálló a híres központ, az Alex, ahol egy hatalmas étkezdében fogyasztjuk el menünket naponta háromszor. A lányok még élénken emlékeznek a hazai koszt ízére, úgyhogy kezdetben tartózkodóan viselkednek. Többen – köztük a csoport vezetője – először szósznak nézik a sűrű levest, s a krumplira öntik, de hát végül is egy helyre kerülnek. Amúgy nem lehet panaszunk az ételre s a körülményekre.

A délután szabad. A szervezők végig megkímélnék attól, hogy szorosra zárt programokkal tegyék próbára teherbíró képességünket, bár német vezetőnk segítségével önállóan is vállalkozhatnánk városnézésre. A csoport kisebb egységekre szakad, néhányan fejünkbe vesszük, hogy felmegyünk a tévétorony tetejére; legjobb, ha mindjárt látjuk, hova kerültünk. A gyorslift gyomrunkba gombócot gyúrva száguld a 203 méteres magasság felé. Alattunk az Unter den Linden, amit a brandenburgi kapu szakít meg; mögötte egy másik város.

Tizenhat éves útitársaink korukat és hírüket meghazudtoló élénkséggel hallgatják a rögtönzött órát, miközben lassan forog velünk a torony. Fel tűnnek Kelet-Berlin hatalmas lakótelepei, múzeumai, újjáépített és romos templomai, a Spree, a Lenin-szobor, a Karl-Marx Allee és a többi széles sugárút. Most bírjuk a várost, érezni véljük méreteit, jellegzetességeit, lüktetését. Igen, ez az, ezért jöttünk, ami eztán következik, jószereivel

részletkérdés. De vigyázzunk: innen fentről szalagok az utcák, dobozok az autók, és az üzletek előtt sorban álló emberek sem többek hangyáknál. Ideje alászállnunk, nehogy teljesen elvétsük az arányokat.

Berlinben úgy tartják, hogy augusztusban tetőződik a magyarok inváziója: derék honfitársaink ellepik az üzleteket. Pedig ma már alig van itt olyan áru, amit otthon ne találnánk meg; igaz viszont, hogy árban jelentős különbséggel. Kicsiny csoportunkat is megfertőzte a vásárlás ingere; mindenkinek van valamilyen határozott célja, és akad, aki egész listával érkezett. A beszerzés azonban jó vadászösztönt és kitartást igényel: meglepően sok a hiánycikk, és az áruk rapszodikusán fordulnak elő. A csillogó-villogó Köztársasági Palotában a trafik vonzza leginkább tekintetüket, s az ókori kincsekkel zsúfolt Pergamon múzeumban is azon jár talán az eszünk, hogy merre kapható Salamander cipő.

Vendéglátóink az egyik délután kétórás városnézést szerveztek. Autóbuszozás főbb útvonalakon, Pergamon múzeum, de mindenekelőtt a Treptow emlékpark, ahol az 1945-ben elesett szovjet katonák sírja és emlékműve a látnivaló.

Berlin – ha szabad így mondani – nem magyaros típusú város. A második világháborúban csaknem teljesen elpusztult, minden részét újjá kellett építeni, s ebben elsősorban a célszerűség, s nem a környezet-esztétika diktálta a feltételeket. Hiányzanak a régi, nekünk kedves klasszicista házak és városrészek. A múzeumnegyeden, egy-két épen maradt régi épületen és az Alexander Platzon kívül alig akad érdemleges látnivaló.

Az „Alex” a tévétoronnyal, a világórával, a Berlin Szállodával modern, reprezentatívnak szánt városközpont. Mintha minden helybélinek és turistának erre volna dolga, délután már alig fér itt a sok ember egymástól. Kirakatok, üzletek transzparensok, jelszavak és tömeg, tömeg, tömeg. A bodegáknál olcsó levest és virslit gyűrnek magukba a vékonypénzüek, s gyorsan cserélődnek a söröskriglik is.

A hatnapos útból három és felet töltünk Berlinben, s amennyire ez idő alatt lehet, kezdjük megismerni a várost. Az estétet – hol másutt? – diszkóban töltjük, ami azonban korántsem megy olyan egyszerűen. Étkezdünk ilyenkor táncos szórakozóhellyé alakul át, ahová csak ellenőrzés mellett lehet bejutni. Sorba állítanak, megszámlálnak bennünket, összeszedik a pénzt, s csak ezután nyerünk bebocsátást a vágyak szentélyébe.

És eljön a búcsú, barátsági est formájában. Másik, még hatalmasabb étterembe megyünk. Terített asztalok, köszöntő beszédek. Középen hosz-

szű abrosz mögött ülnek a vendéglátók és a vendégek vezetői. Jó hangulatban poharazgatnak, amitől még jobb hangulatuk kerekedik.

Felharsan a zene, megtelik a táncparkett.

S aztán megint ugyanaz a vonat. Este nyolckor indulunk, most útravaló elemőzsiás csomagot is kapunk.

Másnap délben, miközben a vonat már a Duna ezüst csíkja mellett robot, a javíthatatlan csoportvezető felfedezi, hogy a sörösüveg az ablakon bizonyos szögben kilógatva olyan bűgő hangot ad, mint egy hajókürt.

Dudálva lépjük át a magyar határt.

1981. október 10–11.

Mesél a bécsi erdő

Mesél, bizony mesél a bécsi erdő, de nem hűtőládákról, hi-fi tornyokról, videókról mesél. Ez a bécsi erdő *Ödön von Horváth* író jóvoltából a nyíregyházi Mórícz Zsigmond Színházban szegénységéről, munkanélkülségről, gazdasági válságról, családi tragédiákról mesél. A kedélyes, „gemütlich” polgárvilágot ért megrázkódtatásról mesél, a fecsegő felszín alatt hallgató mélyről, a bontakozó zűrzavarról, a fenyegető barnainges veszedelemről.

Kínosan aktuális mesét mond az osztrák szerző meséje. Nem azért, mert nálunk is szegénység, munkanélküliség, gazdasági válság van, hogy másról ne beszéljünk. Ezt mi is tudjuk, ezért nem kell Bécsbe utaznunk. De a magyarok az utóbbi évben nem is ezért utaztak a szomszéd fővárosba: s ez az, ami élővé teszi Horváth színművét. Mert közben az ember elmereng, hogy azok közül, akik minden valutáris praktikát latba vetve rohammal foglalták el a bécsi üzletközpontokat, vajon hányan látták-olvasták ezt a „népszínhátékot”. Vajon kalandozó magyarjaink, akik Trabantjaikon cipelték haza a hűtőládákat, színes tévéket, mennyi időt töltöttek a Monarchia egykori központjának, a büszke császárvárosnak a megtekintésével? A számítógépek és a banánkilók beszerzése közben vajon mennyi energiát fordítottak a látnivalók, a kulturális nevezetességek bejárására?

Ödön von Horváth, ha ma élne, bizonyára csípős írásban mesélné a magyarok dicső bécsi hadjáratáról. Kedvelt stiláris eszköze volt az ironia, még ha a Mórícz Zsigmond Színház melodramát csinált is darabjából. De mert jó író volt, megmutatná azt is, ami a jelenségek mögött húzódik. A

hosszas elzártságból kitörő felszabadultságot, a gyarapodás természetes vágyát, a technikai javak üdvös megjelenését, a polgároknak az állam packázásaival dacoló élelmességét. És azt, hogy nem feltétlenül az egyes ember magatartásának következménye, ha Európa nevet a magyarokon, és lenézi őket mohóságukért. Valószínűleg ezt írná a részben magyar származású osztrák szerző, ha élne. De Ödön von Horváth 1931-ben vetette papírra a Mesél a bécsi erdőt, s 1938-ban meghalt. A bécsi erdő ma is áll; de ki fogja megmondani, hogy miről mesél?

1989. április 20.

Jelentés a határról

Sopronkőhida, 1989. augusztus 19, délután két óra. Pár száz méterre a hírhedt, még ma is magas kőfallal és dróthálóval védett börtöntől emberek százai gyülekeznek. Személygépkocsival, busszal, gyalog érkeznek Sopron irányából, dacolva a felhőszakadással, ami esúszóssá, csatakosná teszi a határövezetet átszelő keskeny földutat. Itt húzódik a „vasfüggöny” még fel nem szedett szakasza, ide hívta határ menti találkozóra, páneurópai piknikre a magyarokat, az osztrákokat, a cseheket, a horvátokat, a lengyeleket és mindenkit a Magyar Demokrata Fórum Debreceni Szervezete.

A drótkerítésen túl tágas, zöld mező: a találkozó helyszíne. Kemping- és katonai sátrak, alkalmi színpad, árusok, odébb parkoló a gépkocsiknak. Az eső fél háromkor eláll, az úton hosszú csíkban áramlik az érdeklődők tömege. Sokan fémvágóval érkeznek, s nekilátnak a kerítés bontásának. Nagy a nyüzsgés, többen méteres darabokat metszenek le. A rendezők kis kártyát mellékelnek hozzá: tanúsítványt a drót eredetiségéről. Az út és a kerítés találkozásánál magas őrtorony; az érdeklődők valósággal megrohazzák, hogy szemügyre vehessék a tájat onnan, ahová eddig csak katonák juthattak fel.

Mindenki érzi: ha jelképes is, de történelmi a pillanat.

Az emberáradat nem állapodik meg a sátraknál, tovább halad a tényleges határ irányába, ahol három óraker a határőrség néhány órára ismét megnyitja a régi átkelőhelyet. Erre a gesztusra mindenki kíváncsi. Olyanok is, akik nem kifejezetten a találkozóra érkeztek. Óriási a tömeg, az átkelésre kijelölt magyar küldöttség képtelen megközelíteni az átjárót. Odaát osztrákok, St. Margarethe község lakói, burgenlandiak. Három

előtt néhány perccel, mielőtt a kapu teljesen kitarulhatna, keletnémet turisták tömege valósággal megrohamozza az átkelőt, s áttör az osztrák területre. Ott a megkönnyebbüléstől közülük többen sírva a földre térdelnek, mások a várakozó rokonok karjaiba borulnak. Sokan nyugatnémet útlevelet mutatnak fel az osztrák hatóságoknak, majd beszállnak az értük érkezett autóbuszokba, s Bécsbe indulnak.

A magyarok, a piknik résztvevői visszafordulnak. A találkozó helyszínén öt óra után kezdődik a politikai program: nyolc nyelven felhangzik a piknik dekrétuma, neves magyar és külföldi közéleti személyiségek – *Lichtenstein* herceg, osztrák parlamenti képviselő, *Klaus Lange*, a Páneurópai Unió osztrák elnöke, *Konrád György* író – szónokolnak, s felhangzik *Tőkés László* temesvári lelkész üzenete. Osztrák, belga, angol, nyugatnémet, amerikai rádió- és tévétársaságok riporterei rögzítik az eseményeket, interjúkban szólaltatják meg a szónokokat és a résztvevőket. A tömeg létszámát nehéz megbecsülni, de legalább 6-8 ezer ember gyűlt össze az ország különböző részeiből. A debreceni MDF-esek ingyen szalonnát, kenyeret, paradicsomot – debreceni tsz-ek, magánvállalkozók ajándékát – osztogatnak. A mezőn tüzek gyúlnak, néhány százan az egyre erősödő eső ellenére is kitartanak. Győzött a határnélküliség, a közös európaiság gondolata.

Kópháza, 1989. augusztus 19, este. Az eső felhőszakadásba csap át, hatalmas villámok hasítják az eget. Fényüknél jól látszik a határsávot jelző, drótkerítésétől megfosztott oszlopsor. A határátkelőhely parkolójában legalább negyven NDK-s rendszámú, elhagyott személyautó. Több kifosztva. Tulajdonosaik a napokban, vagy éppen ezen az éjszakán vágtak neki a zöld határnak, hogy néhány száz méteres vagy kilométeres bolyongás után átjussanak a „szabad világba”, ahol akadály nélkül érhetik el úticéljukat.

Deutschkreutz, 1989. augusztus 19, este 10 óra. Az osztrák televízió kettes műsora rövid hírösszefoglalójának elején a sopronpusztai piknikről és a keletnémetek tömeges határátkeléséről tudósít képes beszámolójában. Láthatók a kerítést bontók, majd interjú következik a menekültekkel.

Deutschkreutz, 1989. augusztus 20, délelőtt 10 óra. Az égen sűrű felhők úsznak, majdnem beleakadnak a falu közepén magasodó katolikus templom tornyába. A templom tövében autóbusz várakozik. Körülötte a falu férfiai csoportosulnak, tanácskoznak. Az éjszaka, a hatalmas esőben negyven keletnémet kelt át a két kilométerre lévő határon, s a falubeliek közül többen – egy jótékonysági szervezet tagjai – segítségükre siettek:

gépkocsijukkal szedték össze, száraz ruhákba öltöztették, étellemmel láták el őket. Néhány napja a bécsi Die Presse szemleírója így kommentálta a helyzetet: 1956 után a burgenlandiak ismét bebizonyíthatják humanitásukat, segítőkészségüket. A keletnémetek – csupa fiatal, 18-24 év közötti fiú és leány, köztük egy tízéves gyermek – beszállnak a szomszéd faluból érkezett buszba, hogy Bécsbe, a nyugatnémet nagykövetségre utazzanak. A férfiak a vasárnapi újságokat böngészik. A Kurier első oldalán, két fényképpel, szalagcímmel tudósít az előző napi tömeges átkelelésről, s ötszázra becsüli az átjutottak számát. A Kronen Zeitung tömegáramlásnak nevezi az átkeletést, s megemlíti, hogy a keletnémetek a Máltai Lovagrend közvetítésével gyülekeztek a soproni kempingben a kivételes átjutási lehetőségre várva.

Osztrák–magyar határövezet, 1989. augusztus 19-20. Idézet a páneurópai piknik nyolc nyelven – köztük németül – megfogalmazott memorandumából: „Barátaink, Európaiak! A történelem az évszázadok során igazolta, hogy az egyetemes béke útja a népek barátságának elmélyítése, a politikai praktikák által emelt szögesdrótok és lélektani sáncok lerombolása. A 20. század végére el kell érni, hogy Európa a benne élő népek közös háza legyen, ahol nemzetiségre, ideológiára tekintet nélkül a tiszta emberi kapcsolatok dominálnak.”

1989. augusztus 24.

Közép-Európa vonat

Hát itt ülök megint a varsói vonaton, mint tíz éve minden október utolsó szerdáján, útban a jazz jamboree-ra, többszázad magammal.

Mellbe vág a látvány, amint végigbaktatok a szerelvény mentén. A kocsikban egymás hegyén-hátán az utasok, a polcok nyögnek az egymásra hányt, degeszre tömött táskák alatt. Sokan a folyosóra szorulva csomagjukon guggolnak lemondóan. Ez itt a nagy kereskedelmi útvonal csőróknak és neppereknek; forint, zloty, márka, dollár, korona, schilling – hosszú lesz az éjszaka.

Pedig megfogadtam, hogy soha többé Kelet-Európa vonat, inkább gyalog, teveháton vagy tengerelattjárón.

A pohár Berlinben telt be 1986-ban, éjjel fél tizenegykor, amikor a szerelvény az indulás előtt tíz perccel tolatott be az állomásra, s több száz ember rohángált föl-alá kocsiját keresve. Mi is, nyolcéves lányunkkal, akit

élete első külföldi útján (odafelé a repülőt próbáltuk ki) a hálókocszás örömeivel akartunk megajándékozni. Hálókocsi nem volt a vonaton – hiába vettük meg rá a jegyet mi, bolygó magyarok, a fal túlsó oldalán, nyugatnémet márkáért, háromszoros áron (Magyarországon és Kelet-Berlinben ugyanis nem lehetett), – a MÁV másodosztályú ülő kocsit állított be helyette. De mire a kapkodásban ez kiderült, már tömve volt a vagon, s ott álltunk a gyerekekkel, a csomagokkal a tizenöt órás út előtt. Végül az első osztályra kapaszkodtunk fel, ott még volt néhány hely Prágáig, míg a zord cseh kalauz ki nem ebrudalt bennünket, és ugyanúgy álltunk, mint öt órával azelőtt Berlinben. Újra rohanás, a vonat elején két üres magyar kuset vesztegelt, mutattuk jegyünket a magyar kocsisérőnek, aki lekezelő mosollyal utasította vissza, oda nem érvényes, de három kilóért minden további nélkül kinyitja nekünk az ajtót.

Nem írt róla dolgozatot a lányunk, most is remegő gyomorral közeledek a hálókocsihoz, hullafáradt vagyok, aludni akarok. Nemrég Katowicében a lengyel kalauz dollárért honfitársainak játszotta át az érvényes jeggyel felszálló magyar család fülkáját, de ez itt Budapest, egy zalaegerszegi és egy szombathelyi sráccal kerülök össze, ők is ugyanoda igyekeznek, nálam Unicum van, nekik házi pálinkájuk, kellemesen telik az idő, még sört is kerítünk. A kalauz csíkos füzetet halász elő a fiókjából, abban böngészni az árakat, látjuk, forintban 33,70, ő persze negyvenet mond, ez itt Kelet-Európa, lengyel–magyar két jó barát, együtt isszák egymás borát, de a sört mi isszuk, negyvenért a langyos szlovák lötytyöt.

És másnap újra, mert a vonat öt órát késik, ennyi idő kellett a zöldsapkásoknak a rengeteg csomag átfésülésére. Ha most hivatalos kiküldetésben vagyok, és lekések egy fontos tárgyalást – de ez nem Japán, ahol a vasúttársaság ötperces késésért már kárpótlást fizet. Ugyan ki kárpótol bennünket 1974-ben, amikor a prágai pályaudvaron éjszaka vacogva vártunk három órát a berlini gyorsra, ifjú nászutasok, összebújva, egymást melegítve? Kaland volt az is, hogy hajnali háromkor végre felkapaszkodhattunk a vonatra, igaz, csak a folyosóra, s a végéjéig preselődve zötyögtünk Berlinig.

Vagy amikor három évvel később, Várna felé tízen jutottunk egy fülkére, én fönt aludtam a csomagtartóban, összekuporodva a hátizsákok között, félve a hirtelen fékezés miatti eséstől – s mégis vidáman érkeztünk meg. És korábban, Jugoszláviában, Titográd és Belgrád között, amikor kapatos, sötétbajszú szerbek ániszpálinkával kapacitáltak, és nem mertem visszautasítani, pedig majd' kifordult tőle a gyomrom. Igen, voltak élmé-

nyeink, ültünk a krakkói vonaton is, etettük a főtéren a galambokat, utaztunk Leningrádig kánikulában, lehúzhatatlan ablakok mögött, működés-képtelen légkondicionáló és két matrjoska társaságában.

És Varsóban 1981-ben, másfél hónappal a katonai diktatúra bevezetése előtt, közgazdászok, szociológusok címével a noteszunkban, utcai randevűk, sétáló elemzések a lengyel helyzetről, „cserébe” kolbász és kávé, és felkerestük a barakkot, ahol a Szolidaritás lapjának szerkesztősége székel, a főszerkesztő-helyettes bejelentés nélkül is szívélyesen fogadott, ránk szánt egy félórát, fiatal magyar értelmiségiekre, lapszámokat, jelvényeket adott, éreztük a feszültséget, ami a levegőben vibrált; az újságokat azóta is fiókom mélyén őrzöm, a jelvényt egyszer feltettem egy vállalati ünnepségünkön, összes „kitüntetésemmel” egyetemben, alaposan megnézték.

És bennem van az este, 1984-ben, amikor a Kultúra és Tudomány Palotája előtt, a koncertre igyekezve katonai páncélautók, vízágyúk, elfüggönyözött rendőrségi kocsik között haladtunk el a sötétben, néhány nappal a Popieluszko-gyilkosság után, jámbor magyar jazzkedvelők; a téren, ahol nappal teherautókról csirkét, fagyasztott halat, húst mértek újságpapírba csomagolva, rosszul voltunk a látványtól, és szégyelltük eladni forintjainkat, a nepperek minden harmadik magyart átvágták, hiába ismertük a trükköket. Sorok álltak mindenütt, a moziban is, ahová jazzfilmet nézni ültünk be, tévedésből. Varsó bombázását vetítették, s mi ülve maradtunk, mert a sok háborúellenes propagandafilm után a valóság iszonyatával találkozunk, lerombolt, kiégett házakkal, hullákkal, törmelékkel, a lótetemek bontására várók sorával, s egy katonasapkással, aki már az újjáépítéshez kezdett, arcán elszántsággal, szemében reménnyel. Amikor kiléptünk a térre a háború sötéteje után, ott kígyóztak a sorok a teherautók előtt, s mohó kezek nyúltak a fagyasztott fartőrt.

Most üres a tér, nagy része elkerítve, feltúrva, épül a metró, ki tudja, mikor lesz kész. Soha, mondják a lengyelek, pedig a pályaudvar környéke egy év alatt is sokat változott, mögötte felépült a Holiday Inn, előtte a Marriott negyven-valahány emeletes, üvegacél tubusa. Amerikai luxusszállodák. „This is not America”, hirdette pár éve a fesztivál jelvénye ironikusan, hol van ma már az irónia, jön az amerikai tőke, csak tessék, tessék, ki beszél már itt zlotyról, röpködnek a tízezrek, százvezrek. Ha a pénzzel egyszer elszabadul a ló, vége mindennek, bizodalom, morál, eszmények fölakasztva a fogasra, a túlélés törvénye lép életbe, a szerzés ketrecébe szorul az eldurvult lélek.

A kétféle pénz kettős tudatot, kettős értékrendszert szül; ami megfizethető, az silány, ami minőségi, az megfizethetetlen, és a hazai a silány és a külföldi a megfizethetetlen, a Benetton, Salamander, Borg, Guy La-Roche és más nyugati márkaboltok, delikát üzletek szomszédságában lepusztult önkiszolgáló éttermek, tej-, kenyér- és húsboltok, mindegyikben a zloty a fizetőeszköz, csak a számrendszer eltérő, emitt papír nélkül a kosárba pakolt kenyér, negyed kiló sajt, amott csillogó-villogó, katonás rendben sorakozó polcok teákkal, konyakokkal, bonbonokkal, a szem paradicsoma, és dollárért minden marék, minden ajtó megnyílik.

Sorok mindenütt, egy éve azért, ami nincs, most azért, ami van; fáradt, elégedetlen tekintetek, a világ szeme Lengyelországon, a lengyelek szeme a világon, várakozunk a Remont bejáratánál, tülekedés, verekedés jegy már nincs, de a gorillák húszezerért beengedik a magyarokat a felkapott egyetemi jazzklubba, a füstös, félhomályos helyiségben alkoholgőz, marihuána-illat és dübörgő zene. A program éjfélkor kezdődik, régebben leugrottak az amerikai sztárok is, és hatalmasat ráztak, ma már csak elvétve tévednek be, lengyelek játszanak az egyre részegebb lengyeleknek és magyaroknak.

Az amerikai újságíró és a mexikói diplomata – éveket töltöttek Varsovában – ugyanazt magyarázza, hogy ez már nem az a Lengyelország, ide nem jó visszajönni, a nép ideges, türelmetlen, a válság feneketlen, tenyészik a közöny és a cinizmus, a jövő kilátástalan, pedig a Szolidaritás van hatalmon, csak hát az örökség. Ma mondta be a tévé a berlini tüntetést, Prágában szétverték a felvonulókat, Budapesten kikiáltották a köztársaságot, reng a föld Kelet-Európában, néhány év múlva talán érdemes lesz újra visszajönniük.

A Sala Kongresowa előtt mindig fúj a szél, a bejutásra várakozók csoportokba verődve, dideregve ácsorognak a lépcsőkön. Lengyelek, magyarok, csehek, keletnémetek, igazi zarándokhely, a magyarok mindig felismerhetők, hosszú hajjal, szakadt tornacipővel, hátizsákkal, viszkisüveggel a kezükben. Egy garnitúra jegy 30 ezer, de egy ötösért már beenged az ajtónálló, míg a másik félrenéz, harminc éve jelkép ez a fesztivál, az ellenállás, a nonkonformizmus, a szabadságvágy szimbóluma; Kelet és Nyugat muzsikusai azonos zenei nyelvet beszélnek egymással és a közönséggel, ez a mi kelet-európai fesztiválunk zlotyért, forintért, koronáért, dacolva, mivel is dacolva; már csak egy amerikai sztár és egy lengyel együttes szerepel esténként, good bye, East-Europe, te közös sors, miért hívjunk meg szomszédos zenekarokat, ha az amerikaiakra is összegyűlik

nyolcezer ember, fölösleges kiadás volna, szétzilálódott a kulturális élet, csak túléljük a peresztrojkát, csak kibírjuk, amíg beköszönt a normális létezés.

Délben indulok vissza, csoda történt, egyedül szállok fel a hálókocsiba, fáradtan dőlök ágyba, Katowicében arra ébredek, hogy a szomszédos fülkében magyar szó hangzik, nem nyílik az ablak, ordít valaki, a fene vigye el, kivágódik a fülkém ajtaja, idősebb férfi ront be, mit sem törődik azzal, hogy itt valaki alszik az ágyon, lerántja az ablakomat, adjad Lujza a bőrdöket, gyorsan, a csillárt meg a bundát is, na hála istennek, minden fenn van, sziasztok, s azzal átcipekedik a fülkéjünkbe a szajréval.

Kattognak alattunk a kerekek.

1989. december 2.

Alla Turca

Az embernek mindig van oka rá, hogy valami ne szeressen lenni. Nem szerettem volna baszk lenni Spanyolországban, néger Amerikában, zsidó Németországban, arab Izraelben, vietnami Észak-Vietnamban, litván Litvániában, magyar Romániában. A világ a mai napig képtelen tudomásul venni a mást, a másságot, a kisebbség jogait.

Most török nem szeretnék lenni Bulgáriában.

Bulgáriában eddig persze bolgárnak sem volt valami jó lenni. Talán még rosszabb, mint csehnek és szlováknak Csehszlovákiában, lengyelnek Lengyelországban, magyarnak Magyarországon, németnek az NDK-ban. Bulgáriában legfeljebb turistaként volt jó lenni, illetve úgy sem, mert ha a sztálinizmus diszkrét báját a Balkán komor arcvonásaira képzeljük...

De a törökök nem turisták Bulgáriában. Úgy alakult, hogy több száz-ezrüknek ez a hazája, odaszülettek, ott élnek, veritékeznek, ott fosztották meg őket saját nevüktől, és jogaik ellen most ott tüntetnek bolgár honfitársaik.

Nagyon nem szeretnék török lenni Bulgáriában.

Ha török volnék Bulgáriában, rémülten és tanácstalanul állnék a fejlemények előtt. Mint a diktatúrában jártas, érteném, hogy az államszocializmus miért alkalmazta ideológiai arzenáljának éles fegyvereként a nacionalizmust – de nem találnék magyarázatot arra, hogy a felszabadulás miért jár együtt az indulatok elszabadulásával. Tényként tartanám számon, hogy a monolitikus hatalom a homogenizálással, az erőszakos

asszimilációval igyekezett erejét érvényesíteni – de nem tudnám felfogni, hogy a diktatúra elhalásával egy civilizált ország lakossága azért vonul ki az utcára, mert tiltakozik a kisebbség egyenjogúsítása ellen, és követeli a korábbi diszkrimináció fenntartását. Ez az abszurditás félelemmel töltötte el, és lidércnyomásként kísértene álmaimban.

Szerencse, hogy nem vagyok török Bulgáriában.

Pontosabban, ha jól belegondolok, én is török voltam eddig, Magyarországon – a diktatúra törökje. Én sem lehettem az, aki vagyok, nem gondolkodhattam, létezhettem, fogalmazhattam úgy, ahogyan szeretném, a nacionalizmus vádjá nélkül nem ejthettem ki a számon azt, hogy magyar, nem tiltakozhattam a nemzetvesztő politika, az egyenlődsdi torz eszméjét furkósbotként használó ideológia, az ország életnedveit kiszívó hazug rendszer ellen. Magyarországon – mint egész Kelet-Európában – most változik a helyzet. Felborul a négy évtizedes status quo, s minden esélyünk megvan arra, hogy márciustól nem leszünk többé törökök saját hazánkban, hogy nem a többség lesz a kisebbség, helyreáll a természet rendje, és virágba borulnak a barackfák.

De mikor lesznek a törökök törökként bolgárok Bulgáriában?

Csak akkor, ha mi magyarként lehetünk magyarok Magyarországon, a lengyelek lengyelként Lengyelországban, és a litvánok litvánként Litvániában. A második évezred végének Európájában ez az út áll a népek előtt: az irracionalizmus évtizedei után beléphetnek a felvilágosodás, az értelem és a humánus korába. Ez persze nem egyik napról a másikra beköszöntő paradicsomi állapot, ez hosszú, keserves, áldozatokkal járó folyamat – de nincs más alternatíva sem az oroszok, sem a lengyelek, sem a csehek, sem a németek, sem a románok, sem a bolgárok számára.

Nem a térképeknek, hanem az emberi agyoknak kell újrapendeződni. A zavar és a káosz után megfelelő helyre kell kerülni bennük az ismereteknek, a tudnivalóknak. A huszadik században erre még nem kínált jobb esélyt a történelem. Tudják ezt Lengyelországban, Romániában és Bulgáriában is. Tudja az egész civilizált világ.

Ezért most mégis szeretnék török lenni Bulgáriában.

1990. január 27.

Szolidaritás-eposz

Vannak helyzetek, amikor a krónikás úgy érzi: a klasszikus görög történetírók tolla kellene ahhoz, hogy hűen tudja megörökíteni az eseményeket. Arról, ami 1989 decemberének végén a romániai forradalom megsegítéséért Magyarországon történt, nehéz méltóan beszámolni: kísért az elfogultság, a pátoz veszélye. De kell-e szégyellni megrendültségünket az összefogás láttán, kell-e palástolni érzelmeinket a segítségnyújtás mennyi jelét tapasztalva? Ritkán adódnak történelmi pillanatok, amikor a szolidaritás érzése ennyire áthatóan, ennyire egyértelműen járja át az életüket tudatosan élők bensőjét. Szentgotthárdtól Biharkeresztesig megmozdult ezekben a napokban mindenki, akinek nem közömbös, mi történik egy szomszédos országban, milyen irányt vesz Európának ezen a pontján az a folyamat, amely 1989-ben oly ígéretesen bontakozott ki a kontinens keleti felében. Mégis, e nemzeti szerepvállalásban kitüntetett feladat jutott a román–magyar határ mentén fekvő településeknek, hiszen itt a földrajzi közelség miatt mindig is elevenebb volt a figyelem, a fájdalom. Nem tudni, akad-e valaki, aki mindenre kiterjedően számba tudná venni azt, ami ezekben a napokban a határszélen zajlott. E tudósítás sem vállalkozhat másra, mint a segélyakciók hajdú-bihari MDF-es vállalásainak összegzésére.

Tények

Szinte hihetetlen: a segítségnyújtás első jelei már december 22-én délben, több városban egyszerre megnyilvánultak. Püspökladányban, Hajdúszoboszlóm, Debrecenben, Hajdúböszörményben, Hajdúhadház-tégláson, Berettyóújfaluban azonnal megindult a gyűjtés, működésbe lépett a riadólánc, s már kora délután útnak indultak az első szállítmányok. A szervezetek több helyütt a Vöröskereszt révén juttatták el küldeményeiket Romániába. A debreceni MDF-iroda valóságos főhadiszállássá alakult át, már az első órákban harminc taxis és árufuvarozó jelentkezett szállításra. A gyógyszerek, élelmiszerek folyamatosan érkeztek a gyűjtőhelyre, s mindig akadtak vállalkozók, akik nem kis kockázatot vállalva útnak indultak Kolozsvár, Brassó, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely, Arad, Temesvár irányába. Az adományok értéke meghaladta a 3 millió forintot, ebből csak a Biogal Gyógyszergyár egymillió forintnyi termékkel része-

sedett. Egyetlen szóra félmillió darab cigarettát ajánlott fel a Debreceni Dohánygyár, s jelentős kontingenssel támogatta a romániai felkelőket a megyei gyógyszerári központ, a Medicor gyár, a kenyérgyár és a hajdúböszörményi Rico kötszergyár. Az éjjel-nappali ügyeleten december 29-ig nyolcvanötén jelentkeztek gyermekek fogadására.

Ha a debreceni szervezet aktivistáinak helytállását hősiességnek nevezzük, nem marad jelzőnk a berettyóújfaluiak tevékenységének méltatására. Ebben a városban harminc tagot sem számlál az MDF-szervezet, de amit ezekben a napokban teljesítettek, az már-már természetfölötti volt. Száznál több teherautónyi rakomány került közvetítésükkel Romániába – ennek fele saját gyűjtésből származik. A berettyóújfalui művelődési ház valóságos rakodóközponttá vált ezen a héten, s az MDF-tagok felváltva ingáztak a határ és a romániai célpontok között. Vállalásukra jellemző, hogy a munkát december végén sem tudták abbahagyni: még ekkor is érkeztek hozzájuk az adományok.

Hozományok

Hogy Románia mit profitált ebből a segítségből, azt csak sejthetjük. Bizonyosabban tudjuk azt, hogy mit adott az akciósorozat nekünk, magyaroknak. Debrecenben például eddig soha nem tapasztalt adakozási hullám indult el, aminek egyik célpontja az MDF-iroda lett. A másik jelentős központ a Szent Anna plébánia volt, ahol a Máltai Szeretetszolgálat vert fészket. Gyűjtést kezdeményezett ezeken túl az SZDSZ és megkésve a Kiszegapárt is – valamint a helyi Fidesz-csoport, amely igen készségesen együttműködött az MDF-fel. Nem sok jó mondható el viszont a Vöröskeresztről, amely több esetben nem volt hajlandó menlevelet kiadni, és tiltakozott az ellen, hogy az MDF-es kocsik vöröskeresztes megjelöléssel közlekedjenek. Megtörtént, hogy a tatabányai Vöröskereszt öt tonnányi szállítmányát nem voltak hajlandók átvenni, így az végül az MDF-depóban kötött ki. A koordinálást december 29-én a Máltai Szeretetszolgálat vette át, a többi szervezet készséges beleegyezésével.

Elmarasztalóan nyilatkoztak a Vöröskereszt ténykedéséről a berettyóújfaluiak is. A matricákon kívül semmit nem kaptak a szervezettől, sőt az inkább hátráltatta munkájukat. Úgy fogalmaztak az MDF-esek, hogy ez a hét eldöntötte a városlakók politikai hovatartozását: a Magyar Demokrata Fórum – az ellenzéki kört alkotó további szervezetek, a Fidesz

és az SZDSZ aktív közreműködésével és támogatásával – a gyűjtés élére állt, s az MSZP–Vöröskereszt platform csak kétnapos késéssel, hiábavalóan, ellenakciókat is indítva reagált a helyzetre. Két zsák krumplit és néhány nejlonszatyor élelmiszert voltak képesek összegyűjteni. Amikor az MDF-ellenzéki gyűjtőhely megtelt, az aktivisták azt tanácsolták az érkezőknek, hogy a pártházba vigyék adományaikat. „Oda nem, akkor inkább hazamegyünk” – hangzott a válasz.

Csodaként élték meg Berettyóújfaluban az MDF által december 23-ára hirdetett fáklyás istentiszteletet is. Kétezen gyűltek össze a város főterén a temesvári áldozatokra emlékezve, s a megrendítő egyházi beszéd hívőt és hitetlent egyaránt könnyekre fakasztott. Negyven éve nem jelent meg ennyi ember Berettyóújfalu utcáin egyszerre – márpedig erre történtek felszólítások korábban nem egyszer.

Származékok

Vannak, akik az MDF gyengéjül róják fel, hogy tevékenysége akciómentes időkben cél nélküli. Látnunk kell: az akciókat nem az MDF, hanem az élet indukálja; az MDF legfeljebb segít megvalósítani azokat. Az nem tagadható, hogy a romániai segélyezés kapóra jött egyes pártoknak, pozícióikat erősítendő. Amennyiben ennek a rászorulóknak látták hasznát, ebben nincs semmi kivetnivaló. Csak halkán jegyezhetjük meg, hogy erkölcsileg legkevésbé az MDF hozzájárulása kérdőjelezhető meg. Ezt azért kell szóvá tenni, mert miközben ájult tévés és napilapos híradások számoltak be a fideszesek *Tőkés Lászlónál* tett látogatásáról – aminek következtében a református lelkész titkos helyre kellett menekíteni a Szeku várható bosszúja elől –, sehol nem esett szó a debreceni MDF-esek, *Szabó Lukács* és társa ugyanakkor, ugyanott tett vizitjéről. Igaz, hogy ők nem videokamerát, csak magnót vittek – s rögzítettek négyórás beszélgetést –, de az is igaz, hogy míg Tőkés a budapesti prédikációra szóló meghívást nem fogadta el, addig ígéretet tett a debreceni Nagytemplomban – alkalmas időben – tartandó ígehirdetésre. Ennyit a kommunikáció természetéről.

Ezzel együtt is, kétségbevonhatatlan: a materiális hozzájáruláson túl a nemzetre visszaható erkölcsiséggel segítette a magyarság a romániai forradalom győzelmét.

1990. január 10.

Százezer magyar

„Féltünk, nagyon féltünk attól, hogy lőni fognak” – mondja utólag, a könnyű házi bort kortyolgatva *Gálfalvi György*, az Igaz Szóból Látóvá átkeresztelt marosvásárhelyi folyóirat titkára. Szinte robban belőle a feszültség, a hosszú menetelés és az egész nap izgalma. Koccintunk, a savanykás nedű nekünk is jólesik a kilencórás vezetés után. Miközben Trabantunk a román utak döccenőit kerülgette, mi azért szurkoltunk, hogy időben a tüntetés helyszínére érjünk.

Odaértünk. Éppen akkor parkoltunk le véletlen szerencsével a város főterén, amikor a tömeg kifordult a Bolyai Líceum utcájából. Még a lélegzetünk is elakadt a menet láttán. A néma felvonulók kezében egy szál égő gyertya és egy könyv, a menet élén a helyi szellemi élet kiválóságai, köztük *Sütő András* író. A sorokat RMDSZ-karszalagos és -emblémás fiatal emberek igazgatták. A napot szürke felhőmassza takarta, a nyirkosság átjárta az emberek csontjait. Csak álltunk és néztük, ahogy a sorok elhaladnak előttünk. Két órán át néztük, ennyi idő alatt szelte keresztül a soha nem látott magyar sokaság a teret.

„Ennyi magyar nem is él Marosvásárhelyen” – jegyezte meg lelkesülten, magyarul az egyik szemlélődő. Fején találta a szöveget. Ennyi magyar – legalábbis a hivatalos statisztika szerint – nem él a székelyföld kapujában, s most mégis itt áramlanak végeláthatatlan sorokban, némán, méltóságteljes elszántsággal, itt sereglenek a transzparenszek – „Édes anyanyelvünkért tüntetünk”, „Bolyai-iskolát – Bolyai egyetemet”, „Egyenlőség = testvériség” – alatt felemelt fejjel a tegnap még leszegett tekintettel osonók, a nemzetiségüket szégyenbélyegként viselőik.

Nagy nap volt 1990. február 10-e a romániai magyarság történetében. Megmutatta a kisebbség erejét és eltökéltségét az elszabaduló és egyre félelmetesebbé váló sovinizmussal szemben, emelkedetten demonstrálta szabadságvágyát, emberjogi követeléseit. Boldogító, erős adó érzés volt nézni a százezer magyar néma felvonulását, legszívesebben magunk is közéjük álltunk volna.

Erről azonban lebeszéltek barátaink. „Ez a mi dolgunk, ezt a harcot nekünk kell megvívni” – tették hozzá komor jövőbelátással.

1990. február 17.

Szeku-sztori

Most elmesélem, hogyan töltöttem félórát 1990 februárjában a román Securitate fogságában.

Marosvásárhelyre indultunk *Márkus Béla és Cs. Nagy Ibolya* debreceni szerkesztő-kollégákkal, hogy – mindenekelőtt a kézíratszerzés szándékával – meglátogassuk az ottani ismerősöket, írókat, szerkesztőket. Véletlenül aznapra esett a nevezetes néma tüntetés, amelynek mi is szerencsés tanúi lehettünk. A felvonulás végén kocsiba ültünk, és házigazdánk, a Látó szépirodalmi folyóirat titkára, *Gálfalvi György* kertés lakása elé hajtottunk, amely éppen a volt Securitate-központ mellett fekszik. Ideális hely egy irodalmár részére, bár nagynénjétől örökölte, s csak néhány éve lakik itt. A kapuban egy cetli fogadott a következő szöveggel: „Tüntetni mentünk, várjatok meg!”

Vártunk hát, s miközben fel-alá sétálgattunk a szűk utcában, hirtelen ötlettel elővettem fényképezőgépet, s egy kockát csináltam a Szeku kerítéssel övezett, négy szintes épületéről. Még el sem rakhattam a masinát, amikor felpattant a sűrű kapu, s egy zöld egyenruhás, fiatal, bajszos román tiszt sietett felénk. Idegesen gesztikulálva azt kérdezte románul, hogy mit akarunk, miért fényképeztünk, majd kivette kezemből a gépet, beterelt bennünket a laktanya udvarára, és bereteszte mögöttünk a kaput. Első meglepetésünkből felocsúdva tiltakozni próbáltunk, mondván, hogy kint semmilyen táblát nem láttunk, miért ne fényképezhetnénk, egyébként sem tudjuk, hogy mi ez az épület – de hasztalan, a tiszt nem akarta megérteni kifogásainkat, s a géppel eltűnt a nagy épületben.

A várakozás tétova percei következtek, bár egyáltalán nem voltunk nyugtalanok, rossz tréfaként fogtuk fel a dolgot, hiszen úgy gondoltuk, ez csak volt a Szeku központja, a forradalom elsöpörte az intézményt, s most a reguláris hadsereg rendezkedett be benne. Több mint félórát fagyoskodtunk az udvaron, közben a tiszt többször visszatért a géppel a kabátzsebében, látszott rajta, hogy tanácstalan, szeretne intézkedni, de képtelen megoldani a helyzetet. Igyekeztünk rábeszélni arra, hogy az egésznek nincs jelentősége, csak emlékebe készült a fotó, adja vissza a masinát, de nem tudtunk vele szót érteni – amíg „véletlenül” arra nem járt egy civil ruhás férfi, aki „véletlenül” tudott magyarul, s vállalkozott a tolmácsolásra.

Neki is elmagyaráztuk a tényállást, mire mindketten eltűntek az épületben, s hosszú percek múlva azzal tértek vissza, hogy a parancsnokság

kérése: vegyem ki a filmet, szeretnék megnézni, mi van rajta. Ekkor jöttem arra rá, hogy maguktól nem boldogultak a kis automata Minolta géppel, ezért volt a tanácsstalanság. Heves alkudozás után végül megígérték, hogy másnap tíz órakor visszakapjuk a tekercset – az egy kocka kivételével. Éppen távoztunk, amikor megérkezett házigazdánk, tisztázta kilétünket, s a megváltozott hangulatban barátságos kézfogással váltunk el óreinktől.

Másfél óra múlva, amikor épp a hazulról hozott őszibarack pálinkát kortyolgattuk, megszólalt a csengő, s a szobába lépett a civil magyar férfi az előhívott filmmel. Köszönettel visszaadta, majd udvariasan arra kért, hogy az ügyintézés végett hadd írja fel címünket és az útlevelünk számát. Miután az utóbbit megkapta, megnyugodva távozott.

S hogy a személyes élményen túl mi az egészben az érdekes? Az, amit házigazdánk figyelmeztetőként tudomásunkra hozott: a cégért átfestették, az egyenruháknak más a színe, de ő ugyanazokat a főnököket látja nap, mint nap a kapun át közlekedni, ugyanazokat a nyomozókat ismeri fel a zölddé vált öltözetben, akik annak előtte időről időre őt is behívták, és kérdéseikkel zaklatták. Sőt, meg van arról győződve, hogy amit az ő szobájában beszélünk, azt ötven méterrel arrébb ugyanúgy hallják, mint két hónappal ezelőtt. Igaz, néhány régi arc helyett újakat lát, de az egykori Szeku-központot változatlanul a titokzatosság lengi be, s a magas kőkerítés még ma sem tekinthet be illetéktelen szempár.

Amit most már a mi elvett filmkockánk is „tanúsít”.

1990. február 24.

Összeesküvés

Tegnap robbant a bomba Bukarestben: a forradalom két vezetője bejelentette, hogy összeesküvés és nem népfelkelés döntötte meg a diktátor Ceausescu hatalmát. Az, amiben tehát csaknem egész Európa hitt és reménykedett, ámítás, tudatosan leplezett, fondorlatos akció volt, s világosan körvonalazható új hatalmi érdekeket szolgált.

Megdöbentő volna a hír? Aligha. Meglepetést legfeljebb a bejelentés ténye okozhat, hogy erről most már ott is nyíltan beszélnek. A helyzetet jól ismerők, a politikai elemzők régóta sejtik, s meg is fogalmazzák, hogy az, ami Romániában történt, nem egyéb a nagyromán nacionalizmus civilizáltabb megjelenésénél. A nyílt diktatúrát demokratikusnak álcázott,

valójában változatlan monolitikus rendszer váltotta fel, tág teret kap az uszítás, a nemzetiségi gyűlölködés, a boltok változatlanul üresek, s a hangzatos szavak ugyanúgy elfedik a problémákat, mint a megalomániás vezér uralkodása idején. Csak hát bizonyos körök belátták, hogy a század végén már nem eléggé szalonképes a vicsorgó, ijesztően gesztikuláló diktátor látványa, ezért diplomatikusabb, mosolygósabb koronást ültettek a trónra. Meghalt a király, éljen a király!?

Amikor a művelt Nyugat a kelet-európai országok demokratizálásáról beszél, soha nem említi Romániát. Sőt, szigorú gazdasági embargót helyezett kilátásba a korábbi totalitárius módszerek továbbélése miatt. Ez persze megint a szerencsétlen, nyomorgó népet sújtja, amely sorban áll a határon, hogy apróságait forintra váltva legalább néhány közszükségleti cikk beszerzésével enyhítse mindennapi megélhetési gondjait. Eladják nekünk azt, amit decemberben-januárban a remény eufórikus perceiben életünk kockáztatásával vittünk-menekítettünk a hős forradalmároknak.

Hazugság lett volna az egész? Bábfigurák voltak a felkelők, a szabadság, a demokrácia eljövételében bizakodók? Színpadi szereposztás Tőkés László ellenállása? Bunkerek mélyéről indukált a nemzetközi szolidaritás?

Ha tökéletes béke és nyugalom honolna a Földön, akkor sem lehetne közömbös számunkra, hogy mi történik egy szomszédos országban. De odaszakadt kétmillió emberünk, s a seb sajog a nemzet testén. Ám Románia nemcsak ezért fáj nekünk. Világtörténelmi folyamat zajlik most Kelet-Európában: az elnyomó parancsuralmi rendszereket szabad, demokratikus berendezkedések váltják fel. Nem az a kérdés, hogy forradalom vagy összeesküvés távolította el a diktátort, hanem az, hogy a létrejövő új hatalom demokráciát vagy további, nacionalista álmokkal terhes kiszolgáltatottságot hoz-e Románia népeinek.

A jelek kétségtelenül nyugtalanítóak: a jelen nehezen értelmezhető, a jövő megjósolhatatlan. Egy biztos: a demokrácia szelleme Romániában is kiszabadult a palackból. Vannak erők, amelyek a leszakadás helyett Európát, a tekintélyelvű rendszer helyett a civilizált jogrendet akarják választani. Iszonyatosan nehéz küzdelem lesz ez, amelynek tétje nem más, mint a józan ész győzelme a sötétség birodalma felett. Szurkoljunk neki, s lehetőségeink szerint segítsük, hogy így legyen.

Lehet, hogy Romániában csak most kezdődik a népfelkelés. A ráció forradalma.

1990. augusztus 24.

Számtan

Számolnak Romániában. Embereket számolnak. Románokat, magyarokat, szászokat, zsidókat, albánokat, szerbeket, oroszokat, bolgárokat, eszkimókat. Népeket. A magyarokat négyszer számolják, úgy mint magyarokat, székelyeket, csángókat és ungurokat. Egyszerű művelet: minél többet számolnak, annál kevesebbet hoznak ki. Ez a modern román számítás-technika, Ceausescu után szabadon.

A világ nem tudja, hogy Romániában számolnak. Ha tudná, sem foglalkozna vele, hiszen annyi számolnivaló van a Földön. Független Államok Közössége, (volt) jugoszláv államok közössége, Európai Közösség, arab-izraeli közösség, no és a nyílt ausztrál teniszbajnokság. Hogy hány magyar van székelyföldön és a Kárpátokon túl, az bizony nem tartozik a világot érdeklő kérdések közé. Csak mi szorongunk miatta, tizenötmilliónyian a milliárdok tengerében, határainkon belül és kívül: magyarok.

Nem lenne itt semmi gond, ha nem volnánk. Ha mondjuk busmanok, avarok, malájok laknák a Kárpát-medencét, akkor most nem kellene a magyarokat négyszer számolni Romániában. Nem kellene akkor nekik sem kétségbeesett felhívásokban arra inteni egymást, hogy vigyázat, csalnak! Hogy óvakodjanak a kóbor ceruzáktól, és csak tintával hagyják a rubrikába véteni nemzetiségi hovatartozásukat. A négy helyett az egyet, a valódit; azt, amit most bravúros matematikai művelettel annyira szeretne (meg)osztani a román népszámlálásügyi főhatóság.

Bizony, akkor a romániai magyaroknak nem kellene azon törni a fejüket, hogy identitásuk, létezésük esélyeinek megőrzése érdekében az egyházak közreműködésével alternatív népszámlálást kezdeményezzenek a kisebbségek körében. Egy másik, érvényes számlálást – ahelyett, hogy bemennének a boltba, és vennének húsz deka vajjat, két kiló rövidkarajt, színes tévét, meg egy bélelt bőrcsizmát télre a gyerekeknek.

Az emberiség régóta, legalábbis kilenc év híján kétezer esztendeje számolgatja az időt oda és vissza. Látnivaló, hogy ez nem volt elég: a népek békés megszámláltatásának még nem mindenütt jött el az ideje.

1992. január 14.

Hatvannyolc

Most már lehet róla beszélni. Nevén is lehet nevezni az egykori „szocialista segítségnyújtást”. Ma úgy mondjuk: invázió volt. Akadtak persze néhányan, akik már akkor is úgy fogalmaztak, sőt tiltakozó aláírásokat gyűjtöttek. Őket aztán később indexre tették, állásukból elbocsátották. A szöveg, a mindent beborító máz alól, hogyan is hallatszott volna néhány értelmiségi kiáltása!

Invázió volt, s mi nyakig benne. Megint a rossz oldalon a történelemben. Ez volt az új gazdasági mechanizmus meghirdetésének esztendeje. Évek pangása, belső lefojtottsága után valami másnak a kezdete. Ő, a rendszer megreformálásának illúziója! Mennyien hittek abban, hogy a rendszert meg lehet javítani! Azt gondolták a jóra való cseh elvtársak is, hogy képesek lesznek a kiutat megmutatni, az „emberarcú szocializmus” vízióját valóra váltani. A politikai bizottság ülésére berontó szovjet fegyveresek látványa aztán megmutatta nekik, hogy milyen az a kiút, amit a rendszer kínál. Hegemonisztikus törekvéseket, világbirodalmi ambíciókat, totális elnyomást a „Nagy Testvér” részéről; alávetettséget, a nemzeti önállóság feladását, társadalmi meghasonlottságot az ütközőzónában fekvő szerencsétlen közép-európai országok sorsaként. Ez volt hatvannyolc tanulsága.

Volt? Emeljük tekintetünket az égre, s mormoljuk magunk megerősítésére: igen, volt. Addig, amíg csak úgy, titokban, egymás között, halvány célzásokban volt szabad a dolgok természetére utalni, addig volt ez a tanulsága hatvannyolcnak. És ma? Ma az: a világi dicsőség múlandó. Kimondhatjuk bátran és szabadon, saját akaratunkból, már csak egy icipici szorongással a szívünkben. Semmi sem örök a történelemben, minden változik, a nap nem kel fel kétszer ugyanúgy, eszmék tündökölnek és hunynak ki, rendszerek jönnek-mennek, világhatalmak omlanak össze: csak az ember örök, a Föld ura és szolgája, a teremtő, a jobbító, az ellenálló, a változtató, a bele nem törődő, a nyughatatlan ember. És a remény, ami az ember sajátja, a teremtés motorja, az élet kulcsa.

Hölgyeim és Uraim, Elvtársak! VAN REMÉNY!

Csak addig bírjuk ki.

1990. augusztus 22.

Félix

Vasárnap este újabb kapocscsal erősödött az európai egyesülés szándéka: Glasgow-ban kiosztották a kontinens filmdíjait. A kis szobrot nem Oscarnak, hanem Félixnek hívják, de nemcsak ennyiben különbözik aranyozott amerikai társától. Az európai film függetlenségi harcát is jelképezi, az értékek lázadását a mindent eluraló kommersz, a nagy üzleti hasznot hozó, látványosan semmitmondó amerikai mozival szemben. Ez a harc persze nem most kezdődött, s nem is a végső, de igazi lendületet a vasfüggöny lehullása, Európa önállóságának, egységének újratemtése adott neki.

Mi mindent fogunk még megélni ebben a nagy egységesülésben? Lehet, hogy öt év múlva a debreceni polgár beül a taxiba, kivitorlázik a város nemzetközi repülőterére, s a konvertibilis forintért megváltott menetjegyéért két óra múlva leszáll Madridban, hogy megszemlélje az akkori európai filmfesztivál záróestjét? Vagy akkor már háromszázhatvanöt forint lesz egy kiló kenyér, legfőbb gondunk meg az, hogy miként birkózunk meg a nagy szovjet birodalomból bevándorolt menekültek milliói-val?

Európa újra nem csendes. Ünnepli önmagát, úgy tesz, mintha kegyet gyakorolna, pedig rákényszerül arra, hogy ágrólszakadt keleti felét magához ölelje. Fortyog a nagy katlan, ám még nem tudhatjuk, mi fő a fedő alatt. Mindenesetre Európa most ismét feladta nekünk a leckét. Glasgow-ban értékpártolását és kulturális együvé tartozását demonstrálta – magyar film nélkül.

Nem vigasz, hogy nem volt ott német, görög, osztrák film sem. Ők már megtehetik, hogy ne legyenek ott, hiszen amúgy ott vannak. A jelenlét nekünk életbevágó. Filmfesztiválon is, a közös piacon is, az országutakon is. A határok nyitva vannak; most már rajtunk múlik, mire jutunk a magunk erejéből.

Európa mosolyogva kínálja fel a Félix szobrocskát – nekünk is. De előbb-utóbb kíméletlenül átnéz rajtunk, ha nem akad magyar, aki érdemben pályázna rá.

1990. december 4.

Amerika messze van, de már látszik

A kapitalizmus építése nem vált ki olyan érdeklődést, mint a fal leomlása

(Washington) Jó ideje az időjárás-jelentés szerepel a hírek élén: Washington az évszázad legmelegebb napjait éli. Állandósult a 90 Fahrenheit fok feletti hőmérséklet, a legutóbb 1969-ben mért 97 fokos rekordot már többször megdöntötték a hóhullámok. Mintha gőzkamrába kerülne az ember, úgy érzi magát, ha kilép a hivatalok, üzletek, buszok, metrók légkondicionált hűvöséből. És nincs menekvés: a hivatalos Amerikában nincs helye a lezser, sportos öltözködésnek, az öltöny és a nyakkendő kötelező uniformisként szabja meg a viselkedési normákat.

Hét országból

Nem meghatározó, de nem is észrevétlen eseménye volt a főváros politikai életében annak a 17 ösztöndíjasnak a megérkezése, akik a National Forum Foundation jóvoltából három hónapot töltenek Washingtonban, szakterületüknek megfelelően a törvényhozás, az üzleti élet és a tömegkommunikáció tanulmányozásával. Az amerikai kormányhoz közelálló alapítvány (amelynek olyan támogatói vannak, mint az Amerikai Információs Hivatal, Rockefellerék vagy Soros György) a kelet-európai demokratikus átalakulás ösztönzésére jött létre 1990 elején, s eddig mintegy 80 ösztöndíjas továbbképzéséhez nyújtott segítséget. Ez a mostani, május 8-án kezdődött turnus az első, amelynek résztvevői nemcsak Magyarországról, Lengyelországból és Csehszlovákiából, hanem egész Kelet-Európából kaptak meghívást. A két-két magyaron, lengyelen és az egy csehen kívül négy litván, két bolgár, három jugoszláv és három román fiatal kelhetett át az óceánon: pártpolitikusok, kormány-tisztségviselők, üzletemberek, jogászok és újságírók. Köztük van a horvát elnök tanácsadója, a Bolgár Radikális Demokrata Párt külügyi vezetője, a litván miniszterelnök, illetve a lengyel Szolidaritás Szakszervezet külügyi referense, a magyar miniszterelnöki hivatal kisebbségi főtanácsadója.

S hogy a csoport megérkezése milyen visszhangot váltott ki Washingtonban, azt jelzi az a nagyszabású fogadás, amelyet az alkalomból az NFF adott a bolgár nagykövetségen, s amelyre az alapítvánnyal kap-

csolatban álló kétszáz közéleti személyiség kapott meghívást. Ez az este volt egyúttal A demokrácia exportja című új könyv washingtoni premierje is. A szerző a National Endowment for Democracy intézet munkatársa, akit – s itt érnek össze a szálak – James S. Denton, az alapítvány elnöke mutatott be a vendégseregnek.

Onnan a világ

Kelet-európainak lenni egyszerre felemelő és lehangoló érzés manapság Washingtonban. Felemelő, mert a látogató mindenütt érdeklődést és jóindulatú kíváncsiságot tapasztal; és lehangoló, mert ez az ismert nehézségek miatti udvarias, de közömbös sajnálkozással párosul. No igen, a berlini fal leomlásának, a kommunizmus világméretű kimúlásának mindenki lelkesen tapsolt, s akkoriban az újságok sem fukarkodtak az első oldalas szalagcímekkel, tudósításokkal. Hónapokkal a változások után a kapitalizmus építésének veritékes hétköznapijai már korántsem kínálnak annyi szenzációt, hogy akárcsak a hírügynökségek figyelmét magukra vonnák. Antall József és Lech Walesa izraeli látogatása, az új bulgáriai választások kérdése még téma lehet – de ezzel, ahogy mondani szokták, mintha elvágták volna. A százsámra érkező hírügynökségi jelentések között hiába keres a szem kelet-európai; magánügy, ami arrafelé történik.

Tisztuló kép

A kelet-európai utazó, természetesen, mindenekelőtt arra a képre kíváncsi, ami országáról Amerikában kialakult. Nos, ha a részletek megvilágításához a hírügynökségi jelentések nem járulnak is hozzá, a megítéléshez fontos adalékokkal szolgálnak a nagy amerikai lapok – New York Times, Washington Post, Wall Street Journal – kelet-európai tudósítóinak beszámolóit. Épp a napokban a Washington Post és a Financial Times is cikket közölt a magyar gazdaság helyzetéről és kilátásairól. Az antiszemitizmus – otthonról politikai okokból terjesztett – hamis vádja miatti korábbi amerikai tartózkodáshoz és elutasításhoz képest örvendetes változásról tanúskodnak ezek az írások. A nehézségeket is bemutatva reális képet adnak a gazdaság átszervezéséről, a privatizációs törekvésekről; nagyra értékelik a külkereskedelmi dolláraktívumot, és biztatóan ítélik meg a

rendszerváltozás kilátásait. A Washington Post egészen odáig megy, hogy a fellendülést már 1992 végére jósolja. A jelek szerint a szerző nem a magyar újságok közleményeire építette következtetéseit...

Az itteni Magyarország-kép kialakulásához nem elhanyagolható mértékben járulnak hozzá a hazulról érkező politikusok, tudósok előadásai. A váltás a politikai kulturáltság erősödésének üdvös jele – amit ennek megfelelően értékelnek Washingtonban is.

1991. június 3.

Amerika segít, ha magunkon segítünk

Pontos terv a kelet-európai országok sokrétű támogatására

(Washington) Az Egyesült Államok kormánya számára stratégiai kérdés a kelet-európai demokratikus átalakulás sikere. Ellentétben a magyarországi vélekedésekkel, az USA törvényhozása pontos ütemterv alapján segíti a térséget.

Egy újabb magyarországi közvélemény-kutatás szerint a magyarok elégedetlenek azzal a segítséggel, amit eddig az Amerikai Egyesült Államok a demokratikus átalakításhoz nyújtott. A hazai híradások alapján az ember tagadhatatlanul azonosul ezzel a felszínes vélekedéssel. Ha azonban valaki áttanulmányozza azokat a dokumentumokat, amelyek az áprilisi washingtoni kongresszusi meghallgatások előterjesztéseit tartalmazzák, rájöhethet arra, hogy a valóságban egészen más a helyzet.

Amerika nem tétlenkedett a demokratikus átalakulással kapcsolatos stratégiájának kidolgozásában. Olyannyira nem, hogy annak alapelveit Bush elnök már 1989-es budapesti látogatásakor kifejtette. A különböző kongresszusi bizottságokban, a kapcsolatokkal megbízott, a kormányhoz közel álló szervezetek, intézmények műhelyeiben már régen kifomálódott az a politika, amit az USA Kelet-Európával szemben folytatni kíván. Ennek alapelve nem valamiféle új *Marshall*-segély – s alighanem ez a csaló-dottság és értetlenkedés forrása. Pénzosztásra aligha számíthatnak a térség ágról szakadt országai. A politikusok, gazdasági szakemberek egyetemesen úgy vélik: Kelet-Európának a demokrácia exportjára van szüksége. Az amerikaiak Kelet-Európa-politikájának fő eleme az a felismerés, pontosabban annak tudomásulvétele, hogy alapvetően megváltozott a

térség geopolitikai helyzete. Ezek a kis országok a második világháború után útköző zónaként szolgáltak a Nyugat számára a szovjet expanziós törekvésekkel szemben.

A katonai megszállásnak, a függetlenség és a nemzeti szuverenitás részleges felszámolásának a tudomásulvétele még belefért ebbe a stratégiába. A kommunizmus földcsuszamlásszerű összeomlása után – amire itt senki sem számított – azonban megteremtődtek annak feltételei, hogy a totalitárius Kelet-Európa a Nyugathoz hasonló pluralisztikus, demokratikus társadalmak bölcsőjévé váljon. A Nyugatnak így most már arra kell vigyáznia, nehogy a Szovjetunió használja útköző zónának a térséget – maradék befolyása és érdekeltségei révén olyan katonai szerződéseket kényszerítve egykori szövetségeseire, amelyek lehetetlenné teszik, vagy nagyon lelassítják a Nyugathoz való mielőbbi felzárkózást.

Társaságban, hivatalos és baráti beszélgetéseken Washingtonban újra és újra felmerül a téma: vajon mi okozta a kommunizmus ilyen váratlan és gyors összeomlását? Az amerikaiak körében tartja magát az a nézet, hogy *Reagen* elnök aktív fegyverkezesei doktrínája, amely zsákutcába kergette *Gorbacsovot* és a Szovjetuniót. Ha ugyanis állja a versenyt, az életszínvonal romlása miatti belső feszültségek marcangolják szét az országot; ha lemond a lépéstartásról, elveszíti világhatalmi pozícióját. A döntés ismeretes, *Gorbacsov* azóta élvezi a nyugati világ támogatását, bár lehet, hogy ez sem sokáig segít rajta. A kelet-európai utazó persze – bármennyire tetszetősnek találja ezt az érvelést – mindig kénytelen néhány további szemponttal árnyalni a képet. Mindenekelőtt azzal: lehet, hogy *Reagen* elnök katonapolitikája volt az a bizonyos utolsó dőfés a szénászekérnek, amitől az aztán felborult (s ezt az érdemet senki nem akarja tőle elvitatni) – de a legfőbb ok mégiscsak a belső rothadás, az eszme és a gyakorlat teljes csődje volt. Ha nem így lett volna, a kommunista párt nem ennyi százalékot kap az első szabad és demokratikus választásokon.

Akárhogy is, Washingtonban már nem tartanak a kelet-európai viszszarendeződéstől. A Szovjetunió más ügy, vele kapcsolatban még mindig bizonytalanság és a bizalmatlanság tapasztalható, ami miatt az amerikai cégek változatlanul óvakodnak beruházni a hatalmas országban, az óriási piaci lehetőségek egyelőre nem csábítják őket. De a demokrácia útjára lépett kis országok lehetőségeinek amerikai mérlegelése egyértelműen kedvező.

Lengyelország kétségtelenül kivételes megítélés alá esik méretei és a gazdaság volumene miatt; a legnagyobb segítség oda vándorol. Magyarországot viszont úgy tekintik, mint amelyik mindig is legelől járt a demokratikus átalakulásban, fejlődése modellértékű, ezért annak veszélybe kerülése egész Kelet-Európában visszavethetné a folyamatot. Amerikának elsőrendű érdeke a magyarországi politikai stabilitás fenntartása, az elért eredmények továbbfejlesztése. Más törekvések nem számíthatnak támogatásra. Az Egyesült Államok Atlanti Tanácsa Magyarországgal foglalkozó munkabizottsága mindenekelőtt a magánszektor, valamint a pluralista intézményrendszer fejlesztését célzó ajánlásokat dolgozott ki. Megítélésük szerint az USA-nak és Nyugat-Európának már csak azért is fontos érdeke fűződik a magyarországi – és kelet-európai – átalakulás sikeréhez, mivel segítség költségei összehasonlíthatatlanul alacsonyabbak lennének, mint azok a költségvetési, biztonsági, katonai és szociális kiadások, amelyekre a Nyugat a kelet-európai fejlődés esetleges sikertelensége folytán kényszerülne.

A tanács ezért három fontos feladatot jelölt meg. Először is oly mértékű gazdasági és politikai támogatást kell nyújtani Magyarországnak, hogy lerövidüljön a piacgazdaságba való átmenethez szükséges idő, s a magyar lakosság joggal bízhatson abban, hogy a gazdaság átállása és megszilárdítása belátható időn belül végbemegy. Másodsor, elő kell segíteni a demokratikus politikai intézményrendszer megszilárdítását és azt, hogy az állampolgárok tényleges ellenőrzést gyakorolhassanak az állambiztonság és a honvédelem területén. Harmadsor pedig elő kell mozdítaniuk Magyarországot és a vele szomszédos államok integrálódását a nyugati nemzetek közösségébe.

Nos, az alapelvek világosak: kérdés, hogyan valósulnak meg. Az USA konkrét céljai közé tartozik a kétoldalú kereskedelmi és beruházási kapcsolatok normalizálása, a magyar–amerikai vállalkozási alap létrehozása, többoldalú adaptációs segélyprogram nyújtása, közös tudományos és környezetvédelmi programok kidolgozása, a technológiai exportkorlátozás megszüntetése, az amerikai magánszektor magyarországi befektetéseinek támogatása és koordinálása, a bankrendszer fejlesztése, segítség az energiaellátásban, az államadósság esetleges enyhítésének szorgalmazása.

Az ördög persze itt is a részletekben lakozik, de talán kiderül a felsorolásból: az USA új Kelet-Európa politikájának kidolgozásakor abból indultak ki, hogy Magyarország és a térség fejlődései hatékonyabban szolgálhatják fejlett technológiák és szakismeretek átadásával, továbbá a

magánvállalkozás és a piacgazdasággal kapcsolatos infrastruktúrák fejlesztésével, mint kormányközi pénzadományok folyósításával. A javaslatok egyértelművé teszik: Amerika és a Nyugat segít, megteszi a megtehető, de a magyarországi átalakulás sikere elsősorban magukon a magyarokon múlik.

Még szerencse, hogy a segélyprogramok készítői nem olvassák a magyarországi újságokat. Ha azokból indulnának ki, nem biztos, hogy ilyen optimisták lennének a magyar jövőt illetően.

1991. június 10.

Válság

A művelt világ ismét kénytelen szembenézni saját tehetetlenségével. Európa déli részén háború dúl, és úgy fest, hogy a civilizált Nyugat szét-tárt kézzel szemléli az erőszakot és a hegemonisztikus törekvéseket. A szerb diktatórikus rezsim a jelek szerint győzelemre vezeteti szuperteknikával felszerelt, megszálló hadseregét. A válságból az Egyesült Nemzetek Szervezete sem képes kiutat mutatni.

Meddig lehet egy adott ország belügye a nyilvánvaló agresszió, és mikor nyílhat tér a közös nemzetközi fellépésre a béke és a demokrácia védelmében? Ez az a kérdés, amely a jelek szerint megoldhatatlan feladat elé állítja a világ jobbító szándékú erőit. Ami 1991 őszen Jugoszláviában történik, az azt bizonyítja, hogy a történelem megannyi véres háború, öldöklés után, a huszadik század végén, a csúcstechnológiák korában is ugyanazokat az alapkonfliktusokat termeli újjá, amikkel évszázadokkal ezelőtt birkóztak eleink.

Milyen szava lehet ebben a helyzetben egy olyan csöpp országnak, mint hazánk? Valószínűleg méretünknel súlyosabb. Erre jogosit fel bennünket 1956 tanulsága, amikor az újjászülető magyar demokráciát – a Nyugat asszisztálásával – éppen olyan elnyomó agresszor fojtotta vérbe, mint ami most Horvátországot és Szlovéniát szorongatja. Ha valakinek, akkor Magyarországnak van erkölcsi alapja e kérdésben hangját hallatnia – és meg is tette ezt Antall József New Yorkban, az ENSZ közgyűlése előtt mondott beszédében. A magyar kormányfő nem hagyott kétséget afelől, hogy a fiatal magyar demokrácia az államközi kapcsolatokat vezérlő nemzetközi jog talaján áll, és a leghatározottabb fellépést sürgeti az azt megszegőkkel szemben. A jugoszláviai válság is azt bizonyítja, hogy

a demokratikus világot készületlenül érte a kommunizmus széthullása. Ebben a helyzetben pedig kétszeres nyomatóka van minden szónak, amit szilárd elvek és következetes politikai magatartás támasztanak alá.

1991. október 3.

Medvetánc

A lövedéket a déli szomszédunkban lőtték ki, de a találat a magyar légtérben érte a jugoszláv harci járművet. A lezuhanó roncsdarabok a tetemes kárnál is nagyobb riadalmat okoztak a határ menti magyar faluban, de feltehetőleg az ország távolabbi szegleteiben is. Ha magyar halállal járt volna a délszláv belviszály, a személyes döbbenet erősítené meg érzésünket: a háború most már nemcsak a szomszédunkban, hanem velünk is van.

Ez az esemény konkrét, kézzelfogható példával illusztrálja a közép-kelet-európai országokban a status quo felbomlása nyomán kialakuló félelmet, és sajátos nyomatókat ad a magyar miniszterelnök brüsszeli látogatásának. Riadt madarakként bújnak össze ezekben a hónapokban a térség országai; Lengyelország, Cseh-Szlovákia és Magyarország egyforma kétségbeeséssel keresik megszerzett függetlenségük és szabadságuk biztosítékait. Levetették magukról a sztálinizmus igáját, megteremtették a jogállamiság és a demokrácia nyugati mércével hitelesíthető intézményrendszerét – és mégsem lehetnek nyugodtak a békés jövő, a gazdasági felemelkedés ígéréteiben. Forr a világ, új indulatok törnek felszínre a békésnek hitt kontinensen, és nem lehet tudni, hogy mi várható a láncokat rázó medvéktől.

Lehet-e úgy Európához csatlakozni, hogy közben kívül rekedünk annak biztonsági rendszerén? Ez most a Nyugatot a Kelettől elválasztó ütközőzóna országainak nagy dilemmája. A kérdést magyar és cseh politikusok is feltették már illetékes helyen, és ami a NATO-t illeti, meg is kapták rá az elutasító választ, ilyen egyértelműen: a szövetség hatókörének kiterjesztése konzervatív fordulatot válthat ki a Szovjetunióban. Bizony, a nyugati nagyhatalmak jobban tartanak a szovjet nukleáris fegyverek központi ellenőrzésének fellazulásától, mint a közép-kelet-európai országokat esetlegesen fenyegető restaurációs veszélytől.

És mégis, nekünk, kicsiknek nincs más választásunk, mint mondani a magunkét, érvelni igazunk mellett, vállalni az értetlenséget és az elutasítást. A szomszédunkban hánykolódnak a medvék, és csak annyi biztos: nem mi tartjuk markunkban a láncot.

1991. október 29.

Tragédia

A Mercedes nagy lendülettel robogott a város irányába. Reggel nyolc órakor indult el Münchenből, s délután ötre célhoz kellett érnie, mert vezetőjének konzultációja volt diákjaival. Második éve ingázik otthona és munkahelye között, kéthetenként teszi meg a több mint ezer kilométeres távolságot, hogy feleségét és két kis gyermekét otthon meglátogassa. Eredetileg csak egy évre vállalt munkát a magyar városban, de nagyon megkedvelte új környezetét, az embereket, tanítványait. Nyelvórákat adott az egyetemen, több középiskolában, s mindenütt szerették közvetlenségéért, életvidámságáért, szakmai odaadásáért. Növendékei egyenesen rajongtak érte, ezért sem akart elkésni a találkozóról. Máskor mindig több időt szánt az útra – a biztonság miatt vette ezt a nagy kocsit is –, de kollégái reggel váratlanul meglátogatták.

Tíz perc volt hátra a megbeszélte időpontig, amikor a város határához ért. Megkönnyebbülve lazított egyet biztonsági övén, kinyújtóztatta elmerevedett végtagjait, és vidám dalt kezdett füttyöreszni. Az út itt már lejt, teljes panorámában látszanak a városszél hatalmas lakótelepeinek fényei. Sötétedett, a szembejövő autók vezetői is sorban felkapcsolták lámpájukat.

Éppen megpillantotta a városhatárt jelző táblát, amikor egy bekötőútról balról, nagy ívben hatalmas pótkocsis IFA teherautó kezdett ráfordulni előtte az útra. Nem vette volna észre őt? Vagy nem érzékelte a Mercedes sebességét? Nem sokat töprengett a kérdésen, hanem úgy, ahogy otthon, Németországban előírja az egyezményes jel, automatikusan villogni kezdett reflektorával: vigyázat, jövök! A teherautó azonban nem fékezett. Itt, Magyarországon a villogás az udvariasság gesztusa: tessék, öné az elsőbbség.

Másodpercek alatt történt. A személyautó hatalmas sebességgel beleszórt a nagy járműbe, s a vontatót a pótkocsival összekötő rúd szinte leborotválta a felső részét. A teherautó az óriási csattanásra állt meg;

sofőrje azt sem tudta, mi történt. Csak a Mercedes lámpája villogott hosszú percekig a sötétben. Kelet felé, amerre igyekezett...

1992. január 21.

Verecke híres útján

Ha valaki meg akarja tudni, hol van Európa határa, utazzon el Kárpátaljára. A soknemzetiségű, egykor Magyarországhoz tartozó, virágzó terület mára a pusztulás és a nyomor megdöbbentő jeleit viseli magán. Az utak kátyúkkal tele, szürkeség, por mindenütt, a középületek és -területek elhanyagolt állapotban, az üzletek és a vendéglátóhelyek kiábrándító igénytelenségről árulkodnak, az utcákon kéregető koldusok akaszkodnak az idegenre. A szovjet típusú szocializmus megalapozta a térség jövőjét.

Vereckére Kárpátalján át vezet az út. A táj semmiről nem tehet. Arra megyünk, amerről őseink jöttek, lelkünk magasztos érzésekkel tele, ám gondolatainkat nem a gyönyörű panoráma, hanem a civilizáció alattiság elszomorító látványa köti le. Július 20-a, szombat van. A magyar kormány száz éve éppen ezen a napon állított oszlopot az ezer évvel korábban lezajlott honfoglalás emlékének. Alsóverecskétől tovább romlik az út minősége, az autóbusz lépésben veszi a kátyúkat és a kanyarokat. Ez itt a világ vége, állapítjuk meg magunkban, holott ez a kárpát-medencei magyar világ kezdete. Vajon mit érezhetett az első honfoglaló, amikor felkaptatott a hágóra, és lenézett az alant elterülő hegyoldalakra?

Ma sem járnak itt mások, csak magyarok. A hágón az első, szembetűnő emelvény egy itt felejtett Lenin-emlékmű, vele átellenben egy félbehagyott építkezés (szálloda lett volna), kicsit odébb a moszkvai olimpia előtt felkészülésre használt, azóta pusztulásra ítélt motel. No, és egy hucul pásztor szobra.

Észak felől hatalmas felhő jelenik meg, pillanatokon belül zivatar áztatja a vidéket. Tétovázunk, vajon a sártengerben vállalkozzunk-e a jó fél kilométeres útra, amely az augusztus 15-én avatandó millecentenáriumi emlékműhöz vezet. Az eső, amilyen hirtelen jött, olyan hamar eláll, így elindulunk a szekérúton. A hegygerincen magasodó dombról lélegzetelávító látvány tárul elénk: hegyek karéjával szegélyezett, falvakkal, szénakazlakkal, kaszálókkkal színezett, ígésző szépségű medence.

Innen nem lehetett visszafordulni.

Lehetne belőle nemzeti zarándokhely. Méltán választotta ezt a pontot a leendő emlékműnek a Magyarok Világszövetsége és a Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetsége. A területet ötezer dollárért vásárolták meg, az építkezés az ukrán kormány engedélyével jó időben elkezdődött, ám a minap karhatalmisták és civilek jelentek meg, és letiltották a munkát. A mű tervezője *Matl Péter*. Szerencsénk van: a helyszínen találjuk testvérét, *Matl Miklós* munkavezetőt és édesapjukat, *Matl Ottó* kivitelezőt. Keserűen panaszozzák, hogy a RUH ukrán nacionalista mozgalom és más környékbeli félkatonai erők érték el a drasztikus közbeavatkozást. A szomszédos falvak lakói örömmel fogadták volna az emlékművet, ám a gőzös nemzeti érzületek megakadályozni látszanak az augusztus 15-i avatást. Hogy mi történik addig, azt senki nem sejti. Ünnepség magyarországi résztvevőkkel mindenképpen lesz – de, hogy emlékmű is lesz-e, azt a magyarok istene sem tudná megmondani.

Mégis – néhány száz méternyire magyar jelre akadunk. Az őshazából a Duna-Tisza közére tartó lovas túra résztvevői alig egy órája indultak verecke állomásukról tovább. Útjuk emlékét frissen emelt kopjafa őrzi. Állunk a tövében, és énekelni kezdünk:

„Megbűnhődte már e nép...”

1996. július 22.

MŰCSARNOK

Hol sírjaink domborulnak

A szürkésfekete, fémesen hideg vasfüggöny előtt kihantolt sírgödör, szélein körben nyers, súlyos feketefölddel. Kattogó, kísérteties zene szól. A függöny felemelkedik, a sír mögött vasszerkezetes, lépcsős emelvényrendszer tűnik fel. Benépesül a szín. Hamlet jó, a sír szélére térdel, s az udvar lerója neki „kegyeletét”. A „részvétnyilvánítás” után elvonulnak a némajáték szereplői, s csak azok maradnak a várfokon, akiknek szavaival „rendesen” is elkezdődhet az előadás.

Rendesen? A szolnoki Hamlet-bemutató valószínűleg a legkülönösebb, legsajátosabb *Shakespeare*-értelmezések egyike, ami valaha is színre ikerült. Paál István rendező egy olyan szálra fűzte fel a darabot, amelyet eddig talán senki nem vett észre, s amellyel többet is, kevesebbet is – de mindenképpen mást – ad, mint amit Shakespeare a feltételezések szerint eredetileg adni kívánt Húzások, jelenetátcsoportosítások, hangsúlyeltolódások: a filológusok réme ez az előadás. Másfelől viszont átütő erejű, tiszta vonalvezetésű, minden ízében végiggondolt, szuggesztíven kivitelezett színpadi játék: korszerű színház.

Paál István rendező Hamletje nem bölcséleti mű, hanem politikai tragédia, amely a hatalmi mechanizmus(ok) természetét és a gondolkodó emberre tett hatását ábrázolja. Dániája: börtön, ahol „a macska nyávog, és megvesz az eb”, ahol „nincs olyan gazember, ki megrögzött cinkos ne volna”, ahol Hamletnek bárgyúnak kell látszania, mert mindenik fülére jut egy hallgatózó, „rettentő gaz nép”. Ez a felülről strukturált világ átláthatatlan hatalmi manipulációk bölcsője, jellegéből következően hordja magában a manipuláció szükségességét és lehetőségét. A manipulációk egyetlen tárgya és célja a hatalom megszerzése és megtartása, nem kímélve az eszközöket. Ármány, cselszövés, hierarchikus függőség, kiszolgáltatottság, bizalmatlanság és félelem hatja át Claudius udvarát, amelynek jellemző tulajdonságává így a kiismerhetetlenség, kiszámíthatatlanság válik.

A rendszer természetéből logikusan következik, hogy a nagy egészen belül mindenkinek módja nyílik részmanipulációkra, saját hatáskörén belül önös érdekeinek érvényesítésére. Így ténykedhet a színpadon a király mellett legalább olyan eredményes konspirátorként Polonius, a kamarás, ő az, aki be nem tervezett haláláig – magánszorgalomból? megbízatásból? nem tudható – az események menetét elsőrendűen irányítja. Csodálnivaló-e, hogy ebben az összefüggésben az atya szelleme sem más, mint általa felbérelt udvaronc – mint később kiderül, a színészkirály –, aki papírról olvassa fel Hamletnek „leleplező” mondatait?

Ez a mozzanat döntően meghatározza a későbbi fejleményeket. Hamlet így egyértelműen merénylet áldozata lesz: báb csupán, aki – mivel útban van – hamarosan számolhat végzetével. Sorsa ettől kezdve pusztán matematikai kérdés, annak függvénye, hogy a mechanizmus milyen határfokkal működik. Mint látni, majdnem tökéletesen.

Várhatnánk, hogy Polonius megölése után a darab ellenáll ennek a koncepciónak. Nem így történik: a személyek fölcserélhetők, de a struktúra változatlan; Polonius szerepét Claudius veszi át. Ophelia ebbe a felismerésbe és saját kiszolgáltatottságába őrül bele, mielőtt a király meggyilkoltatná. Meghal a színészkirály is: előadás közben társa – jó pénzért – igazi ölmet önt fülébe. Túl sokat tudott, most már veszélyes lehet. Claudius nem esett Hamlet egérfogójába, hisz mindenről „informálva” van. Laertes felbujtása pedig már utolsó lépés a végső leszámoláshoz.

Paál István Hamletjének konfliktusa az első pillanattól politikai jellegű, s végig az marad. Nem lehet más, hiszen ebben a Dániában az élet minden területét a politika hatja át. E gondolati rendszer s a színpadi világ homogenitásának megőrzése érdekében a rendező kénytelen volt szűkebbre vonni a darab egyetemes, filozófiai vonulatainak tartományát. Nincs például monológ: – kivéve a királyét – ami belőlük marad, azt Hamlet mindig valakinek, vagy valaki társaságában mondja el, mert sosincs egyedül. A mű így kétségkívül veszít dimenzióiból; viszont szerkezete, viszonyrendszere dramaturgiaiilag feszesebbé, egyértelműbbé vált. Ezek a változások nem a klasszikusok játszhatóságának kérdései, nem rendezői truvaillok: egy határozott világkép szervezi őket egységbe. Paál ugyanúgy létproblémákat, sorskérdéseket fogalmaz meg rendezésében, mint Shakespeare. A szolnoki Hamlet következetes eszközrendszere, egységes színészi játékmódja, kérdéseinek súlya elemi erővel tartja hatása alatt a nézőt. Nem jól vagy rosszul játszik egy színház egy darabot: egy ügy, egy

eszme nyer megfogalmazást a színpadon. Aminek végén katarzis nincs, csak döbbszent csend és némaság.

Mert miközben Hamlet dán királyfi, ez a „fanyar, humanista bölcs” – Kovács Lajosként – reménytelen és értelmetlen küzdelmét vívja személyiségének integritásáért és életteréért az elvadult világgal szemben, egyre több hullá zuhan a színpad előterében ásott sírgödörbe. Addig-addig, amíg mindenki odakerül: Horatiót, a túlélőt a mérsárlás végére betoppanó hódító zsarnokfióka, Fortinbras emberei lövik szítává. Lám, ezért volt minden. Durva katonabakancsok tapossák a földet a gödörbe, s a sírnál furulyázó fehér ruhás leányra is pisztoly csöve szegeződik.

A vasfüggöny lassan leereszkedik.

1982. március 9.

István, a nemzeti

Megtörtént a „szentségtörés”: az István, a király című rockopera, az utóbbi évek legnagyobb zenés és színpadi sikere a nemzet első színházának repertoárjára került. Azokon a deszkákön, amelyeken egykor *Illyés Gyula*, *Németh László* fogadta a közönség tapsát, most a *Szörényi–Boldizsár–Bródy* szerzőhármast illette a viharos tetszésnyilvánítás. S ami végképp az idők változását jelzi: az előadást látva aligha lesznek olyanok, akik tiltakoznának e színháztörténeti merénylet ellen. Ez a produkció példa arra, hogy a zenés műfaj populárisabb irányzatai is képesek fontos mondanivaló hatásos színpadi közvetítésére, ha létrehozására tehetséges alkotók szövetkeznek.

Szörényi Levente és Bródy János rockoperája az utóbbi években szinte nemzeti ügy lett, olyan méretű publicitással, hogy jószerivel ismétlés volna minden új értelmezési kísérlet. *Kerényi Imre* rendező mégsem restelt újabb tartalmakat keresni az agyonmagyarázott műben, s mivel birtokában van a megvalósításhoz szükséges színházi eszközöknek, olyan előadást tudott teremteni, amely a téma árnyaltabb, sokrétűbb rajzát adja az eddigi változatokhoz képest.

Felfogásában István világosan látja történelmi küldetését, és teljes meggyőződésével vállalja a reá háruló szerepet, de a célhoz vezető eszközök megítélésében humánusabb nézeteket vall környezeténél. Ő az a történelmi személyiség, aki nemcsak irányítója, hanem kiszolgáltatottja is sorsának: legnagyobb ellenfelét saját belső meggyőződése ellenére, nagy

lelki tusák után, anyja és udvartartása erőteljes késztetésére négyelteti csak fel. De hasonlóképpen mozgatója és áldozata a történelem erőinek a magyar függetlenség és az ősi hitvilág vezérlő védelmezője, Koppány. A pogány úr Istvánban a vele egy vérből való, egyívású, de másfajta ideológiát képviselő vetélytársat látja; küzdelmük ezért nem a jó és a rossz sematikus összecsapása, hanem a történelemben emberarccal élő, szuverénül érző és gondolkodó, kiemelkedő egyéniségek szükségképpen tragikusan végződő harca.

Ez az előadás nem kritikátlan apológiája István államalapító életművének: legalább olyan megértéssel ábrázolja Koppány indítékait. A történelem végül a király győzelmét hozta, de a konkrét eseményeken túlmutató jelkép az, ahogyan az előadás utolsó mozzanataként a stilizált Himnusz hangjait az áldozatok nagysága miatt magába roskadtan hallgató István feje fölé emeli a lepelbe burkolt kis gyermeket – az új államot –, s mintegy felmutatja őt az Időnek. Katartikus a pillanat: azzá teszik az eltelt évszázadok történelmi tapasztalatai és a jövő idejének beláthatatlan dimenziói. A néző ül a budapesti Nemzeti Színház székén, és szíve megtelek szorongással múlt, jelen és jövő metszéspontjait átérezve.

Kétségtelen, hogy a rockoperát esztétikán kívüli tényezők is segítettek a közérdeklődés ekkora magaslataira emelni, de hát ez természetes: a jelen tudatos megéléséhez elengedhetetlen a közelebbi és távoli múlt ismerete. Az István, a király a maga példázatával egyfajta hiányérzetre kínált felvállalható feleletet, jelentős mértékben apellálva a nemzeti identitás problémáira. Hogy ízetlen hazafiaskodásra is felhasználták már, arról a Nemzeti Színház előadása nem tehet; de ezzel kell magyarázni a játék egyetlen zavaró momentumát, azt a gesztust, hogy a közönség föláll a Himnusz megszólalásakor. Ez a kényszer nem az előadásból következik, de még jelzésekesebb érzékeltetéssel talán elkerülhető lett volna.

Nem kritikát írtam, így a formai értékelés maradjon a szakbeszámolóokra. Ajánlásul már csak annyit: olyan dinamikus, látványos, a színpadi játék komplex elemeit felhasználó, a zene és a mozgás egymást erősítő hatásaira épülő, magával ragadó előadás született a Nemzeti színpadán, amely ebben a kultúrának nem kimondottan kedvező korban a közönség legszélesebb rétegei számára képes, felmutatni a korszerű színjátszás, értékeit. S ennél többet ma aligha tehet színház.

1985. október 1.

Haj, haj, haj...

1968, Amerika: beatzene, hippik, virágok, szeretet, hasis, hosszú haj, szex, Vietnam.

1985, Európa: úrfegyverkezés, diplomataatáska, Genf, cserearányromlás, infláció, protekcionizmus, béke.

1985. december 15., debreceni sportszínház: a Rock Színház vendégszereplése a Hair című zenés produkcióval.

Elhatároztam, hogy nem fogok nosztalgiázni. Nem idézem vissza saját ifjúkoromat, nem merengek el az idő múlásán, nem lelkesedek a hajdan-volt lelkesítő dalokon. Csak ülök, és tiszttem szerint hűvös fejjel nézem azt, amit látok.

Persze, titkon mégis szerettem volna nosztalgiázni. Kóstolgatni az egykori tiltott gyümölcs levét, megízlelni a pacifista gondolataival, szabados fogalmazásával, meztelenségkultuszával botrányt kavaró, forradalmian újat hozó musical különlegességeit, újra megmártózni az annak idején ránk is ható eszmék hullámaiban.

De csak ültem a széken, és egy idő után azt vettem észre, hogy ásítózni kezdek.

Ez a produkció ugyanis nem rólam, és nem hozzám szól. Egy mítosszal szemben róta le tiszteletét, egy mítoszt emelt olyan magaslatokba, ahová már nem lehet követni. Márpedig színházban nem mítoszok, hanem a valóság érdeklí az embert: az ő hiteivel és tévhiteivel, életeivel és halálaival. Itt és most.

El tudom képzelni, hogy mit jelenthetett a Hair 1968-ban Amerikában. Akkoriban éppen nem vezetett arrafelé utam, de bele tudok gondolni abba, hogy mit fejezhetett ki a több ezres előadási szám, az évekig tartó sikersorozat. Ez a bemutató azonban aligha idéz más gondolatot az ember fejében, mint hogy bizony, üzenetei fölött elszállt az idő. Nem véletlen, hogy angol címével játsszák. Ugyan mit is mondana magyarul egy olyan cím, hogy: Haj? Ki beszél itt ma hosszú hajról, amikor az újhullámos fazon a sikk? Hol van az akkori szexuális szabadosság a lassan hozzánk is begyűrűző pornó fogásaitól? S az egyetemes pusztulás állandó fenyegetése közepette hol kell ma nekünk szembenézni a konkrét háború veszélyével?

Igen, érezzük, hogy ezek a dolgok ott, akkor életbe vágóan fontosak lehettek. Ez az előadás arról szól – s nem többről –, hogy ott, akkor egy nemzedék számára milyen dolgok voltak fontosak. Ez pedig, fájdalom,

ma már kicsit mosolyognivaló. Olyannyira, hogy a társulat tán maga sem hiszi igazán, ezért is teszi egy kupléval (!) idézőjelbe a „Let the Sunshine in” himnikus ódáját. Ettől függetlenül hasznos volt, hogy műsorra tűzték, s köszönet a Kölcsey Művelődési Központnak, hogy Debrecenbe is elhozta. Így legalább személyesen lehattunk tanúi egy mítosz eloszlásának.

Nem láttuk az eredeti előadást, így nem tudjuk megítélni, hogy a *Sándor Pál* rendezte magyar változat mennyiben oka a képrombolásnak. Anynyit tapasztalhattunk, hogy gonggal jelzett jelenetváltásokból építkezik, ami egy idő után mechanikussá válik. A játszóknak nagy lelkesedéssel vettek részt az ének és tánc nehéz együttesét követelő munkában, s néhányan – mint *Füsti Molnár Éva*, *Kaszás Attila* – egyéniséget is tudtak kölcsönözni a figuráknak. Csapatjátékuknak volt lendülete, de az új színpadi minőség nem jött létre, amivel a Hair 1968-ban lázba hozta a világot.

Így hát hazamentem, feltettem a lemeztálcára a musical eredeti koreográfiáját, hátradőltem a fotelban, s engedtem hozzám jönni a zenét. Különös: percekben belül ugyanazt a szorítást éreztem, mint ami erős, átütő élmény hatására tartja fogva az embert. Öt éve nem hallgattam a lemezt, s most újra fel kellett fedeznem, hogy nem csak 1968-ban volt élő, eleven...

1985. december 18.

Versek tömjénfüstben

Beatköltők Debrecenben

Tíz évvel *Jevgenyij Jevtusenko* látogatása után, a világ másik pólusáról, ismét világirodalmi jelentőségű költővel találkozhattak a debreceni irodalomkedvelők. Mivel a Kossuth Egyetem nem tudott helyet biztosítani, a Kölcsey Ferenc Művelődési Központban tartották meg a magyar Pen Klub és az angol tanszék vendégeként a városba érkező *Allen Ginsberg* és *Peter Orlovsky* felolvasóestjét.

Érthetően nagy érdeklődés kísérte az egykori beat fenegyereket, az ötvenes években világhírűvé vált, kacsringós irodalmi pályát befutott Ginsberg szereplését. A beatnemzedék egyik apostolának neve mindig többet jelentett az általa jegyzett költői alkotások esztétikai értékénél: nemzedékek eszméltek öntudatra a verseiben megtestesülő magatartásmoddal, szemlélete és világlátása itt, a féltékének ezen a részén is ter-

mékenyítőleg hatott az új generációk gondolkodásmódjára. Nonkonformizmus, az individuum tisztelete, erős társadalombírálat, romantikus szabadságvágy, nyers szókimondás, szeretetkultusz, miszticizmus – a beatköltők művészetének olyan eszmei pillérei, amelyek sokszor irodalmon kívüli érdemeket szereztek a bevallottan közvetlen hatásokra törő poémáknak. De akárhogyan is: a beatköltők mozgalma az 1945 utáni világlíra egyik lényeges fejezete, a találkozás Allen Ginsberggel pedig valószínűleg egyszeri és megismételhetetlen.

Nem éppen ropogásra vasalt öltönyben léptek a művészek a szőnyeggel, növényekkel otthonossá tett színpadra. Gitárok, bendzsó, tangóharmonikát és *Stephen Taylor* zeneszerző-költő társukat hozták magukkal; a kellékek sejtetni engedték azt – ami egyébként is gyanítható volt –, hogy rendhagyó irodalmi est részesei lehetünk. Tömjénfüst szállt fel, hőseink akkurátusan elhelyezkedtek a pódiumon, miközben időnként nagyokat kortyoltak valamilyen gondosan előkészített nedűből – egyszóval igen családi hangulat kerekedett. Csak *Eörsi István* fordító és tolmács volt némi gondban a versek magyar nyelvű előadásával, no meg az énekléssel, amibe a kitartó költők a közönséggel együtt őt is mindenáron be akarták vonni.

Ginsberg régi híres (Khaddis, Amerika) és újabb, még ismeretlen költeményeit mondta el a távolságtartás és beleélés élvezetes egyensúlyával, olyan közvetlenséggel, aminek kimunkálásán hivatásos versmondók hónapokig verejtékeznek. Több századik előadóján is tiszteletben tartotta közönségét és a klasszikus színjáték hármasságát. Ironia, improvizáció és szuggesztivitás jellemezte előadásmódját, egy szertelen, nyitott intellektus vibrált gesztusai mögött együttérzésre vagy elutasításra, de mindenképpen állásfoglalásra késztetve a hallgatóságot. Hogyan értelmezi verseit maga a költő – ez volt itt a lényeg mellett, hogy érdeklődéssel vetettük össze az angol eredetit a magyar fordítással. Ginsberg jó amatőr énekes is, verseihez dalokat komponált, amelyek az amerikai country- és blues-hagyományokban gyökereznek.

Peter Orłowsky kevésbé ismert Magyarországon, pedig mint versei és megnyilatkozásai tanúsítják, élénken érdeklődik a termőtalaj hasznosítása és az agrokörnyezet védelme iránt, s ezt egy ilyen mezőgazdasági országban mindenképpen méltányolni illik. A nézőtérrel azonban viszonylag kevés agronómus ülhett, ezért meglehetősen értetlenség fogadta Orłowsky szereplését.

A művészek a közönség lankadatlan kitartását látva hajlandónak mutatkoztak arra, hogy a szünet után kérdésekre válaszoljanak. Aligha van persze olyan feladvány, amivel ők, az előadók gyakori résztvevői ne szembesültek volna, s ez most is beigazolódott. Annyit azért megtudtunk, hogy Ginsberget újabban a világpusztulás lehetősége, a technikai civilizáció hideg racionalizmusának térhódítása aggasztja legjobban, s ez ellen az érzelmek, a költészet erejét, az emberi lélek sugárzását emeli védőpajzsként. A lélek belső mozgásának tanulmányozására a misztikus keleti tanokat, a buddhizmust tartja legalkalmasabbnak, s ennek illusztrálásaként három percben megtanította a közönséget a meditáció szabályaira. Ekkor azonban a műsorvezető hirtelen véget vetett az összejövetelnek; aki akarta, otthon folytatta a meditálást.

1980. november 11.

Cseh Tamás Műcsarnoka

Féltéssel elegy kíváncsisággal figyeljük, miként ível pályafutása a hetvenes évek dalnokának, milyen gondolatok megfogalmazására törekednek újabb műsorai, s mindebből mit őriznek meg nagylemezei. Sok veszéllyel kell szembenéznie *Cseh Tamás* egyszemélyes vállalkozásának: hogy mást ne mondjak, azzal, hogy az erősebb társadalmi mozgások zaja elnyomhatja a finom, rejtett intelmek és utalások diszkrét hangját.

Különösen, hogy a negyedik lemez elvontabb, áttételesebb a korábbiaknál, s értő befogadásához bizonyos intellektuális és műveltségi szint szükséges. Mintha a gondolati tartalom mélyülése szükségszerűen együtt járna az artisztikusabb megformálással. Cseh Tamás és *Bereményi Géza* talányos műcsarnokában most is cselekvés- és magatartásmintákat megtestesítő – de ezúttal az irodalomból és a történelemből választott – hősökkel találkozunk, a példájukkal illusztrált kérdések köre pedig a valósághoz fűződő viszony meghatározásának kísérletétől a szuverén személyiség megőrzésének és a cselekvés lehetőségeinek vizsgálatáig terjed.

Az elutazott s visszavárt Valóság nagybácsi; az alkotói sors vállalásának és elutasításának problémájával küzdő *Arthur Rimbaud*; a történelmen kifogó, a lét, szerelem, hatalom kérdéseit remekművekbe formázó ravaszdi *Shakespeare William*; a tájat fáradtan, vendégként figyelő *Ady*; a halállal szembenéző, a köztársaságot éltető *Petőfi*; a függetlenség, szabadság, ellenállás mítoszává magasodó cowboy *Lee van Cleef*; a mindenütt tanít-

hatóvá tett *József Attila*; a cár elleni összeesküvés gondolatával és az ördöggel viaskodó *Dosztojevszkij*; a hetvenes évek elégedettre festett ifja; *Baksa János* és *Szántó János* végső kitartást példázó alakja – ha jól értelmeztem –, úgy és annyiban kapott helyet e műcsarnokban, amennyiben a szerzőket ma legjobban foglalkoztató gondolatok példázatszerű megfogalmazására alkalmasnak bizonyult. Már nem nemzedéki problémákról énekel Cseh Tamás: lét- és sorskérdések rejtőznek e három-négy perces, hol tréfás, hol ironikus, többségében azonban baljóslatú, tragikus pátoszszal terhes hangvételű dalokban. Ez a világirodalmi műcsarnok annyira közép-európai és magyar, mint ahogy az a Duna és a Kárpátok, a Tisza és az Alföld...

A stílusnak az előző lemezen aggódva észlelt kifáradása tovatűnt; talán a legjobb szintézisét nyerte el a Bereményi-szöveg és a Cseh-zene. Még mindig kedvelt a stilizált tangó és a háromnegyedes ütem, de a hangsúlyok, gesztusok, apró csavarok, leheletnyi áttűnéseket is képesek érzékelteni. A Fehér babák takarodóján a zene önálló funkcióra tört, minek következtében Cseh Tamásnak – lényével ellentétben – énekesi pozícióba kellett kerülnie, s így mindketten csorbát szenvedtek. Most végig egy szál gitár marad az előtérben – ez akár szimbólumként is felfogható –, a remek hangszerelés pedig a mondanivalót segít kifejezni a maga naturális, stilizált, ironikus vagy groteszk eszközeivel. A Cseh Tamás-i lelemény abban van, hogy a zene és a szöveg sokszor nem azonosak önmagukkal: módosítják, megváltoztatják, idézőjelbe teszik az ellenkezőjére emelik egymás jelentését, s ez az állandó ambivalencia adja a dalok sajátosságát.

A hűvös értelmezés persze csak töredékét ragadhatja meg e művészetnek. Hiszen ebben a Műcsarnokban, *„Este van már este van/ Még az ég is festve van / Én magam is festett vagyok”* . . . – s *„Egy festett legénynek festékszeme min akadhat meg?”*

1981. június 15.

Győző, nem működik a kontroll!

Bizottság-koncert Debrecenben

Régi idők rock hangversenyeinek hangulatát idézi a Pódium terem. A szentélybe csak sorban állás és erőt próbáló tülekedés után lehet bejutni; odabenn már székeken, párnákon ül, falak mentén áll az előírt létszámot

jóval meghaladó érdeklődő sereg. A várakozás izgalma feszül az arcokon, csak a piciny színpadot kerüli el a rendkívüliség látszata: szabályos berendezések, szabályos villanólámpák között járnak ki-be a *Bizottság* együttes tagjai. Szerelgetnek, pőfékelnek, aprólékos gonddal készítik ki sörösüvegeiket a kezükbe eső alkalmatosságokra. Mintha próbán lennének, olyan fesztelenül közlekednek a publikum szeme előtt.

Aztán kialusznak a fények, és kigyulladnak egy vetítógép lámpái. A színpad mögötti falon színes filmkockák peregnek abszurd és szürrealista gegek sorával; főszerepben az együttes festő és grafikus tagjai. Közben a sötét színpadon a képes jelenetekhez alkalmas aláfestő zenét produkál *Wahorn András* szaxofonos, amit sejtelmes sikolyokkal fűszerez Kokó művésznő. A sötétség leple alatt a többiek is felsettenkednek a színpadra, a film abbamarad, s most már a zene van soron: a *Bizottság* szándékolatlan nyers, primitív, disszonáns katasztrófa- avagy szabadidő-zenéje, az „undorgrund” fajtából. Ahogy maguk nevezik.

Különös képződmény a *Bizottság*: botrányzenekar a magyar rockzene új hullámában. A néhány képzőművész otthoni kedvteléséből, alkalmi happeningjeiből szerveződő társulás jelentkezése üde szellemi megnyilatkozásként hatott a saját formáiba merevedő hazai rock mezőny elűzetesedő, és ezzel elértéktelenedő világában. A rock zenei és szövegi közhelyeit önmaguk ellentétébe fordító, azok kiüresedett voltát felmutató programjába az együttes értelemmel keverte a polgárpukkasztás sokkoló elemeit; a fogékony, többnyire entellektüel közönség örömeire és az engedélyezőik riadalmára. Elannyira sikeresen, hogy a marginális lét bizonytalan talajáról felemelte és önálló albumhoz juttatta őket a hanglemezgyár jótékony keze.

A helyzet, ami a *Bizottság* együttest is kitermelte, logikus következménye a rockzene hazai fejlődésének és a kulturális szférában betöltött szerepének. Ha egy mozgalom vagy jelenség elveszti kapcsolatát a valósággal, ha már csak stiláris jegyeinek mechanikus, önmagáért való ismételtetésével emlékeztet hajdanvolt tartalmaira, akkor szükségszerűen fel kell lépnie olyan ellenmozgalomnak vagy ellenjelenségnek, amely fel-fedi az előbbi hamis ürességét, talmi semmit mondását. A kérdés csak az, hogy pusztán a tagadás és az elhatárolódás létre hozhat-e új minőséget, hogy a dogmák elvetése eredményezhet-e új művészi tartalmakat – avagy értéke kimerül egyszerűen gesztus voltában.

Ezek a törekvések a nyugati popzenében már jó évtizede felszínre kerültek, de hát, mint a költő írja, mi mindig mindenről lekésünk. Így

számíthatott nálunk egyfajta ellenkultúra ígéretével csábító szenzációnak a Bizottság és a hozzá hasonló „undorgrund” zenekarok feltűnése 1980 táján, és okoz még mindig izgalmat Debrecenben 1983-ban, amikor végre személyesen is találkozásra adódott lehetőség a zenekarral. Persze, amúgy magyar módra: másságuk, különbözőségük pikantériája is hatásuk egyik fontos eleme.

Gazdagabbak maradtunk volna egy illúzióval, ha csupán híreből és lemezéről ismerjük az együttest. A Bizottság – érthetetlen módon – saját csapdjába lépett: nem zenész létükre az együttes tagjai zenei produkció látszatának megteremtésére vállalkoztak – és szenvedtek kudarcot. Az, ami eredeti közegében gesztusértéke révén jelentőséget kaphatott, most színpadi műsorként pontosan azokba a formális keretekbe illeszkedett, ami ellen többek között a Bizottság létének célja irányul. Márpedig értelmünkkel – és rokonszenvünkkel – hiába tudjuk, hogy a dolog lényege éppen „ellen” voltában rejlik, az amatőr szinten előadott antizene és – magatartás nem válhat a hivatásos (és hivatalos) megnyilatkozások értékelhető kritikájává. Es így az elidegenítő effektusokból építkező, „komolyabb” üzeneteket közvetítő passzusok sem képesek magukat elfogadtatni.

Lesújtó volt látni, hogy a Bizottság tagjai unják önmagukat – tehát önnön mintha-zenész voltuktól is elidegenedtek már. Ennek is van természetesen magyarázata: egy amatőrnek büntetés harmincszor eljátszani ugyanazt a programot, mert – technikai felkészületlensége miatt – nincs birtokában azoknak a variációs képességeknek, amelyekkel esetről esetre új elemekkel gazdagíthatná játékát. Az énekes-motor, feLugossy László például csak percekre tudta összeszedni magát; egyébként tüveges szemmel meredt a semmibe és sörösüvegébe. Jelenései tisztán példázták ennek a kommunikációs formának a csődjét. Az unalomba fulladt hangverseny utolsó negyedében már jelképesnek tűnt a kontrollhangszórók meghibásodása: a színpadon levők szinte semmit nem hallottak saját játékukból.

„A kommunikáció megszakadt” – énekelte egy évtizeddel ezelőtt a Led Zeppelin együttes egyik sikerszámában. A progresszív rockzene élenjáró csapata akkor aligha gondolta, hogy megállapításának érvényességéből az idő mit sem vesz el...

1983. november 20.

Pentaton

Debrecenben koncertezett szerda este a magyar zene egyik eredeti tehetsége. Vonattal érkezett a városba, mert a rendezőknek nem futotta szállítási költségre. Szaxofonjait maga cipelte, de még mindig jobban járt, mint bőgőse, aki behemót hangszerével ugyancsak furcsa látványt nyújthatott a Hajdú expresszen. A legkényelmesebb szerep a dobosnak jutott: rá a vonatjegyek gondozása maradt, mert kölcsönhangszeren játszott a koncerten.

Itt tartunk pillanatnyilag az üzleti hasznot nem hozó művészeti produktumok forgalmazásában.

No persze, kit érdekelnek manapság holmi gyanús jazz-zenekarok, amikor előttünk van 1991, minden idők legnyomorúságosabb magyar esztendője?

Igen, igen: de próbált-e már valaki kölcsönzött dobfelszerelésen játszani?

A sok mindenben példaképnek tartott skandináv országokban a kultúra finanszírozásának három szintje van: állami (miniszeriális), területi és helyi. A költségvetési arányok minden szinten világosak, a keretek elosztásáról szakmai testületek döntenek; az apparátusok pusztán szervező-egyeztető feladatot látnak el.

Svédországban, Norvégiában és Dániában a jazz is jelentős állami támogatásban részesül. Svédországban a legjobb jazzmuzikusok fizetést (ösztöndíjat) kapnak az államtól, hogy alkotómunkájukban ne akadályozzák őket filléres megélhetési gondok. Ugyanott minden évben jelentős összegeket fordítanak koncertprogramok, turnék, lemezfelvételek elősegítésére, mert egy harmincezres városban ötven-hatvan érdeklődőnél többen ott sem kíváncsiak erre a zenére. A svédek kultúrpolitikájukban büszkék mindarra, amit jól tudnak csinálni, és pénzt is áldoznak támogatására, még ha az a kutyát sem érdekli.

Nem akarom most elmondani, hogy nálunk mi részesült támogatásban az elmúlt negyven esztendőben; végtére is az embernek van ízlése. Csupán azt szeretném megemlíteni, de azt is nagyon halkán, hogy *Dresch Mihály* azon muzikusok egyike, akikben a magyar génusz szólal meg. Szerdán Debrecenben szólalt meg, előtte a Hajdú expresszen beszélgetett muzsikustársaival.

Tudja-e önök közül valaki, hogy kicsoda Dresch Mihály?

Most, amikor az infláció rettenetében az emberek mindenféle esztelenségeket vásárolnak összevissza, jut-e valakinek eszébe, hogy van itt egy muzsikus, aki a hangszerén fülünkbe fújja tragédiánkat, félelmeinket, jövő-sóvárgásainkat? Hogy vannak itt művészek, akik sorsukban vállalják sorsunkat, s a nagy tülekedésben, a mondén hetilapok és tőzsdei árfolyamjelentések világában az emberi és a magyar felmutatására teszik fel életüket?

Egyáltalán, a vacsorán kívül mi az, hogy feltenni?

Szaxofon, bőgő, dob. Végül is ebben benne van az univerzum. Csak az a kérdés, hogy az ember maga benne van-e az univerzumban.

1990. december 7.

Pornó a zenekari árookban

Gondolatok zenei világképünkről

Interjút olvasok. A lap a Varsóban angol nyelven megjelenő, az egész világon forgalmazott Jazz Forum. A nyilatkozó: *Mathias Rüegg*, a *Vienna Art Orchestra* vezetője, karmestere, zeneszerzője. Többek között ezt mondja: „Figyelje csak meg, egy zenekar muzikusai mit csinálnak a háttérben mondjuk a Máté Passió előadása közben. Nem mondhatunk mást, mint hogy hamis és megjátszott az egész. Olyannal még nem találkoztam, hogy egy komoly jazz-zenekar tagjai pornó magazinokat lapozgattak volna egy koncerten. A klasszikus zenekaroknál ez mindennapos. Egy csomó vicc szól a zenekari muzikusokról. Néha valóban hihetetlen dolgok játszódnak le a hangversenyeken.”

Nem tudom, Magyarországon hány embernek van fogalma arról, hogy kicsoda *Mathias Rüegg*, és mi a *Vienna Art Orchestra*. Igaz, nem is lehet: a hét évvel ezelőtt Bécsben szerveződött művészeti csoportosulás lemezei, hangfelvételei nincsenek forgalomban nálunk. És ha volnának is: néhány száz jazzkedvelőn kívül a kutya sem venne tudomást róluk. Míg viszont a Máté Passió a hanglemezboltok alapkínálatába tartozó, a rádióban rendszeresen felhangzó alkotás: zenei tudatunk egyik építőköve.

De nehogy azt higgye bárki is a példából, hogy párhuzamot akarok vonni *Mathias Rüegg* és *Johann Sebastian Bach* zenetörténeti jelentősége között. Ez érdemtelen és okatlan kísérlet volna. Pusztán csak azt akarom

érzékelteni: kanonizált zenei értékrendszerünkben talán mégsem minden olyan egyértelmű. Ha a dolgok mélyére nézünk, talán fölfedezzük azt, hogy a huszadik század végére komoly rések keletkeztek azon a zenei világgépen, amely Európában évszázadok alatt kikristályosodott. S talán az eseményeket mindig lépéshátrányban követő rendszerező tudatunk is be kell, hogy lássa: hovatovább elengedhetetlen a zene nagy világtérképeinek átrendezése, a birodalmak újrafelosztása.

Komolyzene? Könnyűzene? Nagy zene? Kis zene? Homályos, nehezen körülírható kategóriák ma már. Mintha csak *Wagner* műveit lehetne komolyan játszani, s *Thelonious Monk* szerzeményei eleve kizárnák a komoly interpretálás lehetőségeit. Csak azért, mert a jazz nyelvén fogalmazódtak. Természetesen logikus és szerves volt az a folyamat, amely az európai műzene esztétikai jegyeinek és jelenlegi infrastruktúrájának kialakulásához vezetett. De nem félek kimondani: a tömegkommunikációs forradalom korában, akkor, amikor a világ valamely pontján történt eseményekről a világ bármely pontján percekben belül értesülhetnek, vésszesen egyoldalú gondolkodás uralja zenei felfogásunkat. S ez bennünket, két világ határán élő magyarokat különösen töprengésre kell, hogy készítsen.

Ismét Matthias Rüegg-öt idézem: „Feltétlenül különbséget kell tenni komoly komolyság és a nyugati-patetikus komolyság között.” Igen, azt hiszem, ez lehet a kiindulópont zenei tudatunk átrendeződésében. S ez nemcsak zenei kérdés, hanem a világlátás függvénye is. Be kell látnunk, hogy az európai műzene előállítását, forgalmazását ma már jelentős mértékben öncélúság vezérli. Megszilárdult, sőt megroggyult szokásrendszer és gondolkodási mechanizmus, amely tárgyát eszményített magaslatokba emelve alábecsüli a személyiségjegyeket, és gátat gördít a kreativitás elé. Ez a zene – s ismét csak nem értékéről van szó! – mai formájában meglehetősen antidemokratikus jelenség: a privilegizált kisebbség nagy mecenatúrával támogatott ízlésterrorja a többség felett. A minősítés talán túlzónak tűnik, de szándékosan fogalmaztam erősebben, hogy a kontrasztok világosabban tűnjenek elő.

Nem tudom, mi történne akkor egy komoly zenei hangversenyen, ha a közönség nem a szent teheneknek kijáró néma áhítattal figyelne a műsort, hanem – mint például a jazzkoncerteken szokás – történetesen távozásával fejezné ki elégedetlenségét a produkció elégtelensége miatt. Indokolja a megmerevedett szokásokon kívül valami is azt, hogy ugyanolyan elmélyült figyelem illessen egy csapnivaló előadást, mint egy zseniális

tolmácsolást? Mert gyakorlatilag ez történik. S ha már az előadói-befogadói viszony egyoldalúságáról esett szó: mi magyarázza azt, hogy a koncerteken 98 százalékban európai szerzők művei hangzanak fel? Glóbuszunk ma már egyetlen nagy egység: nem volnának érdemes zeneszerzők Latin-Amerikától Ausztráliáig, Japántól Izlandig? (Főiskolai tanárral beszélgettem a minap: nem tudta, kicsoda *Philip Glass*.)

A változtatás szükségességének lényege azonban nem a műzene Európa-világ átrendeződésében fogalmazható meg, hanem a műzene (klasszikus, kortárs), és a létező egyéb zenei formák egészségesebb arányainak megteremtésében. Hogy ne lehessenek olyan zenei műveltségű emberek, akik tudják, ki volt *Liszt Ferenc*, de soha nem hallottak még *John Coltrane*-ről, a gamelán zenéről, az inkák muzsikájáról, a rock klaszszikus, műfajteremtő művészeiről vagy éppen *Richard Claydermann*ról. Holott ők is az emberiség zenekultúrájának részesei; a zenei világgép csak velük együtt lehet teljes. Ismereteink a kozmikus korról nélkülük szükségképpen provinciálisak, vagy maximum Európa határáig terjednek. S ez ma már kevés. A kérdés az: fönn akarjuk-e tartani az abszolút értékek csak kevesek számára kiterjeszthető hegemoniáját, vagy szélesebb tömegek előtt is kítárva a kapukat, beemeljük az értékek demokratikus birodalmába mindazt, ami az egyéb zenei formákban komoly és méltánylandó emberi tartalmakat hordoz? Mert a komoly zene/szórakoztató zene alternatívája (ami szerint zenei világgépünk ma polarizálódik) nem alternatíva, hanem zsácutca; ami nem vezet sehová.

Igaz, magyar szimfonikus zenekaroknál én még nem láttam, hogy pornómagazinokat olvastak volna. Csak Népsportot.

1985. november 2.

Ami a zenekari árokból kimaradt

Pornó a zenekari árokban (Gondolatok zenei világgépünkről) címmel jelent meg írásom lapunk november 2-i számában, ami több olvasónkat hozzászólásra késztetett. Válaszaik a következő sorrendben követték egymást: 6-án *Szatmári Endre* A különvélemény jogán; 12-én *Straky Tibor* Hogyan is állunk a zenei világgéppen?; 18-án *Vetési János*: Mi van a zenekari árokban?; 23-án *Kőszeghy Attila* Zene-kultúra-világgép; 28-án *Balogh József* A szent tehén és egyebek; december 5-én *Pálos Zoltán* Kü-

lönvélemény a különvéleményről címmel fejtette ki véleményét a témáról, illetve az azt követő megjegyzésekről. A visszajelzésekből ítélve a vitát élénk érdeklődés kísérte; ezért is látszik szükségesnek összefoglaló lezárása.

Cikkemben – amit a jelek szerint kevesebben olvastak, mint a hozzászólásokat – három gépelt oldalon azt fejtegettem, hogy szükségesnek látom az európai klasszikus zene bizonyos évszázadain alapuló, azt kanonizált értékrendként képviselő zenei tudatunk átrendeződését. A világ kulturális rendjében bekövetkezett változásokon túl azért tartom ezt indokoltnak, mert úgy gondolom, hogy az; értékek tartományában a klasszikus zene kétségbe nem vonható erényeinek szinte kizárólagos uralma elzárja az utat a világ más tájain, más kulturális szférákban keletkező zenei megnyilvánulások integrálásának lehetőségé elől.

Ezek a nézetek vitára ingerelték a megtámadottnak vélt fél, a klasszikus zenei szakma képviselőit: várható volt, hogy megszólalnak azok, akik érdekeiket, szuverenitásuk körét sértve érzik. Ez így természetes. Magyarzatot csak arra nehéz találni, hogy a mundér védelmének miért kell gúnyolódó, mindenfajta más felfogást lekezelően elutasító mentalitásban megnyilvánulnia. Óhatatlanul adódik a kérdés: valóban annyira fenyegetve érzik magukat a komolyzenei tábor egyes tagjai, hogy ez kiöli belőlük a tolerancia legcsekélyebb képességét is? Ha ugyanis nem a szakmai felsőbbrendűség göggyével, hanem az újfajta jelenségek iránti nyitottsággal olvasták volna soraimat (mint Straky Tibor), rájöhettek volna arra, hogy azok nem a klasszikus zene vitán felül álló magasrendű értékei ellen irányultak, hanem egy megkövült előállítási forgalmazási-befogadási mechanizmus hegemoniáját kérdőjelezték meg. Egy tágabb, egyetemesebb, korszerűbb zenei világkép megteremtésének jegyében; olyan világképében, amely technikai-kozmosz korunk sajátosságaihoz arányosabban igazodó, azokat természetszerűbben tükröző zenei tudatban ölt testet. S ami elengedhetlenné teszi az ismeretek átrendeződését, köreinek bővítését.

A hangsúly itt a zene természetes jelenlétén van. A zene mint az emberi lélek eredendően ösztönös igénye és megnyilvánulása ugyanis soha nem önmagáért való: mindig meghatározott szükségleteket fejez ki. A különféle zenék esztétikai és használati értékét az adja meg, hogy e szükségletek kifejezésének a teljesség milyen igényével tesznek eleget. A zene története arra példa, hogy a kétféle érték nem szükségszerűen fedi egymást: esztétikailag kevésbé jelentős esetenként nagy használati értékre

tehet szert és fordítva. Az elérhetetlen tökéletesség természetesen az volna, ha a kettő szinkronban lehetne egymással.

Ha most őszintén akarunk szembenézni a jelenlegi helyzettel, akkor határozott válaszok helyett tapogatózó kérdések sokaságát látjuk sorakozni. „Legyen a zene mindenkié!” – olvashatjuk sűrűn Kodály Zoltán szállóigévé vált óhaját. De tisztázódott-e valaha is egyértelműen, hogy milyen zene legyen mindenkié? S mi legyen azokkal, akiké nem lehet a klasszikus zene? Egy mai kamasz életében egy ötperces rockszám hasonló szerepet tölthet be, mint a régi, zárt faluközösségekben a népdalok. Elegendő lehet-e huszadik századi önismeretünk, életfelfogásunk, világszemléletünk számára, hogy zenei műveltségünk jószereivel kizárólag az európai műzenék barokk klasszikus-romantikus periódusának örökségére épüljön? (Csak zárójelben: vajon jelentős mértékben nem éppen ezeknek a maguk idején kortárs zenéknek a változatlan előnyben részesítése zárja el az utakat napjaink kortárs zenéinek érvényesülése elől?) Mennyiben tekinthető érvényesnek az a kategóriarendszer, amely képtelen magába illeszteni a különböző zenék jegyeit szintetizáló kísérleteket? Vajon kultúránk mai szerkezete mennyiben képes oldani az ellentmondást esztétikai és használati érték, elit- és tömegkultúra sokszor mesterségesen táplált elkülönülése között?

Tovább lépve: a klasszikus zene formatana kétségtelenül kulcs a legtöbb ismert és gyakorolt zene megközelítéséhez. De lehet-e kizárólag klasszikus formajegyek alapján megérteni például a huszadik századi tömegzenei mozgalmak ritmusközpontú, erősen szociális töltésű tartalmait? Nem segíthetné-e jobban, élményszerűbben a zenei képzést, nem úgy lehetne-e hatékonyabban eljutni a klasszikus értékekig is, ha például a tananyagokban helyet kapnának a huszadik századi táncstílusokat kísérő zenék jellegzetességei? Hiszen a klasszikus zenék jó része egykor szintén tánczenéül szolgált! Lehet-e el (vissza) jutni a zene lényegéhez (aktív, alkotó műveléséhez) olyan oktatási metódus révén, amely döntően a reprodukálás passzív igényén alapszik, s tulajdonképpen figyelmen kívül hagyja a zene birtokbavételének személyes, kreatív feltételeit?

Magam a jazzt a huszadik század talán legígéretesebb zenei kalandjának tartom, de sajnálnám, ha a vita a klasszikus zene, illetve a jazz és a tömegzeneik ellentétere szűkült volna le. A lényeg ugyanis nem itt van. A lényeg – mint azt a nagy komponista, *Duke Ellington* is vallotta – valójában igen egyszerű: nincsen nagy és kis zene, „könnyű” és „komoly” zene, hanem csak jó és rossz zene van. Mindenfajta zenében vannak értékes és ér-

téktelen produktumok, s az üzlet és a manipuláció hatása alól egyetlen műfaj, ágazat sem vonhatja ki magát. A nyitott, szelektív értékrendnek éppen az a tulajdonsága, hogy a zenét egy és oszthatatlan egésznek tekintve mindenben keresi és felmutatja a jót, a minőséget. Számomra – s ezt erősítette meg a zenei végzettségű építész, Kőszeghy Attila hozzászólása is – a jazz két alapvető ismérve (a ritmikusság és az egyéniség kibontakoztatását igénylő rögtönzéses kreativitás) minden más eszköznél alkalmasabbnak tűnik korunk jellegének, lelkületének kifejezésére és megragadására – de csak módszert, s nem végső megoldást adhat az alapkérdés megválaszolásához, s ez a kérdés megítélésem szerint a vita után sem más, mint hogy fenn akarjuk-e tartani az abszolút értékek csak kevesek számára kiterjeszhető hegemóniáját, vagy a szélesebb tömegek fogékonyága előtt is kitérve a kapukat beemeljük az értékek demokratikus(abb) birodalmába mindazt, ami az egyéb zenei formákban komoly és méltánylandó emberi tartalmakat hordoz.

Talán, ha zenei világrépünk ilyen értékrend szerint szerveződne, harmonikusabban érvényesülhetne a zene négy legfontosabb funkciója: a megújítás, az önkifejeződés, az élénkítés és a menekvés igénye is. S akkor a komolyzene hivatásos híveinek sem kellene attól tartaniuk, hogy a klaszikus értékeket megszünteti, kiszorítja a másodrendű tucatáruk dömpingszerű áradása.

1985. december 17.

Sajátosság és egyetemesség

Nem tudni miért, de nálunk minden kampányszerűen jelenik meg. Ha ünnepelünk valakit, oly módon tesszük, hogy a végén már mindenkinek elege lesz belőle. Volt beatkorszakunk, volt miniszoknya korszakunk és volt népzenei reneszánszunk. Mindig vannak ügyeletes sztárok, akik aztán szép lassan eltűnnek a süllyesztőben. Mindig akadnak olyanok, akik szilajul esküsznek az éppen aktuális eszmékre, stílusokra, irányzatokra; hogy aztán idő múltával habozás nélkül nyergeljenek új lovakra. Érdekes, hogy mindig az ő szavuk a lehangosabb, az ő szentenciáikat harsogja a tömegkommunikáció – miközben szinte defenzív helyzetbe kényszerülnek azok, akik a maguk csendes és szerény módján munkálkodnak a magyar kultúra- és hagyományrendszer időt álló értékeinek ápolásán, a nemzeti identitást erősítő sajátosságok megőrzésén.

A kommunikációs eszközök természetüknél fogva konzumfogyasztásra alkalmas termékek forgalmazásában keresik érvényesülésük lehetőségeit, ám tudnunk kell, hogy egy nemzet kollektív tudatának mélyén, ha rejtve is, de napi divatok által nem befolyásolt folytonosság munkál; s egy kultúra géniuszának erejét éppen az méri, hogy önmaga lényegi tulajdonságait megőrizve képes-e integrálni a világ jelenségeit; avagy a szüntelenül áramló külső hatások súlya alatt megszűnnek megkülönböztető jellegzetességei. A tét nagy: megmaradni vagy feloldódni a nemzetek és kultúrák nagy, megsemmisítő harcában.

Volt népzenei reneszánszunk? Hajlamosak vagyunk könnyedén múlt idejű fogalmazást használni már nem teljesen új jelenségek megnevezésére. Ha a népzenei mozgalom kampányszerű felfutására gondolunk, akkor persze – mivel azóta újabb mozgalmak lettek divatosak – sajnálkoznunk kellene az apály (?) beköszöntén. De lehet-e divathullám, mesterségesen felszított érdeklődés kérdése azoknak a sajátosságoknak a felragyogása, annak a kultúrának a képviselete, amely egy nép arculatát, teremtő képességét folyamatában igyekszik felvállalni, továbbvinni és láttatni? Az a szándék, amely a történelmi fejlődésben nem gátolt, torz kényszerpályákra nem vetett nemzetek gondolkodásában a legtermészetesebb, mert felismerten szükségszerű megnyilatkozás?

A sajátosság és az egyetemesség szintézise: a magyar kultúra mérvadó, értékteremtő, s a nemzet jövőjét vigyázó képviselőinek mindenkori hitvallása. Kényes egyensúly: mert míg korábban a „partikularitás” túltengése ellenében, akár a hazafiatlanság vádját is vállalva kellett buzgólkodni az egyetemes összefüggések felrajzolásán, addig ma, a világot behálózó, kontinenseket, időhatárokat összekötő kommunikációs és elektronikai forradalom idején mintha a nemzeti jellegzetességek megőrzése szorulna védelemre. Naponta kapunk értesítéseket az izraeli parlament belviszállyairól és a libanoni túsdrámáról; de van-e tudomásunk arról, hogy milyen érdekvizonyokat képvisel például egy dunántúli tanácselnök és milyen drámák játszódnak le egy szabolcsi község cigánytelepén?

Sokáig gyanakvás, kétkedés övezte azokat a tudományos kísérleteket, amelyek karakterológiai jegyek alapján kísérelték meghatározni népek és nemzetek jellegzetességeit. Pedig józan ésszel nehéz fölfogni, hogy miféle vélekedés vonhatja kétségbe azoknak a vizsgálódásoknak a következtetéseit, amelyek nem rasszista, hanem a történetiség elvét érvényesítő módszerrel állapítják meg a domináns tulajdonságokat. (Más kérdés, hogy ezek olykor sajnálatos módon számító politikai törekvések zászló-

jává vagy áldozatává válnak; létezésüket azonban nem tagadhatják.) Mert éppen ezek különböztetik meg a bali népzénet a kubaitól; a kínai irodalmat a franciától, a spanyol díszítőművészetet a bolgártól. Nem az elhatárolódás, a különbözés szándékával: hanem annak tényével. Hegemonisztikus törekvésektől mentesen.

S ugyanígy: az olasz zenei közvélemény nem arra kíváncsi, hogy egy magyar kórus miképpen adja elő *Nono* szerzeményét; hanem sokkal inkább arra, hogyan szólaltatja meg *Bartók* vagy *Kodály* műveit. S miközben itthon az egyetemesség egyébként jogos igénye a gazdaságban indokolt normaként fogalmazódik meg, a kultúrában már-már a kívánt egyensúly felbillenésével fenyeget. Egy népzénesz mondta: a kelet-európai népek mintha szégyellenék zenéjüket, népi hagyományaikat, mert elmaradottságuk jelképét látják benne. Pedig Hollandiától Japánig szerte a világon soha ekkora érdeklődés nem nyilvánult meg a magyar folklór (népzene, néptánc, népművészet) iránt, mint manapság. A magyar folklór kurrens exportcikk – lehetne, ha nem kellene itthon is állandóan bizonygatni létjogosultságát, nemzetmegtartó szerepét.

Pedig azt, ami csak a miénk, ami csak ránk jellemző, s ami sajátosságunk méltóságát adhatja, senki, semmilyen nemzet nem fogja helyettünk óvni és ápolni. A magyarság fogalmában nem az a lényeges, hogy magyar; hanem az, hogy mi vagyunk alkotóelemei. Képzeteinkkel, érzelmeinkkel, szokásainkkal, lelki habitusunkkal, történelmünkkel, tájainkkal: egy kultúrában. Ennek a kultúrának az értelme természetesen tágabb, mint a folklóré; de viszonya az egyetemességhez éppen sajátossága révén tud megfogalmazódni. A kettő, mint a Jin-Jang, feltételezi egymást: bármelyikük megszűnése értelmezhetetlenné tenné a másik létezését.

1985. július 5.

A távolság ára

Panaszkodik a kultúrház-igazgató. Jobban emelkednek az árak, mint a költségvetési keret, s emiatt egyre kevesebb színvonalas rendezvény szervezésére nyílik lehetőség. Hivatása és fizetése szerint neki a kultúrát kellene terjesztenie, de hát a kultúra fogalma önmagában is minőséget feltételez, s a minőségnek hovatovább megfizethetetlen az ára. Próbálkozhatna természetesen szolidabb, tisztessen középserű programok (mű-

soros estek, kiállítások, hangversenyék stb.) rendezésével, ám a közép-szer csak a tájékozatlanokat érdekli: kitágult a világ; a film, televízió, tömegkommunikáció megnőtt az emberek igénye, s ez mércét szab. Ha a tévében az ország vezető színészeit (ingyen) láthatják, eszük ágában sincs (drágább pénzért) megnézni másod- és harmad vonalbeli művészek alkalmi összeállítását. Tömegeket csak az első vonal vonz, az pedig szinte elérhetetlen – a kör, úgy tűnik, bezárult.

A kultúrház-igazgató természetesen vidéken él, néhány száz kilométerre a fővárostól. Ha közelebb lakna hozzá, talán nem panaszkodna erre, vagy talán nem erre panaszkodna; így azonban megkeseríti napjait a távolság. Hiszen neki a színvonal így kétszer annyiba kerül, mint ottani kollégájának: a távolsággal egyenlő arányban emelkedően. Ha valaki kiejti előtte az „útiköltség” szót, borsódnai kezd a háta, és lidérceset álmodik. Mert az útiköltség 200 (150? 300?) kilométeren felül már csaknem annyit tesz ki, mint maga a produkció; s könnyen kiszámítható, hogy az adott keretből miként gazdálkodhat a fővárosi és miként a vidéki népművelő. Az állami támogatás ugyanis – az útiköltségekkel ellentétben – nem a fővárostól való távolság mértéke szerint változik. Megállapításában szerepet játszik többek között a település lélekszáma, ellátottsága, s ez földrajzi fekvésétől függetlenül, minden azonos kategóriájú helysére egyformán vonatkozik. Csak, mint látjuk, nem éppen egyforma feltételeket teremt számukra: az egyenlőség, céljával ellentétben, egyenlőtlenséget szül; a vidék hátrányos helyzete nemhogy szűnőben volna ebből a szempontból, hanem éppen tovább romlik, pedig a javakat ott is éppen úgy termelik.

Megkérdelhető persze, hogy kultúrház-igazgatónk miért csak a fővárosi művészeket tekinti a kultúra letéteményeseinek. Nem akadnának a környező városokban, megyeszékhelyeken olyan kisugárzású szellemi központok, olyan kvalitású alkotók, amelyek, és akik hasonló értékű produkcióval (előadásokkal, kiállításokkal, hangversenyekkel stb.) tölthetnék be ugyanazt a szerepet? Nem volna egyszerűbb és főleg olcsóbb őket foglalkoztatni az (úti-)költséges fővárosi vendégek helyett?

Megkérdelhetnénk erről a kultúrház-igazgatót, de hát sejthetjük, mit válaszolna. Azt mondaná, hogy a távolság csak látszólag kisebb, mert vidékinek is a fővároson keresztül vezet vidékre az útja. Igény, kereslet csak az iránt van, amit oltárra emel és szentesít a tömegkommunikáció; még ha a hírnév és népszerűség (mint tudjuk) nem mindig esik is egybe az értékekkel. A kommunikáció országos hatáskörű fórumai pedig szint-

te kivétel nélkül a fővárosban székelnek: kikerülni, mellőzni nem lehet őket. S onnan nézve provinciális siralomnak látszik az, ami emitt gúzsba köt energiát, kezdeményezőkézséget, alkotó kedvet, elapaszt tehetséget, érdeklődést. A vidék azonban nem tudja onnan nézni saját sorsát és perspektíváit, hiszen itt kel fel és nyugszik le számára a nap. Túlzott óhaj volna, ha azt kívánná, hogy olyan arányban részesüljön a (kulturális) javakból, mint amilyen mértékben hozzájárul „előállításukhoz”?

Az óhaj persze csak sóhaj, amely hamar elhal; mert mindenki tudatában van annak, hogy a helyzet történelmileg alakult így. Ám, ha így halad tovább, könnyen meg lehet jósolni, hogyan alakul a jövő történelmileg. A kultúrház-igazgató például egészen bizonyosan azt jósolná, hogy a javak újraelosztásának felülvizsgálata, a demokrácia és a decentralizáció tényleges megteremtése nélkül nagyon bizonytalannak tűnik a jövőbeli helyzet; s minél jobban késlekednek a szükséges strukturális változtatások, annál inkább nőnek a távolságok a lehetőségek és a kívánalmak között, aminek beláthatatlanok a következményei. Valószínűleg nem is mondana többet a kultúrház-igazgató, mert úgy vélné, hogy minden további szó már csak variáció volna ugyanarra a témára.

S ugyan mi értelme van a fölös beszédnek?

1984. augusztus 16.

Kik/mit olvasnak Balmazújvároson?

Fogalmazás

BEVEZETÉS I. A tanító néni azt a feladatot adta nekünk, írjunk fogalmazást arról, hogy városunkban kik járnak a könyvesboltba, és milyen könyveket vásárolnak. Egy szép keddi nap délután elmentem tehát a könyvesboltba, ami már egy éve a Semsey-kastélyban van, és igen rosszul néz ki. Nincs kirakata sem, és csak egy ablaka, magasan az utca fölött. Az ajtóhoz lépcsőn kell felmenni. Odabent hideg van. A falon *Lenin*, *Veres Péter*, *Hemingway*, *Ady* és *Puskin* képe lóg.

TÁRGYALÁS I. A bolt nem nagy, de nem is kicsi. Körben polcokon állnak vagy fekszenek a könyvek. Hanglemezek is vannak. Csak tánczene, magyar nóta és meselemez. Mást nem keresnek. A bolt vezetője és dolgozója egy személyben *Szalai Lászlóné*, Lenke néni. Már hat éve van itt, és én is régen ismerem, mert szoktam ide járni. W. C. nincs. A bolt az

ÁFÉSZ-hez tartozik, és azt mondja Lenke néni, hogy a régi ABC épületébe fogják majd áthelyezni, talán még ebben az évben. Mert ez itt eldugott hely és kicsi a forgalom, a hét bizományossal együtt kb. havi 50 ezer forint.

Akkor, amikor ballagás, névnap vagy karácsony jön, több könyv fogy. Sokan jönnek úgy Lenke nénihez, hogy kedvesem, ajánljon valamit! A gyerekek és a diákok a kötelező olvasmányokat vásárolják. A legnépszerűbbek a krimik, ebből minden mennyiség elkel. A pedagógusok és az írodások, tehát az értelmiségiek a szépirodalmi újdonságokat keresik. Van vagy száz család, akik a Világirodalom remekeit járatták. A kisebbek szeretik a sorozatokat, mint a Búvár és Delfin könyvek. Kelendők a szakácskönyvek, a barkácskönyvek, a sci-fik, a történelmi regények, a szexumális (szexuális) felvilágosító könyvek és a szerelmes regények is. Szilvási Lajos bácsinak és Berkesi Bandi bácsinak is minden könyve elfogy. Csak az a baj, hogy Szilvásinak (vagy Berkesinek) most kiadtak egy új könyvét Kamaszok címmel, amiben két régi regénye van.

A modern verseket viszont senki nem keresi. Nem is ismerik az írójukat. *Petőfit*, meg *Aranyt*, meg *Vörösmartyt*, meg *Jókait*, meg *Mikszáthot* nagyon olvasnák, de egyáltalán nem lehet kapni, vagy csak rossz kiadásban. Lenke néni nem érti (és én is csodálkozom rajta), hogy miért nem adják ki ezeket a könyveket, mit csinálnak azok a bácsik a kiadóhivatalokban? És azt is meg kellene már mondani nekik, hogy a mesekönyvekbe ne rajzoljanak olyan összevissza vonalakat, hanem rendes kakast, macit meg házat. Amiről látszik, hogy mi.

BEFEJEZÉS I. Lenke néni sokszor van egyedül, és ilyenkor elkeseredik, hogy nem jön senki vásárolni. Pedig évente kétszer leértékelés is van az el nem kelt könyvekből, és sokkal olcsóbban (fél áron) lehet őket kapni. És az is érdekes, hogy a drámákat és az elbeszéléseket sem szeretik, csak a regényeket, mert annak nincs mindjárt vége. Még sok mindentről beszélgettünk, és aztán megkérdeztem Lenke nénit, hogy ő mit szokott olvasni. *Hemingway*, *Merle*, *Remarque* könyveit szereti (remélem, jól írtam le a neveket), meg a verseket, meg az angol-amerikai írókat, meg a családregényeket.

BEVEZETÉS II. Ez a fogalmazás két részből áll, mert Balmazújvároson két könyvesbolt van. Pontosabban nem kettő, hanem egy, mert a másik nem bolt, csak bizományis, és a könyvtárban árul. Őt is Lenke néninek hívják, a rendes neve *Ferenczy Jánosné*. Sokan járnak hozzá is.

TÁRGYALÁS II. A könyvtár a művelődési központ második emeletén van. Szép, tiszta, csak egy kicsit zsúfolt. Lenke néni húsz éve van itt (akkor én még nem is éltem), és azt mondja, hogy akkor 2900 könyv volt, most meg 43 ezer. Az olvasók is többen vannak, 900 helyett 2800-an. Ez arra mutat, hogy ma többen olvasnak könyveket a községben. És ennek örülni kell, bár még mindig sokan vannak olyanok is, akik nem tudják, hogy a könyvtárból könyvet lehet kölcsönözni.

Lenke néni nem az ÁFÉSZ-hoz tartozik, hanem a hajdúszoboszlói könyvesbolthoz, ott nagyobb a készlet, és több könyv között tud válogatni. Az a véleménye, hogy a szépirodalom olvasható a könyvtárból is, ezért ő elsősorban kézikönyveket, szótárakat, lexikonokat, sorozatokat tart. Szeretik a sorozatokat is az emberek, mert egységesek, jól mutatnak a polcon.

Hetente egyszer biciklire pakolja a könyveket Lenke néni, és kiviszi az üzemekhez, úgy árulja őket. Itt a könyvtárban egy csomóban vannak, és lehet köztük böngészni. Lenke néni szerint is a krimi a legnépszerűbb. Sajnos. De sokan forgatják a szakirodalmi könyveket is. Jönnek paraszt nénik is, akik útleírásokat, házvezetési, családtervezési könyveket keresnek. Ez nagy fejlődés! Viszont Lenke néni is panaszkodik, hogy a klasszikusokat nem lehet kapni. *Véres Péter* bácsi például itt élt Balmazújvároson, de tőle sincs egy könyv sem. Ez tényleg furcsa!

Megkérdeztem Lenke nénit, hogy ezeken kívül milyen szépirodalmat olvasnak a felnőttek. Hát, a mai külföldi írókat és a verseket nem szeretik. Érdekes az, hogy a fiatal költők valaha nagyon népszerűek voltak (amikor én még nem éltem), de ma egyáltalán nem azok. És hogy ez jelent valamit! A magyar írók közül nagyon népszerűek *Moldova György*, *Végh Antal* könyvei (ezekből több is kellene), a nők közül pedig *Galgóczi Erzsébet*, *Balázs Anna*, *Szabó Magda*, *Bihari Klára* regényei. Nem olvassák viszont például *Vas Istvánt* és *Tandori Dezsőt*. (Még én sem olvastam.) *Aczél Géza* bácsit elfelejtettem megkérdezni. Az árak emelkedése miatt kevesebb szépirodalmi könyvet vesznek most.

És kik olvasnak és vásárolnak könyveket Lenke néninél? Hát diákok, adminisztratív irodai dolgozók (a gyerekeiknek), pedagógusok. Munkások kevésbé, parasztok már inkább. Így mondta Lenke néni, bár neki másféle könyvei vannak, mint a könyvesboltnak. A két bolt tulajdonképpen kiegészíti egymást, és nekem is az a véleményem, hogy minél több helyütt lehet könyvet kapni, annál jobb.

BEFEJEZÉS II. Látogatásomat be kellett fejezni, mert olvasók jöttek a könyvtárba. Azért ezt a Lenke nénit is megkérdeztem arról, kik a kedvenc írói. Azt válaszolta, hogy *Szabó Magda*, *Thury Zsuzsa* és sajnos a romantikusok is. Én ezt leírom, de nem tudom, miért mondta, hogy sajnos.

T.G., VII. B.

1981. május 21.

Egy kiadó irányai

Lekicsinylő kézlegyintés, legjobb esetben jóindulatú vállveregetés kísérte két éve az első önálló vidéki könyvkiadó indulását. Hosszú évek eredménytelen engedélyeztetési kérelmei után a kultúrpolitika kegyes gesztusának tetszett a decentralizáció eme megnyilvánulása; olyan feltételekkel, amilyeneket egy fővárosi igazgató a legenyhébb kifejezéssel is arcpírítónak minősített volna. Hogy debreceni kollégája az elmúlt évben hány-szor utazott Budapestre „egyezettetésre”, azt csak ő tudná megmondani. Hogy miképpen képesek egyensúlyozni a gazdaságosság és az igényesség vékony pallóján, arra megint csak ő adhatna választ. A legújabb kiadványok kézhez vételekor azonban mi, olvasók is megállapíthatjuk, hogy az üzleti jellegű vállalkozások mellett egyre határozottabb karaktert ölt a Csokonai Kiadó szépirodalmi-művelődéstörténeti profilja.

Haza és haladás – e két, sorozatcímül választott szó jellemzi legszemléletesebben azt a gondolatkört, ami a kiadó irányvonalát meghatározni látszik. Nemcsak irodalmi tett, hanem politikai közösségvállalás is például az Erdélyben élő *Kányádi Sándor* új verseinek (Sörény és koponya) közreadása. A szép kötetet a legrangosabb kiadók is büszkén vallanak magukénak; jelképes érvényű, hogy a kiadás helyszíne mégis Debrecen. Abban, hogy Kányádi a Csokonai Kiadót ruházta fel e verseinek kiadási jogával, bizonyára része volt annak a régi, bensőséges kapcsolatnak, ami az itt élő irodalmárokhöz fűzi őt. Hasonlóképpen, személyes kötődés (is) vezethette *Für Lajos* történészt, amikor egykori tanulmányai és pályakezdése városában talált kiadót történelmi esszéinek. Hol vannak a katonák? – kérdezi kötetének címében, s a témaválasztás – magyarok a világháborúban, kisebbségünk Erdélyben, Bartók és Kodály történelem-szemlélete, elmúló parasztvilág – az ő esetében is félreérthetetlenül jelzi a szellemi kötődést a magyar múlt és jelen alapvető kérdéseihez. És jelzi

az etno-geográfiai környezet felvállalását a kiadó harmadik újdonsága, A régi Hortobágy címmel megjelentetett, *Ecsedi István* századfordulós fényképeivel illusztrált kis füzet is.

Három könyv, három friss munka a Csokonai Kiadó felségvizeiről. Értéküket majd a szakkritika mérlegeli, de annyit mi is regisztrálhatunk: immár érvényes kiadói műhely működik az ország második városában.

1989. április 13.

Ünneplő nagyérdemű

Nehezen honosodott meg Budapesten a tavaszi fesztivál, de mára egyértelmű: nemcsak a külföldi turisták nyernek rendezvényeivel. A hangversenyek, színházi előadások, kiállítások közönségének jelentős része magyar, akik az idegenforgalmi propaganda jóvoltából olyan művészi élményekhez juthatnak, amire a csendes hétköznapokon alig nyílik lehetőségük. Világhírességek nevétől (is) visszhangzik ebben a tíz napban a magyar főváros, s aki kellően élelmes (mondjuk, hátizsákkal felszerelve este beáll a jegypénztár elé), elérheti vágyai netovábbját, személyesen találkozhat azokkal, akiknek művészetét addig csak filmekről, lemezekről, reprodukciókból ismerhette. Nem csoda, ha az, akit végül is vállon vereget a szerencse, kitüntetett helyzetűnek érzi magát a széksorokban.

Így volt ez azon a két jazzkoncerten is, amelyen *Keith Jarrett*, a legnépszerűbb zongorista és *Dizzy Gillespie*, a jazztörténet élő klasszikusa lépett a Zeneakadémia dobogójára. A patinás terem megélt már egy-két eksztatikus ünneplést, de ennyi érdeklődő aligha tolongott falai között, mint ezeken a hangversenyeken. Nem az aranyláncait csörgető úri középosztály, hanem túlnyomórészt hosszú hajjú, „nonkonformista” jazz-közönség töltötte meg a sorokat – éppen ezért volt meghökkentő az, ami történt. Hogy mi történt? Nem más, mint hogy a látszólag a zene szeretetétől áthatott tömeg ugyanúgy viselkedett, mint az a jól szituált, a kultúrát megvásárló sznob publikum, amelynek magatartását amúgy olyannyira megveti.

A zene, az előadók teljesítménye ezen a két estén másodlagos lett: a közönség tombolt, véresre verte a tenyerét, önfeledten éltette a művészeket, és legalább három ráadást kicsikart. Pedig Jarrett meglehetősen visszafogottan játszott, és Gillespie jó néhányszor melléfűjt trombitáján. Mindez nem számított, nem az elmélyülés, a befelé figyelés volt a fontos, hanem

a részvétel: a sztár imádata, a szertartás (amiben a közönség is benne foglaltatik) áhitata. Az esemény emelkedett piedesztálra, nem az alkotás; az arcokon a talán vissza nem térő alkalom révülete derengett.

Aki már nem először hallotta Jarrett játékát, az eleinte csodálkozva figyelhette ezt az örömnüpet. De aztán rá kellett jönnie, hogy nincs semmi rendkívüli a közönség reakciójában. Mert természetfölötti értéke lesz ott egy-egy művészi produkciónak, ahol a kultúra építkezése nem szerves, ahol hiánygazdálkodás határozza meg a szellemi javak forgalmazását (is). Valójában az a természetes, hogy ilyen alkalmakkor természetellenesen viselkedik a közönség. Ha Keith Jarrett akkor és annyiszor jönne Magyarországra, ahányszor egy koncertrendező szerv meghívja, akkor a publikum szabadon dönthetne arról, hogy meghallgatja-e. Így azonban a néző kiszolgáltatott a (valutakeretek által meghatározott) kulturális kínálatnak.

Hiába: a vasfüggöny felgördült, de ez még nem elég ahhoz, hogy estéről estére be is lépessüljön a színpad.

1989. április 6.

Az élet képtelen változásai

Itt a szeptember, s ilyenkor nemcsak iskola, de a színházi évad is menthetetlenül elkezdődik. Így történt ez Debrecenben is, ahol a társulati ülésen a Csokonai Színház igazgatója nyitotta meg az új szezont. Rendhagyóan: beköszöntő beszédében a sajtóvisszhangokra reflektálva jól fenéken billentette a helyi kritikusokat, mert évadvégi értékelésükben kételyeiknek merészeltek hangot adni az új műsorterv könnyedre fogott, a szórakoztatást előtérbe állító jellege miatt.

Mondhatnánk, így van ez rendjén: júniusban a kritikusok tették ezt a direktor nevezett testrézével, amit ő csak viszonzott augusztusban, így hát most mindenki áll, derékban kissé megdőlve.

Mondhatnánk ezt, s nem is állnánk – kissé megdőlve – messze az igazságtól, ha nem lett volna egy mondat az igazgató érvelésében, amely túllép a billentgetések bevett keretein. Arról a mondatról van szó, amely így hangzott: „Az élet változásait a színház képtelen követni.”

Mit üzen nekünk ez a mondat?

Mindenekelőtt azt, hogy kijelentője világosan látja: az élet változik. Olyannyira, hogy ez a változás felszínre hozta a magyar színházi struk-

túra és gyakorlat súlyos válságát, átalakításának követelményét. Annak kívánalmát, hogy az ideológikus színházat fel kell váltania a természetes színháznak, az eszmei hűség fejében mért állami támogatást az értékpártoló mecenatúrának. Mindezt természetesen a gazdaságosság – sokáig elhanyagolt – szempontjainak érvényesülésével.

A válság „kezelésére” a színházak előtt többféle lehetőség áll: iparkodhatnak érdekesebb, színvonalasabb előadásokat létrehozni, tartalmasabbá tehetik műsortervüket, közvetlenebbé formálhatják közönségkapcsolataikat, esetleg több humoros darabot iktathatnak műsorukba stb. Csak egyet nem tehetnek a megváltozott körülmények között sem: nem számúzhatnak a gondolatot a deszkákról.

A színház természetesen nem faliújság; de ha feladja azt a küldetését, hogy az élet mélyebb összefüggéseit megfogalmazza, lemond művészet voltáról. Akár politikai okokból (amint ez nálunk az ötvenes, hatvanas, hetvenes években történt sok esetben), akár üzleti megfontolásokból teszi ezt. Különösen olyan társadalmi átalakulás idején nem tekinthet el a színház az élet tükrözésétől, amely sorsfordulót, felszabadulást hozhat egy nemzet történelmében. Éppen ellenkezőleg: ilyenkor minden igaz művészetnek – megőrizve szuverenitását – eredendő feladata a progresszió élére állni, a maga eszközeivel elősegíteni a változások kibontakozását és érvényre jutását. Ki fogja felrázni, közönyös félelméből kibillenteni a „csendes többséget”, az ország jövőjéről szavazó polgárokat, ha a színház sem törekszik másra, mint hogy feledtesse a gondokat, s „mosolyt varázsoljon” a nézők arcára? Homokba dughatja-e a fejét a művészember – a felelősen gondolkodó ember – akkor, amikor szava messze visszhangozhat, amikor állásfoglalása perdöntő lehet az események befolyásolásában?

Az a megállapítás, hogy a színház képtelen követni az élet változásait, e művészi küldetésről való lemondás beismerésének tekinthető. Mert hamis kategóriát állít fel: a határt a gondolati színház és a szórakoztató színház, nem pedig az érvényes és az érvénytelen színház között húzza meg. Holott a színművészetnek – és minden művészetnek – egyetlen mértéke van: az élet. Minden más az üzlet fogalomkörébe sorolandó. Természetesen szerveződhet színház is üzleti alapon – de akkor el kell tekinteni a művészet minősítés használatától.

Aligha hihető, hogy a Csokonai Színház tapasztalt igazgatója ne volna tudatában mindennek. Kijelentést; ezért zavarba ejtő: nem fogható fel másként, mint annak elkendőzéseként, hogy vezetésével a debreceni társulat elsősorban nem művészi, hanem üzleti vállalkozásokba kíván vagy

kényszerül fogni. Amihez természetszerűleg joga van. Ezt is az élet változása hozta magával.

Csak az a kérdés, jó befektetés-e, ha ezt a „követhetetlen élet” mítoszának leple alatt próbálja „eladni” a nagyérdeműnek.

1989. szeptember 7.

Fészek

Megnyílt a Fészek Klub Debrecenben: a Csokonai Színház felújított, kibővített klubjának ünnepélyes avatásán az igazgató bejelentette, hogy a terem ajtaját kitárják a társművészetek városban élő képviselői előtt, körükbe hívják a festőket, fotósokat, írókat, zenészeket, kritikusokat stb.

Nem lehet eléggé méltányolni ezt a gesztust. Miként Debrecen művészetét sem lehet eléggé árnyalt szavakkal jellemezni.

Olyan ugyanis nincs.

Művészek még csak akadnak: vannak írók, festők, fotósok stb. De a művészetet hiába keressük Debrecenben. Elhalt, mint Hortobágyon a furulyaszó.

Kezdeményezések persze történtek. Volt Debreceni Kör, vannak művészeti szövetségek. Ezek a kezdeményezések vagy elbürokratizálódtak, vagy kocsmajelleget öltöttek. Az *Aczél*-korszak szocialista gyakorlata nem kedvezett a spontán tömörüléseknek, a művészi műhelyek kialakulásának. Összejárni, társalogni, művészeti és esztétikai kérdésekről humánus körülmények között eszmét cserélni? Ismerkedni, vitázni, netán játszani? Művészeknek művészekkel randevúzni?

Nem erről szólt itt az élet az utóbbi évtizedekben. Személyes érdekek, egzisztenciális szempontok, kicsinyes megfontolások szabdalták szét a „művészvilágot”, a riválisok egy kanál vízben megfojtották volna egymást.

Addig, amíg teljesen fel nem számolódik a paternalista kulturális irányítási módszer, amíg a hatalmi ráolvasás helyett nem a valós képességek és teljesítmények formálják a művészvilág belső értékrendjét és viszonyait, aligha lehet arra számítani, hogy a régi, legendás művészet újra fel-támadjon Debrecenben.

A Csokonai Színház gesztusa ettől függetlenül üdvözlendő: a váltás, a nyitás szándéka nyilvánul meg benne. Az első lépés megtéetett: Fészek már van Debrecenben.

1989. október 15.

Mesterkurzus

Zsdanov a szerepét tanulja. Jelenésére vár, közben a zeneművészek kongresszusán tervezett felszólalásának szövegét gyakorolja. A gramofonról dixieland-muzsika szól. Nyílik az ajtó, fegyveres örök kíséretében belép *Prokofjev* és *Sosztakovics*. Zsdanov összerezzen, lekapja a lemezt, de zavarára csak egy pillanatig tart. Felölti fölényes, kioktató pózát, s lekezelően beszédbe elegyedik a várakozó vendégekkel. Hirtelen véccéöblítés zaja hallatszik a szoba sarkában felállított hatalmas, csak combtőig látható szobor talapzata mögül. Slicét gombolva *Joszif Viszarionovics Sztálin* lép a jelenlévők közé. Megkezdődik az előadás.

A főszerep természetesen Sztáliné. Hol nyájas, hol vérszomjas macskaként játszik a megszeppent egerekkel. Valósággal brillíroz: mosolyog, barátságosan érdeklődő, majd vérfagyasztó ordításban tör ki; aztán ismét maszkot cserél. A két jámbor művész gyanakodva figyeli, hogy mire megy ki a játék: másfajta gondolatokhoz szokott agyuk nem látja át, hogy a tét a zenészek térdre kényszerítése az írók, festők, stb. után. Zsdanov, a luciferi végrehajtó már mindent megfelelően elrendezett a művészeti életben, csak a zene van hátra, ez a fogalmilag legnehezebben megragadható művészet; nem véletlen, hogy a hírhedt kultúrncsalnyik gyűlöli a vele szemben állókat. Folyik a vodka, a vezér egyre sűrűbben váltogatja álarcait, míg végül kibújik a szög a zsákból: arra akarja rábírní a komponistákat, hagyjanak fel avantgárd, a tömegek számára követhetetlen műveikkel, álljanak be ők is a sorba, szerezzenek „népi alapokon álló” muzsikát. A küzdelem azonban függőben marad: a nagyjelenet után Sztálin összecuklik, elterül a zongorán; a vodka megtette a magáét.

David Pownall angol származású író hangjátéka világpremierként került a debreceni Csokonai Színház stúdiószínpadára *Pinczés István* rendezésében, s öt éve még szenzáció lehetett volna. Az előadás pontos, a színészek derekasan helytállnak a jelenlet intenzitását felfokozó szűk játéktérben (a vezér: *Oszter Sándor* m. v.), ám az est nem kelt különösebb rezonanciát: a néző hűvös kívüállással szemléli az ördögi összecsapást.

Néhány napja végezték ki a szomszéd országban Sztálin utolsó európai helytartóját. Európa keleti felében gyors fordulatot vett föl a történelem kereke, négy évtizede várt változás zajlik le hetek, hónapok alatt. A mozdíthatatlannak hitt jelen helyébe a jövő reményteljes ígérete lép: a történelem színpada hatástalanítja a színpadi történelmet. Teljhatalmú diktátor? Élet és halál uraként országgló nagyvezér? Most már nem róla szól a történelem, a borzalmak legfeljebb mementóként léteznek; a volt helyett a lesz az élet kérdése.

Joszif Viszarionovics és társai ezentúl legfeljebb Madame Tussaud panoptikumában lehetnek érdekesek számunkra.

1990. január 8.

Éltető gyötrelm

Találkozás Kóti Árpád érdemes művésszel

Nem úgy kezdődik a beszélgetés, ahogyan az ilyesféle ünnepi alkalmakkor szokásos.

„El kellene törölni a díjakat” – mondja „kötis” indulattal *Kóti Árpád*, a Csokonai Színház érdemes művész címmel frissen kitüntetett színésze. – „Talán a díjak döntenek el, hogy ki milyen színész? Azt mondták nekem egyesek, hogy ezen túl bizony másként kell játszanom. Ilyen hülyeséget! Mindenki csak úgy tud játszani, ahogy tud! No, és ha a következő darabban megbukom, akkor akasszam fel magam?”

Szó se róla. De hát nem is örült a megkülönböztető címnek?

„Ezt azért senki nem mondaná. Ha viszont arra gondolok, hogy hányan nem kapták meg azt a díjat, amit megérdemeltek volna ... Egyébként meg úgy van az, hogy a jó színész tudja magáról, hogy mit ér. Díj ide, díj oda. Azt is nagyon pontosan tudja, hogy milyenre sikeredett az aznapi szereplése. S ha benne hiányérzet maradt, akkor hiába tapsolja veresre tenyereit a közönség, hiába dicséri a kritika, tisztában van azzal, hogy mit takar a látványos siker.”

Tehát sem a kritika, sem a közönség – hanem a belső mérce. Elfogadom. De csak azok esetében, akik tehetségük, erkölcsi tartásuk révén mentesíteni tudják magukat a szakma hívságaitól. Mert amúgy, éppen a sokat emlegetett kiszolgáltatottsága miatt, a színész a világ legérzékenyebb és leghiúbb állatfajtája. Bocsánat a megfogalmazásért, csak őket idézem.

Nem lehet mondani, hogy Kóti Árpádnak ne volnának meg a maga dolgai. Kérdés persze, hogy ezek milyen szemszögből minősülnek „dolgoknak”. Mert, hogy a neki nem tetsző megnyilatkozásokért könnyen elküldi az embert egy bizonyos helyre? Ezt akár végletes szubjektivizmusnak is tekinthetnénk – ha nem sejténénk, hogy e mögött kemény belső mag és határozott értékrend húzódik meg. Ami berzenkedik minden fellengzősség, magakelletés és fennhéjázás láttán. Ami ösztönösen tiltakozik minden álság, hamisság és önmagát érvényesítő törtetés ellen.

Ilyen alkattal színésznek lenni bizony nem felhőtlen „love story”. De talán éppen ez hitelesíti válaszát arra a kérdésre, hogy akkor önmaga szemében vajon érdemes volt-e már az érdemes művészi címre. S ezt tényként kell kezelni, mert tény, ami tény:

„Igen. Régen.”

Ketten osztozunk egy üveg sörön (csak ne szeretnénk annyira!), a cigaretták viszont számolatlanul fognak dobozából. Infarktusát nem hozom szóba, mert éppen elég lehet egy ilyen figyelmeztetés tudatával élni, a sok füstölgésre viszont megjegyzést teszek.

„Á, kíméletesebben élek, csak ilyenkor szívok többet, amikor nagyobb bennem a feszültség.”

Feszültség, most? Pedig csak beszélgetünk. Igaz, nem feledhetjük hivatalos küldetésünket, ami még a lazára eresztett mondatok mögött is ott bujkál. Jobb lenne sutba dobni az egészséget, s aztán sok üveg mellett folytatni a diskurzust, de köt a fegyelem. Amúgy Kóti művész úr nem az a típus, aki lyukat beszél az ember hasába. Olykor mintha még neki is harapófógóval kellene kiszednie magából a szavakat; amelyek aztán érdekes történetekké állnak össze a foszlányokból. Arról például, hogyan is lett ő színész.

„A Békés megyei Bucsáról származom, s az ötvenes években a kiskunfélegyházi tanítóképző főiskolán és testnevelési gimnáziumban szereztem tornatanári képesítést. Ki is neveztek ide Nagyhegyesre testnevelő tanárnak. Ezzel egy időben azonban beadtam jelentkezésemet a soproni erdőmérnöki egyetemre, a budapesti testnevelési főiskolára és a színművészeti főiskolára. Mindegyikre fölvettek. Fogalmam sem volt akkor még arról, mi a színészet, addig jószerivel színházat sem láttam. De azt gondoltam, ez a leglinkább pálya, a többin tanulni meg dolgozni kéne, úgyhogy ezt választottam. Ennek az volt az előzménye, hogy a középiskolában a magyartanárunk nagyon megszerettette velünk az irodalmat, a verseket, s én meg is tanultam kettőt, a Szülőföldemet meg a Rab címűt, amivel

megnyertem egy háziversenyt. Tanárom javasolta, hogy jelentkezsem a színművészetire. Úgy is lett, a felvételin elmondtam ezt a két verset, amit tudtam. Azt mondták, rendben, én meg abban a hiszemben, hogy felvettek, hazautaztam dolgozni a cséplőgép mellé. Egyszer jött egy távirat, hogy megint menjek felvételizni. Nem is sejtettem, hogy három fordulóból áll. Felutaztam, elmondtam ugyanazt a két verset, mire közölték velem, hogy még két napig ott kell maradnom helyzetgyakorlatokra. Mondtam, velem ne tréfálkozzanak, mondják meg, hogy felvettek-e vagy sem, mert nekem dolgom van otthon. Így vettek fel ötezer jelentkező közül.”

Érdekes volna azt is elmesélni, hogyan kapta meg a diplomáját 1958-ban, de erre a sztorira már *Csurka István és Galgóczy Erzsébet* is bejelentette igényét, úgyhogy addig köztünk marad. Tény viszont, hogy néhány év vándorlás után Debrecenben telepedett le, ahol immár huszonkét éve él. Színészként.

„Nem akarom eljátszani azt a szerepet, hogy 'mi, annak idején' –, de mi annak idején kétmondatos szerepekkel kezdtük, és végigjártuk a pálya minden lépcsőfokát. A mai kezdő fiatalok már egy év után odébb állnak, ha nem kapnak legalább két vezető szerepet. Az utánpótlás egyre foghíjasabb, lassanként az utcáról jönnek be szereplők. Az a lényeg, hogy menjen le az előadás, legyen meg az előadásszám. Ma biztos nincs is olyan fiatal színész, aki azt tűzi ki maga elé, hogy az ország egyik legjobb epizodistája lesz. De hát hogy fogja így kinevelni a mai színház a Novák Istvánokat? Régen jobban figyeltünk egymásra. Ma nincsenek viták az előadásokról. Megmondják ugyan a véleményüket, de úgy, hogy a másik meg ne hallja. Akkor kegyetlenül kiértékeljük egymás teljesítményét, nem volt ilyen körmönfont körüljárása a dolgoknak.”

Ez úgy hangzik, mint egy bús férfi panasza.

Jellegzetes grimasz fut át az arcán.

„Különben az is. Végül is mit értem el? Semmit. Még az sem adatott meg, hogy a rádióban elmondhassak egy verset. Mosogatom otthon az edényeket, közben hallgatom a szavakat, s tudom, hogy ennél jobban tudnám mondani. Ez nem szerénytelenség. Sokszor hívtak Pestre, nem mentem. Szeretem Debrecen. De azért a rádió meg a film hiánya fáj.”

Itt van persze a színpad. Ami mégiscsak más. Ahol mégiscsak meg lehet mutatni. Fehéren-feketén.

„Ahol meg lehet mutatni. Nem fogod elhinni: még soha nem éreztem azt, hogy valamit igazán 'odatettem'. Hogy ez most aztán az volt. Sokszor

legszívesebben azonnal visszafordulnék a színpadra, hogy újra csináljam.”

Ezek szerint sohasem volt lelki békéje?

„Nem. De nem is baj. Az nem volna jó. Én mindig majd’ meghalok a színpadon a félelemtől meg a feszültségtől, ami csak a függöny lehulltával oldódik fel. Illetve, akkor sem. Ez életre szóló gyötrelem. De hát végül is ez élte az embert. Az elégedetlenség, ami soha nem hagyja nyugodni.”

1985. május 4.

Művészet kilóra

Mint hírlík, az alkotóművészek kijárták a kormánynál, hogy visszaállítsa az 1950–1990 közötti dicstelen időszak kitüntetéseit, az érdemes és a kiváló művész címeket. Feltehetőleg úgy érezték az alkotók, hogy a rendszerváltozás óta nem élveznek olyan társadalmi megbecsülést, amilyenben az ún. szocialista kultúrpolitika részesítette őket. Csökken az állami támogatás mértéke, presztízsét veszti a kultúra, szűkül a hazai felvevőpiac.

A művészeknek ebben igazuk van, 1996-ban nem 1966-ot írunk. Tudvalevő, hogy a kommunista-szocialista korszakban a kultúra privilegizált helyzetét ideológiai szempontok alapozták meg: a művészetek a szocialista kultúra erejét, fölényét voltak hivatva demonstrálni, és egyúttal a rendszer legitimációjához is nagy mértékben hozzájárultak. Születtek is alkotások rőfre, kilóra nagy számban. Ha valaki átbogarássza könyvtára 1950-70 közötti szépirodalmi kínálatát vagy a Képcsarnok Vállalat akkoriban forgalmazott árukészletét, netán szemlére veszi a közterekre felállított szoborkompozíciókat, jó eredményre juthat. Az államilag támogatott és díjazott művészetipar imponáló mennyiségben termelte a nap ízlésének megfelelő, ámde az utókor értékrostáján kihulló alkotásokat. Az utóbbi két évtized liberalizációja ugyan mérsékelte a művészetek ideológikus tartalmait, ám a magyar kultúrában mélyen gyökerező (sokszor nacionalistának bélyegzett) kevés eredeti művésszel szemben pidesztáltra és a hivatalos elismerés rangjára emelte a divatos nemzetközi irányzatok követőit, fenntartva a minőségszavar és az értéktévesztés állapotát.

A rendszerváltozás tagadhatatlanul hátrányosan érintette az alkotóművészek többségét. Hirtelen kiderült, hogy szegény az eklézsia; a korábban szerény, de biztos megélhetést biztosító havi apanázs és az állami megrendelések számának radikális csökkenése a létbizonytalanság érzésével töltötte el az alkotókat. Mivel a magánszféra fejletlensége miatt szűkös az állami szerepvállalás mérséklődését ellensúlyozó hazai felvevőpiac, működésbe léptek a régi önvédelmi reflexek. A kultúra keresztes lovagjai ügyesen a kor nyelvezetéhez igazították a korábbi ideológiát, és meggyőző traktátusokban szálltak síkra az állami támogatás fenntartásának és a kultúra védelmének szükségessége mellett. Mindeközben szó nem esik arról, mert ugyan kinek állna érdekében, hogy vajon valóban létezik-e annyi alkotóművész Magyarországon, mint ahányan igényt tartanak a megtisztelő címre.

A kultúrharc egyik küzdelme, íme, eredménnyel járt: újra kitüntetik az arra érdemesített művészeket. A restauráció újabb jele több mint aggasztó. Nagy veszélyek rejlenek abban, ha az állam, különösen a mindenkori kormányzat, ismét minősíteni kezdi az alkotókat. A művészet szuverén műfaj, régen rossz az, ha a hatalom, s nem a szakma értékítélete vagy éppen a piac dönti el, kik számíthatnak a jó vagy a még jobb művész titulusra. Az ellenérv – miszerint a javaslatokat a szakmai testületek teszik – azonnal semmisnek tekinthető, ha megismerjük a játékszabályokat: a döntést a művelődési miniszter által létrehozott szakmai kuratórium hozza, amelynek elnöke maga a miniszter. Gáláns gesztussal még azt is megteheti, hogy tartózkodik a szavazástól, elég, ha összeállítja a testületet. A kör bezárult, kíváncsian várjuk az augusztus 20-i eredményhirdetést.

A művészetek társadalmi megbecsülését sehol nem az állam által osztogatott kitüntetések határozzák meg. Hanem az alkotások, az életművek. Az állam ne értékelje, hanem támogassa a művészeket: adjon nekik ösztöndíjakat, megrendeléseket, írjon ki pályázatokat, s azok elbírálását bízza a szakmákra. Hány új alkotással gyarapodhatna az ország például, ha az évente kiosztandó díjakat új alkotások pályázat útján elnyerhető kivitelezésére fordítaná az állam?

A művészek a jelek szerint ezt a csatát megnyerték. Csak nehogy ismét elveszítsék a háborút.

1996. június 2.

ÉS A FEJEKBEN MI VAN?

Elefántcsonttorony? Gittegylet?

Mindaz, amiről szólni akarok – bármennyire paradoxonnak tűnik is – nem túl sok embert érdekel. De mert módomban áll, naiv hitemtől vezérelve, nemcsak szükségesnek, hanem becsületesebbnek is érzem, hogy elmondjam az elmondhatót abból, ami az egyetemi KISZ-élettel kapcsolatban bennem négy év alatt felgyülemlett. Nem tagadom, ítéleteim szubjektívek és indulatosak lesznek, és minden bizonnyal nélkülözik azt az egzakt megfogalmazást, amit a téma komolysága egyébként megkövetelne. Mentségem egy lehet talán: az, hogy sem érzelmileg, sem gondolatilag nem tudok közömbösen viszonyulni ahhoz a mozgalomhoz, amelynek problémáit cikkem tárgyául választottam.

Ötödik éve vagyok a Bölcsészettudományi Kar KISZ-szervezetének tagja. Ez idő alatt a KISZ-létra számomra elérhető összes fokát bejártam, egyszerű alapszervi közkatonától – a kari híradó szerkesztőjeként – „egészen” a VB-tagságig. Míg aztán – ugyancsak önszántamból – pozícióban visszajuttattam magam oda, ahonnan elindultam. Mindez így, egyediségében nem túl érdekes. Nem is vesztegetném rá a szót, ha saját utamat nem kellene az egyetemi KISZ-élet tipikus megnyilvánulásának tekintenem.

Bárminemű szervezet léte és működése elválaszthatatlan azoktól az emberektől, akik alkotják. Elméletileg ugyanez kellene, hogy vonatkozzon a KISZ-re is. Ma már azonban a KISZ jószerével csak azok számára téma az egyetemen, akik a közvetlen vezetésben részt vesznek. Hogy ez mennyire így van, arra elegendő bizonyosság a BTK-n immár évek óta húzódó személyi problémák özöne. Hogy bizonyos posztokra képtelenség megfelelő embereket találni. Hogy a kar KISZ-munkáját két évig egy nem kimondottan alkoholellességéről ismert hallgató irányította. Akiről mindenki tudta ezt, s akinek utódja, jobb híján, egy arra meglehetősen sokak által alkalmatlannak tartott személy lett. De bizonyosság erre az önagyonülésezők jóhiszemű serege, akik a többség távolléte miatt kénytelenek minden alkalommal szavazatképesség nyilvánítani magukat. Vagy

bizonyosság akár a kari bizottság számtalan, gittegyletszerű összefüggése is. A sort minden különösebb erőfeszítés nélkül lehetne tovább folytatni.

Attól, hogy a dolgokról nem beszélünk, azok még vannak. A statisztikák szerint az egyetemen a hallgatók 98 százaléka KISZ-tag. De kevesen lehetnek azok, akik nem érzik ennek abszurditását. És vajon hányan gondolták már végig azt, hogy valójában ki miért tagja a KISZ-nek?! Mert ha ismét csak a tényekre gondolok:

a II. évesek gyűlölködő személyi csatározásokba fulladt évfolyamgyűlésére;

a IV. évesek gyűlésén tapasztalt félelmetes manipulációra, amellyel a titkár az alaktalan-akaratlan tömeget szinte már terrorizálta;

a BTK-híradó cikkének látszólag ártatlan, valójában hátborzongató mondatára, hogy: „Igyekezünk is legjobb tudásunk szerint dolgozni az almaszedésen, ha nem is mindenki ért el kimagasló eredményt, azért nem vallottunk szégyent, és a gazdaságnak sem volt miattunk kára” – amiről tudni kell, hogy írójának brigádját majdnem elzavarták a munkából;

vagy a társadalmi munkán saját csoporttársaiknak tízforintos órabérral a zsebükben parancsolgató csoportvezetőkre;

vagy a „szavazzatok meg, hogy felolvassam-e” mentalitásra;

egyszerűen, ha ezekre gondolok, igen szomorú kép kezd kialakulni bennem arról a bizonyos őszinte meggyőződésről. És arról a szocialista öntudatról, amelynek nevében egyesek mellüket döngetve, megújuló erővel bontanak zászlót a passzivitás, a közöny ellen. És egyre inkább azt gondolom, hogy a farizeus álarcok erdejében nagyítóval lehet csak megtalálni azokat, akik hittel léptek be a KISZ-be, és választották a cselekvésnek ezt a formáját.

De igazságtalanság lenne, ha csak a bunda belsejét néznénk meg. Vajon végiggondolták-e egyszer is az illetékesek, hogy az ún. passzívok, közönyösek miért lettek azzá, amik? Hogy a korábban aktív KISZ-esek; vb-tagok miért mondanak le sorban választott posztjukról? Hogy miért fulladnak ki, miért fásulnak bele az emberek a KISZ-munkába negyedéves korukra?

A KISZ, mint szervezet, elválaszthatatlan azoktól az emberektől, akik alkotják. Megítélésem szerint azonban a KISZ problematikája nem kereshető kizárólag önmagán a szervezeten belül, hanem ellenkezőleg: csakis szélesebb társadalmi összefüggésekbe ágyazva vizsgálható az érdemlegesség igényével. Megfelelő ismeretek és objektív lehetőségek hiá-

nyában könnyelműséget követnék el, ha az általam felvetett jelenségek okainak magyarázatát megkísérelném. Kérdéseim a megoldást is legfeljebb csak sugallhatják. A választ mindenkinek saját magának kell megadnia rájuk. Ami alól én sem lehetek kivétel: önmaga felett mond ítéletet az, aki az általa választott szervezet és az általa választott vezetők bírálatában csak a tagadásig jut el. Ez, ha úgy tetszik, a társadalmi cselekvés lehetőségébe, értelmébe vetett hitemet jelenti. Hitemet egy olyan változásban, amelynek a verbális politizálás, a hangzatos jelszavak hullócsillagának fokozatos leáldozását, s a mindennapi élet, a hétköznapok cselekvéseiben rejlő politikum előtérbe kerülését, az önmagunkkal és embertársainkkal szemben támasztott követelmények, a belső erkölcsi tisztaság megerősödését kell jelentenie.

Amely változáshoz alkalmazkodniuk kell mindazoknak, akik tagsági könyvük bejegyzése alapján e szervezet tagjainak és vezetőinek tartják magukat.

1974. szeptember 15.

És a fejekben mi van?

A Kossuth Egyetem bölcsészkarának KISZ-küldöttgyűlésére várok. Kilencc óra, de a teremben még csak néhányan lézengenek. Lányok többnyire.

Tanárok, oktatók, kari párt- és állami vezetők vonulnak be, vendégek érkeznek a városi, sőt a központi KISZ-bizottságról, a városi párt-bizottságról is. Milyen nagy az érdeklődés! Negyed tízkor – miután elegendőnek ítéli a létszámot – feláll az elnök, s megadja az engedélyt a kezdésre. Következik a leköszönő vezetőség beszámolója a titkár előadásában. A hangnem határozott, a beszéd – ahogy mondani szokták – kritikus és önkritikus.

A jegyzetfüzetbe félmondatok kerülnek: „Túl magas, csaknem százszázalékos a szervezettség, emiatt érdemtelen tagjai is vannak a szervezetnek... Merev a kari struktúra, nem veszi figyelembe a természetes érdeklődési köröket... Nem vált be a szakcsoportos felosztás... Sok az ülés... Indokolatlan távolság alakult ki a vezetőség és a tagság között... A döntéshozatalokban túl sok az áttétel... A tagság nem érzi jól magát a kari KISZ-ben, bizonyos értelemben elidegenkedett tőle... Sokan az ösztöndíj

kedvéért – nem lépnek ki... Egyre nehezebb a káderutánpótlás... Fegyelemben, politikai kiállásban, munkastílusban nem léptünk előre...”

Eredmények is következnek, de jelentőségüket vesztik a felsorolt problémák mellett. Úgy tűnik, a beszámoló inkább a hiányok feltárására, a vítaalap megteremtésére fektette a hangsúlyt. Ehhez csatlakozik a kongresszusi levél feldolgozásának tapasztalatairól tudósító újabb beszámoló is. A kép zavaros, egymásnak teljesen ellentmondó vélemények fogalmazódtak meg. Volt, aki kiemelte a levél nyíltságát, mások általánosságok és” közterek halmazának tartották, ami nem ad alternatívát. A KISZ-ről sokan úgy vélekedtek, hogy nem kínál értelmes célt, közösségi élményt. Ezen egyesek a szervezettség fokozásával, mások épp fordítva, a nagyobb spontaneitás érvényesítésével, kívánának változtatni. Csak az nem derül ki az előterjesztésből, hogy melyik nézetet valja a többség.

Majd a vita nyilván sok mindenre fényt vetít. Illetve... Az eddig oly szabályos mederben folydogáló gyűlésben váratlan fordulat áll be. Senki sem jelentkezik felszólalásra. Kínos csönd, hallgatás, az elnök arcán kényszeredett mosoly. Egyesek újságokat, folyóiratokat olvasnak, mások jegyzetet másolnak, valaki tejet kortyolgat egy pohárból.

Egyszer csak feláll valaki. A volt titkár. Ifjonti hévvel ítéli el azokat, akik a vitákban felületes, elhamarkodott véleményeket fogalmaznak meg.

Jókor mondja. Itt most épp úgy néznek ki az emberek, mint akik véleményüket mindenáron meg akarják fogalmazni. Mintha igazolni akarnák a legutóbbi Egyetemi Életben olvasott cikkek megállapításait: „a KISZ-szervezet politikai szerepe teljes mértékben megszűnt az egyetemen”; „Az értelmes munka már nem a KISZ névhez kötődik”; „a vezetőség elszakad a tagságtól, már csupán magának csinál feladatokat, azokat megoldja, kiválóra értékeli, és megkapja rá a Vörös Vándor-zászlót”; „Valahogy és valahol mindig elvész az ember”.

Válságban lenne az egyetemi KISZ? A jelekből ítélve más írásjel kívánkozik a mondat végére.

„Van ám ennek a csöndnek konkrét előzménye is” – súgja hátra az előttem ülő lány. A tavalyi kari gyűlésen hatalmas vihart kavart egy reformer csoport fellépése, amelynek tagjai demokratizálni akarták a KISZ általuk is mechanikusnak tartott szabályait és választási rendjét. Felvételeikben – néhány túlzás mellett – sok igazság volt, de radikális jelent-

kezésük inkább riadalmat keltett, mint tényleges változtatási szándékot.”

Azon töprengök, hogy informátorom ezt miért nem fennhangon mondta el...

A dékán emelkedik szólásra. Megélnékül a figyelem, pedig kellemetlen témáról, a tanulmányi fegyelemről, pontosabban annak lazulásáról esik szó. Erről beszél később a kari párttitkár is, mert megítélése szerint a KISZ-nek komolyabban kellene foglalkozni ezzel a kérdéssel. Azt is furcsállják a vezetők, hogy a diákok nem élnek érdekképviseleti lehetőségeikkel, meg sem jelennek azokon a gyűléseken, ahol az őket érintő témákról döntenek.

Még három hallgató tesz apróbb kiegészítéseket (így 4:3-ra javítják az arányt), aztán felolvassák a vezetőség határozati javaslatát a KISZ-munka fellendítésére. Az elképzelés lényege: a stabilitás érdekében öt évre szóló koncepciót dolgoznak ki, új ötleteket vetnek be, és csökkentik a tagság létszámát.

Több hozzászólás nincs. Szavazás következik. Ez kerül be a bölcsészkar 700 hallgatóját képviselő küldöttgyűlés jegyzőkönyvébe: „Az értekezlet a beszámolót és a határozati javaslatot egy tartózkodással elfogadta.”

És hogy a fejekben mi van? Arról nem szól az írás.

1981. március 14.

Ha...

...én órásmeister volnék, igencsak gondban lennék a megnövekedett munka miatt. Nem az idő zökent ki – ó, kárhózat –, hanem az órákkal történt valami: rendre késést mutatnak. Sokan próbálnák utána igazítani a mutatókat, de mivel nincs benne gyakorlatuk, kénytelenek szakember segítségét igénybe venni. Vannak azonban olyanok is, akik észre sem veszik, hogy késésben vannak; ha megkérdezik tőlük, hogy hány óra van, a számlapra néznek, és gondolkodás nélkül adják a feleletet.

Nem vagyok órásmeister, másfél éve szerkesztőként dolgozom itt, egyetemi közegben, de megdöbbenve kellett tapasztalnom, hogy errefelé sincs rendben mindenki időmérője: többfelé a késés jelei tapasztalhatók. Hogy mást ne mondjak: akadt olyan vezető, aki kijelentette, nem tudja felvállalni azt az irányvonalat, amit lapunk, az Egyetemi Élet követ. Más, ál-

talános tárgyakat oktató intézet egészen odáig ment, hogy felsőbb politikai fórum előtt levélben fejezte ki tiltakozását a lapban megjelent egyes közlemények, összeállítások miatt.

Mint ahogy említettem, nem vagyok órámester, ezért nem kérdezem meg, hogy ez az intézet miért levélben, miért felső fórum előtt, s miért nem az EÉ-ben adott hangot egyet nem értésének. Ha annyira féltik az ideológiát, a szocializmust a lapunkban közölt írásoktól, vajon miért nem itt, a nyilvánosság előtt szálltak szembe az elítélendő nézetekkel, és cáfolták meg az eltévelyedést állításokat? Elkerülte volna talán figyelmüket a felhívás, hogy az EÉ szívesen ad fórumot a különböző nézetek, vélekedések ütközésének?

Ha órámester volnék, föltenném ezeket a kérdéseket az érintetteknek, de én lapszerkesztő vagyok, mi diákmunkatársak vagyunk, ezért komolyan veszünk minden, a lapunkkal kapcsolatos megnyilvánulást. Nem azt a következtetést vonjuk tehát le a példákból, hogy a sztálinista maradványok még nem haltak ki közéletünkéből; hanem inkább rápillantunk saját óránkra, s eltöprengünk azon, hogy valóban helyesen mutatja-e az időt. De akárhogy nézzük, a mutatókról azt olvassuk le, hogy más idők járnak manapság, mint jártak tegnap vagy tegnapelőtt. Új időszámítás lépett érvénybe: a régi módszerekkel és kategóriákkal már nem lehet megfejteni az idő állását. Az új keretek pedig nem testesülhetnek meg másban, mint értékarányos, piacorientált gazdálkodásban; a társadalom különböző rétegeinek, csoportjainak érdekeit demokratikusan artikuláló politikai intézményrendszerben, s ami ezzel jár: széleskörű nyilvánosságban. Olyan szocializmusban tehát, amely nem hierarchikus, a kezdeményezőkézséget elfojtó tagozódásra, hanem felelősen gondolkodó, öntudatos állampolgárok aktív, szövetséges részvételére épül.

Az óra azt mutatja, hogy ennek a szocializmusnak legnagyobb ellensége eddigi, önkényesen értelmezett, torz gyakorlata; kibontakozásának akadályozói pedig azok, akik egzisztenciális érdekeik, politikai téveszméik miatt nem tudnak szabadulni az elavult meghatározásoktól, az idejétmúlt cselekvési programoktól. Pedig nagyot fordult a világ: ma nem a dolgok kimondásához, hanem elhallgatásához kell bátorság. Megvilágosodtak a tekintetek, a szemekről lehullóban van a hályog; a látók között legfeljebb világtalant vezethet a vak. Küzdelem folyik az országban, a haladás és a maradiság, a progresszió és a konzervativizmus erői csapnak össze egymással. Nagy a tét: az ország jövője. Éppen ezért lejárt a hegyi beszédek,

a hangzatos megnyilatkozások ideje: ezen túl a tényeknek, s a tényekből levont következtetéseknek és meghatározásoknak kell beszélniük.

Ebben a küzdelemben az EÉ a progresszió, a társadalmi átalakulás programja mellett kötelezte el magát; szerény eszközeivel igyekszik harcolni a reformfolyamatok érvényesüléséért, a nyilvánosság teljessé tételeért. Alapállásunk plebejus, radikális és értékcentrikus, ahogyan az egy egyetemi laphoz illik. Eddigi irányvonalunkat nincs okunk megtagadni, mert célunknak megfelelően, az alkotmány adta keretek között érvényesül. Tájékozódunk, tájékoztatunk és véleményt mondunk: a mi saját, alkalmasint vitatható nézeteinket. Fenntartjuk magunknak az önálló véleményalkotás jogát, mert úgy hisszük, nem tízmillió arctalan lény, hanem annyi szuverén személyiség viheti csak előre az ország dolgát. Vagyunk tehát, s gondolkodunk.

Ezek a mi gondolataink most, 1988 elején az órák és a mutatók helyzetéről. Ha órásmesterek volnánk, könnyen ellenőrizhetnénk saját szerkezetünk működését; de mivel mi újságírók és lapcsinálók vagyunk, nincs más választásunk; mint az időre bízni annak eldöntését, hogy kinek az órája mutatja pontosan a dolgok állását. Mechanikák meghibásodhatnak, de egyben biztosak lehetünk: az idő nem áll meg.

1988. február 2.

Levél

*Magyar Újságírók Országos Szövetsége
Hajdú-Bihar megyei vezetősége r.*

Tisztelt Vezetőség!

Olyan ügyben kérem a MUOSZ helyi csoportjának közbenjárását, amely a lapszerkesztés és a lapkiadás viszonyának számomra eddig ismeretlen, tisztázatlan kérdéseit veti fel.

Az Egyetemi Életet előállító Kinizsi Nyomdától 1988. április 21-én – miközben a másnap esedékes imprimálás felől érdeklődtem – arról értesültem, hogy az EÉ kéziratait és tükreit *Bokor Ferenc*, a Lapkiadó Vállalat alkalmazottja *dr. Szabó Imréné* igazgató utasítására bevitte a vállalat központjába. Azonnal felhívtam dr. Szabó Imrénét, aki elmondta: belső utasítás érkezett arra vonatkozólag, hogy a FIDESZ-szel kapcsolatban ne jelenjen meg a lapokban közlemény, s ezt kívánta ellenőrizni a kézira-

tokban, mivel engem személyesen nem tudott elérni. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ebben az időben egy órán keresztül a vállalat központjában tartózkodtam, s az EÉ szerkesztőségében az után kerestek telefonon, miután a kéziratok már bekerültek a nyomdából).

Közölte továbbá az igazgatónő, hogy az anyagokat átolvasva az egyikben olyan passzust talált, amelyben egy párttag hallgató bírálja a Központi Ellenőrzési Bizottságnak a négy párttag kizárására vonatkozó döntését. Azt javasolta, hogy mivel ez ellenkezik a hivatalos állásponttal, csak szerkesztői megjegyzéssel közöljem a cikket, illetve konzultáljak róla a városi vagy az egyetemi pártbizottsággal. Az igazgatónő tudomására hoztam, hogy az egyetemi pártbizottság, mint a lap politikai felügyeletét ellátó szerv, engem bízott meg a felelős szerkesztői teendők ellátásával, ettől függetlenül a másnapi imprimálásig gondolkodni fogok javaslatain.

Ezek után rendkívüli meglepetésként ért másnap, pénteken Lajkó Károly mb. pártbizottsági titkár értesítése, hogy az inkriminált cikk fénymásolatban hozzá került példánya (kézirata) alapján szeretne velem beszélgetni az abban foglaltakról. (Ismét zárójeles megjegyzés, tájékoztatásul: a megbeszélésre felháborodásom ellenére elmentem, ahol a vélemények kicserélése után egymást kölcsönösen kielégítő megállapodásra jutottunk. A kifogás lényege formai: párttag nyilvános fórumon nem bírálhatja a felsőbb szervek döntését. Némi rövidítéssel a nyilatkozó véleményének érdemi része benne maradt a cikkben, a felelősség kölcsönös vállalásával.)

Az esettel kapcsolatban a következők kivizsgálására kérem a MÚOSZ helyi vezetőségét:

1. Próbáljon magyarázatot keresni arra, hogyan kerülhetett az EÉ nyomdába leadott kézirata fénymásolatban a KLTE párttitkárának kezébe.

2. Van-e jogköre a lapkiadó igazgatójának arra, hogy a nyomdának felelősségvállalás terhe mellett átadott anyagokat (kéziratok, laptükrök) elvitesse a nyomdából?

3. Az ügyben meddig terjed a szerkesztői felelősség, és hol van a kiadói igazgatói jogkör határa?

Javaslom, hogy – mivel az eset általánosabb sajtóirányítási tanulságokat is tartalmazhat – a vizsgálat eredményét hozzák a MÚOSZ helyi tagjainak tudomására.

1988. április 25.

V...

...éget ér egy fejezet, lezárul a magyar értelmiséget e században ért méltánytalanságok legsúlyosabb időszaka. Négy évtizeden át nem volt hona az értelmiségnek e hazában, gyanú és kételkedés árnyéka lengte be cselekedeteit, helyzetéből következően „ingatag” társadalmi csoportnak minősült, módszeres erkölcsi és anyagi mellőzésben részesült – miközben reá hárult valamennyi dehonesztáló országépítő munka a tsz-szervezéstől a népszámlálásig. E negyven év alatt a magyar értelmiség elvesztette éntudatát, önbecsülését, a cselekvésbe, a társadalmi fejlődésbe vetett hitét, reményeit. Négy évtized alatt a magyar értelmiség atomjaira hullott, arcatlan halmazzá vált, s most a kiszorítottság megalázó helyzetéből tanúskodik az országban kibontakozó drámai fejleményeknek.

Ez az idő azonban a végéhez közeledik. Az ország az összeomlás küszöbére került, s ha most nem nyújtja ki kezét az értelmiség felé, semmi nem mentheti meg a tragédiától. Gyökeres változásnak; kell bekövetkeznie az értelmiség helyzetében, társadalmi szerepében. Az előttünk álló szűk esztendőknél csak úgy tud épségben túljutni a nemzet, ha kéri és igénybe veszi az értelmiség szellemi kapacitását, alkotóerejét és feladatmegoldó képességét. Csakis a tudás, a tiszta ész hatalma vezetheti vissza az országot a szakadék széléről, ahová a hamis társadalom-felfogáson alapuló politika vezette.

El kell jönni annak az időnek, amikor az értelmiségi lét nem a hátrányok, a másodrendűség tudatának szégyenteljes vállalását, hanem a cselekvés, az elsajátított tudás büszke képviselőjét jelenti. El kell jönni az időnek, amikor az értelmiségi életforma nem merül ki a szűk baráti körökben zajló kesergésekben, hanem a nemzet sorsát formáló, a tudás, a műveltség és az erkölcsi tartás megkívánta közhasznú tettekben jut kifejezésre. El kell jönni az időnek, amikor az értelmiség emelt fejjel vállalhatja értelmiségi voltát, s nélkülözhetetlenségének tudatában áll az országalakító folyamatok élére.

Ennek az időnek olyannyira el kell jönnie, hogy már itt is van, visszafordíthatatlanul. Az új helyzet fel kell, hogy rázza az értelmiséget apátiájából, rá kell, hogy ébressze arra: a történelem színpadára kell lépnie halaszthatatlanul. Ez a szerepvállalás jogokban és kötelességekben egyaránt megtestesül: a cselekvés jogában, s a készenlét, a felkészültség kötelezettségében. A leendő s a készülődő magyar értelmiség az új társadalmi helyzetben csak akkor képes betölteni történelmi küldetését, ha

felismeri és vállalja a reá rótt tennivalókat és élesre tölti tudománya fegyvertárát. Keményen, a gondolat, a tudás hatalmával kell állnia az értelmiségnek a vártán, s legjobb belátása szerint venni ki részét a nemzet megmentéséből.

A Csipkerózsika-álom véget ért...

1988. november 14.

I...

...dézetekkel kezdem:

„Hozzá vagyunk szokva az uralkodó párt státusából következő helyzethez”.

„Más módszerek kellene.”

„Ébredjünk fel!”

„Legyen helyi programunk!”

„Mindenki tanácstalan.”

„Bomlási folyamat indult meg az alapszervezetekben.”

„Egyetemista tagjaink nem merik társaik előtt bevallani, hogy a KISZ-hez vagy a párthoz tartoznak.”

„Az elmúlt időszakhoz kötődő vezetők akkor használhatnak a pártnak, ha visszavonulnak. Olyanoknak kell jönni, akik nincsenek megbélyegezve.”

„Új helyzet állt elő. Hatáskörileg tisztázni kell, hogy mibe szólhat bele a párt.”

„Kulcskérdés, hogyan szóljunk az egyetemi ifjúsághoz. Ég a lábunk alatt a talaj.”

„Ha így megy tovább, a párt még a párttag értelmiséget is elveszti.”

„A párt defenzívába került, rohan az események után, csak reagálni tud arra, ami történik.”

Az idézetek két egyetemi pártbizottság (DOTE, KLTE) ülésén hangzottak el, ahol a jövő évi cselekvési program felvázolása szerepelt a napirenden. Illetve, szerepelt volna. Mert egyik helyen az eszmecsere a bölcsészkar sztrájkjal kapcsolatban kialakítandó álláspont köré összpontosult; a másik helyen pedig legalább annyi kérdés megfogalmazódott, mint amennyi állítás. Mindez azokban a testületekben, amelyek magasan kvalifikált értelmiségieket tudhatnak soraikban, akik tavaly, de még az

idén tavasszal is progresszív törekvések felvázolásával jelölték meg a kiutat a válsághelyzetből.

Most pedig tanácstalanul állnak az újabb fejlemények, a pluralizálódás, a párt szerepkörének módosulása előtt.

Mit csináljon a párt? – tette fel az egyáltalán nem szónokias kérdést az egyik orvosegyetemi oktató. Mit csináljon a párt az egyetemeken, a munkahelyen? A hivatalból jelenlevő megfigyelő választ erre természetesen nem adhat. Legfeljebb azt állapíthatja meg, hogy a negyvenéves pártidiktatúra napjainkra magát a pártot, pontosabban a párt dogmatizmustól mentes, gondolkodó rétegét (is) rendkívül nehéz helyzetbe hozta. Hiszen közvetlen környezetükben nekik kell magyarázatot adni a tagságtól elszakadt felső vezetés hibáira, tévedéseire, a kontroll nélküli, központosított „pártállam” lényegéből következő torzulásokra, cselekvés-képtelenségre. Közvetlen környezetük rajtuk kéri számon a még bevaltatlan múltat, az egyre kilátástalanabb jelent és a körvonalazhatatlan jövőndőt.

És nekik kellene most teljesen új alapokról cselekvési programot fogalmazni a demokratizálódni kívánó, politikai párttá átalakuló tömörülés számára: saját maguk számára egyben.

Nem irigylésre méltó manapság a józanul gondolkodó, meggyőződésből pártot választó, az ország sorsát szem előtt tartó „gyalogkatonák” helyzete.

Mint ahogy nem irigylésre méltó a nemkülönben józanul gondolkodó, meggyőződésből más „pártot” választó, az ország sorsát szem előtt tartó, többi „gyalogkatona” helyzete sem.

Hogy miképpen alakul a XX. század utolsó évtizede Magyarországon, azt ma még nem tudjuk belátni. Nagyon sokan egyaránt félnek a belső konfrontációtól és az újabb diktatúrába torkolló visszarendeződéstől. Bármilyen meghökkentően hangozzék is, akadnak olyanok, akik számára épp ez a félelem ad reményt. Akik úgy gondolják, eleget szenvedett már ez az ország ahhoz, hogy ismételni kívánná történelmét: a polgárháborútól és az újabb totális hatalomtól való félelem, talán a történelemben először hosszabb távra, létrehozhatja azt a koalíciót, amely a nemzet legjobb, még ha a politikai cselekvésben eltérően is gondolkodó erőit összefoghatja, a progresszióban közös platformra hozhatja – Magyarországiért.

Ez a koalíció, ez a közös nevező minden bizonnyal heves, régóta nem ismert politikai harcban jöhet létre; amely valószínűleg áldozatokat kíván, hiteket, világokat forgat fel, s átrendezi az ország negyvenéves térképét.

A félelem adja a reményt, hogy itt is, ott is sokan látják: elvész ez a földdarab oda a jövő, ha ebből a küzdelemből nem egy demokratikus kultúrnemzet arcvonásai derengenek elő.

1988. december 7.

Búcsú

Két és fél év után búcsút vesz a laptól az Egyetemi Élet felelős szerkesztője. A távozás alkalom a mérlegkészítésre, annak számba vevésére, hogy milyenné formálódott az újság jelenléte idején.

Nos, az első hónapok tapogatózó ismerkedése után egyértelművé vált, hogy – részben a megváltozott társadalmi viszonyokból következően – az EÉ az aktív politikálás mellett kötelezte el magát. A háromhetenkénti megjelenés nem tette lehetővé az események követését, a hírek, információk gyors áramoltatását – ezért nem vállalkozhattunk másra, mint az események mögött rejlő tágabb összefüggések felmutatására és érzékeltetésére. Közérzet-lap lett az EÉ az utóbbi időben; az egyetemek, főiskolák progresszív gondolkodású hallgatóinak-oktatóinak nézeteit igyekezett közvetíteni. Természetesen tisztában vagyunk azzal is, hogy eközben nem tett, nem tehetett eleget egyéb feladatainak: például nem szólt elég konkrétan az egyes intézményekről, kimaradtak látóköréből a „pozitív” példák, s nem foglalkozott érdemben a tudományos kutatással. Úgy is mondhatnánk, hogy sodródtunk az eseményekkel, a magyarországi politikai élet eseményeivel –, de nem volt ellenünkre, hogy sodortassuk magunkat az árral. Történelmi kényszer – s remény a jövőnek – a túlélő társadalmi rendszer felszámolása, a demokratikus Magyarország megteremtése, s ha a magunk igen szerény eszközeivel ehhez hozzá tudunk járulni, akkor nem volt hiábavaló a munkánk.

Most azonban végveszélybe került az Egyetemi Élet, s ez nincs összefüggésben a szerkesztő távozásával. Anyagilag jutott a tönk szélére a vállalkozás: ebben az évben csaknem kétszerese volna a költségvetés annak a 641 ezer forintnak, amit 1963 óta erre a célra folyósít a Művelődési Minisztérium. Szegény, a maguk bajaival küszködő intézmények a fenntartók, s e pillanatban kétséges, hogy elő tudják-e teremteni a folya-

matos működéshez szükséges összeget. A szándékkal nincs gond, mert Szinte teljes egyetértés van abban, hogy meg kell őrizni az EÉ-t, mint a debreceni felsőoktatási intézmények közös lapját, a debreceni felsőoktatás egyfajta szimbólumát. A jó szándék azonban manapság kevés az üdvösséghez, ezért bizottság vizsgálja, hogy milyen új anyagi források adódnának a fenntartáshoz, s milyen korszerűbb módszerek kínálóznak a lap előállításához. Higgyük, hogy nem lesz eredménytelen fáradozásuk.

Addig is, meg kell állapítanunk, hogy az EÉ történetében lezárul egy korszak. A „pangás” hosszú évei után magához térő magyar társadalom a sajtótól is mást vár, mint eddig. Szociológiai terminussal azt mondhatnánk, hogy az érdekluralizmusnak a lapstruktúrában is meg kell jelennie; de magyarul jobban hangzik, ha így fogalmazunk: az újság szóljon mindarról, ami az életben történik. Mindenekelőtt az igazságról. Az igazság az, amire ez az ország a legjobban szomjúhozik, aminek kimondása elvezethet a kívánt változásokhoz. Ez kell, hogy legyen az Egyetemi Élet vezérfonala a jövőben is; ehhez azonban sűrűbben, akár hetente megjelenő, az eseményekről frissen tudósító, a véleménycserét dinamikusan közvetítő, mozgékony lapra van szükség. Olyan orgánusra, amely szellemi műhelyként is szolgálná a kvalifikált értelmiség tájékoztatását, amely elemez, értelmez, tagad és állít demokratikus küldetésének megfelelően.

Most, a korszakváltáskor volna lehetőség arra, hogy a debreceni felsőoktatás komoly, életteli fórumot teremtsen magának – ehhez azonban az kell, hogy az intézmények valóban akarják ezt a váltást, hogy tevőlegesen is kiálljanak az EÉ ügye mellett. Akár úgy, hogy a diákság kezébe adják a lapot. Látnivaló, hogy itt nem az Egyetemi Életről van szó, hanem a nyilvánosság, a demokrácia a tét. Ami csak legutolsó sorban anyagiak kérdése.

Ilyen gondolatokkal búcsúzik most, 1989 januárjában a laptól a szerkesztő, S ha végezetül szabad egy személyes megjegyzést tenni, akkor az úgy szól, hogy számára nem csupán munkahely volt az EÉ, hanem valaminek a képviselője. Innen indult annak idején ő is, s ide tért vissza átmeneti időre. Jó kollégákat, sőt barátokat talált a diákmunkatársi gárdában, ismét egyetemistának érezhette magát közöttük. Véget kellett érnie ennek az időszaknak is – köszönet nekik érte.

1989. február 1.

KI NYER MA?

Merre tovább, MDF?

Megtartotta első országos gyűlését a független társadalmi szervezetek legnépesebbike, a Magyar Demokrata Fórum. A csaknem hétszáz küldött elfogadta a programot, az alapszabályt, és megválasztotta a vezető testületeket, tehát elvégezte dolgát. Egy korszak zárult le ezzel az MDF életében; az alakulás időszaka, következhet az újabb, az igazán mértékadó fejezet: a megalapozott politizálás kezdete.

Nagy volt a tétje az országos gyülekezésnek: megőrzi-e egységét, marad-e mozgalom az MDF, vagy kettészakad, s párt alakul belőle. Az első, ismerkedéssel és programalkotással telt hónapok után – amelyek mindekenélőtt a lelkeket bénító félelem leküzdésére voltak hivatottak – a politikai zsilipek megnyílása áradatként engedte útjára az eseményeket, s az MDF szemben találta magát a kérdéssel: mi legyen státusza, hogy a történelem ne viharozzék el mellette. Érzületek, nézetek, vélemények kiismerhetetlen kuszaságban gomolyognak ma a társadalomban. A szellem, amely kiszabadulni látszik a sokáig oly erélyesen bedugaszolt palackból, formákat keres magának. Az utóbbi évszázadok civilizációs fejleményei azt mutatják, hogy a szellem politikai cselekvőerővé leghatékonyabban a pártok keretei között válik. Magyarország 1989 elején ismét elindult a többpártrendszer megteremtésének irányába, s ez alapvetően új helyzetet teremtett az MDF elindítói-ideológusai számára.

Szabadság? Függetlenség? Demokrácia? Nemzeti önrendelkezés? Van-e komoly gondolkodású ember ebben az országban, aki ne tudna közöséget vállalni ezekkel a tézisekkel? Összefogás? Felelős cselekvés? Az egyetemes magyarság képvisellete? Józan politikai belátással ki ne azonosulna e kívánalmakkal? A válasznak nem az MDF-eszmék érvényességét kell igazolnia, hanem arra kell feleletet adnia, hogy a mai, napról napra változó viszonyok között marad-e idő arra, hogy a társadalom döntő többsége megértse és magáévá tegye ezeket a gondolatokat, mielőtt más felismerések töltenék ki a fejeket. Lesz-e az MDF tagságának érke-

zése arra, hogy „példájával a társadalom minél szélesebb körére hasson, felismerje és felismertesse az emberek, közösségek érdekeit, kiemelve őket a közömbösségből és akaratnélküliségből”?

Indulása után hat hónappal az MDF jelen van, megőrizte erkölcsi tőkét. De a politikában az erkölcs nem meghatározó tényező, a politika a primer érdekek ütközésének ingoványos terepe, amelyben törvényszerűen elsüllyed az, aki csak az erkölcsre támaszkodhat. A történelmi tanulságok azt mondják, nem elegendők pusztán szellemi fegyverek egy nép felrázásához, nem elegendők a szavak, legyenek bármily ékesek – s ebben nem szenved hiányt az MDF –, ha hiányzik mögülük a szervezeti-infrastrukturális háttér, ha nincsenek mögöttük hadra fogható, képzett politikusok, ami a politika ütközőterepén kikerülhetetlen tényezővé tehet egy formációt.

Nem kétséges: diktatúrában teljesen közömbös, hogy minek nevezik a társadalmi szervezeteket. De alkotmányos többpártrendszerben tényleges politikai szerepe csak a pártoknak lehet. Ha az MDF nem pusztán a hatalom megosztására és ellenőrzésére, hanem megszerzésére is tör, akkor aligha kerülheti el a státuszváltást. Világosan látják ezt az MDF vezetői, mint ahogy azzal is tisztában vannak: ellentét feszül a mozgalom céljai és a párttá alakulás követelménye között. Mert amíg a mozgalom az egész nemzet felemelkedését tűzi ki célul és az egyetemes magyarság képviseletében gondolkodhat, addig a párt szükségszerűen részérdekeket, mégpedig az MDF sokfélesége miatt nehezen meghatározható részérdekeket közvetítene, s adott esetekben a nemzet érdekeit alárendelné a szorosán vett pártszempontoknak. Volt már erre példa, Magyarország utóbbi négy évtizedes történelmében is.

Mi lehet hát a megoldás az MDF számára? Egyértelműnek tűnik: a mozgalom túlgördült elindító szándékán. A lakiteleki párbeszédből és a Jurta színházbéli fórumokból jelentős tömegeket mozgósító, országos szervezet fejlődött ki viharos gyorsasággal, miközben átalakulóban van az ország politikai berendezkedése is. Ma már az MDF csak egyike a gyorsan szaporodó szervezeteknek, s nem véletlen, hogy az országos gyűlésen megfogalmazódott az aggály: vajon nem került-e máris történelmi hátrányba a párttá alakulás elhalasztásával? Tagadhatatlan, hogy az országban uralkodó párt számára előnyös, ha egy vagy két koncentrált ellenlenerő helyett sok kis pártocskát veszi fel vele a küzdelmet. A differenciálódás, a formakeresés azonban kikerülhetetlen folyamat: előbb minden érdeknek intézményesült formában kell megjelenni, csak azután követ-

kezhet a stratégia és taktika, az esetleges koalíció megfogalmazása. A szellem kiszabadult a palackból.

A Magyar Demokrata Fórum országos gyűlése, mint ismeretes, úgy foglalt állást, hogy továbbviszi a szellemi-politikai mozgalmat, ugyanakkor hozzákezd egy, ezen a bázison létrejövő politikai párt megalakításának előkészítéséhez. Hogy ennek az új típusú szervezetnek milyen esélyei lehetnek a leendő magyar politikai palettán, az nem látható előre. Ha óvakodunk is az amúgy bőségesen áradó jelzők (történelmi, stb.) használatától, azt megállapíthatjuk: a felelősség nagy. Minden oldalon. Az újonnan létrejött szervezeteknek, pártoknak mielőbb túl kell jutniuk az elendemagógián, az önmeghatározáson, s hozzá kell látniuk az ország felemelkedését elősegítő konkrét politikai programok kidolgozásához. A tagadás a gyermekkor velejárója: a felnőttre más szerep vár. Az ország sorsa múlik azon, hogy a politikai színtér alanyai mikor, s hogyan lépnek a pubertáskorból a felnőtté idősorukba. Ehhez persze nem elég a szándék: az is kell hozzá, hogy a nevelőotthonból kilépve, szélesre táruljon előttük a kapu.

1989. március 23.

Szerkesztik Debrecenben

Levelt kaptunk a minap egy olvasónktól. Ezt írja: „Tisztelt Szerkesztőség! Javaslom, hogy lapjukat Budapesten, a pályaudvarokon terjesszék, főleg a Déli és Keleti pályaudvarokon. A nyugat-magyarországi Tér-Kép c. hetilap a Nyugati pályaudvaron mindig kapható. Lapjuk igen magas színvonalú, kár lenne, ha a Dunántúlra nem jutna el. Az első oldalon – szerintem – kár feltüntetni, hogy Debrecenben szerkesztik.”

Nem tagadjuk, elgondolkodtatott bennünket a levél utolsó mondata. Vajon miért kellene elhallgatnunk, hogy hol készül az ÚTON? Mi titkolnivaló van abban, hogy melyik város a kiadás helye? Igaz: olvasónknak van oka a szépségre. Debrecen megítélése újabban nem túl fényes az országban: libaügy, KISZ-tábor-ügy, bundaügy, stb-ügy – olyan esetek, amelyek révén a város előnytelen színben tűnik fel a közvélemény előtt. Hozzátehetjük még a maradiság, a provincializmus, a törpegondolkodás megannyi jelét – ellentétjeként a progresszió, a szellemi kisugárzás, az egyedi karakterjegyek évszázadokon át bűvópatakként fel-feltörő megnyilvánulásainak. Debrecen ma ez a kettősség jellemzi, s az utóbbi évek

keresztjeit minden lakójának cipelnie kell, függetlenül attól, hogy része volt-e ácsolásukban. Itt-maradottakként mi is hordozzuk őket, kényszerű közösséget vállalva azzal a várossal, amely fészke lett közéleti visszasságoknak, a puritán debreceni erkölcsiséget meghazudtoló, szegényteljes eseményeknek. De mi azt akarjuk, hogy világossá váljék: nem a panamák, a szűklátókörűségek városát, hanem azt a Debrecent vállaljuk, amely református kollégiumával, egyetemeivel, tudós szellemiségével, ideiglenes nemzetgyűlésével, trónfosztásával írta be nevét a magyar történelembe. És amelynek most új Debrecen-kép megalkotására van szüksége, hogy ismét emelt fővel vállalhassa megszerzett nevét.

Igen, szükség van új Debrecen-képre; mint ahogy szükség van új Miscolc-, Szombathely-, Szeged-képre – új Magyarország-képre. A negyven éven át uralkodó központosított hatalom úgy telepedett rá az országra, hogy elfojtotta az emberekben a kezdeményezőkézséget, szabványosította egyéni vonásaikat, településeiket megfosztotta önálló jegyeiktől, mérhetetlen károkat okozva a nemzet önbecsülésének. Tiszteletreméltó debreceniek úgy tartják, hogy a városból az ötvenes években kisöpörték a kvalifikált, jó szellemű vezetőket, s azóta a kontraszelekciónak ad utat az irányítóknak. De vajon csak Debrecenre jellemző a középszer diktatúrája? Vajon csak itt jutnak pozíciókhoz csekély képességű, korrupcióra hajlamos „kiválasztottak”? Aligha.

A mechanizmus mindenütt ugyanaz – legfeljebb a látszat tehet különbséget az egyes városok irányítási gyakorlata között. A partvonalon kívülre szorítva, elhallgattatva, névtelenségre kárhóztatva egy leendő ország várja ennek a korszaknak a végét. Számptalan értékes, felvilágosult gondolkodású ember él Debrecenben is – olyanok, akik tele vannak energiákkal, a köz, a város, az ország javára hasznosítandó tettvágygal. Fantasztikus dolgokra képes az ember, ha úgy érzi, egyéniségéhez méltó cselekvési módokat kínálnak számára a viszonyok. Ezeknek az erőknak a felszabadítása, az alkotókedvet elnyomó viszonyok megváltoztatása hívhatja életre azt a minőséget, amely kiforrálja majd az új Debrecen-képet.

A vidék – az ország – úgy nyerheti vissza öntudatát, cselekvőképességét, ha az itt élők nemcsak elszenvedői, de alakítói is sorsuknak. A Debrecenben felhalmozódott szellemi tőkének eddig csekély része hasznosult a város számára; ha sikerül teljesen mozgásba hozni, az új fejezetet nyithat a város történetében. Tiszta észjárású, széles látókörű, tetterre kész polgárok városává kell Debrecennek válnia – s a hangszly az észjáráson van,

amely az itt élőket politikai nézetkülönbségektől függetlenül képes együttes fellépésre készíteni, ha a város érdeke úgy kívánja.

Lesz-e ilyen város Debrecen? Lehet-e ilyen város valaha is Debrecen?

Pontosítsuk a kérdést: lehet-e ilyen város valaha is Magyarországon? Tisztelt olvasónk! Itt és most azt válaszolhatjuk önnek: mi hiszünk abban, hogy eljön ennek az ideje.

1989. május 4.

A magyar út

Hosszú évek ernyedtsége, gondolati lefojtottsága után újra sorskérdésekkel néz szembe Magyarország. Átfogó gazdasági, politikai és erkölcsi válságba jutott az a társadalmi berendezkedés, amit szocializmusnak neveztek; és recseg-ropog annak a szövetségi rendszernek minden eresztéke, amely a második világháború után szovjet érdekszférába került országokat köti „össze”. Úgy is mondhatnánk: forrong Kelet-Európa. Ez a forrongás a varsói paktum nem minden országára terjedt még ki; van, ahol semmit nem lazult a korábbi ideológiai szorítás, s van, ahol kíméletlen diktatúra köti gúzsba áldozatait. Mégis, a jelek alapján egyértelműnek látszik a képlet: a gyökeres változások ideig-óráig ugyan visszafoghatók, de hosszabb távon feltartóztathatatlanok.

Magyarország számára a kérdés most ugyanaz, mint 1945-ben volt: Nyugat és Kelet, „kapitalizmus” és „kommunizmus” között, négy évtizedes zsákutcából kihátrálva merre vezethet az útja annak a társadalomnak, amely idegen népek gyűrűjében, korábbi lakosságának egyharmadától megfosztva keresi boldogulását Európában. Van-e, lehet-e olyan „magyar” út, amely e nép lelki alkatának, képességeinek legjobban megfelel, s amely évszázadok természetellenes alkalmazkodása, más erők tereiben végbe ment fejlődése-visszafejlődése után végre szabad teret kínál az önálló magyar államiság érvényesüléséhez? Melyek azok a sajátos nemzeti értékek, amelyek a kívánt modell habarcsát alkothatnák? S vajon mai lázadásunk nem jut-e az eddigiek sorsára, nem fullad-e ki az akarat, mielőtt végső formát önthetne?

Sokan akkor is látták, ma mind többen mondják ki: felmérhetetlen, nemzedékekre kiható károkat okozott ennek az országnak a sztálini központosított társadalomszerkezet szolgai átvétele. A „proletárdiktatúra”

vérárama az emberi agy legrejtettebb zugaiba is behatolt, az átömlesztés ezért újabb évtizedeket vehet igénybe. De, hogy elodázhatatlan, az a felülösen gondolkodók számára teljesen nyilvánvaló, mint ahogy az is: a sztálinizmus csődje történelmileg egyet jelent a deklarált „kommunizmus” eszméjének alkonyával. Új fejezetnek kell következnie a magyar történelemben is, amely megteremti a felzárkózás feltételeit, és Magyarországot visszavezeti az európai nemzetek civilizált közösségébe.

Nem kétséges: évtizedek értékpusztító gyakorlata után régi-új értékekre épülő rendszert kell teremteni hazánkban. Olyan társadalmat, amely nyitott az emberiség nagy liberális, keresztény, demokrata, szociális) eszméáramlatai előtt, amely a korlátozott magántulajdon visszaállításával kibontakoztatja az emberi vállalkozó- és alkotókedvet, s amely humanitárius eszközeivel védelmet nyújt az elesetteknek és a rászorulóknak.

Vannak, akik tagadják a nemzet-karakterológiai jegyeket; de azt talán ők is elfogadják, hogy a magyarságtól egyaránt idegen a „kapitalizmus” rideg haszonelvűsége és a „kommunizmus” szabványosító, egyéniséget elnyomó utópiája. Ugyanakkor olyan történelmi pillanatban vagyunk, amelyben nem szabad megisméltódnie annak, hogy a nemzeti romantika határozza meg a választandó – harmadik? X-edik? – utat. Bizonyos, hogy az elmaradottságban nincs érték, a felzárkózásnak nincs alternatívája. S ez a Nyugathoz sorolja Magyarországot, a polgári demokráciák hasznosítható értékeinek szelektív átvételére, korszerű meghonosítására kell, hogy ösztönözzön bennünket. Megőrizve a társadalom szociális érzékenységét és közösségi indíttatását.

Mindez idealizmus, mondhatják sokan; hiszen Magyarország továbbra is szovjet befolyás alatt áll, nem sorolhatja magát önkényesen a Nyugathoz. Ez így van. Csakhogy a Szovjetunióban az utóbbi években végbement folyamatok azt mutatják, a hatalmas országot teljesen lekötik belső problémái, s aligha marad ereje arra, hogy a korábbi módon tartsa regulában az érdekszférájában fekvő országokat. Alapvető változásoknak lehetünk tanúi a világpolitikában is, így talán minden eddiginél nagyobb esély kínálkozik arra, hogy a közép-európai térség – elsősorban Magyarország és Lengyelország – tágabb mozgástérhez, önálló lélegzetvételhez jusson. Ami – hosszabb távon – maga után vonhatja semlegessé válásukat, demokratizálódásukat és csatlakozásukat ahhoz a kultúrkörhöz, amelyre egész történelmük predesztinálja őket.

Nézzünk szembe magunkkal: vajon nem az elvetendő nemzeti romantikából fakadó ábránd ez a gondolat? Be kell vallanunk, félelem bujkál

bennünk. Féltünk a bizonytalantól, a kudarctól, a visszarendeződéstől, az anarchiától, önmagunktól, másoktól. De ha levetkőzzük a félelmet és meghallgatjuk a Nyugat mértékadó politikusainak és a magyar emigráció felelős képviselőinek a vélekedéseit, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy ők, onnan nézve, sokkal optimistábban ítélik meg a magyar kibontakozás esélyeit, az új Magyarország megteremtésének a lehetőségét. Ez ma már történelmi realitás – hangsúlyozzák jóindulatúan –, amiben hinnünk kell. A hit, mint tudjuk, az irracionalizmus velejárója. Még sincs más választásunk, mint hinni: ez az új rend megalapozásának a záloga.

1989. május 18.

A mi dalunk

Nézem a tévében az 1968-ról készült holland dokumentum-sorozatot. Akik megszólalnak, annak idején a lázadások, a nonkonformista gondolkodás élharcosai voltak; ma öltönyben, jólfésülten, nosztalgikus jóindulattal minősítik egykori „forradalmi” eszméiket és hevületüket. Kinyitom a rádiót, és *Scott McEnzie* híres hippie-indulója csendül fel: Gyerünk San Franciscóba. Hallgatom az ötezerszer hallott dallamot, tudóm lassan újra megtelik levegővel, s valami ujjongó érzés kerít hatalmába. Height Ashbury: hippik, virágok, zene, szeretet, a hasonszőrűek együvé tartozásának melege! Mámoros erő költözik belém, kitarulnak előttem a dimenziók, *Kerouac* útját járom, birtokba tudnám venni az egész világot, mint akkor – míg elhalkul a zene, s kiszakad tüdőmből a levegő. Soha nem jártam San Franciscóban; s most itt állok levegőtlen tüdővel.

A zene teszi? Az is. A *Beatles* és a *Rolling Stones*, a *Cream* és a *Velvet Underground*. A lázadás zenéje volt ez, s mi a zenével lázadtunk. Ez volt a mi szabadságharcunk. A „Kádár-korszak” gyermekei voltunk.

Aztán, amikor polgárjogot nyert a zene, nyakig ültünk abban, ami ellen – úgy hittük – lázadtunk. Szakmát tanultunk, egyetemre jártunk, dolgozni kezdtünk, család, egzisztencia, kopaszodó fejtető. Beilleszkedtünk.

Ahányan voltunk, annyiféleképpen tettük. Aki a pénzre ment, az ma Opellel szaladgál. Aki a tisztességért utazott, az kétszobás lakását próbálja – reménytelenül – nagyobbra cserélni különneű gyerekeinek.

A legrosszabbul azok jártak, akik a tudást választották. Ott tartanak, ahol másfél évtizede, friss diplomával a zsebükben: őrlődnek a munka, a szellemi gyarapodás és a családotthon egyidejű követelményei között. Szellemi segéd munkásnak érzik magukat, akik energiáik kizsákmányolásával igyekeznek értelmiségiként létezni, miközben a rendszer nemzetvesztő módon „kezeli” problémáikat. Ők azok, akik mégis legalább két gyereket vállalnak, hogy reprodukálják magukat; akik hiábavalóan próbálják tennivalóikat a nap 24 órájába belezsúfolni, mialatt egyre távolabb kerülnek szellemi igényeiktől; s akik most bérharcot folytatnak az egyetemeken, a tantestületekben. A tévésorozat '68-as visszaemlékezői próbára tették magukat és megforgatták a világot, míg helyet találva idomultak annak törvényszerűségeihez.

Nézem az akkori osztálykirándulás fényképeit, s magam elé vetítem a húszéves érettségi találkozó arcait. Tisztaságot, dinamizmust, naiv készenléletet sugároznak az egykori képek – barázdákat, komorságot, fásult jelenléletet mutat a mai objektív. „Ki viszi át a szerelmet a túlsó partra?” Nézőnk egymásra, s mindenki mástól várja a választ. Fáradtak vagyunk. Fárasztó volt megpróbálni becsületesnek maradni, természetünk ellen való mechanizmusban létezni, napi kis szélmalomharcainkban rendre alulmaradni, önbecsülésünk ből folyamatosan veszíteni, tehetetlenségünket újra és újra tudomásul venni. Robotolni. Beletörődni.

Nem tudjuk, kit ér el először az infarktus.

De azt tudjuk, hogy most nincs idő fáradtnak lenni, nincs idő pihenni, önmagunkat sajnálni. Új zenék kavarnak az éterben, most nem zárhatjuk el a rádiót. Ez talán a mi zenénk, s most végre nemcsak hallgathatjuk, de játszhatjuk is. Ha most nem veszünk a kezünkbe hangszereket, nélkülünk szólal meg a partitúra. S akkor megint évtizedekig asszisztálhatunk mások muzsikájához.

Barátaim! Nincs más választás, elő a gitárokkal! Még emlékszünk az akkordokra. Hogyan is szól a dal? Let's go to San Francisco!

1989. június 8.

Vétkesek közt...

A minap tudomásomra jutott: mert nem tartottak nálam házkutatást, nem állítottak elő, nem tartóztattak le a 70-es, 80-as években, cinkosa lettem a Kádár-korszaknak. Hallgatásommal legitimáltam a rendszert ahelyett, hogy tiltakozással hozzájárultam volna annak elmúlásához.

Aki mindezt friss jogi diplomával a zsebében, egy ünnepelten bátor fővárosi folyóirat szerkesztőjeként a fejemre olvasta, semmit nem tud arról, hogy mivel töltöttem a szóban forgó időszakot. Nem is volt kíváncsi rá: a radikális ifjú értelmiségi pozíciójából, mint falra hányt borsót, úgy pergette le magáról érveimet, miközben hajlíthatatlanul kitarzott álláspontja mellett: mindenki bűnös, aki néma maradt ezekben az évtizedekben.

Vitázni csak azzal lehet, aki hajlandó meghallgatni a másik fél gondolatait, ezért a mi eszmecserénk mihamar véget ért. Vesztesként távoztam, mert hiábavalóan igyekeztem bizonygatni: nem mindenki volt a rendszer kiszolgálója azok közül, akiket békén hagyott a rendőrség.

Szabad-e a néma országot – a „fasiszta nép” analógiájára – kollaboránsnak nevezni?

A kérdés nem szónoki: ebben az országban sok mindent történt az elmúlt három-négy évtizedben. Tisztázásra, elszámoltatásra ezért is szükség van, ez elemi feltétele a társadalmi átalakulásnak. Ennek nemcsak a törvénytelen ségek elkövetőire kell kiterjedni, hanem azokra is, akik éltek és visszaéltek a rendszer adta lehetőségekkel, s így haszonélvezőivé váltak a központosított irányítási gyakorlatnak. A mérlegelés nem csupán a bíróságok dolga: a társadalom erkölcsi ítélszéke elé is oda kell járulni mindenkinek.

A közegellenállás óriási. Több százezerre tehető azok száma, akiknek nagyon is megfelelt a diktatúra, akik tehetséggel fedezték fel a kiskapukat az amúgy agyonszabályozott szisztémában, akik kényelmes, nyugodt életet teremtettek maguknak e végrehajtó típusokat kívánó rendszerben. Ők ma veszélyt szimatolnak a reformban, a demokrácia nyíltságában. Okkal. Ezek az emberek nemcsak a párt- és tanácsi apparátusban lelhetők fel; megtalálhatók irodákban, hivatalokban, gyárakban, téveszekben, mindeütt, ahol a létezés feltétele: a fenntartás nélküli alkalmazkodás a létező rendhez. Nem kétséges: a „kádárizmus” átjárta a társadalom egész szervezetét, behatolt annak minden eresztékébe.

De – és ez a lényeg – az ország többsége nem veszítette el józan ítélőképességét (kultúráját) e néhány évtized alatt sem. Ezek a milliók mindent láttak 1948 óta: megélték az erőszakos iparosítást, a téészesítést, az össznépi hurrá-optimizmus jegyében elkövetett esztelen beruházásokat, a társadalomra rátelepedő bürokratikus apparátus támadhatatlan uralmát, a gondolkodás szuverenitásának felszámolását. Látták a becsület, az igazság megtiprását, s látták azok sorsát is, akik arra vetemedtek, hogy tiltakozzanak a torz berendezkedés ellen. Ezek a milliók nemcsak a téeszekben, gyárakban, hivatalokban, irodákban voltak fellelhetők, hanem – a párt- és tanácsi szervezetekben is. Mindenütt, ahol hatott az évszázadok alatt felhalmozódott erkölcsiség, ahol a megfontoltság s a túlélés történelmi tapasztalata vezette az emberek cselekedeteit.

Most látni csak, milyen bonyolult viszonyokat hozott létre a látszólag egyértelmű kádári rendszer, s hogy milyen terheket rakott a történelmi igazságtételt követelők vállaira. Mert – s ezt is látnunk kell – az igazságtételre azok is jogosultak, akiket nem tiltottak le, nem üldöztek el, nem zaklattak ellenkezésükért; akik „csak” elviselték a rendszert. Ők is vesztesei annak, őket is elégtétel illeti. Nem paktáltak le a hatalommal – de nem mindenki lázadó, nem mindenki forradalmár alkat, s nem áll mindenki a tudatosságnak azon a fokán, hogy cselekvésre késztetően átlássa a viszonyokat, és élete vagy egzisztenciája kockáztatásával küzdjön az elnyomás ellen.

A „szocializmus” eszméjének erőszakos hirdetése megtette a hatását: évtizedeknek kellett eltelni ahhoz, hogy végérvényesen bebizonyosodjon diktatórikus formájának tarthatatlansága, felerősödjön a demokrácia intézményének szervezett igenlése. Ne feledjük: az elit értelmiségi csoportok sem egyik napról a másikra jutottak erre a felismerésre; a tegnap ellenzéke tegnapelőtt nagyrészt még revizionista kommunista volt. S meglehetősen, a hatalmaskodó járási osztályvezetővel szembeszálló falusi tanító fizetésmegvonása az adott körülmények között „felért” a budapesti ellenzéki intellektüelnél elrendelt házkutatással – csak azt nem kürtölték világgá a hírügynökségek.

Kétségtelen: a legtöbbit azok adták, akik publikációs lehetőségeiket, állásukat, hazájukat veszítették el az ellenállás miatt. Tisztelet, megbecsülés érte. Mégsem mondhatunk mást: a nemzeti megtisztulásban a múlt differenciálatlan értékelése ugyanolyan végzetes következményekkel járhat, mint az eszmék kizárólagosságra törése. Senkinek nincs joga kisajátítani az igazságot: sem a történelmit, sem a hétköznapit. Keservesen

megfizettünk ezért már néhányszor a történelemben: még egyszer nem engedhetjük meg magunknak, hogy emiatt botoljunk el a demokrácia küszöbén.

1989. június 15.

Péntek, június 16.

A koporsókkal szemben, a sajtószektorban álltam egész délelőtt. Mellettem ketten is sírtak. Balról, a kordonon belül gyászszalagos, nemzeti színű zászlócskát szorongató ősz hajú, szikár férfi; a korláton túl sötét öltönyös, rendezői MDF-szalagot viselő idősebb bácsi. Akkor kezdték törölni a szemüket, amikor a hangszóróból a 250 áldozat neve felhangzott. Én sem tudtam megállni, zsebembe nyúltam a kendőért.

Öt órával később egy belvárosi talponállóban hallottam újra a névsort. A rádió a temetői eseményeket közvetítette. A helyiség üres volt, csupán az egyik asztalnál ült két férfi és két nő. Előttük féldecis poharak és sok-sok aprópénz: szerencsejátéokra. Zavaros tekintettel számolgatták a nyereményt, s közben artikulálatlanul üvöltöztek egymásra. A rádióban *Mensáros László* a K-betűsök nevét olvasta.

Álltam a pultnál, és hűvös sörrel öblítettem le a délelőtt fáradalmait. Fülemben hatolt a marakodó, részeg játékosok gajdolása, szemem előtt lebegett a Hősök tere gyászolókkal zsúfolt, felemelő képe. Péntek volt, 1989. június 16-a. „Fogjátok meg egymás kezét... úgy, ahogy akkor, október 23-án, és mondjátok utánam... Esküdjetek!” – hatolt el agyamig a felszólítás. Fogtam a két könnyező, ősz férfi kezét, s mondtam a szöveget a szónok után. Nem tudtam, mit kell majd mondani, s azt sem, hogy egyet-érték-e vele. Követtem volna később a másik szónok utasítását is, de műveltségem hiányossága megakadályozott abban, hogy vele énekeljem a magyar egyházi éneket, így hát hallgattam.

Hallgattam másnap délelőtt is, valahol Magyarországon, amikor egy úri származású – ma már nyugdíjas –, vallásos érzelmű pedagógus kifejtette, hogy visszatetszést keltettek benne a szónokok kommunista- és szovjetellenes kirohanásai. Szerinte megsértették a kegyeletet, s különben is, ő ugyan nem kommunista- és szovjetbarát, de mélységesen elítéli azokat, akik ma a Szovjetuniót s a szocializmus eszméjében hívő, becsületes embereket sértegetik. Merthogy ő sok ilyen, rendes embert ismer és tisztel. Ők is hitük áldozatai. Nem tudtam vele vitatkozni. Nem tudtam el-

lentmondani harmadnap annak a bolgár tanárnak sem, aki nem értette, hogy miért volt nekünk, magyaroknak szükségünk ekkora szertartásra; miért nem tudtuk mértéktartóbban, visszafogottabban elrendezni azt, amit el kell rendezni. Ő a televízióból követte az eseményeket, s érzékei berzenkedtek a monstre aktus, a hangzatos megnyilatkozások miatt.

Álltam a téren június 16-án, azon a történelmi napon, s egyszerre éreztem, hogy jelen kell lennem; meg hogy nem tudom, mi keresnivalóm van ott. Meleg volt, sütött a nap, s több százezred magammal asszisztáltam egy rendezvényhez, amelynek forgatókönyvét valahol, valakik gondosan megírták előre. Tucatnyi kiadvány (könyv, újság, plakát, jelvény) lapult táskámban 56-ról, Nagy Imréről és társairól. Némelyiket évekkal ezelőtt szamizdat formában már olvastam; mások még várnak rám – ha lesz majd időm és erőm elolvasni őket. Végig a Népköztársaság útján egymást érték az árusok, de már látszott, hogy nyakukon marad portékájuk: 17-én vihetik vissza a raktárba a köteteket.

Zakatoltak a fejemben a kérdések: elég megnyitni a zsilipeket ahhoz, hogy kielégüljünk, s kihunyjon bennünk az igény a következetes szembesülésre, a jövőt megalapozó, kemény részvételt igénylő változtatásra? Nem szalmaláng-e az igazságtétel óhajtása, s mindaz, ami ezzel járna: jelenünk s jövőnk józan szakszerűséggel megalapozott, illúziómentes megtervezése? Nem áldozzuk-e ismét fel az elérhetőt a vágyottal szemben a nemzeti érzület oltárán?

Ott álltam a talponállóban, a pultnak támaszkodva. A sör csehszlovák import volt, a nagy múltú plzeni gyár terméke. Vetekszik a nyugati márkákkal – forintért. Bős jutott róla az eszembe. Az asztaltársaság egyre hangosabban dorbézolt. Az egyik nő hirtelen hatalmasat ordított, s lekevert egyet partnerének. Az imbolyogva föllállt, s mintha mi sem történt volna, a pénztárhoz lépett egy újabb körért. Torkomon legurult az utolsó korty. Kiléptem a kies helyiség ajtaján. Péntek délután volt, a nap vakítóan sütött a szemembe. Körbenéztem: az utcákon sehol egy ember.

1989. június 22.

A nagy találkozó

Minden év június utolsó vasárnapján találkozóra gyűlnek össze Sárospatakon a kerek évfordulós érettségizettek: a világ minden részéből érkeznek öregdiákok, hogy emlékezzenek ifjúságukra és tisztelegjenek az Alma Mater előtt.

Aligha van még egy város az országban, amelyikhez ilyen erővel kötnék a végzeteket a diákhagyományok. „Aki Patakon járt gimnáziumba, annak múltja más, mint az emberiség többi részének” – fogalmazott az ötvenöt éve kirepültek képviselője, s hogy szavaiban nincs túlzás, azt mindenki átérezhette, aki az emelkedett hangulatú gyűlésen részt vett. A nyolc, majd az „államosítás” utáni négy gimnáziumi esztendő a hovatarozás életre szóló tudatával ajándékozza meg a pataki diákokat, amit az iskola odaadón ápol. Nem egyszerű nosztalgia ösztönzi a hagyományok ily erőteljes őrzését, a találkozón nem pusztán a kedves diákevek felelevenítése a tét: hanem visszatérő rendszerességgel szembesülni Patak szellemével, normáinak erejével.

Hogy melyek ezek a pataki normák? Nem mások, mint a humánium általános értékei. A tudás, a műveltség tisztelete, az embertárs szeretete, az önzetlenség, a szerénység, az őszinteség, a tisztesség, a becsület. S a közösség, az ország érdekeinek képviselője.

Olyan értékek, amelyek szinte teljesen kivesztek életünkéből az elmúlt negyven év alatt. Ezért több Patak önmagánál: jelképe mindannak, ami szükséges egy nemzet, egy nép életben maradásához. „Lelkében kizsákmányolt korosztályok” vetettek számot az eltelt évtizedekkel ezen a vasárnapon, hogy egy másik hozzászólót, a harmincöt éve végzetek képviselőjét idézzem. „Sok hitet, emberséget kimosott belőlünk a negyven év bujdosás” – állapították meg többen keserűen, s a komor szavak igazolást találva visszhangoztak a jelenlévők lelkületében. Mindenekelőtt hitükben érte sérelem, megaláztatás a Patakról kikerült idősebb nemzedékek tagjait: reformátusként, többen lelkeszi szolgálatot teljesítve, meg kellett érniük mellőzésüket, el kellett viselniük a meggyőződésük miatti megkülönböztetéseket. Fél évszázad súlyos tapasztalatai hitelesítették a hozzászólók mondatait, s a szomorú élmények okot adtak volna pesszimizmusra – mégis, a veretes mondatok biztatást sugalltak a jövőre. „Akkor vagyunk jó viszonyban a múltó idővel, ha nem kiábrándultság és bosszú, hanem megbocsátás és reménység van a szívünkben” – fogalmazott méltó-

sággal az egyik, tiszteletre méltó korú szónok. S nem akadt egyetlen hozzászóló, aki ne emelkedetten, a hely szelleméhez hű tartással emlékezett volna a történelmi ködbe vesző esztendőik tanulságaira. Ha a pataki öregdiákokon múlna, nem volna akadálya a nemzeti közmegegyezésnek és békének.

És a fiatalabbak?

Ők már magukon viselik e háromnégy évtized magyarországi „fejlődésének” minden ellentmondását. Míg az idősebbek mind előre készülve, szépen megírt beszédekkel léptek a pulpitusra, az ifjabb korosztályok alkalmi rögtönzésekkel vagy semmitmondó köszöntésekkel képviselték magukat, a tizenöt- és öt éve végzetteket pedig hiába szólította a levezező elnök. A különbséget nemcsak a nyolc és a négy év pataki tartózkodás eltérő hatása, s nem a vallásos és az ateista nevelés ellentéte adja; hanem a hagyományos elveket megtagadó, általános értékzavart teremtő, az oktatást ideologikus célokra felhasználó „kultúrpolitika” érvényre jutása. Sárospatak újabb kori történelme már a magyar oktatásügy általános vesszőfutásának fejezete, s mint ilyen, kevés egyedi vonással bír. A régi tudós-tanárok kihalásával a pataki szellem elhalványult, a hetvenes évekre – az angol tagozat kivételével – a pataki gimnázium a magyar középiskolák átlagos színvonalára süllyedt, rangját, tekintélyét jószerivel már csak múltjában őrzi. Létezése ilyen értelemben ma is szimbolikus érvényű: más, hasonló örökségű alma materekkel egyetemben történetének mélypontjára jutott.

Van-e jövője Sárospataknak? Van-e jövője az igényes, átgondolt, az emberiség nagy értékeit közvetítő, a tudás rangját visszaadó, az embert, az egyéniséget tiszteletben tartó oktatási gyakorlat újrachonosulásának Magyarországon?

Ez most a kérdés, s ez a kérdés nemcsak Sárospataké, nem az ifjúságuk emlékeit őrző pataki öregdiákoké. Ha Patak jelkép volt a múltban s jelkép a jelenben, az lesz a jövőben is. Patak esélye a tudás, a szakértelem, a ráció, az önbecsülés és a demokrácia esélye; hosszú évek tévútjai után a régi-új nemzeti alapvetések esélye.

Patak jövője Magyarország jövője.

1989. június 29.

Heti levél

Tisztelt Berger úr!

Bizonyára meglepődik, ha levelem a kezébe kerül. Én még inkább. Errefelé viszonylag kevesen ismerik az Ön nevét, ezért mindenekelőtt el kell mondanom, hogy Ön egyike azoknak a külföldi – történetesen bécsi – üzletembereknek, akik Magyarországon fektetik be pénzüket. Valószínűleg tudja – nem úgy, mint a magyar olvasók többsége –, hogy nem akármilyen vállalkozás részese lett: egy fővárosi kereskedelmi vállalat részvényeiből vásárolt meglehetősen jutányos áron.

Nincsenek birtokomban adatok az Ön üzleti ténykedéséről, de feltételezem, először maga sem akarta elhinni, hogy mekkora szerencse potytyant az ölébe. Mert hol van olyan nyugat-európai üzleti vállalkozás, amely két-három éven belül a befektetett összeg tízszeresével kecsegtet? Ne törje a fejét: nincs ilyen. Ez csak Kelet-Európában létezik, annak is a közepén; csak itt fordulhat elő, hogy a pénzügyi lobbi olyan jogszabályokat hoz, amelyek alapján állami cégek minden további nélkül leértékelhetik, majd kiárusíthatják tulajdonukat – úgy, hogy a vegyes (bűvös szóval: joint venture) vállalatot alakulással kivonhatják magukat a magyar adózás általános szabályai alól.

Ön, kedves Berger úr, amerikai társával egyetemben nagyot nyert ezen az üzleten, de egye fene a hasznukat! Aki ügyes, az gyarapodjék, nem? Csakhogy itt nemcsak Önök tettek szert tetemes haszonra, hanem a kiárusított cég vezetői és dolgozói is, akiknek szintén volt szerencséjük vásárolni a részvényekből. Mondja, Berger úr, Ön mint osztrák adófizető állampolgár mit szólna ahhoz, ha osztrák cégek úgy akarnának mentesülni adózási kötelezettségük alól, hogy az állam rovására ilyen módszerekkel „hasznosítják” vagyონukat? Jónéven venné? A „liberális piacgazdaság” jegyében napirendre térne fölötte? Avagy hazafíui kötelességből tiltakozna a kiárusítás ellen?

Berger úr, Ön bizonyára nyomon követi a magyarországi változásokat, így a politikai egyeztető tárgyalások alakulását is. Tudhatja, hogy az ország gazdasági talpra állásának egyik feltétele a mintegy ötven veszteséges nagyvállalat felszámolása. Hagy kérdezem meg: lát-e esélyt a racionalizálásra abban az országban, ahol kétezer ember akarata megakadályozhatja a rendszerváltást? Nem kétezer nyugdíjasra gondolok természetesen, hanem a gazdasági és pénzügyi elitre, amely egyebek mellett úgy szerez-

het társadalmi bázist pozíciójának átmentéséhez, hogy a veszteséges nagyvállalatok fenntartásában részvények osztásával érdekazonossá teszi a munkásokat. Ha Ön kormányra kerülne egy ilyen országban, milyen eszközökkel, milyen módszerekkel látna hozzá e menedzserbürokrácia hatalmának megtöréséhez, a szociális demagógia semlegesítéséhez, a radikális szerkezetátalakításhoz? Ha Ön egy új párt nevében tiszta, világos, de a tényleges váltás érdekében össznépi áldozatot kívánó programmal vállalna részt a kormányzásból, lenne-e esélye megvalósítani kiutat csak évek múlva ígérő terveit? Lenne-e ideje végigjárni az állami dotációk következetes, éppen ezért hatalmas ellenállással találkozó megszüntetésének, a gazdaságtalan vállalkozások felszámolásának, a belső tartalékok kiaknázásának rázós útját?

Ha Ön magyar volna, vállalkozna-e arra, hogy kirángassa az ország szekerét a kátyúból?

Berger úr, tudom, hogy ezek a kérdések nem kifejezetten Önre szabotnak. Ön osztrák, s jól felfogott érdeke fűződik ahhoz, hogy betársuljon egy potom pénzért kiárúsított magyar vállalatba. Nemzetmentés? Az ország talpra állítása? A jövő megalapozása? Nem az Ön gondolkörébe illő kategóriák. Önt csak egy érdekli: pénze gyarapodása. S még csak azt sem mondhatom, hogy ez így nincs rendjén. Ha nekem volna pénzem, én is azzal foglalkoznék. Törődnék is pártprogrammal, egyeztető tárgyalással, népességfogyással, afrikanizálódással! Gyűjteném a tőkét, nem síránkoznék!

Csak hát nekem nincs pénzem, ráadásul magyar vagyok, s – amint levelemből láthatja – még a gazdasághoz sem értek.

Azért baráti üdvözetemet küldöm Önnek.

1989. szeptember 21.

Heti levél

Tisztelt Nem Belépő Honfitárs!

Ne forgolódjon a megszólítás olvastán, ne keresse a címzettet: Önhöz szól ez a levél. Önhöz, aki nem tagja egyetlen pártnak, politikai szervezetnek sem, aki úgymond a csendes többség sorait erősíti kívülről állásával.

Kedves Uram/Asszonyom! Hadd mondjam mindjárt el: engem nem téveszt meg hallgatása. Én ismerem Önt, és tudom, hogy nagyon is hatá-

rozott véleménye van a világ folyásáról, s arra is egyértelmű választ tud adni, hogy miért tartózkodik a politizálástól. Engedelmeivel sorba veszem érveit.

Először is, Ön úgy véli, értelmetlen bízni az önálló cselekvés lehetőségében egy olyan országban, amely Európa és Ázsia határán, két világszisztéma ütköző zónájában fekszik. Magyarországot geopolitikai helyzete kiszolgáltatja környezetének akaratának: minden attól függ, hogy a „nagy testvér” határain belül mi történik, hogy Gorbacsovnak sikerül-e keresztülvinnie az elodázhatatlan reformokat, vagy felülkerekedik a birodalom erőszakos egybentartásának igénye, s a demokráciát megfojtja a diktatúra. A Nyugat legfeljebb jóindulatú, ám tétlen szemlélője a folyamatnak, irántunk tanúsított figyelmét sem tulajdonságaink méltánylása, hanem jól felfogott érdekek motiválják, technikai-civilizációs lemaradásunk különben is napról napra nő, illúzió tehát bízni az Európához való csatlakozásban.

Nem mondom, hogy minden valóságmagvat nélkülöz vélekedése.

Azt is állítja Ön, kedves Uram/Asszonyom, hogy nem akármilyen rendszert kellene megváltogatni, itt a kommunisták uralkodtak negyven évig, akik tudvalevőleg fondorlatos praktikákkal ragadták meg a hatalmat, meghurcolták, internálták, legyilkolták, kifosztották a másféléket, félelemben tartották, idegen érdekek szolgálatára kényszerítették a népet, s ma is ott ülnek minden fontos poszton, ujjukat szolgálati fegyverük ravaszán tartják, s csak arra várnak, hogy soraikat újjárendezve adott pillanatban ismét magukhoz ragadják a hatalmat.

Nem állítom, hogy e veszély emlegetése alaptalan aggodalomból táplálkozik.

Kedves Uram/Asszonyom, Ön azt is érveként hozza fel, hogy a politika nem egyéb aféle úri huncutságnál, amit az egyszerű ember jobb, ha széles ívben elkerül. Az eseményeket lehetetlen követni, képtelenség eligazodni a naponta alakuló és osztódó pártok programjaiban, nyilatkozataiban, ez a szabadság csak káoszhoz vezet, ami megint feléleszti a rendpártiság igényét, most minden eddig mellőzött ember érvényesülni akar, nagy a tülekedés, s az összefogás helyett megint csak a széthúzás érvényesül.

Nem tagadhatom, hogy van igazság ebben a helyzetértékelésben.

Érvként hozza fel Ön azt is, hogy nem kell mindenkinek pártba tömörülni, ez bolsevik tévhit, nyugaton sem százezrek alkotják a pártokat, a lényeg az, hogy a választásokon megfelelő szavazatokat kapjanak, s a polgár erről úgy is dönthet, ha semminek sem tagja. A szellemi füg-

getlenség fenntartásával is lehet valaki szavazóképes, sőt ez feltétele a tárgyilagos véleményalkotásnak.

Elismerem, logikus okfejtés.

Tisztelt Nembelépő Honfitárs, amint látja, igyekeztem toleránsan számba venni szempontjait, s nem arra akarom rábeszélni Önt, hogy a demokrácia iránti elkötelezettségét az MDF-be, az SZDSZ-be vagy éppen a Kisgazdapártba való belépéssel fejezze ki. Ez az Ön személyes ügye, s mint említettem, én tisztelem a mások álláspontját, különben nem lehetnék demokrata. Csupán arra szeretném felhívni a figyelmét, hogy miközben mi egymással levelezünk, Magyarországon olyan horderejű történelmi változások mennek végbe, amelyek alapvetően meghatározzák saját magunk, de gyermekeink és unokáink életét is. Magyarország e pár hónap alatt megvalósítani látszik a csodát: a diktatúrából a demokráciába történő békés átmenetet. Van már demokratikus alkotmányunk és jogrendünk, szabad választásokon dönthetünk a választandó útról és a bennünket képviselő személyekről.

Kedves Uram/Asszonyom, mint látta, megértem félelmeit, méltányolom tartózkodását, de cserébe engedje meg, hogy elmondjam azt, amiért e levelet megírtam: ha továbbra is milliók viseltetnek Önhöz hasonló kétségekkel és politikai passzivitással a változások iránt, akkor demokratikus jogrend ide, Európa-vágy oda, ugyanúgy kiszolgáltatják magukat (magunkat) a bázis nélkül valóban ellenőrizhetetlen politikai erők kényekedvének, mint ahogy az negyven éven keresztül történt.

Ma az ország sorsa az Ön kezében van, kedves Uram /Asszonyom, erre kívántam nyomatékkal felhívni becses figyelmét.

1989. október 26.

Egy DEKÁ-val kevesebb

A bomba november 16-án robbant: a debreceni rádió reggeli adásában közölte a hírt, hogy a Debreceni Ellenzéki Kerekasztal kizárta soraiból az MDF helyi szervezetét. Jól időzítették az akciót az ellenzék pártjai: aznap látogatott Hajdú-Biharba *Für Lajos*, az MDF köztársaságielnök-jelöltje. Az MTI természetesen azonnal továbbította a közleményt, így az országnak erre a napra is akadt csemegézni valója, sokak öröme.

Mi áll a meglepő döntés hátterében?

A DEKA jó fél éve működik rendeltetésszerűen, magán viselve az országos kerekasztal valamennyi ellentmondását. Az persze valószínűleg debreceni sajátosság, hogy megalakulásakor a Fidesznek két csoportja volt a városban (tíz, illetve húsz taggal), s ez a két – egyébként egymást alig elviselő – csoport külön-külön egy-egy szavazattal rendelkezett, ép-púgy, mint a négyszáz tagot számláló MDF. Az alapszabály értelmében döntésre csak akkor juthatott, állásfoglalást csak akkor hozhatott a DEKA, ha azt minden résztvevő elfogadta.

Mondani sem kell, ritkán adódott ilyen. Tagja volt továbbá a kerekasztalnak az MDF-ből kivált Magyar Demokrata Klub, amely legfényesebb napjaiban majdnem húszfős tagságot mondhatott magáénak. Nemígen találta a helyét az alakzatban a Kisgazdapárt, a szocdemek idősebb vezetőgárdája pedig egy idő után 24-26 éves ifjoncoknak adta át a képviselői jogát. A legszilárdabb magot a rettenthetetlen ellenzékiiségről ismert SZDSZ adta, szövetségesre akadva a Fidesz bolsevik-módszerek-től sem visszariadó aktivistáiban.

Ilyeténképpen morzsolgatta a napokat a jobb sorsra érdemes gyülekezet, s a látszólagos békepartikat csak időnként zavarta meg egy-egy, főleg a kisgazdától érkező MDF-ellenes kirohanás. Szó mi szó, volt mit az MDF szemére vetni. A mozgalom ugyanis egyre-másra szervezte sikeres lakossági akcióit (felvállalta és diadalra vitte a szovjet katonai repülőter megszüntetésének követelését, olcsó piacot biztosított, úttörő témákban rendezett nyilvános fórumokat, fellépett a városrendezés anomáliái ellen, állást foglalt egy sor, a város lakosságát érintő kérdésben, nemzetközi visszhangot kiváltó találkozót szervezett a magyar-osztrák határon stb.), miközben a többi párt saját levében fődögélt.

Tény: az MDF meghaladottnak ítélte azt a politikai magatartást, amely a „Le a kommunistákkal!” jelszó jegyében hallatta hangját. Soha nem tagadta, hogy ezt a kérdést differenciáltan kezeli, különbséget tesz az eszme (e történelmi zsákutca) és az emberek (megtévesztettek, munka okokból csatlakozottak) között. Nem véletlen, hogy a kizáró nyilatkozat ezt már mint a kommunista-kollaborációt jelölte meg az MDF legfőbb bűnéül, kijelentvén: az országos elnökség bojkott felhívása végleg bebizonyította, hogy az MDF nem ellenzéki szervezet. De nemcsak hogy nem ellenzéki, hanem nem-ellenzékiként arra vetemedett, hogy kisajátítsa az ellenzéki szervezetek akcióit.

Így született meg a történelmi döntés, némi szépséghibával. Az SZDSZ-Fidesz kezdeményezte találkozón ugyanis nem volt jelen a Kisgazdapárt

(agg elnökéhez este háromnegyed tízkor csörtettek be aláírásért a fellekesült kizárók), a napokkal azelőtt alakult KDNP pedig úgy csatlakozott az akcióhoz (ha csatlakozott egyáltalán), hogy nem is volt még a DEKA tagja – a felvételéhez ugyanis az MDF jelenléte lett volna szükséges. Arról nem beszélve, hogy a kizárók egyben magukat is kizárták az ellenzéki kerakasztalból, lévén többen az MDF tagjai is egyszemélyben.

A döntést természetesen nyilatkozatháború követte. Az MDF felháborodottan utasította el az akciót, és visszavágott a sértegetésekért, amely cáfolatra természetesen újabb cáfolattal válaszolt a DEKA. Meglepő-e, hogy a cáfolat cáfolata a jól ismert receptet követte: tele volt valótlanságokkal és szándékos befeketítésekkel? Ezt írták például: „A DEKA szervezetei szerint az MDF az MSZMP reformszárnyainak (sic!), illetve az MSZMP-nek kihelyezett népfrontja, azaz kincstári ellenzéke. Ez egyértelműen kiderült akkor, amikor az MSZMP-vel folytatott kétoldalú tárgyalások első fordulóján az MDF az MSZMP egyik „proponens” képviselőjének a kérdésére válaszolva nyíltan megtagadta a DEKA által is korábban elfogadott elvi nyilatkozatot, ezáltal hátba támadta és lehetetlen helyzetbe hozta a DEKA többi szervezetét. Sőt az MDF azt is beismerte, a túlsó oldal felvetésére, hogy múlt év decemberében már tárgyalásokat kezdett az MSZMP-vel.”

Nos, ha az ellenzéki kerekasztal és az utolsókat rúgó állampárt kétoldalú tárgyalásán történetesen nem e sorok írója vezette volna közfelkérésre a DEKA küldöttségét, akkor is nyugodt lélekkel cáfolhatná a légből kapott állításokat. A „proponens képviselő” ugyanis az Úton című független hetilap főszerkesztője volt, aki a tárgyalás szünetében, a sajtótájékoztatón tette fel mindenkinek a kérdést: miképpen fogadták el a közös politikai nyilatkozatot?

Az MDF képviselője nem mondhatott mást – mindenki füle hallatára –, mint ami két nappal azelőtt történt: csak a konszenzus miatt adták áldásukat a véleményük szerint politikailag hibás, taktikailag céltalan nyilatkozatra. Ha ez hátbatámadás, akkor újra kell írni a magyar értelmező szótárt.

Úgyszintén, van némi különbség aközött, hogy az MDF kezdeményezett-e tárgyalásokat az MSZMP-vel, vagy fordítva. A valóságban ugyanis az utóbbi történt, egyszeri, kölcsönös tájékozódást szolgáló beszélgetés formájában.

A példák sorolhatók volnának, de minek. Ebben is meg-megmutatkozik a módszer, amivel az önmagukat ellenzékinek nevező debreceni pártok

operálnak. Az eset persze súlyosabb, mint amit az ironikus tálalás sejtet. Az akcióval önmagának ártott legtöbbet a maradék DEKA, sikerült aláásnia tekintélyét a közvéleményben. Ott tévedtek az apró pártocskák, hogy azt hitték: álradikalizmusuk rokonszenvesebb, mint az MDF mértekletes reálpolitikai magatartása.

Az MDF tevékenysége kezdettől fogva a nyilvánosság előtt zajlott, így a debreceniek nyomon követhették és ellenőrizhették a vádak valóságtartalmát. A döntés valójában nem az MDF-et zárta ki az ellenzékéből, hanem a DEKA-t fosztotta meg a jórészt az MDF révén kivívott erkölcsi előnytől.

Az MDF egy pillanatra sem ingott meg, nem hullott térdre: egységének, erejének tudatában folytatja tovább a politizálást úgy, ahogy már hónapok óta tervezi. Alanyi jogon, az igazodás kényszere nélkül.

1989. december 2.

Útjaim

Egyre többen kérdezik tőlem: mi lesz velünk, barátom? Kibírja-e az ország a rendszerváltást, lesz-e elég belátásuk az embereknek, hogy mindennek el kell romlania ahhoz, hogy egyszer majd jó lehessen? Tudomásul veszi-e ez a nép a várható nélkülözéseket, felismert szükségszerűségként vállal-e nehéz hónapokat, éveket – vagy a bajokat a demokrácia s az új pártok nyakába varrva a szociális demagógiával fellépő konzervatívok karjaiba omlik?

Nem tudok felelni ezekre a kérdésekre. Csak azt tudom: jó egy éve kezdtem aktívan politizálni, s lettem tagja az első féllegális szervezetnek, amely magyarnak s demokratának nevezte magát. Döntésemben több volt az ösztönösség, mint a megfontoltan vállalt cselekvés. Majdnem véletlenül jutottam el Lakitelekre – az persze nem volt véletlen, hogy éreztem, ott kell lennem. Az a nap aztán kijelölte a következő 365 irányát. Nem tudtam, mi fog következni. Nem tudtam, mit jelent egy szervezetet elindítani, mozgásba hozni, tagjait képviselni, programot alkotni, akciókat, eseményeket szervezni – politizálni. Harcoltam én addig is a magam környezetében, a magam eszközeivel, de akkor még nem volt világos, hogy mi ellen harcolok, azt hittem, az abnormalitással, a természetellenességgel, a demagógiával, az emberi kicsinyességekkel állok szemben. Mentem

fejvel a falnak, és nagyokat koppantam. A megvilágosodás hosszú folyamat következménye volt: évekbe tellett, amíg felismertem, hogy nem az emberek cselekedetei, hanem maga a rendszer természetellenes; minden annak folyománya. Későn ébredtem volna arra, hogy a rendszert nem reformálni kell (mert lehetetlen), hanem gyökerestől kitépni, s egy másikat meghonosítani helyette? Lehet. Úgy jártam, mint sokan mások.

A változás, a váltás, a kuruckodás feladásának szükségességét 1988 hozta el számomra is. És most itt állok, 1990 elején, energiáim végén, és ha a lakatlan szigetre magammal akarnám vinni az eltelt év egy mondatba foglalt üzenetét, akkor az nem a kezdeti hónapok mámoros hangulatáról, nem az állandó igénybevétel fáradtságát feledtető cselekvőkészségről, nem magánéletem korlátozottságáról, nem az elért eredményekről, hanem a szomorúságról szólna. Hogy azok a nemes eszmék, amelyekre az induláskor oly sokan felesküdték, hogy azok a személyiségek, akik a társadalmi erjedés élesztői voltak, hogy az általuk létrehozott szervezet ilyen támadások keresztüztébe kerülhetett.

Tudom: a politikai platformok kialakulása az örvendetes differenciálódás törvényszerű következménye. Azzal is tisztában vagyok, hogy a többi új párt – az állampárt felbomlása és megszűnése után – az első ellenzéki szervezet népszerűségével és tekintélyével került szembe, és saját elismertetését és bázisának megteremtését annak rombolásával igyekszik biztosítani. Azon sincs sok csodálkoznivaló, hogy mindehhez nemtelen eszközöket (például a kommunista-bérencség vádját) is bevetnek – hiszen Európa még messze van.

De nem tudom elhallgatni: végtelen szomorúsággal tölt el az, hogy mára olyan helyzet alakult ki a magyar politikai életben, amelyben az ártatlannak, a tisztának, a jó szándékúnak kell védekeznie az alaptalan vádak, a méltatlan állítások ellen. Amikor az erkölcsösséget, a mértékletességet, a realitásérzékét alapelvként valló szervezetet kétes megítélések gonosz hálója fonja körül. Amikor a mindent tagadás felelőtlenjei korábban félistenként tisztelt írókat, közéleti személyiségeket azonosítanak a letűnt rendszer kiszolgálóival. Ismétlem: elítélem, ám tudomásul veszem, ha ezeket a fegyvereket politikai ellenfelek alkalmazzák. De tanácstalanul állok azok kérdéseivel szemben, akik figyelemmel kísérik az eseményeket, akik úgy gondolják, józan tárgyilagosságai mérlegelik a fejleményeket, s akiknek szemében mégis ott a kétely. Ez fáj a legerősebben az utóbbi év fájdalmai közül.

Mit mondhatok nekik? Miért veszítették el a hitüket? Miért vonják kétségbe azt, amiben egy éve még odaadással bíztak? Hibáztunk olykor, rosszul döntöttünk esetenként, ennek vállaljuk is a következményeit. De hogyan érjem el, hogy ne adjanak hitelt a rágalmaknak, a kommunikáció torzításainak, a manipulálásnak? Miképpen győzzem meg őket arról, hogy a tettek beszélnek, hogy nézzenek a szavak mögé, hogy egy év alatt ugyanazok maradtunk, alapeszméink változatlanok? Lehet-e még hitele a szavaknak, amikor a csömör, a kiábrándultság és a passzivitás fojtogatja a bimbózásnak indult magyar demokráciát?

Mit tehetek most, 1990 beköszöntekor?

Nem tudom, mit tehetek, csak azt tudom, hogy mit fogok tenni. Folytatom azt, amit elkezdtem. És bízom az időben. Abban, hogy fény derül az álságokra, az önös törtétesekre, a taktikai trükkökre, a célért minden eszközt bevethetőnek tartó magatartás csalárdságára. Abban, hogy lehull az álarc a politikai maszkarából résztvevőiről, s egyértelműen megmutatkozik minőség és jellem. Abban, hogy nem hiábavaló a vállalás: megforgatjuk a feje tetejéről a talpára állítjuk a világot.

Kemény három hónap következik. Sorsdöntő hónapok. Vége a hegyi beszédek idejének: jelentőséget kap minden szó, minden hangsúly. A hitelt vesztett szavak, a közömbösített hangsúlyok! Miben reménykedhetünk mégis? Az akaratban? Az összefogásban? Az idealizmusban?

A cél egy, az utak különbözőek. Vannak, akik nekivágnak, és vannak, akik félreállnak. Azokkal tartok, akik azt mondják: nincs visszaút.

1990. január 3.

Híven

Az ember kíváncsi lény, általában szemügyre veszi, ami eléje kerül. Így tesz az ember azzal a kis könyvecskével is, amit *Híven a katonai eskü*höz címmel 1982-ben adott ki a Zrínyi Katonai Kiadó. A nyolcvanoldalas, fényképekkel dúsított kiadvány arról az ünnepi nagygyűlésről számol be, amelyet 1981. november 17-én, Kalocsán, a Jurinovics Miklósról elnevezett forradalmi ezred laktanyájában tartottak egyebek mellett a honvédelmi vezérkar és Bács-Kiskun megye vezetőinek részvételével.

Az ember kinyitja a könyvecskét, s mindjárt a bevezetőből megtudja, hogy 25 évvel azelőtt „tiszték, tiszthelyettesek, katonák, munkások és

parasztok fegyverrel a kézben védték meg a nép hatalmát... 92 hős áldozta életét a jövőért, a mi jelenünkért. Megmozdult a roppant erő, s erre az erőre, a hősökre emlékeztek elsősorban az ünnepi gyűlésen...”

Az ember a kíváncsiságtól felajzva továbblapoz a könyvben, s mindjárt az elsők között beleakad a politikai főcsoportfőnök ünnepi beszédébe. Falva a sorokat, ilyen mondatokkal találkozik benne: „Az 1956 őszen hazánkban lezajlott ellenforradalmi fegyveres felkelés leverésére, a munkáshatalom, szocialista társadalmi rendünk megvédésére emlékezve... 1956 októberének végén a Nagy Imre vezette nyílt revizionista árulás, a fehérterror tobzódása végveszélybe sodorta a munkáshatalmat... A forradalmi karhatalom sikerrel oldotta meg mintegy 17 ezer elrejtőzött ellenforradalmár, kiszabadult bűnöző felderítését és ártalmatlanná tételét... Lefegyverezte az ellenforradalmi, úgynevezett „munkástanácsok” által szervezett gyári őrségeket. fegyveres és politikai támaszt nyújtott a szocializmushoz hű erők tömörítéséhez... Az elmúlt 25 év tapasztalatai mindenben megerősítették, aláhúzták az ellenforradalom leverésének, a konszolidációért vívott harcnak a párt által levont történelmi tanulságait... a lenini politikát folytató párt vezetésével biztosítható a szocializmus válságoktól mentes, eredményes fejlődése, és semmiféle ellenforradalmi kísérlet nem járhat eredménnyel, ha a szocializmus építését a dolgozó tömegek által támogatott forradalmi párt vezeti...”

A kíváncsi ember tekintete e sok megszívlelendő tanulság számbavétele után a beszédet mondó altábornagy nevére esik. *Kárpáti Ferenc*. Honnan ismerős a név? Hát persze, ő ma a honvédelmi miniszter.

Igaz, civilben. Annak a kormánynak a tagjaként, amelyik ma a szovjet csapatok kivonulásáról tárgyal.

1990. február 10.

Kampánylesen

Kampányolunk. Járjuk a vidéket, keressük a felületeket, kenjük a plakátokat. Három nap múlva arra járunk, üres falakat találunk. A menő manó a Tovarisi konyec. Vagy azért tépik le, mert gyűlölik, vagy, mert szeretik. A MAHIR-es bérragasztó nyomában lépked a leszedő, s még azon nedvesében elemeli a katonasapkását. Jönnek az irodába a rajongók, pénzt ígérnek, csak szerezzünk. Nem hiszik el, hogy elfogyott. Gyanakodnak. Mások tiltakoznak, ki ne rakjuk: túl erős.

Pérez kellene, de nincs. Zsebből fizetünk mindent, a kultúrtermeket, a fényképes szórólapokat, az útiköltségeket. A képviselőjelölt-jelöltek arca egyre búskomorabb. Hol van még a hó vége?

Beszélünk. Az utcán, az irodában, gyűléseken, a kamerák előtt. Beszélni nehéz. Akiből annak előtte folyt a szó, most partra vetett halként tátog. Ki vesz ma képviselőjelöltet? Szépnek, okosnak, megnyerőnek, daliásnak, zengőnek. mindentudónak, támadhatatlannak látszani – ez a mi munkánk, s bizony, nem kevés. Sok. Dolgozik a stáb, izzad a jelölt. A stúdióban tüzelnek a kamerák, a jelölt, mint a jégcsap. Negyven év bénuitsága? Ő még harmincnyolc sincs.

A fenyegetések. Nap, mint nap. Vörös Szekfű Brigád a Grósz-ügy után: sürgősen váltsatok útlevelet, mert megyünk. Béreltünk nektek helyet a 301-es parcellában.

Kampányolunk. A többiek is. Vajon mit tartogatnak? Legelőször az SZDSZ jött ki a plakátokkal, három nappal a hivatalos kezdés előtt. Az övéket szedték le leghamarabb. Aztán a Hazafias Átmentő Koalíció. Most az Agrárszövetség és a szocdemek nyomulnak. A kigazdák hallgatnak, szép csendben összeszedték a cédulákat vidéken. Módszerek? Azok vannak. A téeszelnök parancsba adta beosztottjainak: indulás a cédulákért. Kifogás? Nem muszáj ott dolgozni annak, aki nem akar. A gimnázium igazgatója (MSZP-delegált) tanítványait küldte, még a szomszédos faluba is. Eszét elivottat mozgósítottak a kigazdák amott egy liter pálinkáért: gyűjtötte is szaporán a hasonszőrűektől. Példák százával, minek szaporítsuk.

Árgus szemekkel figyeljük egymást. Magunkat is. Nehogy egy rossz mozdulat, egy hibás hangsúly! Megváltozunk: szereplők lettünk. Új a színpad, szokni kell még a kulisszákat. Gyomrunkban görcs. Bírjuk-e végig?

Az irodában mindig történik valami. Mindennap jönnek fel a lépcsőn, ismeretlen öregek, bottal, nagyanyók, apókák. Hozzák a cédulákat. Maguktól. Nekünk már nem sok van hátra, mondják szemüket törölgetve. de az unokák! Értük hozzuk.

Dörzsöljük mi is a szemünket. Benne vagyunk, benne, a közepében.

1990. március 3.

Után

Olyan éjszaka soha nem volt, és nem lesz. Pedig hivatalos voltam az országos központba, hogy „együtt várjuk az eredményeket”. Nem mentem. Két héttel azelőtt, az első fordulóban ott voltam, ettük a szendvicseket, ittuk az ivóleveket, mígnem éjfél tájt egyedül nem találtuk magunkat a tévéteremben néhányan, vidékiek. A tájékozottabbak rég rájöttek arra, hogy itt bizony semmi eredmény nem várható, jobb otthon tölteni az éjszakát. Mi a kényelmetlen padokban húztuk ki reggelig.

Hát, a második fordulóban nem mentem. Pedig most aztán jöttek az eredmények, volt örömmünep, tévéközvetítés meg minden. De éreztem, hogy otthon kell maradnom – azokkal, akikkel végigcsináltuk ezt a három hónapot. Az embernek néha az érzéseire kell hagyatkoznia. Negyvenen? Ötvenen? Nyolcvanan? Rengetegen tolongtak az irodában, csüggve a telefonokon, lesve a képernyőről csordogáló híreket. Volt ott minden: sült hurka, képviselőfánk, vodka, pezsgő, házi bor; senki nem jött üres kézzel. Honnan tudták, hogy így lesz? Miből sejtették, hogy vert helyzetből tudunk fordítani, hogy a megye kilenc képviselői helyéből hat a mienk lesz? Ha nem így történik, akkor bánatunkban ürítgettük volna az üvegeket?

Ez az, amivel senki sem foglalkozott. Haza szaladtam a fényképezőgéperért, hogy megörökíthessem a pillanatokot. Az örömujjongásokat, melyekkel az újabb és újabb sikerek hírért fogadták; a mámoros arcokat, melyek a mieink győzelmeit köszöntötték. Együtt voltunk, mindazok, akik hetek óta talpaltak, ragasztottak, céduláztak, postaládáztak, tárgyaltak, szerveztek, biztosítottak, terveztek – együtt valamennyien, akik két napja még majdnem összeverekedtek a belső idegfeszültségtől, akik acsarkodva akaszkodtak össze a tetre menő elnökségi üléseken. Legalább annyira ünnepeltük a megkönnyebbülést, mint a győzelmet: nem volt hiábavaló az erőfeszítés, nem hiába áldoztunk munkát, mellékest, családi életet az ügyért – igazunk volt. Nagyszerű, hogy Ákos, Attila, Lajos meg a többiek bent vannak a Parlamentben – de még nagyszerűbb, hogy diadalra jutott az, amiben hittünk, amit fontosnak tartottunk, amitől a megváltást reméljük: hogy ez az ország végre önmaga lehessen.

Igen, az első lépést megtettük, ők már bent vannak, mi pedig... Hol is vagyunk mi? Mi lesz azokkal, akik nem a majdani pozíciók reményében, nem jövedelmező befektetésként csatlakoztak a mozgalomhoz, vettek részt a szervezet létrehozásában, megszilárdításában, kiépítésében, a mostani siker megalapozásában – hanem önzetlenül, a változtatás igé-

nyével adták idejüket, energiájukat, szellemiségüket az ügynek? Mi lesz az önkéntesekkel, akik becsületből húzták az igát, akik elkötelezték magukat a gondolat mellett, s most egy győztes párt kötelékeiben találják magukat? Akik nem akarnak politikusok lenni, nem kívánnak közéleti karriert befutni, csak megmaradni a szakmájuknál, a hivatásuknál? Velük, akik jól tudják, hogy az ő helyzetükben az ellenzékiesség vállalásánál csak a kormánypártiság veszélye a nagyobb?

Ki gondol ma rájuk? A szekér meglódult, nincs megállás. Akik benne vannak, felmérték: a neheze még csak ezután jön. Könnyed kis testmozgásnak számítanak az eddigiek a káderkiválasztás, a pártépítés, a helyhatósági választások feladatához képest! S aki eddig velünk volt, az most ellenünk lesz: a szabad gondolkodás velejárója a mindenkori hatalommal szembeni kritikai attitűd. Nem attól kell félnünk, hogy el ne szaladjon velünk a ló, hanem, hogy le ne essünk róla. Bírjuk-e szusszal? Nem bukik-e el az amatőr lelkesedés a profi politikai követelmények előtt? Meddig futja az önkéntesek lendületéből? Ki az, aki civil foglalkozását a hivatásos pártmunkására cseréli?

Másnap délben, amikor néhány órai alvás után az irodába léptem, egy csapásra elmúlt az eufóriám. A termekben már nyoma sem volt az előző éjszaka örömnepének: a székek, asztalok a helyükön, a hamutartók kiürítve, sehol egy pohár, üres üveg. Minden ugyanúgy nézett ki, mint a nagy nap előtt: hivatalosan, munkára ösztönzően. Vártam, hogy más emberi tényező is megjelenjen az irodában – hiába. Szomjas lettem. Az első presszó előtt megakadt a szemem a kirakatüvegen. Elnyűtt arc nézett vissza rám, kabátom hajtókáján jelvény csillogott. Tekintetem büszkén állapodott meg a három betűn, de aztán elbizonytalanodott. „Ami tegnap a szembenállás öntudatosan vállalt jelképe volt, mára hivalkodó győzelmi jelentéssé vált” – suhant át az agyamon egy valahol olvasott idézet.

Lecsatoltam a jelvényt, és markomban szorongatva, zsebre dugott kézzel beléptem az ajtón.

1990. április 28.

Egy másik DEKA

Írjuk a történelmet. Beléptünk a demokráciába, kormányalakításról, koalícióról, „válságkezelő” programról tárgyalunk, tervezzük a remélhetőleg szebb jövőt. E jövő része kell, hogy legyen a vidék ébredése, a nyolctized

Magyarország akaratának, önmagára találásának megnyilatkozása. Az utóbbi egy esztendő fejleményei máris megtették a magukét; az aktív ellenzéki tevékenység közben formálódtak a vidék új politikusai, a pártok önmagukra találtak. Még néhány hónap, és alsóbb szinteken is készek átvenni a hatalmat.

Néhány hónap? És addig mi történik? Addig az egykori pártállam hűséges szolgálói, a szelíd diktatúrában kinevezett tanácsi vezetők gyakorolják a jogokat vidéken? Minden bizonnyal igen. Az önkormányzati választásokra leghamarabb nyárutón kerülhet sor, s ha nem vigyáz a fiatal demokrácia, nagyon megnehezítheti első hónapjait a közigazgatás más iránt elkötelezett vezetőgárdája.

Szerencsére a fiatal demokráciának van annyi esze, hogy szembenézzen e helyzettel: Debrecenben például – követve az országos mintát – március végén megszűnt az ellenzéki kerekasztal, de még aznap megszületett utódja, a Debreceni Demokratikus Kerekasztal. Oka: a szabad választások nyomán új politikai rendszer jött létre Magyarországon, a helyhatósági választásokig azonban egyfajta vákuum keletkezik, amit kettős hatalom jellemez. A szerkezetváltás nem mehet végbe politikai ellenőrzés nélkül: ezt a szerepet vállalta a debreceni demokratikus pártok új tanácsa.

Az új DEKA célja, hogy a politikai ellenőrzésen túl afféle kovászként is működjön; magyarul, járuljon hozzá azoknak a szakembereknek, leendő politikusoknak a kiválasztásához, akik majd a jövő közigazgatásában vezető funkciókat tölthetnek be. És az is a DEKA céljai közé tartozik, hogy a jelenlegi apparátus munkáját közelebbről megismerve, számba vegye az emberi, szakmai értékeket, és az alkalmasakat felszabadítsa az indokolatlan feszültségek vagy félelmek alól.

A testület abban is különbözik a korábbi kerekasztaltól, hogy tevékenységét megyei szintre igyekszik emelni. Szorgalmazza, hogy a választókerületekben hasonló összefogás szülessen, s ebben a debreceniek koordinációs feladatot vállalnak. Néhány kérdésben (környezetvédelem, közlekedés) még a megyehatárokon túli, regionális együttműködésre is igény mutatkozik.

A kerekasztal a jelenlegi tanácsi rendszerhez igazodva szakbizottságokat hoz létre a pártok képviselőiből, és kapcsolatokat teremt az apparátusok ama tagjaival, akik emberi tisztességük és szakmai felkészültségük alapján segítséget tudnak nyújtani e területek belső viszonyainak jobb megismeréséhez. De nem érik be ennyivel: a kerekasztal a

gazdasági élet egészére kívánja kiterjeszteni tevékenységét, ügyelve a hatalomátmentő kísérletekre. A politikai ellenőrző-munkában kulcsfontosságúnak ítélték meg a belügyet is.

A szép elképzeléseknek azonban van egy buktatójuk: vajon helyben milyen összefogásra, milyen együttműködésre lesznek képesek a pártok, amikor az országgyűlésben esetleg egymással szemben foglalnak helyet? Nos, a debreceniek tisztázták: a jó diagnózisok elkészítésében azonosak az érdekek. Természetesen a helyhatósági választásokon minden párt a legnagyobb befolyásra igyekszik szert tenni, de addig közös a cél: a volt állampárti szerkezet teljes lebontása és a demokratikus újjáépítés feltételeinek megteremtése.

Persze, tudjuk, a puding próbálja ebben az esetben is az evés. Valószínűleg nem lesz minden tanulság nélküli szeptemberben számba venni a Debreceni Demokratikus Kerekasztal pályafutásának fejzeteit.

1990. április 28.

Szemüvegek

Sajnos, mindenkinek van valamilyen hibája. Az enyém – többek között – az, hogy még a lány diktatúra végesztendeiben sem lettem szervezett ellenzéki. Csak amúgy dezorganizáltan tiltakoztam a hamisság, a hazugság, a torz rendszer megnyilvánulásai ellen, mindenféle távlatos átgondoltság nélkül mentem fejfel a falnak, s helyeztem magam kívül a „körökön”. Az óvatosabbak, az „okosabbak” jóindulatúan figyelmeztettek, hogy csak magamnak ártok az ugrálással; lássam be, a helyzet úgy reménytelen, ahogy van; jobb békében tudomásul venni. Mások, a főnökök, a meggyőződésesek vagy a helyezkedők, azt húzták rám: túl pesszimistán, fekete szemüvegen át látom a világot, tehát az optikámmal van baj, s nem ártana, ha igazítanék rajta. Tehetetlen, úttalan magánlázasaim leszerelésére elég is volt néhány ilyen, jól irányzott megjegyzés, s jöllehet mindenkinek tudta, hogy a probléma ezzel nincs elintézve, ment tovább minden a maga poszt-sztálinista módján. Az értekezletek után jöttek a hétköznapok. Éltünk, dolgoztunk. Ma ezt emelkedettebb ellenzéki minősítéssel úgy mondják: kollaboráltunk.

Aztán jött '87-'88 – innen ismert a történet. Összejöttek azok, akik addig elszigetelten olvasták a szakirodalmat, s elkezdődött a szervezés.

Szerepét vállaltunk, nyakunkba szakadt a politika. Egyszerre indultunk, aztán ahogy osztódással szaporodtak a mozgalmak, különváltunk. Ami addig egységbe sodort bennünket (az „ellen-“), ekkorra szétválasztott: cél, stílus, módszer sokszor késhegyig menő vitákban ütközött. Hasonlók voltunk, mások lettünk. A kampány során végleg. Egyikünk „győzött”, másikunk „vesztett”, s ez teljessé tette az elkülönülést: beszélünk, de már nem értjük egymás szavát.

Nagyműveltségű, tudós barátom mindig radikális ellenzéki volt. Olykor még az ingét is szétnyitotta: „Ide lőjjetek!” Mai ellenségképében a kormányzópárt vette át az egykori uralkodó párt helyét. Gyűlölete szavakkal már alig írható le. Szinte remeg indulatában, ha erre terelődik a szó. Pedig annak idején ő is onnan indult: alapítója volt az egyik vidéki szervezetnek. Ma a legnagyobb ellenzéki párt képviselője.

Olvasom a Magyar Narancsot. Egy-két éve, egyetemi lap szerkesztőjeként ilyesfajta tipográfiájú lapot képzeltem volna el; már amennyiben az avantgárd lapkép nem megy az olvashatóság rovására. De a Narancsot nem csak ezért olvasom nehéz szívvel: a tartalma miatt is. Nincs olyan száma, alig van oldala, hogy valamilyen formában ne minősítenék le a győztes pártot. Az okos, szellemes, írástudó munkatársak soraiból fröcsög az értetlenség és a gyűlölet: elveszett az igazság, Magyarországon a civilizáció, a felvilágosultság uralma helyett a sötét nemzeti kultusz (jelzők tetszés szerint) évei következnek. Majd' azt sugallják: meneküljön, aki tud.

Próbálom megérteni tudós barátomat (barátom-e még?), próbálom értelmezni a Magyar Narancsot (amely, bár a Fidesz adja ki, egyik vezetőjük szerint nem a Fidesz lapja). Magam is benne voltam a párt-harcokban, kivettem részem a kampányból, de szeretném hinni: az „üt-közet” lezárultával képes leszek visszatérni a „normális” kerékvágásba, s nem pártszemüvegen át, hanem a maga valóságában szemlélni a világot. Jó, tudom: a politikát szigorú törvényszerűségek uralják, amelyek az ember gondolkodásmódját is meghatározzák. De hölgyeim és uraim! Itt valami történt! Újra osztották a lapokat, kitört a demokrácia, megalakult a parlament, elmúlt a bűnös negyven év! Új játékszabályok vannak, s ezek a szabályok toleranciát, beleérző képességet, megértést kívánnak – a demokrácia elvének megfelelően. Mindenkitől: kormánypártiaktól és ellenzékiektől egyaránt!

S ez az, ami rendkívül aggaszt: a nagy fenekedésben annyira elköteleztük magunkat, annyira eldurvultunk, hogy nem vesszük észre: az

új rendben is a régi reflexek alapján tevékenykedünk, értékelünk, minősítünk. Szabad legyen most megkérdezni: ki itt akkor a demokrata? Egyáltalán, mi az, hogy demokrácia? Ki mondja ezt meg? A Magyar Narancs? A Beszélő? A Magyar Fórum? A Népszabadság?

Rendben van: érdekkülönbség mindig létezik. Ki sem ejtem a számon azt, hogy „magyar”, meg „nemzet”, meg „iránti”, meg „felelősség”. Ami eddig erővel vágyott állapot volt, ma a nyilvánosság fogalmába tartozik. Itt most mi beszélünk, mi, mindannyian! Sokan, sokfélék. Soha többé ne legyen egyféle beszéd. De azt kívánom: ne legyen előítéletes gondolkodás, ellenségeskedés, gyűlölet sem! Az értelmiség eljutott a hatalomig (vagy annak újra tagadásáig): tragédia volna, ha képtelen lenne felnőni ehhez a szerephez, ha szemüvegét levetve eltévedne az új viszonyok útvesztőiben.

Persze, hosszú volt a negyven év, s rövid ez a néhány hét. Új KRESZ van életben, ám a vizsgák csak ezután jönnek. A mindennapokban: az utcákon, a hivatalokban, a parlamentben. Csináljuk a politikát, de vigyázunk: nehogy a politika csináljon ki bennünket!

1990. június 2.

Hogyan szolgáljon a szellem?

Töprengő beszámoló egy választmányi ülésről

A profizmus szelleme, úgy látszik, immár az MDF országos választmányát is megsuhintotta: nem félórás, csak húsz perces késéssel kezdődött meg legutóbbi, június 9-i ülése a Bem téri székház harmadik emeletén. A hangulat érezhetően nyomott volt, hiszen az országos gyűlés második napján az egyik hozzászóló azt követelte, hogy mondjon le a párt vezető szerve. A nagy vihart kavart javaslat persze nem érte váratlanul a választmány szorgosabb tagjait, hiszen a testület funkciójának tisztázása, működési rendjének kialakítása hetek óta napirenden van. Mégis, a megsemmisítő bírálat azokat is zavarba hozta, akiknek világos elképzelésük volt a jövőről: ugyanis a sajtó értelmezése szerint afféle puccs körvonalai sejtettek fel mögötte.

Tény, hogy míg korábban gyakran érezte apátlan-anyátlan árvának magát a választmány, ezúttal minden elnökségi tag megjelent az ülésen, aki csak tehetett. Igaz, ezt a témák is motiválták, az első kérdés ugyanis

nem volt más, mint az elnökségen belüli feszültségek tisztázása, az országos gyűlésen is megnyilvánult ellentétek megvilágítása.

Szűcs István ügyvivő előbb *Csoóri Sándort* kérte a válaszadásra. Az elnökség tagja, a társelnökséget visszautasító költő mindenekelőtt sajnálkozását fejezte ki *Bíró Zoltán* távolmaradása miatt, nélküle ugyanis „csak töredékesen lehet” a problémáról beszélni. Csoóri úgy látja: a sajtó torzítva adta vissza az eseményeket. Vannak ugyan feszültségek az MDF-en belül, de ha valaki puccsot akart volna, akkor megcsinálja. Sokkal rosszabb lett volna, ha az országos gyűlés félmunkát végez; így, hogy teljes kudarccal végződött, mindenkit rádöbentett a megoldás szükségességére. Meg kell szokni, hogy új helyzetbe került az MDF; ez feszültségeket teremt, ám ezekben a feszültségekben fogunk egymáshoz csiszolódni.

Csoóri kinyilvánította: azért nem vállalta a társelnökséget, mert az írónak nem önmagát, hanem az igazságot kell hatalomra juttatnia. S ha szerepet téveszt, elveszítheti igazságlátó képességét. Véleménye szerint *Antall József* beszédében elhalványult az MDF kiindulási pontja. Akkor, amikor *Kádár* nacionalistának, az SZDSZ populistának minősítette a pártot, „nem lehetünk peturisták”. Az MDF-nek mindent meg kell tennie azért, hogy a kormány dolgozhasson – de a miniszterelnök-pártelnöknek is ügyelnie kell arra, hogy az MDF ne kopjon ki mögüle, mert akkor összeomlik a kormány. „A párbeszédet nem takaríthatjuk meg, folytatnunk kell” – összegezte álláspontját Csoóri Sándor.

A kibontakozó vita közben kért szót az érintett, *Antall József*. Mint elmondta, nagyon nehéz helyzetben van, hiszen a kormányzati munka olyan igénybevételnek teszi ki, hogy nem volt alkalma a támadásokra felelni. Hangsúlyozta, hogy őt a párt elnökévé nem az elnökség, hanem az országos gyűlés választotta, felelősséggel annak tartozik. Ez a felelősség pedig rendkívül nagy; elég, ha a Varsói Szerződés tanácskozásán vállalt szerepre gondolunk. Ennek ismeretében lehetetlen, hogy olyan vélemények hangozzanak el a nyilvánosság előtt, mint amilyeneket az országos elnökség egyes tagjai megfogalmaztak.

„Nem hiszem, hogy a nemzeti gondolat ellen valaha vétettem volna, hogy egy pillanatra is háttérbe szorítottam volna” – szögezte le egyértelműen *Antall József*. Utalt politikai múltjára, és kijelentette: „a nemzeti gondolat életutam egyik alkotóeleme, e nélkül nincs magyar politika és szellemiség.” Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ő a három iránynak (népi-nemzeti, kereszténydemokrata-liberális és a kisgazda-centrum) együttes képviselőjét vállalta már 1956-ban. A népi-nemzeti gondolat ma nem je-

lentheti azt, amit a 30-as években, de elemeit, értékeit meg kell tartani. „Soha nem titkoltam, hogy a kereszténydemokrácia liberális irányát képviselem. Nincs más utunk Európába. De ez nem a világnézeti elkötelezettséget, hanem a keresztény értékek képviseletét jelenti. Eszményem az olyan, felekezeten kívül álló, homogén, a nemzeti múltban gyökerező, a liberális hagyományokat ápoló modern európai párt, amelynek alkotóelemei egyszerre, egyformán vannak jelen” – summázta felfogását a pártelnök.

Az ominózus Bánk-hasonlatról szólva Antall József elképzelhetetlennek tartja, hogy ő Csoóri Sándort és a népi- nemzeti szárnyat Peturnak, peturinak nevezze. „Bennünket nagyon nehezen lehet egymástól elválasztani. Alapvető kérdésekben egyetértünk, s ha Csoórit bármire – akár a helyemre – megválasztják, azzal is egyetértek.” Csoóri éppenséggel a bánki gondolatot testesíti meg. De igenis vannak Biberachok, akik hozzávizik, olykor koholják a híreket. „Ez nem jó módszer.”

Antall József felhívta arra a figyelmet, hogy az SZDSZ-szel kötött megállapodás nélkül a kormányzó pártok az MSZP és a Fidesz állandó lekötölezettjei lettek volna, s egyesek épp ezt akarták. Az MSZP és a volt politikai elit összátadást indított a kormány ellen, le akarják járatni, mert nem tudják elfogadni, hogy az kibújt szorításukból. Ebben a helyzetben, amikor olyan nehézségek vannak, mint a kormányalakítás „sziszifuszi és titáni” küzdelme, nem lehet azt várni, hogy ő és munkatársai mindenre figyelve, mindent egyeztetve tevékenykedjenek. Mint a frontvonalban: nem lehet állandóan megtárgyalni a katonákkal, hogy melyik irányba rohamozzon a csapat. „Vagy van bizalom, vagy nincs” – vállalta a felelősség ódiúmat a pártelnök, amire amolyan diétai aktusként jött a széksorokból a hang és a taps: „Van bizalom!”

Úgy tetszett, a hozzászólásokkal a választmány megnyugodva tért napirendre a fejlemények fölött, jóllehet, sejteni lehet: a polémia folytatódik.

1990. június 16.

Vannak változások...

Magyar belpolitika, anno 1990 június

Hihetnénk: ha az utóbbi negyven évben valamikor, akkor most nagyszerű érzés lehet Magyarországon élni. E piciny földdarabon olyasmi történik e hetekben, hónapokban, ami kivívta a művelt világ elismerését és rokonszenvét: az egypárti, diktatórikus társadalmi berendezkedést demokratikus parlamenti demokrácia váltja fel – békésen, forradalom, vér, erőszak nélkül. Azt hihetnők, minden okuk megvan most a magyaroknak arra, hogy a rájuk kényszerített szűk egyenruhát lerázva, tekintetüket bizakodva a jövőbe vessék, s hittel és reménnyel hozzákezdjenek a szép, új világ felépítéséhez...

Nos, igen. Az első lépés megtörtént, szabadon új parlamentet választott a nép, kinevezték az új kormányt, s a törvénymódosítások eredményeképp ma így kezdődik az Alkotmány: „A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam.” Megkezdődött tehát a rendszerváltozás örömteli folyamata, de mégis: egy hónappal a kormány hivatalba lépése után töretlen bizalom és akarat helyett tétováság és sokasodó kétségek látszanak eluralkodni a közvéleményen. Van-e alapja az aggodalmaknak, okkal tartanak-e mind többen attól, hogy túlságosan lassú az átalakulás üteme, hogy az intézményesülő demokrácia nem képes meggátolni a hatalomátmentéseket? Vagy ismét a sajátos magyar karakterológiai jegyekkel, a kishitűséggel, az önbizalomhiánnyal, a hosszú „balsors” bénító következményeivel állunk szemben?

Nem kétséges: a közvéleményt sokkszerűen érte a legnagyobb kormányzó párt és a legnagyobb ellenzéki párt megegyezése a kétharmados többséget igénylő törvények körének szabályozásáról. Pedig a korábbi pártállam egyik utolsó, rejtett aknájának hatástalanítása nélkül már megszületésekor halálra volt ítélve a magyar demokrácia, hiszen az új parlamentben – szerencsére – nincs olyan politikai erő, amelyik ezt a többséget magáénak mondhatná. A Magyar Demokrata Fórum (mint legnagyobb kormányzó párt) és a Szabad Demokraták Szövetsége (mint legnagyobb ellenzéki párt) kényszerű önmérséklését jelző kompromisszumos megállapodás tehát a folyamatos kormányzati és parlamenti munka előtt nyitotta meg az utat.

Hogy erre mennyire szükség volt, azt mutatja: az utóbbi hónapban a parlament működése került a politikai érdeklődés középpontjába. Sajnos,

nem egyértelműen kedvező visszhanggal. „Hála” az állandó televíziós és rádiós közvetítésnek, az egész ország szem- és fültantúja lehet annak, ami a T. Házban történik. S az bizony nem mindig felel meg a magasztos várakozásoknak. A rendszerváltozást egy csapásra kodifikáló új alkotmány megalkotása legalább egy évet venne igénybe, s erre most nincs idő. Az viszont a jogállamiság természete ellen való lenne, ha a demokráciát átmeneti diktatórikus eszközökkel akarnák megteremteni. Így nincs más választás, mint az alkotmány részleteinek módosítása, az aprólékos, sokszor személyeskedő pártcsatározásokba torkolló jogalkotási procedúra. Amit olyan botrányok tarkítanak, mint hogy egyes képviselők távollévő társaik helyett is szavaznak nyomógombjaikkal. A nézők csodálkoznak: ez a demokrácia? Fogalmazzunk tapintatosan: időigényes a parlamentarizmus technikájának elsajátítása.

A „birtokba vevésnek” ugyanakkor sok olyan mozzanata van, amely nélkülözi a szélesebb nyilvánosságot. Míg a parlament látható tevékenységével kapcsolatban máris kifogásként vetődik fel, hogy szinte kormányzati szerepet vállal magára, a kormánnyal szemben épp „láthatatlansága” ad okot a bírálatra. Pedig a kezdeti csendnek oka volt: a minisztériumok új vezetőgárdájára mindenekelőtt a terepfelmérés és a szükséges személycserék rázós feladata hárult. De hiába a száznapos türelmi idő, a fejlett demokráciák játékszabályaiban elfogadott átmeneti állapot, egyes politikai csoportok és a nem kifejezetten kormánypárti sajtó erőszakosan számon kérő mentalitása már két-három hét után kiütközött.

A civilizált országok független lapszerkesztői valószínűleg nagyon elcsodálkoznának azon a bizalmatlan, elszámoltató, sandaságoztól sem mentes hangvételen, amivel a magyar médiumok egy része az új kormány első lépéseit kíséri. Az információk birtoklásáért folyó küzdelem a hatalmi harc részévé vált, amiben kimutathatóan nagyobb rokonszenv – elfogultság – övezi az SZDSZ vezetete ellenzék megnyilvánulásait, mint a kormánykoalícióét. Mindezt természetesen a sajtószabadság és a függetlenség jegyében. Késhegyig menő küzdelem folyik például az MSZP fenntartósága alól kikerülő lapok tulajdonlásáért – ugyanakkor kedvező fejlemény, hogy *Hankiss Elemér* szociológus és *Gombár Csaba* politológus személyében mindenki számára elfogadható elnököket sikerült találni a televízió és a rádió élére.

Az élet szerencsére akkor sem áll meg, amikor a sajtó a kelleténél többet foglalkozik saját helyével, szerepével. Június kiemelkedő eseménye volt a magyar kormányküldöttség szereplése a Varsói Szerződés moszkvai

tanácskozásán. A függetlenségi szándék kinyilvánítása, *Jeszenszky Géza* külügyminiszter nyugat-európai útjai, *Antall József* miniszterelnök bonni és párizsi látogatása a magyar külpolitika új irányvonalát és prioritásait jelzik. Alighanem ezeket a döntéseket fogadja a legszélesebb egyetértés, kül- és belföldön egyaránt. A váltásnak máris kézzelfogható eredményei vannak: nyugati, elsősorban német bankok jóvoltából Magyarországnak rendelkezésére áll a rövid távú gazdasági csomagterv hitelfedezete. Az ezzel párhuzamosan bejelentett drasztikus áremelések ugyanakkor kétségtelessé tették, hogy a piacgazdaság kiépítése nem érhető el további lakossági áldozatok nélkül. A reprivatizációt előkészítő első intézkedések közé tartozik az egyelőre 35-40, később majd több száz vállalat ellen kezdeményezendő csődeljárás. Ezek várhatóan zaklató foglalkoztatottsági hatását némiképpen ellensúlyozza az a pénzügyminiszteri vélekedés, miszerint a piacgazdasági feltételek megteremtésével egy éven belül konvertibilissé tehető a forint. A pénz növekvő gazdasági szerepét máris jelzi a budapesti értéktőzsde megnyitása.

A legújabb intézkedések sejteni engedik, hogy a gazdaság átépítése nem sokáig kullog a politikai rendszerváltozás mögött. Ennek feltétele a tulajdonviszonyok, mindenekelőtt a földtulajdon rendezése, illetve az önkormányzati törvény elfogadása és a helyhatósági választások lebonyolítása, amely feladatok a parlament és a kormányzat legsürgősebb teendői közé tartoznak. Az országgyűlés nyári szabadságát elhalasztva a folyamatos törvényalkotás mellett döntött, átérezve történelmi szerepét. Az MDF–SZDSZ megállapodás nyomán kibontakozó törvényhozói munkát azonban június közepén váratlanul megzavarta a Szocialista Pártnak a köztársasági elnök közvetlen megválasztását szorgalmazó aláírásgyűjtő akciója. A jogilag támadhatatlan kezdeményezés mögött az a nyilvánvaló szándék húzódik meg, hogy a magas közjogi méltóság megszerzésére tett kísérlettel a parlament egyetlen baloldali pártja elkerülje: a döntéshozatalok perifériájára szorul. A fellángoló vita nyomán *Göncz Árpád* ideiglenes köztársasági elnök a népszavazást (vagyis, hogy a nép vagy a parlament válasszon-e) július 29-re, a helyhatósági választások időpontját szeptember 30-ra tűzte ki. Ez a két dátum lett a magyar politikai élet következő időszakának két pillére.

Összefoglalónk végén ideje választ adni a bevezetőben feltett kérdésre: a változások ellenére mi magyarázza az országban kialakuló bizonytalanságot. Nos, kétségtelen: azok valószínűleg elégedetlenek a fejleményekkel, akik azt hitték, hogy ha kimondjuk a varázsszót – demokrácia

–, egy-kettőre itt a Kánaán. Azok viszont, akik tisztában vannak e hatalmas történelmi átalakulás bonyolultságával, azt is tudják: az új politikai-gazdasági rendszer kiépítése nem történhet meg harminc, nem száz, még csak nem is háromszáz nap alatt.

Heroikus munka vár az országra, de a legfontosabb, hogy a kezdés feltételei – a nép többségének bizalmát élvező parlament és felelős kormány – adva vannak. Következnek a küzdelmes, gyötrelmes hétköznapiak, amelyekben hamarosan elválik: képes-e az ország bizalommal csatlakozni a felzárkózási törekvésekhez, vagy belső megosztottsága miatt visszacsúszik a perifériális, félgymarmati országok sorába. Higgjuk, hogy a választás nem lehet alternatíva.

1990. június 25.

Mélylocsolás

Cserepes a föld a szárazságtól. Állok a zöldséges ágyások között, kezemben a slag; a sugárban ömlő vizet, mint nedűért remegő alkoholistát, issza be a talaj. Ide, Szabolcsba ritkán ér el a Dunántúlt öntöző csapadék: a felhők kiadják terhüket útközben.

Vasárnap délelőtt van, a falu csendes. Semmi közöm a földhöz, a növénytermesztéshez: nyugdíjas szüleimet látogatom meg szülőfalumban, s megpróbálom magam hasznossá tenni. Az egyik fa ágára felakasztom a Szokol rádiót. A Gondolat-Jel szól, érdeklődéssel figyelem a múlt rendszer bűneit nagy vehemenciával ostromozó műsorvezető szavait. Spriccel a víz, hétágra süt a nap.

S ekkor elmegy előttem a magyar élet.

Kékszínű munkásruha van rajta, kopott bakancs, a fején simlis sapka. Ide-oda dülöngélve araszol az alvóg felé: nem kétséges, hol töltötte a délelőttöt. Megismerem: *K. Jóska* az, egykori osztálytársam.

Zavar fut át rajtam, behúzodom a szőlőtőkék mögé. Nem akarom, hogy észrevegyen, nem akarom, hogy ilyen állapotában találkozzam vele.

Tudom, már régóta hazudok magamnak. Nem keresek fel senkit, ha rövid időre hazamegyek, kerülöm a találkozásokat, felejttem a neveket. Szinte bujkálok a faluban, nem tudok mit kezdeni idegenséggel, tudatalatti erőfeszítéssel őrzöm magamban azt, amit egykor ez a vidék, ezek az emberek számomra jelentettek.

Valaha aranylábúnak nevezték ezt a Tisza-menti kis települést. Jó földje volt, szorgalmas népek lakták, akik öntudatosan szervezték meg maguknak az életet. Előljáróság, templom, iskola – minden megvolt itt, ami akkoriban egy község önálló életéhez szükséges volt. Az új világban aztán téesz szerveződött, nagy kultúrház (mi csak úgy hívtuk, hodály) épült, modern kis állomás emelkedett, orvosi rendelő nyílt.

Mígnem a hetvenes évek körzetesítési hulláma következtében megszűnt a tanács, a szomszéd faluéhoz csatolták a téeszt, az iskolát. Ismerős, unostig emlegetett történet.

Ott megy előttem K. Jóska, egyik lábát bizonytalanul rakosgatja a másik elé. Ha nem láttam volna azóta többször is, nem ismerném meg az egykori iskolást. Arca eltorzult, sűrű barázdákat vésett rá a szél, a nap, meg a sok pálinka. Jó tíz évvel idősebbnek látszik a koránál. Azt mondják, a választási kampány idején néhány féldecieért gyűjtött ajánlócédulákat az egyik pártnak.

A kocsmá, ahonnan jön, vasárnap délelőtt a falu legforgalmasabb helye. Mint a legtöbb ház, sátozott, ajtaját rács védi, de így is rendszeresen feltörik. Falát elborítják a kerékpárok: azzal érkeznek az emberek, hogy néhány óra múlva arra támaszkodva induljanak haza. Ötven méterrel arrébb nyitva van a kis presszó is, de ott alig lézeng valaki. Miért így drágábban a konyakot, amikor a kocsmában negyed osztályon mérik?

Nem K. Jóska az egyetlen, aki vasárnap délben tántorogva bandukol végig a főutcán. Egyre több a cigány a faluban. Ha így megy tovább, a magyarok hamarosan etnikumnak számítanak majd. Utolsó fillérüket a kocsmában verik el, gajdolásuktól hangos a környék. Gyakran esnek egymásnak, ilyenkor előkerül a bicska, a biciklilánc.

A kocsmától százötven méterre magasodik a templom. Lelkész rég nincs a faluban, a parókia üresen árválkodik, egy idős egyházi jön a városból az istentiszteletre vasárnaponként. Délután aztán összetalálkoznak a férfiak és az asszonyok: viseltes melósruhában a kocsmázók, ünnepi feketében a templomozók.

Sugarasan ível a víz a locsolóból, van látszata a munkámnak. A rádióban épp a húszas évek szovjet életéről folyik a szó. K. Jóskának már csak a hátát látom. Miért hiszem azt, hogy azóta iszik, amióta megszűnt a tanács, beolvasztották a téeszt és az iskolát? Miért gondolom, hogy azóta több a kerékpár a kocsmá előtt, gyakoribbak az éjszakai betörések, a verekedések? Pedig megállt a falu fogyása, új, pazar házak épülnek, s a fiatalabbak közül is többen a maradást választják. Miért képzelmeg még-

is azt, hogy miközben gyarapodnak a porták és számtalan jele van az egyéni boldogulásnak, odalett az „aranyláb”, oda a lélek és a tartás, ami annak idején összefogta ezt a kis falut?

De egyáltalán: lehetnek nekem ilyen kérdéseim? Hiszen negyedszázada nem itt élek, látogató vagyok errefelé. S a vendég előtt rejtve marad az, ami e világon belül történik. Ki és hogyan fogja megszólítani a magyar falut? Milyen nyelven fognak érintkezni, mit tudnak egymásnak mondani?

Tíz év múlva hol fognak állni vasárnap délelőttönként a kerékpárok?

Hátamat a szilvafának vetem, hallgatom a rádiót, s látom magam, ahogy a zöltséget locsolom. Kész, vége: az utolsó ágyashoz érek, mehetek elzárni a csapot. K. Jóska azóta már hazaért; levesét kortyolgatja, vagy az ágyában horkol. A ház felé indulok, a rádióban felcsendül a „Jó ebédhez szól a nóta”.

1990. június 16.

Új asztalfoglalás

Jönnek a hírek az ország minden részéből: szervezkedik a nomenklatúra, veszélyben a rendszerváltozás. Mondjuk, mondogatjuk már jó ideje, hogy a nagy átalakulás igazában a helyhatósági választásokon fog beteljesedni – de újabban azt is hozzátesszük: csak addig bírjuk ki. A kettős hatalom veszedelme, mint feneketlen kútból gomolygó szellem, települ ránk, táplálva a félelmeket: most is azok járnak majd jól, akik a korábbi rendszernek is haszonélvezői voltak.

Iszonyatosan mély gyökereket vert ebben az országban az összefonódások fája. Most még mindenütt azok uralkodnak, akik annak idején az egypárti rendszer jóvoltából kerültek helyükre. Tudjuk, nem mindegyikük gazember, nem mindegyikük dilettáns. De egy valamihez mindannyian értenek: úgy alakítgatni munkahelyi viszonyaikat, hogy a jók, az igazak, a szakemberek ne egykönnyen üthessék ki őket. Kezükben vannak a technikák, s ők mesterien értenek kezelésükhöz. Azonos érdek fűzi össze a főnököt, a helyettesét, az osztályvezetőket, az szb-titkárt, a vt-elnököt: átmenteni hatalmukat az új rendszerbe.

Szervezetten vajmi keveset tehetnek ellenük a trónkövetelők. Hiszen annak előtte a párt, most meg a pártsemlegesség védi őket. A demokrácia kisöpörte a politikát a munkahelyekről, de nem söpörte ki a régi vezetőgárdát, akik most autonómiát, függetlenséget emlegetve teszik jégre a kritikusokat. Régen az MSZMP felkent tagjai voltak, ma pártonkívüliek, jó esetben az MSZP igazolványát rejtegetik zsebükben. És egyre erősebbnek érzik magukat, mert a kormány hallgat, a helyi átrendeződést elősegítő törvények váratnak magukra. Nyeregben érezhetik magukat ők, a függetlenek, hiszen kinek van ma felhatalmazása arra, hogy kívülről szöjjön bele a munkahelyi folyamatokba!

Nagy baj az, hogy hallgat a mély, hogy csak belül forrnak az indulatok. Beosztottak százezrei lapulnak a falakon belül: már nem a párttól, hanem vezetőiktől, a „szakemberektől” félnek. Aki bírál, hamar kezébe veheti munkakönyvét, s ugyan ki védi meg? Az államszakszervezet? Vagy az MDF, az SZDSZ? Tragikus ez a kiszolgáltatottság, hiszen a lélek már szabad, ám a munkaerő még foglya státusának. De alattomos, de piszkos kis játszmák folynak most széles a hazában! Helyezkedések, új pozíciókijelölések! Rekrutálódik a tülekedők hada. S közben fogy a remény, a bizalom: hát mikor lesz már ennek vége? Mikor jön az új, szebb világ?

Vajon hányan tudják: saját forradalmuk sorsa a kezükben van? Hiszen csak a falakon belüliek ismerhetik, hogy ki a gazember, az átmentő, a köpönyegforgató. Csak ők a megmondhatóí, hogy kinek kell menni, s kinek kell a helyébe lépnie. S ők most megfélemlítve, tétován nézik az érdemtelenek szövetkezését. Pedig ahogy a sandák megismerik egymást a szagukról, úgy nekik is meg kell találniuk egymást! Az alkotmányos rendszerváltozást kiharcolta az ellenzék, a politikai pártok. De a munkahelyi rendszerváltozásért csakis a falakon belül lévők tehetnek! Júliusban pályázatot írnak ki vállalatvezetői posztokra. Itt a lehetőség: ha nem fognak össze, ha nem vetik egymásnak hátukat az igazak, nem tudják megakadályozni az átörökítéseket, elvész az esélyük, hogy jogi úton győzedelmeskedjenek!

Persze, okkal mondható: könnyű a kibicnek. Igaz is a megállapítás – a régi logika szerint. Mert először is: mindenki dolgozik valahol. Másodszor: két éve még valóban tízmillió kibic élt ebben az országban. Az a szerep jutott nekünk. De ma úgy kezdődik az alkotmány: „A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam”! Ugye, ismerős a verssor: „Ha majd a jognak asztalánál...” Nos, itt az idő, hogy mindenki leüljön ehhez az

asztalhoz, hogy elfoglalja az őt megillető helyet mellette. Csak egyre kell ügyelni: gondosan eltávolítani a „Foglalt!” táblát.

Hölgyeim és Uraim, itt az új asztalfoglalás ideje!

1990. június 28.

Kuruc, labanc

Hallgattam hétfő este a rádióban *Karinthy Ferenc* írot. Rosszkedvű ő is, mint manapság minden valamirevaló honfi e hazában. Azt magyarázta, hogy a magyar alapvetően kuruc hajlamú nép, ő is illetően érzületet táplál magában, éppen ezért elkésérítően hatott rá, hogy azok a barátai, akik annak idején szamizdatokat terjesztettek, tüntetéseket szerveztek, ébren tartották a szabadság mécsesének lángját, a rendszerváltozás után ugyanúgy ellenzékben vannak, mint a pártállam idején. Ez volna a szent forradalom hozadéka?

Igaza van az érdeemes írónak: a tegnapi ellenzék egy részéből mai ellenzék lett. Sokan azok közül, akik egzisztenciájukat kockáztatták, akik vállalták a veszélyt, a rendőrségi botozást, a mellőzöttséget, ma – demokratikus viszonyok között ugyan, de – változatlanul nem részesednek a hatalomból, szerepük legfeljebb az örökös bírálathoz lehet. Ebben ugyan már nagy gyakorlatuk van, de emberi és lelki szempontból teljesen érthető, ha csalódottsággal vették tudomásul a fejleményeket, ha nem tudtak, nem tudnak beletörődni abba, hogy négy évig mások kormányoznak helyettük. Vigaszuk legfeljebb az lehet: a társadalom gondolkodó része nem felejt el nekik, s a történelemkönyvek is megörökítik, hogy milyen részt vállaltak a társadalmi átalakulás előkészítéséből.

Mégis holtvágányra futnánk, ha azonosulnánk *Karinthy Ferenc* gondolatmenetével, ha arra a következtetésre jutnánk, hogy a szabadelvű kurucokkal szemben mindenki labanc, aki a koalíciós pártok vagy éppen a kormány tagja. Az, hogy az egykori ellenzék helyzetét tekintve mára polarizálódott, szükségszerű történelmi fordulat, de nem értékmérő. A parlamentáris rendszerekben az országgyűlésnek ugyanolyan alkotóeleme a felelős ellenzék, mint a felelős kormány. Az ország azonban nem létezhet kormány, kormányzás nélkül: apolitikus és amorális az a magartartás, amely ezt a tényt lekezelően veszi tudomásul, és történelemhamisítás az a viszonyítás, amely a mai demokratikus berendezkedést a diktatórikus pártállam hatalmával hozza közös nevezőre. A többpárti

demokráciában az ellenzék kritikai észrevételeivel ellenőrzés alatt tartja a kormányt, a nyilvánosság segítségével elejét veszi az egészségtelen hatalmi összefonódásoknak, leleplezi az esetleges visszaéléseket stb. De sehol a világon nem tévesztik össze az ellenzék szerepét a kormányéval; mindenütt tiszteletben tartják a többségi akaratot, a demokratikus választáson felhatalmazást kapott kormány legitimitását.

E tekintetben nemcsak aggasztó, hanem már-már félelmetes a közhangulat alakulása Magyarországon. Az elkerülhetetlen, hogy a társadalomnak azok a rétegei, amelyek úgymond alulról szemlélik a történelmet, az életkörülmények romlása miatt az új hatalmat okolják. De arra nehéz magyarázatot adni, hogy a politikailag tudatos csoportok miért engedik magukat az árral sodortatni, miért nem differenciálnak ítéletalkotásukban. Pedig ha nem tisztázottak az alapképletek, ha a különböző manipulatív kisebbségi nézetérvényesítések miatt veszélybe kerül az ország stabilitása, akkor oda a külföld jóindulata, oda a tőke beruházó kedve, semmi nem akadályozhatja meg a teljes csődöt.

Látni kell: a tét nem az Antall-kormány hatalma, hanem a zsenge magyar demokrácia. Ha a népet felelőtlen erők már három hónap múlva az első legitim kormány ellen hangolják, annak beláthatatlan hazai és nemzetközi következményei lehetnek. (Ez természetesen nem az indokolt kritikára értendő.) Nincs, nem létezhet ma kormány Magyarországon, amelyik képes lenne megakadályozni az örökül kapott gazdasági romlást; amelyik a közvélemény támogatása nélkül végre tudná hajtani a fordulatot. Mint ahogyan nincs felelős ellenzék, amelyiknek ne kellene ezzel ugyanígy tisztában lennie.

Ezért hát a tűzzel játszanak azok, akik kurucot és labancot kiáltanak. Az alapvető érdekeket illetően a „kurucok” és a „labancok” ma is ugyanabba a szekértáborba tartoznak: a frontvonal nem közöttük, hanem a demokrácia és a diktatúra, az új, pluralista berendezkedés és az egy párti restauráció hívei között húzódik. Bármily nagy a köd mostanában: a jövő forog kockán, ha a demokrácia fegyverviselői egymást veszejtenék el ebben a csatában.

1990. július 3.

Az új baloldalért

Magyarország ismét a történelmi tévedés állapotába került. A politikai élet színpéjéről hiányzik a baloldal. Baljósatú, de mindenesetre beláthatatlan következményei lehetnek ennek a helyzetnek.

A fejlett parlamentáris demokráciák – legalábbis Nyugat-Európában – az úgynevezett jobbközép és az úgynevezett balközép egyensúlyára, váltógazdálkodására épülnek. A liberalizmus – ez az egyébként rokonszenves eszmei áramlat – legfeljebb tízszázaléknyi támogatással a mérleg nyelvének szerepét töltheti be.

A magyar politikai változások következtében a koalíciós pártok együtteséből formálódó jobbközéppel nem a balközép, hanem liberális zászlókat lobogtató pártok állnak szemben. Álságos ez az állapot, ellenkezik a történelmi szükségszerűséggel, a politika természetes fejlődésével, a társadalom érdek- és véleménytagoltságával. Kialakulásában nagy része volt a tömegkommunikációnak, amely a baloldal nevében fellépő diktatórikus uralom igáját lerázva a másik véglet szolgálatába szegődött. A tömegkommunikáció döntő többségének támogatása nélkül a liberalizmus nem juthatott volna ilyen szerephez Magyarországon. Ez azonban csak az okozat. Az igazi ok az, hogy a nyugat-európai értelemben vett baloldal létrejöttének a kommunista diktatúra lett a legfőbb akadálya.

Ez ma a baloldal tragédiája.

Kisajátítások, kitelepítések, emberek ezreinek legyilkolása, az egyetlen nyilvánított igazság erőszakos képvisellete, az egyenlőség hamis ideológiájának inkvizíciós érvényesítése, az egyéniség, a kezdeményező-készség és az alkotóerő elfojtása, a pártbürokrácia hegemoniája, az életképes piacgazdaság megfojtása, totális gazdasági, politikai, erkölcsi csőd – ez volt a „szocializmus” Kelet-Európában.

Lehet-e ezek után új, korszerű baloldal megteremtésének igényével fellépni ebben az elátkozott térségben?

Ma még ez csaknem reménytelen vállalkozás. Bár történnek rá kísérletek. Csakhogy a Szocialista Párt az előd árnyékától, a Szociáldemokrata Párt a megszerveződés, a hiteles platform kimunkálásának gyermekbetegeitől nem tud szabadulni. Miközben baloldali gondolkodású emberek szép számmal akadnak a többi párt soraiban is.

A demokrácia velejárója a tolerancia, a másság, az eltérő vélemények tiszteletben tartása. Magyarországon még nincs demokrácia, ítéletek és

előítéletek mérgezik a politikai megnyilvánulásokat, az élet rendjének megfelelő viszonyok kialakulását.

Miért volna szükség a baloldalra?

Mert a munkaadók, a tőke szempontjainak érvényesülésével, a bővített újratermelés kíméletlen gyakorlatával a munkavállalók, a kisemberek, az elesettek védelmének kell szemben állnia. A pénz uralmával szemben a szociális érzékenységnek, az egyén mítoszával szemben a közösségi felelősségnek.

Tartani lehet attól, hogy a magyar baloldal jó ideig képtelen lesz mindezek megjelenítésére; széthullása, erkölcsi ellehetetlenülése miatt nem tudja ellensúlyozni a még oly humánus célokat kitűző, de egypólusú hatalom uralmát. Márpedig a demokrácia feltétele az erőegyensúly, az érdekek intézményes megjelenése és folyamatos ütközése. A liberalizmus, mint látjuk, nem hivatott e szerep betöltésére.

Ha a kiegyenlítődés rövid időn belül nem történik meg, Magyarország ismét történelmi zsákutca felé halad. Nem az új, többpárti diktatúra fenyegeti, mint azzal a liberálisok riogatják a közvéleményt. Hanem az, hogy a társadalom nagy lélekszámú rétegeinek valós érdekei nem kapják meg szervezett politikai képviselőket.

A magyar jövő ezért elképzelhetetlen a megtisztult, korszerű baloldal jelenléte nélkül.

Azoké is, akik a politikai porond másik sarkában küzdenek az ország jövőjéért.

1990. július 20.

Párttalanul

Elhatároztam, kerülni fogom a „szélsőséges” fogalmazást, a kategorikus minősítést, mivel egy független lapnak, amely ráadásul az egyetlen a megyében, vegyes az olvasótáborra, érzékeny a közönsége, meg egyébként is.

Mégis, hiába törtem a fejem, nem tudom másként mondani: isszuk a kommunizmus levét. Hol lassúbb kortyokban, hol dühödt hörpintéssel, de azt kanalazzuk mindannyian, amit jól kifőztek nekünk negyven éven keresztül. Most például a pártellenesség levét nyeldessük. Mint tudjuk, a szocializmusban” a párt volt minden föld és ég ura, a mennyországba a párton keresztül, a pokolba a párton kívül vezetett az út. Meg is utálta a

pártot mindenki emberesen; legjobban azok idegenedtek el tőle, akik szervezték, vezették, ugródeszkának használták. 1989 végére alig akadt normális ember az országban, aki utálat nélkül ejtette volna ki a szót: párt. Ez rendjén is lett volna: mármint, hogy az a párt szép csendesen, történelmien kimúlik – ha a parlamenti demokrácia megteremtéséhez nem a pártok létrejöttén keresztül vezetne az út. De mint látjuk, azon keresztül vezetett, eddig még nem találtak fel a párt nélküli többpárt-rendszert. Nem sikerült ez Magyarországon sem, pedig az alkoholizmus terén az élmézőnyben haladunk.

Azt kell mondanom, még ezzel sem lettek volna komolyabb problémák, hiszen 1990. április 8-ig nem volt olyan nagy szégyen – akkor még ellenzéki – párttagnak lenni, sőt bizonyos esetekben egészen méltánylandó választásnak tűnt, míg nem jött április 8-a, győzött a többpártrendszer, s ezzel mintha elvágták volna. Azóta a párttagoknál alig övez valakit nagyobb utálat. Párttagnak lenni snassz, elavult, érdekvállalkozás. A független, tiszta, feddhetetlen állampolgárok Magyarországon mélyeséges gyanakvás kíséri a pártok és a párttagok tevékenységét.

A nagy szakácsok, a kommunizmus ínyesmesterei most elégedetten foroghatnak urnáikban. Minden úgy fest, a „szocializmus” után a demokráciát is sikerült megutáltatniuk a néppel. Mielőtt még az valóban kifejlődhetne

Ott, ahol már évszázadok óta gyakorolják a parlamentarizmust, a lakosság szükséges rosszként, de megadóan viseli el a pártok létezését. Ez van, mondják, de nem teszik hozzá, hogy szeretni kell. Lehet figyelmen kívül hagyni, lehet gyűlölni, de lehet belépni is – kinek hogy hozza a sorsa. Magánügy, hogy valaki párttag; különösképpen, hogy melyik párt tagja. Még kérdezni sem illik. Mint a fizetést. A politika olyan, mint a tömegközlekedés vagy a hashajtó: a nélkül nem megy.

Mi még csak most kezdenénk gyakorolni a demokráciát, csakhogy mindenki szívből utálja a tömegközlekedést és a hashajtót. Zsúfoltak a buszok, zötyög a villamos, koszosak a vonatok; hogy a hashajtóról ne is beszéljünk. A kilenc és félmillió pártonkívüli országából tízmillió kibic országa lettünk. Merthogy néhány tízezernél több párttag aligha akad manapság. Miközben mindenki napjában legalább háromszor a rendszer-változásról beszél, minősíti a pártokat, leszólja megnyilvánulásait, lekezeleli a bennük ténykedőket.

Nagyon jó, hogy ma nincs nyolcszázezer párttag az országban, ne is legyen soha többé. Korábban sem volt, csak annyi tagkönyvet adtak ki.

Legyenek kis létszámú, ütőképes, korszerű programot képviselő pártok, és legyen nagyszámú választósereg, amely majd szavaz a programokra. De, mint tőlünk Nyugatra látszik, pártok nélkül nem megy. Kellenek kormányzó pártok, kellenek ellenzéki pártok, és kellenek párttagok. Az egyik kormányoz, a másik ellenez, kölcsönösen feltételezve egymást. Hitből, elkötelezettségből, érdekből, számításból, mindegy. Hozzá tartoznak a demokráciához, mint ághoz a levelek. Nélkülük megáll az élet, kiszáradnak a folyók, eldugulnak a vulkánok.

Hát itt tartunk most, kortyolgatás közben. Keserű már ez a lé, megakad a torkon, ki kellene köpni. Jó volna egy nagy lélegzetet venni, mielőtt kanalunkat újból a tányérba merítjük.

1990. július 27.

Elcserélt fejek

Érdekes: ebben az országban vannak olyanok, akik azt hiszik, hogy a rendszerváltás személycserék nélkül megy végbe. Többen megdöbbenéssel veszik (pontosabban nem veszik) tudomásul azt, hogy itt-ott leváltak emberek, hogy a kormányzat a felügyelete alá tartozó intézmények, vállalatok élére saját hatáskörében új vezetőket nevez ki. Mint történt az például a filharmónia vagy a hanglemezgyár esetében.

Nagy a felhördülés, zeng a kórus, s az „önkényes” eljárások vehemens bírálói számára még az is közömbös (?), hogy egykori, hűséges pártkérdések érdekében emelik fel szavukat. Ők a módszer, a „diktatórikus” eljárás ellen tiltakoznak, ami úgymond a pártállam gyakorlatára emlékezteti őket.

Különös észjárás.

Mert ugyanakkor vannak az országban olyanok is (mintegy tíz millióan), akik éppen, hogy a változásokat keveslik: azért bírálják a kormányt, mert nem hajtott végre azonnali személycseréket az élet minden területén, nem tisztította meg a terepet az ideológiai kontraszelekció révén pozícióba került kóklerektől, dilettánsoktól. Az ezt követelők hangja azonban nem jut át a tömegtájékoztató falain, miközben a személycserék ellen tiltakozók nyilatkozataival tele van a sajtó.

Körülbelül így fest a rendszerváltás 1990 nyarán, Magyarországon.

A képlet világos: a jajszavakat a pozícióföltés, a fejek követelését a sérelmek és az igazságérzet váltja ki. A rendszerváltozás tagadhatatlanul áldozatokkal jár – mint ahogy azzal járt az elmúlt korszak is –, ám a demokráciát nem lehet diktatórikus módszerekkel megteremteni, ahogyan a korábbi rendszer működött annak idején. Egyértelmű, egyetemleges szabályozásnak kell arról gondoskodnia, hogy a szükséges posztokon lehetővé váljon a vezetősere: ez szolgáltatathat igazságot a megnyomorítottaknak, s védheti meg az oktan inzulustoktól az erkölcsileg, szakmailag feddhetetleneket.

Ilyen szabályok már születtek, s ezután is születnek majd. De a Kánaánra sajnos, még várni kell. Mert a szabályokat mindig ki lehet játszani, s e tekintetben a régi rend emberei pozícióelőnyrel rendelkeznek: összeköttetés, információ mind az ő kezükben van. Keserű szarkazmussal úgy is mondhatnánk: már megint a kommunisták járnak jól. Ők ismerik a technológiát, ők vannak a falakon belül, ők tudják, hogyan kell ezeket az új meccseket lejátszani. Majd találnak hozzá engedelmes vállalati tanácsot, függősorba taszított, bólogató apparátust.

És lesznek, akik ezt az új rendszer nyakába varrják majd.

Kommunistán persze nem az eszmében hívő idealistákat kell érteni. Hanem azokat, akiknek csak annyi közük volt az eszméhez, hogy hatalomba kerülhettek általa. Mint ahogy az új rendszernek is meglesznek a maga „kommunistái”, akik ügyes manőverekkel, a vezérvitorlák árnyékában révbe eveznek. A volt rendszer gondosan elejét vette annak, hogy alternatív vezetőség jöjjön létre, ezért az új rendszert most azok fogják megteremteni, akik ott lapátolnak az első sorokban, s élnek a lehetőségekkel. (Tolongani persze mindenkinek lehetőségében áll: érdemes volna megvizsgálni, mivel tölti a napjait mostanában például a debreceni értelmiség.)

Folyik tehát a fejcsere, de a nagy hullás majd a helyhatósági választások után következik be. Kérdés, kinek lesz ínyére az eredmény. Lehetséges, hogy nem csökken a bizalmatlanság, az elégedetlenség. Egyet azonban nem szabad elfelejtenünk: a Nagy Könyvet már nem a Fehér Házban írják. Hanem itt, ott, mindenütt. Demokratikusan, pluralistán. Mindannyiunk kezében toll van: magunk tehetünk róla, ha hagyjuk, hogy ki-vegyék a kezünkéből.

Hány DEKA?

Végre megpezdült a politikai élet Debrecenben. Már-már azt lehetett hinni, hogy a kánikula bágyasztó hatása a pártokat is inkább a strandok felé terelgeti, de nem: a közlő helyhatósági választás mozgásba hozta a propagandagépezeteket. Tegnap robbant a kis helyi politikai bomba: az SZDSZ és a Fidesz bejelentette távozását a Demokratikus Kerekasztalból.

Érdekes tömörülés ez a DEKA: már tavaly országos nevet szerzett magának, amikor az MDF-et kizárta soraiból. Később az lett a téma, hogy visszavette volna a későbbi győztes pártot, de az már akkor vonakodott, így aztán következett az ajándékba szita alatt galambot hozó leány esete: az MDF tagja is volt a DEKA-nak, meg nem is. Ha jól emlékszünk, már akkor más típusú együttműködést, elsősorban a kétoldalú kapcsolatok ápolását javasolta a Magyar Demokrata Fórum, de ez a látnoki javaslat akkor még nem találkozott a többi párt egyetértésével. Működött hát tovább az ellenzéki kerekasztal, egészen a parlamenti választásokig, amikor is átrajzolódott az ország politikai térképe, kormánypártiakból ellenzékiek, egyes ellenzékiekből kormánypártiak, más ellenzékiekből ellenzékiek lettek két hét leforgása alatt.

Ez újabb dilemmát szült: mi legyen ebben a helyzetben a DEKA-val? A pártállam kimúlásával nem volt többé szükség közös ellenzéki fellépésre, de mivel helyileg még nem történt meg a rendszerváltozás, adódott a következtetés: az országos politika ugyan megosztotta, a barikád ellenitétes oldalaira sorolta a korábban egységes ellenzéki pártokat, de helyben, mint a demokratikus erők tömörülése, szükségesnek látszik a további együttműködés, a felkészülés a hatalom átvételére. Így lett a DEKA-ból DEKA, azaz Debreceni Demokratikus Kerekasztal. Amely persze csak egy adott határig volt demokratikus, hiszen nem engedte be sorai közé a demokratikus választásokon harmadik legjobb eredményt elérő MSZP-t.

Aligha akadt az ún. demokratikus pártok soraiban olyasvalaki, aki abba a hitbe ringatta volna magát, hogy az új DEKA túléli a helyhatósági választások kampányának kezdetét. Hiszen azok az érdekek, amelyek egyébként már a parlamenti előkészületek során világosan elkülönültek, az önkormányzatért folyó csatában egyértelműen egymás riválisaivá teszik a pártokat, legyenek akár a kormánykoalíció, akár az ellenzék tagjai. Mégis akkor, tehát április közepén az együttműködés szándéka, az egy-

másrautaltság érzése lett az erősebb, amit igazolt az, hogy az új DEKA határozott célokat – a tanácsi apparátus ellenőrzése, a hatalomátmentés megakadályozása, a leendő káderek kiválasztása – tudott maga elé kitűzni. Valamennyi résztvevő párt egyetértésével.

Aztán megkezdődtek a dolgozók hétköznapiak, a DEKA minden szerdán ülésezett, ám a közvélemény csak szórványosan értesült ténykedéséről. Hogy a szerda esti üléseken miről esett szó, arról csak a debreceni rádió szemfüles riportereinek beszámolóiból értesülhettek a figyelmes hallgatók. Hatása inkább a tanácsi szervekkel kialakított együttműködésben vált érezhetővé, a tanács gyakorlatilag minden döntésének előkészítésébe bevonta a DEKÁ-t.

És most robbantott a két ellenzéki párt. A kormánykoalíció tagjai két nappal korábban éppen lapunkban nyilatkoztak a DEKA fenntartásának szükségességéről. Azzal érveltek: a helyhatósági választások előtt és után is adódhatnak olyan problémák, amelyek tisztázására ez a fórum teremthetne lehetőséget. No, igen. Nagyon valószínű, hogy ez az újabb menet sem csupa grál lovag küzdelmét hozza. AZ SZDSZ és a Fidesz azonban úgy ítélte meg, hogy a DEKA betöltötte a szerepét. Most ne foglalkozzunk azzal, hogy több hónapos részvétel után mennyire etikus megkérdőjelezni egy szervezet jogi szabályozottságát, mint ahogyan nyilatkozatukban tették. Azt viszont nem hallgathatjuk el, hogy a kormánypártok soraiban kezdettől fogva jelen volt az irányzat, amely kétségbe vonta a DEKA létjogosultságát. Ők azzal érveltek: az új DEKA léte inkább az ellenzéki pártoknak kedvez, hiszen a kormányzó pártokkal azonos pozícióba emeli őket, elmosva a nyilvánvaló programbeli és ideológiai különbségeket. A városért érzett felelősség jegyében mégis létrehozása, a további együttműködés mellett döntöttek. Egyszer majd annak is megvonja valaki a mérlegét, hogy helyesen-e.

Volt DEKA, nincs DEKA tehát, itt tartunk ma. Nem valószínű, hogy megszűnése túl sokáig nyugtalanítaná a közvéleményt. De a hír annyira vakká sem tehet, hogy a körülötte kialakult hercehurcában ne tudnánk eldönteni: mi benne a pusztá ténymegállapítás, s mi a propagandisztikus hatáselem.

1990. augusztus 17.

Perestroika Wodka

Hát igen, itt van ő is. Hol 287,50-ért, hol 320-ért, de megérkezett boltjainkba a rendszerváltozás itala. Örömmel köszöntjük. Eddig Sztolicsnaját, Borovicskát, Sligovicát, Sztalmári szilvát kortyolgathattunk poszt-sztálinista, kora-, majd késő kádári kori korszakokban, s tűnjék bár kollaborációnak, egyenesen meg kell mondanunk, hogy nem volt ellenünkre. Sőt, de ez most nem ide tartozik.

Hanem a megszokott polcokon most felütötte a fejét ez a zaklató nevű újdonság. Ami azt illeti, jól kitalálták. Nem elég, hogy vodka, de még peresztrojka is. Illetve, perestroika, merthogy nálunk oroszul már csak az ért, akit az iskola annak tanulására ösztökélt. De ne essünk könnyelműségbe. Ezt a vodkát nem Magyarországon találták ki (know-how), de a Kiskunhalasi Állami Gazdaságban állítják elő, és ott is palackozzák. És ez nem semmi. Perestroika Wodka.

Ez már nincs messze attól, amit a budai vár árusai naphosszat kínálnak. Sztálin képmásával ékesített pólót, illetve egy másikat, Karl Marx arcképével. Az utóbbi alatt és fölött az amerikai westernekből ismert angol nyelvű felirat: Körözött, élve vagy halva. S ezen nem a juhtúróból kevert készítmény értendő. Kíváncsi volnék, hogy a Krasznojá Plószágyon hány rubelt adnának ezekért a ruhadarabokért. Bár lehet, hogy a fekete árfolyam szerint sem sokra mennék vele.

Ebből is látszik, hogy Magyarországon virul a vodka- és pólószabadság. Ha egyszer lehet olyan, hogy Pusztá vodka, akkor lehet peresztrojka is. Nem kell hozzá nagy találatekonyság. Ahogy elnézem, lesz itt még Rendszerváltozás pezsgő, Önkormányzat brandy, Önkéntes Tűzoltóegylet sör is. Nem kell mást tenni, mint a palackok címkéjét tanulmányozni, máris tudhatjuk, hogy éppen hol tartunk. Csak a sörrendet össze ne keverjük, mert abból baj származhat.

Ez persze tréfa, mert mindeközben a dolgozók népes csoportjai azzal vannak elfoglalva, hogy miként mentik át hatalmukat a volt uralkodó osztály tagjai. Ám lehet, hogy hiába aggódnak, mert nálunk demokrácia van: 287,50-ért vagy 320-ért, de mindenki megveheti a maga Perestroika Wodkáját, á la Kiskunhalas. Ezt kortyolgathatja a melós és a vezérigazgató is, meg a vállalati tanács tagjai. Nekik persze más, mert ők választhatnak.

Akadnak azonban olyanok, akik azt mondják, hogy ne tréfálkozzunk. Nincsenek itt semmiféle kiskirályok, a hatalomátmentésnek szigorú sza-

bályok állják útját, különben is rendszerváltozás van. Meg Perestroika Wodka.

Oké boys, no problem. Emeljük poharunkat. Nem is olyan rossz ez a vodka, legalábbis a harmadik kupica után. Lehet, hogy ezt az egész kelet-európai főzetet Kiskunhalason keverik?

1990. augusztus 21.

Enyém, tied...

A konkrét program még nem készült el, de a téziseket már kidolgozták – hangzott el tegnap a kormány privatizációs terveit ismertető sajtótájékoztatón. A lényeg: különböző technológiákkal kívánják magánkézbe adni az állami tulajdonban lévő javakat. A 2400 milliárd forintnyi vagyontól tavaly és az idén mindössze 200 milliárd talált és talál gazdára: a maradék 2200 milliárd kiárusításra vár.

Ízlelgetem az összeget, de képtelen vagyok felfogni mértékét. Úgy vagyok ezzel, mint a lakosság jelentős része: nem értek a pénzhez. Költeni tudom, megkeresni nem. Attól tartok, nem sok részem lesz a privatizációban; ez a másfajta tehetségűekre vár. Hazudnék persze, ha azt mondanám, hogy megvetem azt a tehetséget. Titokban inkább irigylem, bár tudom jól, hogy a pénz nem boldogít. A baj csak az, hogy a pénztelenség még kevésbé...

Kinek áll akkor a privatizáció? Egymillió vállalkozóról szól a fáma, akik hamarosan jelentős tőkével gazdálkodhatnak. No, igen. Azt hiszem, soha nem fogom elfeledni azt a találkozást, amely kies lakótelepi házunk liftjében egy társasággal összehozott. Két fiatal házaspár jött valakihez vendégségbe: kikenve-kifenve, illatosan, pezsgősüveggel a hónuk alatt. Egymás mellett álltunk meg a parkolóban: ők egy Audiból szálltak ki, én meg a Trabantommal érkeztem haza egy vidéki gyűlésről, ahol a rendszerváltozás ügyében szónokoltam. Lifttársaim vidámak, kipihentek voltak, mulatni érkeztek, a legdivatosabb göncökben, a maguk naprakész primitívségével. Nem kétséges, vállalkozók voltak, az ilyesmi meglátszik az emberen, mármint ha vállalkozón a dagadt zsebeket értjük. Megnéztem: duzzadt volt a zsebük.

Másfél éves úgymond ellenzéki politizálás, pénznemkeresés, család-elhanyagolás, népben-nemzetben gondolkodás után ott, a liftben, kifacsart citromként szembesültem a kérdéssel: hát ezeknek, ezekért csináljuk?

Azért gyűlésezünk, kockáztatunk, őrlődünk, áldozunk, hogy ezek az üresfejű, műveletlen, csak a pénzkereséshez értő fajankók nyugodtan mulatozhassanak? Hogy a privatizációban pénzükkel újabb pénzeket fi-altatva az új uralkodó osztály soraiba emelkedjenek? Hogy ők legyenek a rendszerváltozás nyerítő nyertesei?

A lift megállt, én kiszálltam, ők utaztak tovább. Másnap, harmadnap, meg azután is újabb gyűlésekre mentem, családomat elhanyagoltam, pénzt nem kerestem. Tudomásul vettem: nekem ez a szerep jutott. Ilyen egyszerű és ilyen kegyetlen a törvény: van, aki dolgozik, és van, aki inkasszál. Ennek a folyamatnak, ami most Magyarországon zajlik, lesznek nyertesei és vesztesei. Nem kizárt, hogy azok, akik a változásért mindent kockáz-tattak és feláldoztak, nem lesznek a nyertesek között. Ez ilyen játszma. A pénz világában azok szólhatnak, akik értenek a pénzhez. Meg a pri-vatizációhoz.

Amúgy nincs bennem keserűség, így születtem. Mégis, hiszek abban – s ezért ténykedem ezután is –, hogy jobb világ jön. Amiben mindenki azzal foglalkozhat, amihez ért. S reméljük: meg is él belőle.

Unokáink látni fogják...

1990. augusztus 23.

Bocsánat, vállalkozók

Sokféle visszajelzés érkezett múlt heti, Enyém, tied című kommentáromra. Voltak, akik egyetértésüket fejezték ki, de akadtak olyanok is, akik vállalkozóellenesnek minősítették soraimat. Egyik olvasónk egyenesen becsületbeli kérdésnek tekintette a korrekciót, bűnömül róva fel: megsértet-tem egy társadalmi réteget.

Sajnálom, hogy írásom ilyen értelmezésre is lehetőséget adott; mi sem áll tőlem távolabb, mint hogy másokat igaztalanul marasztaljak el. A sértegetés már csak azért is oktalanság volna részemről, mert olyan párt-nak vagyok a tagja, amelyik programja sarkalatos pontjának tartja a kis-és középvállalkozások fejlesztését, támogatását, tudván: a nemzeti kö-zéposztály kialakulása nélkül nem lehetséges a szociális piacgazdálkodás megteremtése. Az állam az adózó – tehát nyereséges – polgárok pénzéből képes csak ellátni szociális feladatait; azaz támogatni mindazokat, akik ilyen-olyan okokból nem tudják állni a verseny kihívásait, s alulmaradnak a mindennapi fennmaradásért folytatott küzdelemben. Ehhez olyan tör-

vények, gazdasági feltételek szükségesek, amelyek lehetővé teszik a vállalkozások kibontakozását, a befektetések megtérülését.

Ez az elv; de ejtsünk néhány szót az eddigi gyakorlatról is. A pártállam keretei között a vállalkozás a törvények által szigorúan szabályozott, korlátok közé szorított tevékenység volt. Ezek a keretek alig tették lehetővé a tisztességes gyarapodást: jószérivel csalásra készítették az üzleti kalandra vállalkozókat. Óvakodom az általánosítástól; csak emlékeztetni szeretnék a vizezett konyakokra, a kókadó virágokra, a hamar szétfoszló ruhákra. Ne ámítsuk egymást: abban a szerkezetben becsületes gazdálkodóként nehezen lehetett szert tenni Audikra, Mazdákra. Ha mást nem, a csúszópénzt mindenki letette oda, ahová kellett. Így kívánta az érvényesülés.

Csak halkán kérdezem: szükségszerű volt részt venni abban a játszmában? Muszáj volt vállalkozni olyan körülmények között? Feddhetetlennek tekinthető-e az a vállalkozó, aki egy korrump rendszer feltételeihez igazodva szedte meg magát? Törvényszerűen becstelenné kell válni egy feslett kor viszonyai között?

Ne csodálkozzanak a korábbi rendszerben megtollasodott vállalkozók, ha gyanakvás kísérté ténykedésüket. Láthattuk: többnyire csak a vevők rovására, az ő megkárosításukkal gyarapodhattak. Márpedig a tőke, a korábbi rendszerben fialt tőke az ő zsebüket duzzasztja, őket teszi versenyképesé a privatizáció korában. Nos, ez az én viszonylagos borúlátásom oka: nem a korszakváltásban nem hiszek, nem az új szisztéma érvényességét vonom kétségbe, hanem azt mondom, hogy sok korábbi ügyeskedő, kiskaput keresgélő, összeköttetések, kenőpénzek révén érvényesülő vállalkozó számára most nagyobb lehetőségek nyílnak, mint a ma induló, hosszútávra tervező, a becsületes munka fedezetére építő iparosok, kereskedők, magánvállalkozók előtt.

Bölcsész végzettségű értelmiségi vagyok, a filosz megközelítés kiderült soraimból. Vállalom. Ezt a réteget a korábbi rendszer megfosztotta alanyi jogától, a szótól. Ugyanakkor amióta személyi jövedelemadózás folyik, minden sorunkat követi a könyvelés, egy mozdulatot nem tehetünk anélkül, hogy az adóhivatal ne értesülne róla. Ismét csak kérdem: melyik az a réteg, amely az adóhivatali bevallás alapján (évi 120 ezer forint) mintegy tízezer forinttal kevesebbet keres a bérből és fizetésből élőknél? Van, aki ebben az országban elhiszi azt, hogy a vállalkozók átlagban évente ennyit keresnek?

Rendben van, mindenki úgy cselekszik, ahogyan a szabályok lehetővé teszik. De akkor ne beszéljünk vállalkozásellenességről, hagyjuk az ideológiát, a magánkísérletezők mennybemenesztését. Nevezzük meg inkább azokat a megbízható mesterembereket, kereskedőket, bonyolítókat, akik a tisztességes munkára alapozzák hosszú távú vállalkozásukat. Az én ideáim között ők szerepelnek, nem a pillanatnyi ügyeskedők, harácsolók, kiskapukat kihasználók. Amikor azt mondom tisztelettel, hogy vállalkozó, akkor rájuk gondolok.

No de kiről beszélhetünk ma tisztelettel? Ha nem csak pénzt, hanem magasabb értékeket is keresünk az életben – ami bevallottan idealizmus –, akkor attól tartok, nem nagy optimizmus tölthet el bennünket a várható fejleményeket illetően. Abban bizonyosak lehetünk, hogy a politikai vezetésben megtörténik a szükségszerű személycsere – de mi megy majd végbe a felszín alatt, a gazdasági szférában? Azoknak lesz majd döntő szavuk, akik részesei voltak a korábbi leosztásnak, akik birtokolják az információkat, a kapcsolatokat s a tőkét. Hol van itt esélyegyenlőség?! Jó, ez talán nem történhet másként, s az új viszonyrendszer majd átrendezi a sorokat. De hogy még szurkoljunk is ezeknek az úrlovasoknak?

Bántottam volna a tisztességes vállalkozókat? Sok jó ismerősöm akad köztük, ezért ettől nem tartok. Nem a becsületes munkavállalók, hanem a (primitív) nyereszkesedők ellen szóltam, s ez a minősítés minden foglalkozási ágban érvényes szempont számomra. Akkor lesz majd teljes a rendszerváltozás, ha az újságíróknak emiatt már nem kell felemelnie a szavát.

Merthogy megteszi azt helyette az új gazdasági rend.

1990. szeptember 1.

Elhisszük?

Műsorváltoztatással iktatta programjába vasárnap este a televízió azt a fórumot, amelyen a kormány négy tagja válaszolt az újságírók kérdéseire. A beszélgetés a kormányzat most elkészült hároméves gazdasági stratégiai tervét lett volna hivatott bemutatni. A vita mégsem volt jóízű, amiben az értetlenkedő, nem mindig jóindulatú kérdéseknek éppúgy része volt, mint a fáradt minisztereknek – de most nem erről akarok írni. Hanem arról a mondatról, amely az egyik magyar újságíró szájából hangzott el a

helyhatósági választásokkal. kapcsolatban, eképpen: lehet, hogy az emberek azt hiszik, szeptember 30-án módjuk lesz a dolgok befolyásolására?

Ezgett újságolvasó vagyok, hozzászóltam már ahhoz, hogy a hazai hírlapírók egy része a sajtószabadság égíse alatt, az objektivitás pajzsát maga elé emelve nyílt propagandát folytat az új hatalmi berendezkedés és a kormányzat ellen. Normális demokratikus viszonyok között nincs is ezzel semmi baj, a másként gondolkodás a parlamentarizmusban elemi jog, a sajtó többsége mindenütt a radikális-liberális eszmékkel rokonszenvez – igaz, ott minden lényeges irányzat kellő képviseléssel bír. Ha tehát szilárd demokráciában – vagy ennek ellentétében, a diktatúrában – élnénk, nem csodálkoznék azon, hogy valaki kétségbe vonja a demokratikus rend fontos intézményének, a helyhatósági választásoknak az érvényességét: de most, amikor Magyarország a központosított irányítás évtizedei után ezzel az aktussal a pluralista társadalom irányába tesz döntő lépést, újságíróként és állampolgárként is döbbenet álok a kérdésben megfogalmazódó cinizmus előtt.

Mit akart ezzel sugallni a Rádió és a Nyilvánosság klub prominens képviselője? Nem más, minthogy fölösleges színjáték lesz a szeptember 30-ai választás: a lapok már előre le vannak osztva, az történik majd, amit a kormány és a koalíciós pártok akarnak, az egypárti uralom után jön a többpárti hegemonia.

Mi lehet erre a sanda sejtetésre a válasz? Ebben a képlékeny politikai helyzetben, amikor a demokratikusan megválasztott parlament negyven év súlyos terhét cipelve próbálja járható útra vezetni az országot, amikor a szükségszerűen romló gazdasági helyzet és az ellenzék türelmetlen offenzívája miatt megzavarodott lakosság bizalma megrendült a változásokban – milyen célja lehet az ilyen megnyilatkozásoknak? Vajon mit tükröz a demokráciából és a liberalizmusból ez a választókat ennyire lebecsülő kérdés?

Tudjuk: Magyarországon még mindig jelentős azoknak a száma, akik kétségbe vonják az április 8-i választás legitimitását, akik nem hajlandók tudomásul venni a kialakult szavazati arányokat és hatalmi viszonyokat. Ez sem éppen demokratikus gondolkodásra vall, de csodálkozhatunk ezen a négy évtized diktatúrája után? Akik azonban kicsit is ismerik a demokrácia játékszabályait – és kérdezőnk feltehetőleg közéjük tartozik –, azoknak tudniuk kell: itt most másról lesz szó. A helyhatósági választáson mindenki tiszta lappal indul, s a pártok jelöltjein kívül sok független pá-

lyázó száll harcba a helyekért. Ki tudná megjósolni a végeredményt? Ki meri biztosra venni azt, hogy a tavasszal győztes koalíció sikere megismétlődik? Ki állíthatja azt, hogy a kormányzat tevékenységének árnyalt megítélése, s nem az áremelések keltette indulatok határozzák majd meg a hatalmon lévő pártok minősítését?

Ha tavasszal éppenséggel a mostani ellenzék nyert volna, a kérdező ugyanezt a kérdést tette volna fel vasárnap este?

A helyhatósági választásoknak egyetlen nagy veszélye van. Nem az, hogy a kormánykoalíció vagy az ellenzék söpri-e be a legtöbb szavazatot. A fejlett polgári demokráciákban mindkét eset előfordul, mégsem dől tőle össze a világ, a rendszer működőképes marad. Szeptember 30-nak az lehet a nagy tragédiája, ha a választók – addigra kiábrándulva a politikai machinációkból – otthon maradnak, s a népesség kisebbsége dönt majd az önkormányzatok összetételéről. Ez valóban kétségbe vonhatná a szavazás legitimitását, lehetetlenné tenné az önkormányzatok működését. Ez azonban nem a kormány, nem az ellenzék; hanem a magyar demokrácia tragédiája volna. Ex lex állapotba került mára az ország: a tanácsrendszer széthullott, az új önkormányzatok még nem vették át a hatalmat. Fenyeget a teljes zűrzavar veszélye, márpedig akkor az isten se menti meg ezt az országot attól, hogy Lengyelország sorsára jusson.

Már demokrácia van nálunk, teljes a szólás- és vélemény szabadság. Mint látjuk, mindenki azt beszél és kérdez, amit akar. De ki vállalja azért a felelősséget, ha az ilyen kérdések alapján a választó arra a következtetésre jut: mégiscsak jobb volt a régi világ, mert ott két forintba került a kolbász?

1990. szeptember 11.

Menetrend, váltó

Hazánk vendége volt az angol miniszterelnök. Lehet, hogy látogatása nem hatott revelációszerűen a politikától megcsömörlők szélesedő körében, de akkor sem feledhetjük: a nyugati világból Anglia volt az ország, amelyik a legeltökéltebben állt szemben a kommunizmussal, s amely éppen ezért igen tartózkodó kapcsolatot tartott fenn Magyarországgal. Mondani sem kell, hogy ennek melyik fél látta inkább a kárát.

Most itt járt a „Vaslédi”, s minden jel arra mutat, hogy radikális fordulat áll be a szigetország és hazánk kapcsolatában. Kell-e mondani, hogy

ennek melyik fél láthatja inkább az előnyeit? Megfigyelők szerint persze a látogatás nem véletlenül esett erre az időpontra: *Margaret Thatcher* kifejezetten *Antall József*nek és kormányának kívánt támogatást nyújtani a helyhatósági választásokhoz.

Az angol miniszterelnök mint magyar kollégája kortese? Különös képzettársítás – de lehet, hogy nem áll messze az igazságtól. Hányszor olvashattuk – elmarasztalóan – a pártállam idejében valamelyik imperialista nyugati ország vezetőjéről, hogy külföldi útjait belső helyzete megszilárdítására használja fel! S lám, amikor annak lehetünk tanúi, hogy egy nyugati kormányfő egy keleti ország vezetőjének pozícióját erősítendő kelt útra, akkor meghökkenünk az összefüggéseken. Ez állna a nagy csinnadratták mögött?

Igen, ez is állhat. És még nagyon sok minden, ami a demokratikus rendszerek politikai gyakorlatához tartozik. Amelynek játékszabályaival mi még csak most ismerkedünk. Ebbéli tudatlanságunk azonban nem lehet szégyen, illetve nem azok szégyene, akik elszenvedik, hanem azoké, akik előidézték ezt a helyzetet. Mindenesetre alighanem ér még bennünket egy-két meglepetés, mire mindenki elsajátítja a menetrend használatát.

Csak arra kell vigyázni, nehogy közben hátulról váratlanul elkaszáljon bennünket egy sötét tehervonat.

Sokfelől hallani: az emberek egyre türelmetlenebbül figyelik a Parlamentben folyó összecsapásokat. Mondhatnánk, laikus ez a vélekedés – csak hát az országot tízmillió laikus lakja, akiket nem érdekelnek a politikai „boszorkánykonyha” fortyogásai, hanem az eredményt, a kézzelfogható változásokat szeretnék látni. Az pedig – úgymond – késlekedik, s ennek hiánya a történelmet csakis az árak alakulása szerint megélőkben mindinkább elfeledtetni a múlt rendszer bűneit, azt, hogy a „létező szocializmus” juttatta a tönk szélére az országot.

Nem kétséges: egy mindent elsöprő népfelkelés, forradalom radikálisabban megoldhatta volna az átalakulás gondját. Csak hát alternatívája a békés átmenetnek a fejek hullása, a polgárháború, a vérözön? Ha valóban történelmi léptékben és józanul gondolkodunk, nem lehet más választásunk, mint elfogadni a fejlődésnek ezt az irányát. Ha viszont így van, akkor nincs más, mint a hosszadalmas, türelmes jogalkotás, mert a demokrácia nem eshet abba a hibába, hogy úgy söpri el a régi rend intézményeit, hogy nem társadalmi konszenzus révén kimunkált újakat állít a helyükbe.

A parlament ma kötélén egyensúlyozik. S ebben ugyanolyan felelőssége van a kormánynak, mint az ellenzéknek. Bármily nehezünkre essen, agyunkat ebben a vonatkozásban is át kell állítanunk. Parlamentáris demokrácia nem létezhet az egymást feltételező felelős kormány és felelős ellenzék nélkül. Ott, ahol ez a rend évszázadok óta kialakult, ahol tisztáztak, letisztultak a játékszabályok, ott megfelelő mérséklettel, politikai kulturáltsággal folyik a törvényalkotás, a felek tiszteletben tartják – bár vitatják – egymás nézeteit, s az összeütközések nem személyes, hanem elvi síkon zajlanak.

Mi még ettől messze vagyunk, nálunk változatlanul öldöklő küzdelem dül a hatalom bástyáiért, s ez sokakat megriaszt. Az országgyűlési erőviszonyok a tavaszi választáson eldőlték, de az önkormányzatok képviselőhelyei még tulajdonosaikra várnak. Jó volna már túl lenni ezen a megpróbáltatáson. Mindannyiunk érdeke azt kívánja, hogy rendben, eredményesen bonyolódjék le a helyhatósági választás, alakuljon ki és szilárduljon meg az átfogó, legitim hatalmi struktúra az országban, csillapodjanak le az indulatok, s kezdjünk el végre dolgozni, hozzálátni ahhoz, amit semmilyen külföldi támogatás, rokonszenv-megnyilvánulás nem tud elvégezni helyettünk.

Ehhez persze az szükséges, hogy – bárhogy alakuljanak is – mindenki vegye tudomásul a kialakult erőviszonyokat, szavazati arányokat. A változások eredménye valószínűleg sokakban hagy majd elégedetlenséget, de azt nekik is be kell látniuk – be kell látnunk – , hogy ma erre képes az ország, ebben a zűrzavaros helyzetben ennyire futja erejéből. Az erőnk-ből.

A nélkülözésekhez, a türelemhez az a vigasztaló tudat adhat erőt, hogy szabad a pálya, a váltókat senki nem állíthatja helyettünk.

1990. szeptember 25.

Debrecen non coronat?

Nézem október 23-án késő este a televízió képes beszámolóit a budapesti megemlékezésekről. Több száz, több ezer ember az egyes helyszíneken, zászlók, gyertyák, virágok, könnyes tekintetű, átszellemült arcok. Vonulnak a sorok; karéjban állják körül a hallgatók a szónokokat. Történelmi

hangulatot árasztanak a filmkockák, a kegyelet méltósága és a számvetés elszántsága sugárzik a képernyőről.

Nézem a televíziót, s közben emlékezem: a délelőtti, debreceni ünnepségre alig több mint ezer ember gyűlt össze. Vakítóan sütött a nap, ugyan úgy, mint harmincnégy évvel ezelőtt; és pártatlan, méltóságteljes emlékezésre hívták a város lakóit a forradalom és szabadságharc egykori vezetői.

Debrecen azonban mozdulatlan maradt.

Középkorú vagy idősebb emberek jöttek el. Tíz után kezdtek gyülekezni az Egyetem téren, a már nem üzemelő szökőkút környékén, egymással csendesen beszélgetve, régiket idézve. Az egyetem most is kitett magáért: befogadta az emlékezőket, s mint azon az őszi napon, gyűjtőpontja lett a debreceni politikai életnek. Kossuth Lajos nevét viseli az intézmény, homlokzatáról mára lekerült a kalászos, csillagos címer; minden adva volt a történelmi főhajtáshoz.

Kivéve a város lakosságát.

Akik eljöttek, ott voltak. Hallgatták a szónokokat, keresték az ismerős arcokat, s jóleső érzéssel nyugtázhatták: igen, ő is, ők is. Mi is. Itt vagyunk.

Csak a távollévők hiányoztak.

Öt-tíz éve, amikor még kellett ünnepelni, több tízezren vonultak fel május elsején, s hallgatták a lánglelkű szavalatokat március 15-én. Amióta szabad ünnepelni, pár száz ember magánügye a történelem Debrecenben.

Így látják a változásokat, vagy fontosabb tennivalók akadtak a kiskertben?

A félelemre most már ne hivatkozzon senki.

Hol maradt az egyetemi ifjúság, amely annak idején kezébe ragadta a lázadás zászlaját, s három hete is az utcára vonult ösztöndíjmelésért?

Ott álltak a szónokok a lépcsőn, kitűnő hangberendezés közvetítette üzenetüket – de nem volt, aki meghallgassa őket. Akik eljöttek, azoknak nem kellett üzenni: ők maguk voltak az üzenet.

Az ünnepség amúgy jól sikerült. Puritán, tartalmas emlékezés résztvevői lehettek a jelenlévők. De a keserűség nemcsak a szónokok szívében bujkált.

Hallgat a mély?

Nem érdekesek az okok. Nap volt, ünnep volt, első ízben nemzeti színben.

Cívis fohász?

Néma gyereknek nem érti szavát a történelem.

1990. október 25.

Új fontosak

Szárba szökkent Magyarországon a demokrácia, virágzásnak indult a pluralizmus rügye, a közéletet új szereplők népesítik be. Megjelentek a porondon az Új Fontosak is.

Az Új Fontosakat az különbözteti meg a Régi Fontosaktól, hogy őket üldözte az elmúlt rendszer, vagy legalábbis mellőzte, vagy ha azt sem, már akkor is ugyanolyan jelentéktelenek voltak, mint manapság. Most azonban más a helyzet, a rendszerváltozással a Régi Fontosak eltűntek a színről, helyükre az Új Fontosak léptek.

Az Új Fontos fellép a szószékre, kezeivel megtámasztja a pulpitust, tekintetét mereven előre veti, ajkait megkeményíti, és államférfíui méltósággal szöveget intéz a hallgatóságához. Ez a szöveg rendkívül fontos, minden szavának, minden szótagjának jelentősége van, és az előadó előélete, a rendszerváltozásban betöltött, csak történelmi jelzővel illelhető szerepe támasztja alá. Az Új Fontos tisztában van önnön jelentőségével, s azzal is: a hallgatóságnak megtiszteltetésnek kell vennie, hogy őt hallhatja. A hallgatóság ennek tudatában van. A rendkívül fontos beszéd nem mindennapi megállapításokat tartalmaz, utal a magyar nép megpróbáltatásaira, hősiességére, áldozatvállalására, a demokrácia demokratikus voltára, a jelen nehézségeire, az elérendő cél nagyszerűségére. A más világra. A rendkívül fontos beszédet rendkívüli taps kíséri.

Van aztán másfajta Új Fontos is, a független, a kívül-belül állására büszke. Ő annak előtte sem volt tagja semmilyen pártnak – mintha olyan sok lett volna –, és most sem lépett be sehová. Nem kompromittálja magát holmi párttagsági könyvvel, szellemileg szuvenír. Nincs sehoh, de mindenütt ott van: tanácsadó. Ott ül a tárgyalóasztalnál, dugdossa a cédulákat a tárgyalófelének, kivonul velük, tanácskozik, bejön velük. Tanácsot ad a háttérbeszéléseken és az önkormányzat alakuló ülésén is, lelkében a régi Lokomotív-szláger ujjong: „Kint is vagyok, bent is vagyok, jaj, de nagyon boldog vagyok!” Ő a mai kor értelmiségi ideálja.

Bomlik a demokrácia virága, szaporodik az Új Fontosak száma. Mint ha nem is télelő volna, úgy pompázik a határ. A természet persze nagy

úr, körforgását még a rendszerváltozás sem tudja befolyásolni: tavasz után nyár, majd ősz jön, a színes virágok szirmukat hullatják, az ágakon megjelenik a termés.

Meglátjuk, milyen lesz a betakarítás.

1990. november 1.

Engedetlenség

Új fogalom vonult be politikai szótárunkba: a polgári engedetlenség. Így nevezték el a szállítók akcióját, amellyel blokádot vontak a városok köré, megbénították a közlekedést, és szinte hadiállapotot teremtettek az országban.

Túl vagyunk rajta, ezért most nem kívánok a kiváltó okokkal, a kormány ballépéseivel, az elmúlt négy évtized hordalékával foglalkozni. Nem mondom azt, hogy nem volt indokolt a tiltakozás az áremelés ellen, s azzal sem kérkedem, hogy nekem meg sem kottyant volna a többletfizetés. Nem hivatkozom arra sem, hogy a piaci gazdálkodás meghonosítása olyan áldozatokkal jár még, amilyenek csak széles körű konszenzussal, a nemzeti megértés jegyében fogadtathatók el a lakossággal. Ez nem az én dolgom, ezek kivitelezésére ott van a felelős kormány, a legitim, demokratikus parlament, s most már ott vannak az érdekvédelmi szervezetek is.

Én csak annyit mondok, de azt nagyon eltökélten, hogy ha ez a kormány a jövőben ilyen határozatlanságot mutat a törvénysértőkkel, a mindennapi életet alkotmányellenesen megzavarókkal szemben, akkor nem tudom elejét venni, hogy rajtam is úrrá ne legyen a polgári engedetlenség. Ha még egyszer előfordul az, hogy nem tudok hazamenni a munkahelyemről, hogy nem kapok tejet és kenyeret, hogy nem juthatok el beteg édesanyámhoz a szomszéd városba, hogy az utcai akciók miatt polgárháborús helyzettől kell rettegnem, akkor megnézheti ez a kormány, hogy mit teszek.

Ha ez a kormány nem mérte fel azt, hogy a demokráciát nem elég megteremteni, hanem azt működtetni is kell, ha nem képes garantálni a törvényes élet- és munkafeltételeket, a rendet és a nyugalmat, akkor többé nem számíthat a jóindulatomra, akkor a szememben alkalmatlanná válik az ország vezetésére, érdekeim képviselésére. Ha ez a kormány nem lesz ura a helyzetnek, ha demokrácia helyett anarchia uralkodik el az országban, akkor én sem tudom garantálni polgári engedetlenségi rohamaim féken tartását. Akkor én is kivonulok az utcára, írógéppemmel blokádlá

veszem a fontos közlekedési csomópontokat, s megnézheti a kormány, hogy miképpen juttatja át barikádjaimon a demokrácia szállítójárműveit.

Ezt üzenem én ennek a kormánynak 1990 novemberében, az esetleges újabb polgári engedetlenségi rohamok előtt.

1990. november 8.

Veszélyes Budapest

Vízfejű országunk legnagyobb bajának sokan nem a negyvenéves diktatúrát, nem a „szocializmus” építésének történelmi csődjét és nem a futballcsapat silány nemzetközi szereplését – hanem magát a vízfejet tartják. A fővárost tehát, amely egészségtelen méreteivel, koncentrált intézményrendszerével állam az államban, kiindulópontja és bázisa minden központosító törekvésnek.

Most, hogy Magyarországon demokratikus rendszer van meghonosodóban, azt remélhetnénk, vége szakad ennek az állapotnak, természetesebb megosztottság alakul ki a vidék és a főváros erőviszonyában. Úgy tetszik azonban, a szegény embert ismét húzza az ág, megint a távoli messzeségbe kerül annak az egyensúlynak az elérése, ami békét teremthetne ebben a kettévált országban. Mert amennyire a hatalom megosztás szempontjából kedvező az, hogy vidéki városok sorában ellenzéki önkormányzat jött létre, annyira aggasztó az, ami Budapesten történik.

Az új főpolgármester már legelső nyilatkozataiban azt hangsúlyozta, hogy a főváros irányításában meghatározó felelőssége van a kormánynak is – azaz a temérdek gond megoldásának egy részét a központi hatalomra igyekszik áthárítani. Ennek nyilvánvaló jele, hogy bejelentette: részt kíván venni a kormány ülésin. A miniszterelnök diplomatikusan, de határozottan visszautasította a propagandafogásnál többnek aligha értékelhető kérést – hiszen miért éppen Budapest? –, ám a szándék deklarálása nem hagy kétséget afelől, hogy a helyhatósági választás a kormányzat és az ellenzéki többségű fővárosi önkormányzat háborúskodásának kezdetét hozta el.

Budapest veszélyes hely: az ország szíve, felkelések kiindulópontja, ahol hamar az utcára vonulnak az emberek. A kormánynak saját érdekében kétszer is meg kell fontolnia, hogy milyen választ ad a „tettek emberének”

kérdéseire – még akkor is, ha annak mindjárt első akciója, a hajléktalanok kiűzése kudarcba fulladt –, hogy milyen magatartást tanúsít a fővárosi önkormányzat követeléseivel szemben. Félő, hogy a kötélhúzásból kényes kötélranc kerekedhet.

Milyen szerep juthat ebben a vidéknek? Különös, de aligha marad más választása, mint „kormánypártinak” lennie. Ha nem akarja ismét azt, hogy a főváros kivételezett helyzetbe kerüljön, hogy a nyomatékositott igények miatt a fejlesztések jó része odaösszpontosuljon, hogy ott olcsóbb legyen a villany, a gáz és a szabolcsi alma, akkor, ki kell állnia a „kormány, azaz a demokratikus, egyenlő köztelherviselésre és elosztásra épülő társadalmi működés mellett. Valójában persze ez nem is választási lehetőség: a vidéknek akkor sem lenne más esélye, ha Budapesten netalán kormánypárti önkormányzat alakult volna ki, hiszen a helyzet logikája – más premisszákkal, de – ugyanúgy érvényesülne.

Rendszerszere ide, hatalomváltás oda, Budapest tehát ma is főváros, az ország pedig: vidék. A kormány és a főváros között várhatóan állóháborúvá merevedő harc kimenetelét csak egyféleképpen befolyásolhatja a vidék: ha résen áll, ha keményen, következetesen megfogalmazza és képviseli érdekeit.

Amihez nem vízfejre van szükség.

1990. november 23.

Magyar piac

Hivatalosan április 8-án deklarálódott, sokak szerint azonban a mai napig nem került sínre Magyarországon a teljes rendszerváltozás. Kialakult ugyan a demokratikus politikai intézményrendszer, létrejött a többpólusú hatalmi szerkezet, de a lényegét, azaz a gazdaságot illetően még nem történt döntő átalakulás. Akik így vélekednek, azt hozzák fel legfőbb érvként: lehet, hogy a struktúra változik, de a vezetői szinteken a változatlanosság állandósul, ugyanazok állnak ma is a vállalatok, intézmények élén, akik a jó öreg pártállamban szerzett „érdemeik” alapján kerültek vezető beosztásba. S ezt alapvetően nem módosította, inkább szentesítette az igazgatók újraválasztása, amelynek révén a volt hatalmi elit immár legitimálva, a más világban is őrzi befolyását. Ez volna a rendszerváltozás? – kérdik a szkeptikusok lemondóan legyintve.

Igazuk van a szkeptikusoknak, s igazuk van azoknak is, akik másként képzelték a folyamatokat akkor, amikor annak idején egzisztenciális kockázatot is vállalva csatlakoztak a demokratikus mozgalmakhoz. Ami most van, az (még) távolról sem az, amiért tíz, öt, két éve csatasorba álltak. Sőt, attól tartok, a valóság még sokáig nem lesz képes kibontakozni az illúziók pókhálójából: az átalakulás nem abban fog megtestesülni, hogy huszárrohammal győz az igazság, s az alkalmatlan, korrupt vezetők helyébe egy csapásra demokratikusan választott, makulátlan szakértők lépnek.

Április óta gazdagabbak lettünk azzal a felismeréssel: a nyugati tőke érdekei egy ideig a volt hatalmi elitével párhuzamosan futnak. Ha egy tőkés vállalkozó beteszi a lábát valahová, nem az az első dolga, hogy kielégítse a dolgozók igazságérzetét, és tisztogatást hajtson végre. A tőkének az az érdeke, hogy jelenlétét megszilárdítsa, biztosítsa a folyamatosságot, a termelékenységet. S ebben eleinte nem tud kire támaszkodni, mint az adott vezetőgárda ismereteire, kapcsolataira. A tőkét nem érdekli az, hogy kinek milyen párttagkönyv volt vagy van a zsebében, s azzal sem foglalkozik, hogy ki melyik labdarúgócsapat híve. A tőke számára egyetlen szempont van: önmaga gyarapítása, s ehhez nem válogat az eszközökben.

Legalábbis egyelőre. Mert – és ez adhat reményt az aggódóknak – a tőke természetéhez az is hozzátartozik, hogy működik: elhárítja az útjába eső akadályokat. Így azok is, akik ma még helyismeretük, kapcsolatrendszerük miatt favorizáltjuknak érezhetik magukat, holnap könnyen kegyvesztetteké válhatnak, ha kiderül róluk: pozíciójukat mégiscsak párttagkönyvüknek köszönhették. A tőke csak azokat hajlandó útítársul fogadni, akik szakértelmük, rátermettségük révén képesek eleget tenni a rájuk szabott feladatoknak; akik működőképeseek.

Ez volna az igazság diadala? Ne essünk a másik végletbe: inkább a haszonelvűség és a racionalitásé. Amiben azért mégiscsak több igazság rejlik, mint a diktatórikus rendszerek vazallusi viszonyaiban. Türelem tehát, mert van remény. És lesz majd rózsa is; kinek a virága, kinek a tövise, ahogyan az a szabad és demokratikus országokban szokásos.

A piac farkastörvényei szerint.

1990. november 30.

Türellem

Türelmet kér a Magyar Televízió elnöksége: annyi pályázat érkezett be műsorok összeállítására, hogy elbírálásuk hosszabb időt vesz igénybe. A jelentkezők tehát várjanak békésen sorukra, a nézők meg addig érzék be azzal, amit látnak: egyelőre nem kapnak mást.

Megmondom őszintén, engem hidegen hagy a televízió körüli hercehurca, mert alig nézek tévét. Ezt nem érdeként, csupán tényként említem; másra kell az időm. Megbízható forrásból szerzett információim alapján annyit azonban tudok, hogy teljes káosz uralkodik a tévé és a rádió háza táján. A két intézmény élére ugyan kineveztek két jobb sorsra érdemes társadalomtudóst, de mint hírlík, ez a tény legfeljebb azt a közmondást cáfolja meg, miszerint a fejétől büzlík a hal.

Ezek a halak nem a fejüktől büzlenek. Romlott már minden porcikájuk, pikkejüktől a csontvázukig. Ha valahol várat magára a rendszerváltozás, akkor a rádió és a tévé berkeiben leginkább. A bennfentesek már régen tudták, s most már szélesebb körben is egyre nyilvánvalóbb, hogy e két központi médium a kádári (aczéli) rendszer fő hatalmi támasza volt, ahová nem lehetett csak úgy a tehetség alapján bekerülni. Ott bizony szigorú megbízhatóság alapján osztogatták a helyeket, s az egykori III/III-as ügyosztály szilárd bázisra talált a vezető beosztásúak körében. No, nem azokról van szó elsősorban, akik megjelennek a képernyőn, vagy a mikrofonok mögött ülnek. Hanem azokról a potentátokról (műsorigazgatókról, osztályvezetőkről, szerkesztőkről), akik a színpalak mögött mindenható urakként döntöttek témákról, sorsokról, műsorokról.

Beavatottak szerint e tekintetben szinte semmi nem változott meg a rádióban és a televízióban. Az uralkodó elit ugyan régen fiókja melyére süllyesztette vagy más színűre cserélte piros párttagkönyvét, de pozícióit és hatalmát változatlanul őrzi. S ez ellen egyelőre tehetetlen *Hankiss Elemér* és *Gombár Csaba*. Olyannyira, hogy már híre kelt: a tévé elnöke bedobja a törülközőt, s mégis inkább Amerikába megy profesz-zorkodni.

Amikor a nagy tekintélyű *William Shakespeare*-nek annak idején volt szerencséje papírra vetni híres mondatát – „Színház az egész világ” –, fogalma sem lehetett arról, hogy egyszer majd létezik Magyar Rádió és Magyar Televízió. Valószínűleg az ő halhatatlan fantáziáját is felülmúlnák azok a drámák és színjátékok, amelyek e két intézményben az elmúlt évti-

zedekben lejátszódtak. Most elvileg új felvonásnak kellene következnie e fórumok életében, ám a szerző(k) egyelőre ismeretlen(ek).

Vélhetnénk, majd megoldja a gondokat a demokratikusan meghirdetett pályázat, amely, nem kétséges, a szakszerűség és a tehetség diadalát hozhatja magával. Vélhetnénk – ha tudnánk, hogy kiknek a kezében lesz a döntés a pályamunkák sorsáról.

Forgószínpad, a' la Magyar Televízió.

1990. december 6.

Karácsonyi vásár

Közeleg a karácsony, kitört a vásárlási őrület az embereken. Mindenféle kereskedőutcák nyílnak, az üzletekben egymást tapossák a vevők; mint-ha kényszerítenék őket, úgy iparkodnak nyakára hágni pénzüiknek.

Észveszejtő ez a beszerzési hajsza. Világvége-hangulatot idéz, valamiféle utolsó, kétségbeesett nekiveselkedést a pusztulás előtt. Amit ma megvehetsz, ne halaszd holnapra! Helyet kell keresni a pénznek mindenáron, mert ki tudja, jövőre mennyit ér, mit hoz az infláció! És viszik a tehertaxik a színes tévéket, videókat, fagyasztókat, és vevő, eladó egyaránt a kezét dörzsöli: mindegyik azt hiszi, hogy jól jár.

Cifra nyomorúság ez: felélni a meglévőt, fogyasztási javakba fektetni az utolsó fillért is. Hogy aztán jövőre egy garas nem marad videokazetták vásárlására, hogy nem lesz mit pakolni a hűtőládába, az láthatólag senkit nem foglalkoztat ma. Hogy világi hívságok helyett értelmes befektetésekbe, üzleti vállalkozásokba, kamatozó részvényekbe is investálni lehetne azt a pénzt, arról bizony nem nagyon szólnak a híradások. No, igen; a rendszerváltozást nem elég meghirdetni, annak elkerülhetetlenségét nem elég helyeslően vagy megadóan tudomásul venni: élni is tudni kell annak lehetőségeivel.

Azt mondják, a milliomosok verik leginkább fogukhoz a garast. Mivel ilyenek véletlenül nincsenek a baráti körömben, ezért csak olvasmányélményeimből tudom: igazán az képes megbecsülni a pénz értékét, akinek van belőle. A szegény, ha némi kis jövedelemhez jut, mindjárt arra gondol, mire költhetné azt el. A tőke befektetése, forgalmazása, fialtatása körül csak annak forog az agya, akinek van mit felhasználni ilyen célra.

Hát ezért aggódom én a rendszerváltozásért. A pártállam hamis kollektivismusa és egyenlősdije negyven év alatt kiirtotta az emberek gondolkodásmódjából a haszonelvűséget és a vállalkozó szellemet. Gyámoltalanná, ötlettelenné, akarattalanná vált az ország lakosságának többsége: beéri a kevés biztossal a többet ígérő bizonytalannal szemben. Hogyan lesz ebből feltörekvő, kezdeményező, gyarapodó népesség, miként teremődik meg a dinamikus, virágzó piacgazdaság?

Senki ne hozza fel azt ellenérvként, hogy a magyar ember nem erre született, hogy ehhez az aktív, a világot birtokba venni és megváltoztatni akaró életfelfogáshoz a magyaroknak nincs közük. Az embernek ahhoz van köze, amire lehetősége. A törvényes kereteket előbb-utóbb megalakítja a parlament, mégis vélhetően hosszú évek, évtizedek telnek majd el addig, mire agyműködésünk, ösztöneink átállnak az új „növekedési pályára”, mire a szabad verseny kezdeti, rablógazdálkodásos szakasza után kialakul a racionális, célratörő, az emberi méltóságot tiszteletben tartó életszemlélet és társadalmi szerkezet. Nem kizárt, egy egész generációnak kell eltűnnie a színről, hogy mindez kiteljesedhessen.

Keresem a választ: vajon én melyik nemzedékhez tartozom?

1990. december 8.

Info

Aki elolvassa lapunk első oldalának mai kérdését, hírt kaphat arról: a gazdasági helyzet általános romlásával csökkent az újságolvasói kedv, esett a lapok példányszáma. Illetve, fogalmazzunk pontosan: az olvasói kedv valószínűleg nem, csak a pénztárca tartalma apadt, ami tudvalevőleg szoros kölcsönhatásban áll a vásárlási kapacitással. Ugyanígy nem csökkent a kocsikázó-, vonatozó-, levelező-, telefonáló kedvünk sem, mégis, a jövőben jóval kevesebbet fogunk utazni, írni, telefonálni, tekintettel az áremelésekre.

Egyáltalán, mit fogunk tenni addig, amíg túléljük a rendszerváltozást?

Morbidnak tűnik a kérdés, pedig eléggé kézenfekvő rá a válasz. Sokan az elszegényedéssel foglalkoznak majd a következő években. Ők azok, akik egyre inkább érzik, hogy kevés a nyugdíjuk, a fizetésük, nehézségbe

ütközik a megélhetés, kilátástalan a jövő. Előbb-utóbb a rendszerváltozást fogják okolni szomorú sorsukért.

Mások ezzel ellentétben a pénz ízeire fognak ráérezni. Ők a gazdagodás, a felhalmozás kellemes gondjaival töltik majd napjaikat, és örömmel fogadják a rendszerváltozást.

És vannak aztán olyanok, nagyon sokan, akik kétségbeesett erőfeszítéseket tesznek majd életszínvonaluk, anyagi jólétük megőrzéséért – több-kevesebb sikerrel. Ők a középrétegek, amelyeknek útja fel is, le is vezethet a közeljövőben. A rendszerváltozáshoz fűződő viszonyukat ez határozza majd meg.

Adjuk össze az eredőket, s megkapjuk, milyen lesz az ország közhangulata 1991-ben, 1992-ben, '93-ban...

Mikor teszünk pontot a rendszerváltozás végére? Vajon meddig tart azok türelme, akik nem látják az alagút végét, s csak az ígát érzik a vál-lukon? És meddig bírják azok, akik tisztán látják: a múlt öröksége áll a jövő útjában?

Írdatlan káosz uralkodik ma a fejekben. Élünk vaktában, tapogatózunk, hiszünk és hitetlenkedünk, dolgozunk és elégedetlenkedünk, néha jól megverjük a kutyánkat. És lessük a híreket, bújjuk az újságokat – egyre kisebb példányszámban.

Megmondom úgy, ahogy gondolom: engem nem nyugtalanít külön-nöbben az előfizetések csökkenése. Az sem aggaszt, hogy kevesebb újságot olvasok, hogy esetleg lemaradok valamilyen napi információról. Túlságosan a fejünkre nőtt a tömegkommunikáció. Helyettünk tájé-kozódik, helyettünk formál véleményt, felment az elemzés, a gondolkodás kötelezettsége alól, eltereli a figyelmünket arról, ami igazában véve velünk, szűkebb környezetünkben, barátainkkal, ismerőseinkkel, szomszédainkkal történik. Agyunk tele van információkkal, miközben földön lapul az ér-zés.

Ha prédikátor volnék, arra biztatnék: csak úgy vészeltethjük át ezt a korszakot, ha emberek maradunk az időben, ha megőrizzük józan ítélő-képességünket és természetességünket.

Halandóként nem merészkedek másoknak tanácsot adni. Annyit tudok: bízom abban, hogy ez az út vezet valahová. Azt az egy lapot nem fogom lemondani.

1991. január 17.

Sztárok

Fölöttébb érdekes riport hangzott el a minap Petőfi adó Táskarádió című műsorában: ugyanazokat a kérdéseket tették fel egy ún. sztárnak és egy hétköznapi embernek. A sztár ez esetben *Keleti György* ezredes, a Honvédelmi Minisztérium sajtófőnöke, a hétköznapi alany pedig egy sorsjegyáros volt. A válaszokból sok minden kiderült; például az, hogy a sajtófőnöknek nincs kedvenc kocsija, ellenben Wartburggal rendelkezik, és tavaly nyaralásképpen a Velencei-tó mellett horgászott egy hétig. A sorsjegyárosnak van kedvenc kocsija, mégpedig a Volvo, mert, hogy ő azzal rendelkezik, és tavaly nyáron Ausztriába utazott rajta nyaralni.

Aki most azt hiszi, hogy szentbeszéd következik az értelmiség alulfizettségéről és az értékrend torzulásairól, az téved. A szentbeszédnek kora egyszer s mindenkorra lejárt, különben is, a magam részéről semmi kivetnivalót nem találok abban, hogy a sajtófőnöknek Wartburgja van és horgászik, a sorsjegyáros pedig Volvón utazik Ausztriába üdülni. Végére is sajtófőnökből bármikor lehet sorsjegyáros, de sorsjegyárosokból a legritkább esetekben lesz sajtófőnök; ők tudják, miért.

Ami ebben az egész összehasonlításban igazán érdekes, az nem más, mint annak belátása, hogy életünkben ezen túl pregnánsan elkülönül majd egymástól az állami és a magánszektor. A magánvállalkozások szerete a világon jövedelmezőbbek az állami állásoknál, hiszen a bevételnek csak a teljesítőképesség szab határt. Viszont kockázatosabbak, és, ahogyan mondani szokták, nem éppen nyugdíjas állások, hiszen a tulaj egyet gondol, és az alkalmazott máris a munkanélküliek keserű kenyereit rágsálgatja. Az állami szektor ezzel szemben szolidabb, de biztos, nyugdíjas jövedelmet, átfogó betegbiztosítást kínál; ezért cserébe viszont megtilthatja a sztrájkjogot, függő helyzetben tartva ezzel a dolgozót.

Így mondja „A szociális piacgazdaság” című alapfokú szemináriumi tananyag, és munkavállalói szempontból eképpen teszi föl a kérdést: melyik az előnyösebb függés? Sajtófőnökök akarunk lenni vagy sorsjegyárosok?

Ami engem illet, nagyjából el tudom képzelni, milyen lehet a sajtófőnökség, bár több főnök is ül a nyakamon. Sorsjegyárosítással még nem próbálkoztam, viszont a Volvót határozottan rokonszenves autónak találom. Néha azonban a rémület hasít belém álmomban: ülök sajtófőnökként a kisasztal mögött a járdán, és senki fia nem akar tőlem egyetlen sorsjegyet sem venni.

1991. január 23.

Mi vár ránk?

Feldúlt férfiú kopogtatott a minap szerkesztőségi szobám ajtaján. Kezében rózsaszínű lapokat szorongatott, s az izgatottságtól elfúló hangon közölte: az MSZMP röpcédulákat szórt postaládájába. Mi vár a lakosságra, az értelmiségre, a dolgozókra, a fiatalokra, a nyugdíjasokra 1991-ben? Ezt kérdezte a cédulák címe, a felsorolás pedig rétegenként eltérően fogalmazta meg a kilátásokat: elérhetetlen árak, lakbéremelés, adók, magasabb gáz- és villanyszámla, elszegényedés, drága könyvek, munkanélküliség, infláció, gyárbezárások, iskolabezárások, csökkenő reálbérek. S a végén a következtetés: „Nem ezt ígérték!”

Nem tudom, mit várt tőlem a felindult debreceni polgártárs. Talán azt, hogy osztozzam méltatlankodásában, hogy ítéljem el, bélyegezzem, meg az akciót? Tudatnom kell vele: nem tehetem. Éppen az MSZMP „áldásos” működése folytán, hál’istennek véget ért az a korszak, amikor csak egyetlen vélemény létezhetett az országban – az említett párté –, s minden más álláspont szigorú elutasításban, megtorlásban részesült. Ma már szabadság és demokrácia honol magyar földön, s mint látható, mindenki azt mond, amit akar – ha az nem ütközik a törvényekbe. Márpedig mi törvényellenes van abban, ha valakikről kijelentik, hogy nem ezt ígérték, meg hogy emelkednek az árak és a megélhetési költségek?

Azért ma már senkit nem lehet bebörtönözni, hogy esetleg valótlan állít. Azért különösen nem, hogy megmondja az igazat. S az kétségtelenül igaz, hogy emelkednek az árak és a megélhetési költségek. Az ugyan jókora csúsztatás, hogy nem ezt ígérték, hiszen csak elő kell venni a dokumentumokat, azokban világosan benne van, hogy a demokratikus kormányzat mit ígért (mindenesetre nem fél éven belüli Kánaánt) – de önmagában még ez sem ok az aggodalomra. Meg kell szabadulnunk régi reflexeinktől, mint ahogy a büntető törvénykönyv is megszabadult az izgatás fogalmától. Szabad országban mindenki azt beszél, amit akar, ez jogszerű véleményalkotás, még akkor is, ha valakik postaládás módszerrel igyekeznek a sajátjukét az állampolgárok tudomására hozni.

Illetve...

Illetve, van mégis egy apró mozzanata ennek az ügynek, amit nem árt észben tartani. Azt, hogy ezek a büszke pártemplémával ellátott, hatásosan megfogalmazott röplapok az áremelkedések, a munkanélküliség, az infláció, az elszegényedés felsorolásán kívül elmulasztanak arról említést tenni, hogy ezt az országot mi sodorta a gazdasági összeomlás szélére, a

rendszerváltoztatás kényszerébe. Nem kerültünk még olyan messze a történelemtől, hogy elfeledkezhetnénk róla.

1991. február 13.

III/III

Véletlenül tudomást szereztem arról, hogy valakinek birtokában vannak azoknak a jelentéseknek a másolatai, amelyeket az egyik intézmény vezetője éveken át az egykori III/III-as ügyosztály számára készített prominens személyekről. Az iratok pontos feljegyzéseket tartalmaznak az illetők megnyilvánulásairól, a hatalommal szemben tanúsított magatartásukról, kapcsolataikról.

Ez a vezető ma ugyanazt a pozíciót tölti be, mint jelentgetéseinek idején. Munkatársai legfeljebb sejtik, de nem tudják, hogy akkoriban mivel foglalkozott munkaidejében, miféle lázas tevékenységbe kezdett, amikor magára zárta az ajtót, és csendet kért környezetétől.

Hadd pontosítsák: ez a vezető ma nemcsak ugyanazt a pozíciót tölti be, hanem pártlistán tagja a legitim, demokratikusan megválasztott önkormányzatnak is.

Ki nevezi ezt rendszerváltozásnak?

Ez is kérdés. Meg az is, amit mostanában magukat demokratikusnak nevező pártoktól is egyre gyakrabban hallani: miért kell mindig a múltat háborgatni? Volt, ami volt, legyen immár békesség, vigyázó szemünket inkább a jövőre vessük.

Azzal majdnem mindenki egyetért, hogy legyen béke – de vajon hogyan nézhetünk a jövőbe, ha nem látjuk világosan a múltat?

Tisztogatást, fejek hullását, teljes kádercserét nem kíván itt senki. Hiszen élni kellett akkor is: majdnem mindenki megkötötte a maga kompromisszumát, ki hitből, ki jól felfogott érdekből; a rendszer úgy működött.

Csak hát nem mindegy, hogy valaki szolgálta-e, vagy átélte azt a rendszert. Mert voltak, akik bementek a munkahelyükre, ledarálták a nyolc órát, aztán hátat fordítottak mindennek; és mint látjuk, voltak olyanok is, akik bensőséges feljegyzéseket készítettek a fontos ügyosztálynak a fontos emberekről.

Kötelező volt ezt tenniük? Többeknek igen, ez beosztásukból következett. De sokan önszorgalomból vállalták a feladatot, és éltették önként, dalolva a központosított diktatórikus hatalmat. Minden munkahelyen működtek feljegyzők.

Ha az a rendszer összeomlott, mert csődbe vitte az országot, letéteményesei, zászlóvivői vajon miért lehetnek ma is ugyanazokon a helyeken? Ez volna a demokrácia?

Ez itt a nagy kérdés.

Legyen megbékélés természetesen, legyen a tekinteteknek jövőbe vetése – de legyen igazság is az országban. Se tegnapi, se mai politikai meggyőződéséért ne érjen senkit hátrány, éljen, dolgozzon, boldoguljon mindenki magánemberként úgy és ott, ahogyan és ahol tud – de a közért, a köz nevében csak azok cselekedhessenek, akik tiszta előélettel váltották meg belépőjüket az új előadásra. A köz szolgálata feddhetetlenséget feltételez, ami kizárja a pecsétes múltat. Ne hivatkozzon senki a szakmai hozzáértésre, a profizmusra sem. A szakmát meg lehet tanulni, a hozzáértést meg lehet szerezni – de az erkölcsi tartás, az emberi tisztaság megéléte nem az idő függvénye. Ha itt egy morálisan új, magasabb rendű világ formálódik, abban azoknak kell szerepet kapniuk, akik ilyen csillagzat alatt születtek.

Tíz hónap telt el az új politikai elit színrelépése óta. Az országgyűlés után a helyi önkormányzatokban is kialakultak a hatalmi erőviszonyok, a kormánypártival szemben ellenzéki többséggel. Most már mindenki láthatja, mert a gyakorlatban műveli, hogy mivel jár, miből áll a rendszer-változás. Az egyként présbe került kormánynak, ellenzéknek tapasztalnia kell, hogy az ország erkölcsi jóvátételre is vár. Ehhez az országgyűlésben meghozott, s az alsóbb szinteken következetesen alkalmazott törvényekre, jogszabályokra van szükség. Vesződéses, ellentmondásos, előzmények nélküli ez az erőfeszítés, de hitelét veszti a kormányzat, szembe kerül választóival a helyi vezetés, ha nem megy végig ezen az úton.

Az emberi drámákat is hozó döntések még váratnak magukra, de nincs más választás. *Justitia komor tekintettel figyelni lépéseinket.*

1991. március 2.

Puli

Nem kétséges, sajtóvonalon utolértük a világ legfejlettebb országát. Immár nálunk is osztogatják a Pulitzer-díjat, a legrangosabb amerikai szakmai elismerés magyarított változatát. Kis ország vagyunk, mégsem kis összeg, hanem háromezer dollár üti a szerencsés kiválasztottak markát. Nincs kolléga az országban, akinek ne dobbanna meg a szíve a hír hallatán.

Jól van ez így. Eddig elsősorban azok az újságírók részesültek szakmai és mindenféle elismerésben, akik szolgálataikkal kiérdemelték a pártállam kegyeit. Most már azok is szóhoz – pontosabban Pulitzer-díjhoz – jutnak, akik, mint a díj indoklása tartalmazza, a szabad vélemény, a liberalizmus szószólójaként váltak érdemessé az alapítványtevő, Amerikába szakadt honfitársunk figyelmére. Csupa ismert, gyakran szereplő, kitűnő újságíró lett a Pulitzer-díj boldog tulajdonosa, aminek értékéből mit sem von le az, hogy közülük többen a pártállam idején sem szűkölködtek elismerésben.

Jó, hogy most már pluralizmus van, hogy lehet Pulitzer-díj is; jó, hogy a liberalizmus eszméjének következetes képviselője ilyen méltánylásban részesülhet. Igaz, mintha több díjazott számára a liberalizmus képviselője a demokratikus választáson hatalomra jutott kereszténynemzeti gondolat tagadásával – ilyenformán a tömegkommunikációban kötelezőnek vélt objektivitás mellőzésével – járna együtt, de el kell ismerni: minden alapítvány tevőnek joga van azt díjazni, akit érdekei szerint arra alkalmasnak ítél.

Jó ez a pluralizmus. Ennél jobb talán már csak akkor lehetne, ha akadna olyan idegenbe szakadt honfitársunk, netán hazai mecénás is, aki mondjuk a nemzeti gondolat és a magyarság sorskérdései iránt elkötelezett újságírók számára alapítana díjat.

Például Ady Endréről elnevezve.

1991. március 14.

Hangulat

Közvélemény-kutatást folytatott öt kelet-közép-európai országban egy magyar intézet. Arra voltak kíváncsiak, a polgárok hogyan látják helyzetüket, jövőbeli lehetőségeiket. Kiderült, hogy a magyarok kritikusan és realistábban szemlélik önmagukat, mint a többi nép fiai. Ennek oka a

felmérés szerint az, hogy tájékozottabbak vagyunk az átlagnál. Magyarul: jobb a sajtónk.

Amúgy nem hozott nagy meglepetéseket a vizsgálat. A vélemények alapján a gazdasági helyzet Csehszlovákiában és Magyarországon a legjobb – pontosabban szólva a legkevésbé rossz –, hogy az érintett országok bíznak a felemelkedésben, a demokratizálódásban, sokat várnak a Nyugattól, s mindenütt jó, de a legrosszabb Oroszországban. Ma a csehek, a lengyelek és a litvánok is demokratikusabbnak tartják politikai berendezkedésüket, mint a magyarok; viszont e téren csak a litvánok várnak nálunk nagyobb változást.

Itt meg is állhatunk egy pillanatra. Vajon mi a magyarázata annak, hogy jóllehet minden külpolitikai elemző a magyarországi politikai változásokat tartja a legelőrehaladottabbnak, hogy noha nálunk alakultak ki a legárnyaltabb, legtagoltabb pártközi és parlamenti viszonyok, a közvélemény mégis épp csak ötven százalékot meghaladónak ítéli a demokrácia jelenlétét a diktatúrával szemben? Mivel indokolható ez a pesszímista értékelés? A vizsgálat e kérdés megválaszolására már nem tért ki. Így hát nekünk kell annak megállapítására vállalkoznunk: túlságosan is békés volt a magyarországi rendszerváltozás ahhoz, hogy kielégítette volna a lakosság várakozásait. Mert igaz, hogy a politikai szférában kiépültek a demokrácia intézményei, de a mikrokörnyezetekben, a munkahelyeken szinte ugyanazok a viszonyok és emberek uralkodnak, amelyek, és akik a hatalomváltás előtt.

A felmérés pedig újra rávilágított arra: a közvélemény a teljes rendszerváltozás mellett tette le szavazatát.

1991. március 20.

Pásztorok

Nagy kő esett le a magyar állampolgárok szívéről, amikor híret vették, hogy újra van vezetője a parlamenti kisgazdafrakciónak. A megnyugvánál csak a tanácstalanság volt nagyobb: keveseknek lehet arról fogalmuk, hogy ki is az a *Pásztor József*, akit most ilyen magas politikai szereppel ruházott fel a második legnagyobb kormányzópárt. Csiszolatlan gyémánt, aki új felfedezettként robbant be a közéletbe, avagy szürke eminenciás, akire jobb híján esett a választás?

Azt már soha nem fogjuk megtudni, hogy ki volt Pásztor József. Nem foglalkoztak vele az újságok, nem kérdezték a rádióriporterek, nem sztárolta őt a televízió sem. Eddig kívül esett a tömegkommunikáció érdeklődésén és érdekszféráján. Nem újdonság ez a modern társadalmakban. A sajtó, mint önálló hatalmi ágazat, nemcsak közvetíti, hanem csinálja is a politikát. Meg a politikusokat. A rokonszenveseket futtatja, a nem tesszöket partvonalon kívülre utalja. Fényes lenyomatai ennek a közvélemény-kutatási eredmények, amelyek nem a politikusok igazi értékeit, hanem az állampolgárokban a tömegkommunikáció révén kialakult képét mutatják.

A február végén közzétett legutóbbi felmérés népszerűségi listáján például harmadik volt az a *Németh Miklós*, aki az utóbbi egy évben ki sem nyitotta a száját a Parlamentben; és a negyedik *Fodor Gábor*, aki az ismertségi index alapján mindössze 61 százalékkal a 15. helyen áll. Különös módon minden elemző a népszerűséget mérlegelte, a sajtó felelősségét is felvető ismertségi mutatók elkerülték az amúgy rendkívül éber kommentálók figyelmét. Így arról sem ejtett senki szót, miként lehet az, hogy *Demszky Gábort* a lakosság 82, *Orbán Viktort* 80, *Deutsch Tamást* 71, *Pető Ivánt* 68 százaléka ismeri (mind ellenzéki képviselők), miközben *Kónya Imrét*, a legnagyobb (kormányzó) parlamenti párt frakciójának vezetőjét a megkérdezetteknek csak 54 százaléka tudta azonosítani. Lám, ide vezet a pártatlan tájékoztatás...

1991. április 11.

A kapitány

Első igazi halottját gyászolja a friss magyar demokrácia. *Csengey Dénes* országgyűlési képviselő, a Magyar Demokrata Fórum alapító tagja és egyik vezetője eltávozott a politika (és az irodalom) porondjáról. Nem önszántából tette: szervezete felemésztdött az állandó idegfezültségben, a hajszoltságban, az önpusztító életmódban.

Sokan ismerték őt Debrecenben is. A Régi Vigadó pincérei szerint ő volt az utolsó igazi bohém a városban, aki körül mindig sistergett a levegő, aki rajongói gyűrűjében úgy tudott élni – sokszor hitelben –, mint senki a környéken. Jelenség volt, kikerülhetetlen, mellőzhetetlen személyiség. A nyolcvanas évek elején rettegésben tartotta az egyetem vezetőit szabad szellemével, renitens megnyilatkozásaival, diktatúraellenes szervez-

kedésével. Barátja legalább annyi akadt, mint irigye, ő azonban mindig konokul a maga útját járta.

Megszállottan vitte nemzedékének szabad lobogóját a Fiatal írók József Attila Körének titkáráként, az MDF egyik szülőatyjaként, majd a magyar Parlament képviselőjeként. Igazában véve forradalmár volt; nem törődött a veszéllyel. Félelmetes vitázóként sorban semmisítette meg partnereit, s közben talán fel sem mérte, mennyire gyarapodik ellenfeleinek száma. Nagy csatákat vívott, mindig kivont karddal, olykor magára maradvá, olykor önmagát is megsebezve. Magyar és demokratikus igazságokért harcolt, így lett belőle pártja „populista” fenegyereke. Az ő pártja Magyarország volt, de Magyarország nem mindig állt az ő pártján. Mégis: talán nem akad ember a hazában, akit hidegen hagyja halála.

Döböntően és megrendülve vették a hírt mindazok, akiknek fáj az értékek elvesztése. A Régi és az Új ádáz küzdelmében az Újnak minden katonájára szüksége van, s ez a regiment most elveszítette egyik vezérét. Csengey huszárkapitány immár békésebb mezőkön ugratja a lovát – de buzdító csatakiáltásai még sokáig visszhangzanak az itt maradtak emlékezetében.

1991. április 13.

Kilátások

Azt írta az újság – valamelyik –, hogy romlik a helyzet, nő a szegénység, a fiatalok kilátástalanul néznek a jövőbe. Érdekes megállapítás, de nem a helyzet meg a szegénység az érdekes benne, hiszen, mint tudjuk, negyven év virágzó gazdaságát az új demokrácia tette tönkre egy év alatt. Az az érdekes, ahogyan a fiatalok a jövőbe néznek.

Nem tudnám letagadni, tehát jobb, ha elismerem: én is voltam fiatal. Azt sem takargathatom, hogy akadtak olyan pillanatok az életemben, amikor úgy éreztem, ereszkedik a roló előttem. Mégis, nyilván a bennem munkáló egészségtelen életöszton miatt, soha nem gondoltam azt, hogy az élet úgy, cuzammen, kilátástalan, nem beszélve arról, hogy reménytelen. Valami mindig kilátászott, még a vasfüggöny mögül is, pedig azt igen szilárd anyagból faragták. S lám, érdemes volt kukucskálni, mert vasfüggöny már sehol, mi meg itt vagyunk, nagyon is. Tíz évvel ugyan kevesebbet fogunk élni, de élünk, s immár semmi nem takarja el előlünk a kilátást.

A helyzet persze rossz. Egyre rosszabb. Nő a szegénység meg a feledékenység. Nőnek a gyerekek is. Nőnek, és nem a jövőbe néznek, mert az láthatatlan. Az újságba néznek, és ott azt olvassák, hogy kilátástalanul néznek a jövőbe. Nem könnyű ma fiatalnak lenni.

Legjobb persze, ha az ember magában keresi a hibát. Őszintén, megrendültén átérzem a ma induló fiatalok tragikus helyzetét, de a bennem rejlő egészséges önzés miatt alapvetően nem az ő jövőjük, hanem a magamé foglalkoztat. És nem tehetek róla: látom a jövőmet. Túléltem egy rossz álmot, megfáradtam, de nem törtem meg sem testileg, sem lelkileg. Ha azt kibírtam, ki fogom bírni azt a néhány évet is, amíg teljesen felébredünk. Most aztán már tényleg nem hagyom magam. Én vagyok saját magam jövője, s akarom, hogy legyek, egészségesebben, értelmesebben, céltudatosabban, mint eddigi rossz életemben. Nem engedem, hogy becsapódjon előttem a szabadság kapuja, és bármennyire arra szorítanak a körülmények, nem mondom azt a fiataloknak, hogy nincs jövőm.

Lehet persze, az a baj, hogy már nem vagyok fiatal.

1991. április 20.

Bal, jobb

Ha az ember huzamosabb időt külföldön tölt, alaposan megváltozik a látószöge. Ha Kelet felől tér haza, öröm átlépnie az országhatárt, mert amit itt talál, az szinte maga a Kánaán. Ha Nyugat irányából veszi erre-felé az irányt, arcáról lehervad a mosoly, mert szeméttbe, koszba, tülekedésbe ütközik; balkáni állapotokba a civilizáció kifinomult élet-körülményei helyett. Csak a honvágy azonos mindkét esetben, amely az utazót hazahozza. Ott messze, túl az óperencián, semmi nem érzékelhető abból a politikai iszapbirkózásból, világvége-hangulatot sugalló csinnadrattából, amely a társadalmi átalakulás összes problémáját a demokratikusan megválasztott kormány nyakába igyekszik varrni.

Ami onnan nézve Kelet-Európában számít, az a kommunizmusnak a berlini fallal jelképezett összeomlása és az ennek nyomán keletkezett etnikai feszültségek kiéleződése. Az, hogy a volt kommunista országokban milyen nehézségek árán sikerül megvalósítani a rendszerváltozást, hogy ez milyen belpolitikai küzdelmekkel, az életszínvonal milyen romlásával jár, legfeljebb együtt érző sajnálkozást, de semmiképpen sem kétségbeesett

kapkodást vált ki az óceán másik oldalán. A jelek szerint ott jobban tudják, mi az ára annak, hogy a kommunizmus igája alól megszabaduljanak a térség országai.

Magyarországon mintha feledékenyebbek lennének az emberek. Hagyják agyukat össze-vissza kutyulni, egy kiló olcsó húsért a testvérüket is legyilkolnák, az össznemzeti megbékélés hamis ideológiájának jegyében a köztörvényes bűnözőket is futni hagynák, és ismét bimbóznak a baloldaliság lila virágai. Mintha most kétszer annyi kommunista élne az országban, mint a megboldogult rendszer legfényesebb sötét napjai idején.

Pedig jó volna, ha ezúttal nem esne félreértés. Ami volt, letűnt, a civilizált világban már senki nem beszél és soha nem is beszélt kommunizmusról. Vége a despotizmus, az elnyomás, a kizsákmányolás korának; minden zavarkeltő szándék ellenére az értelmes, racionális, a polgárok többségi akaratán nyugvó, szabad társadalmi rendszereké a jövő. Ott, abból a szögből világosan látszik, hogy a történelem kereke ezúttal nem visszafelé forog. Bármennyire csikorogjon is.

1991. augusztus 16.

Meo

Az alpolgármester szereti a betűket. Mielőtt a demokratikus választásokon a polgárok jóvoltából e magas közjogi méltóságba emelkedett, rendszeres munkatársa volt az egyik lapnak. Most sem éri be az alpolgármesterséggel, cikkeket ír az önkormányzat által igazgatott helyi újságba. A legjobban az öninterjúkat kedveli, legutóbb kettőt is publikált, természetesen rejtjeles aláírással.

A jegyző a százalékokat kedveli. A 40 százalékot favorizálja, de ha az nincs, beéri kevesebbel is. A 40 százalékosból fél litert fogyaszt naponta, a többiből nagyobb a huzata. A zuγκimérés tulajdonosa nyugodtan öntögeti a féldeciket; miért izguljon, ha a jegyző is hozzá jár a százalékokért?

A polgármesterről mindenki tudja a városban, hogy magas összeköttetései vannak. Néhányan azt is tudják, hogy a távoli városban tanuló kislányát az önkormányzat gépkocsiján látogatta meg, s a benzinköltséget elszámoltatta. Egyebeket is rebesgetnek a polgármesterről, de arról senki nem tud, hogy ezekről valaki felvilágosította volna magas barátait.

Így állunk, álldogálunk mostanában néhány helyütt az új helyi hatalommal, jó háromnegyed évvel a demokratikus választások után. A régi korruptak helyébe újak léptek, a lakosság meg csak néz, és nem ért semmit. Ez volna a demokrácia? – kérdezi, és nagyot legyint. Mitől jobb ez, mint a régi volt? – summázza véleményét lemondóan.

Igaza van. Új szárba szökött az összefonódások virága, a demokrácia leple alatt kisstílű pandúrok sütögetik rablópecsenyéjüket. A polgármestereknek nagyobb a hatalmuk, mint egykor a tanácselnököknek volt, új függőségi viszonyok épültek ki alig pár hónap alatt, az emberek szűkülve szitkozódnak, és nem tudják, hogyan érvényesítsék jogaikat az őket amúgy szolgálni hivatott új bürokratákkal szemben.

A helyzet nem egyszerű; mondhatni bonyolult. Egyet azonban nem szabad elfelejteni: ez az állapot immár nem istentől elrendeltetett. A demokrácia a szabad választáson túl biztosítja a döntések végrehajtásának ellenőrzését is. Hová tűntek a meósok az országból? A korrupció olyan, mint a gyom. Minden talajban megfog, és elburjánzik, ha nem pusztítják állandóan. Ezért hát ajánlatos szétnézni a háztartási boltokban. Azt mondják, hatásos vegyszerek érkeztek a legutóbbi importszállítmánnal.

1991. augusztus 23.

Árpád, István

Ül Juliska néni enyhén salétromos Csapó utcai pincelakásában vasárnap délelőtt, és a rádiót hallgatja. A rádióban két jeles magyar férfi beszélget: Árpád és István. István kérdez, Árpád válaszol; Juliska néni hallgat.

Azt kérdezi István: no és ilyen nagy út előtt ki szokta elkészíteni a csomagját? Árpád azt válaszolja: természetesen én, de azért a feleségem is segít, mert ő jobban tudja, hol vannak a tiszta zoknik. Aztán azt kérdezi István: no és ilyen nagy utakon mit szokott csinálni a repülőgépen? Mire Árpád: kinézek az ablakon.

Juliska néni hallgat.

István tovább kérdez. Patakszanak belőle a kérdések, amelyeket a maga kifinomult, intellektuális modorában a mélységes együttérzés hangján tesz fel Árpádnak. Ugye még mindig nincs nemzeti konszenzus, ugye még mindig nem állnak szóba egymással az urak a legfelső körökben, ugye

elszakadt egymástól a vezetés meg a nép, ugye forró ősziünk lesz, ugye háborúba keveredünk Jugoszláviával?

Árpádot a lelke mélyén rettenetesen irritálja ez a mélységes együttérzés, de elfojtja indulatait, és udvariasan válaszolgat, hiszen ő Árpád. Azt feleli az érdeklődő kérdésekre, hogy a nemzeti konszenzus a szovjet válság idején bizony kialakult; ő most sokkal inkább beszélő viszonyban van a legfelső körökkel, mint hónapokkal ezelőtt, mondhatni mindenben tökéletesen egyetértenek; a vezetés sejti, hogy mi történik az országban, de a fejlődésben visszamaradt statisztika megakadályozza a tisztánlátásban; reméli, nem lesz forró ősziünk, csak éppen olyan, amelyet a helyzet hoz; és háborúba sem keveredünk Jugoszláviával. Istvánnak nincs több kérdése, meghatottan köszöni meg Árpádnak a csevelyt. Árpád a rá jellemző közvetlen gesztussal búcsút int, majd felkaptat a Finnországba induló gépre.

Juliska néni hallgat. Éppen befejezte a zöldégtisztítást, és fejcsóválva arra gondol: István tavaly augusztus óta rendszeresen faggatja Árpádot. Vajon egy ilyen kifinomult intellektus miért nem jön rá ennyi idő alatt, amit Árpád nagyon jól tud, hogy a magyarok nem nyereg alatt puhítják a húst?

1991. augusztus 27.

Emberrablás

Majdnem tragédiába torkollt a keddi debreceni túsziatéma, amely okkal tartotta izgalomban nemcsak a várost, de az egész országot is. Az elrabolt kisgyermek szerencsére megmenekült, az eset tehát happy enddel zárult, ha egyáltalán ezzel a szóval illethető annak a szörnyűséges félelemnek az elmúltja, amit a kislány és édesanyja, no meg a velük együtt aggódó ezrek érezték a zsarolás hosszú órái alatt.

Lincshangulat uralkodott kedden a Tócsókertben. A napközben érlelődő feszültség a merénylő elfogása után még hosszú percekig nem oldódott, a feldühödött tömeg legszívesebben a földbe taposta volna az illetőt, aki ilyen bestiális módszerhez folyamodott. Hogy gonosztevővel vagy elborult elméjű idegbeteggel álltak-e szemben, az akkor, ott, keveseket foglalkoztatott. A válsághelyzet elszabadította az indulatokat. A túsziatéma arab férfi volt.

Szerdán bent járt szerkesztőségünkben a Debrecenben tanuló iraki diákok, egyben az arab koordinációs bizottság képviselője. Közleményt akart megjelentetni, amelyben elhatárolódnak a tettetstől, és arra hívják fel az olvasók figyelmét, hogy ne általánosítsanak. Mint minden nép sorában, úgy az arabok között is vannak rendes, becsületes polgárok – és vannak bűnözők.

Megnyugtattuk az aggódo iraki fiatalembert, hogy bennünket hasonló gondolatok foglalkoztatnak. A tús-zsedő ugyanúgy lehetett volna magyar, üzbég, zsidó vagy busman: a háborodott elme, az élet szabályainak közveszélyes áthágása nem etnikai sajátosság. Arra az amerikai férfirra, aki egy évtized alatt tizenhét gyermeket ölt meg, szabdalt fel, ásott el vagy őrzött lefagyasztva a mélyhűtőben, nem az volt a jellemző, hogy amerikai, hanem az, hogy őrült.

Soha nem tapasztalt, megrázó drámát élt át kedden Debrecen. A halál szele a Tócskert házai között süvített, habot vertek a félelem és a gyűlölet hullámai. Isteni kegy, hogy nem történt meg a jóvátehetetlen. Az igazi tragédia azonban akkor következne be, ha azok is elvesztenék józan ítélőképeségüket, akiket semmi nem indít ilyen természetellenes cselekedetekre.

1991. augusztus 29.

Charta

Megint van már egy új módi, egyesek elkezdtek félteni a demokráciát Magyarországon. Chartákat fogalmaznak, platformot hoznak létre, nyilatkozatokat tesznek, bajban van a pluralizmus. Nem tudom, hol élnek ezek az aggódoók. Ha Magyarországon laknának, lehet, hogy másként gondolkoznának. Akkor ugyanis azt látnák, hogy az országban egyenesen tombol a demokrácia és a sajtószabadság. Szabad mindenfélét beszélni, szabad hazudni, hamisítani, lejáratni, leszólni. Folyik a szent keresztes háború a tekintélyelvűség ellen, miközben a demokratikusan választott testületek tagjaira használt legenyhébb minősítés nem tűri a nyomdafestéket. A köpködés, a fújolás, a lekezelés a mindennapok bevett gyakorlatának része, a kádári évek alatt kushodók önérzete csillagászati magasságokig ér. Mi ez, ha nem demokrácia?

Akik annak idején hősi emlékműveket formáltak az alibi parlament és tanács kreatúráiból, ma úgy nyilatkoznak megválasztott képviselőjükről,

mint a cipőtalpukról. Az ítékezés a testi szükségletek elvégzésével egyenértékű megnyilatkozás lett. Egykoron, ha egy mintha-törvényhozó megjelent egy mintha-rendezvényen, az újságok sietve lihegték világgá a hírt. Ma a képviselőnek szociális otthonokban kell letartóztatnia magát, vagy legalább a frakcióvezetővel veres pecsenyézni, hogy ráterelődjön a figyelem. Az önkormányzat tagja, ha energiáit, szabadidejét felemészttve robotol a közért, azt kapja köszönetképpen: magának kapar. Vad, riasztó fenekedések földje lett a Kárpát-medence.

Tekintélyelvűség?

Rossz helyen keresgélnek a chartát fogalmazók. Azt a demokráciát ugyanis, ami most Magyarországon van, éppenséggel nem védeni, hanem korlátozni kellene. A tisztességes munka, a becsületes szó, a humánus és az emberi tartás tekintélye érdekében.

1991. szeptember 16.

Sajt, ó

Apadni nem akaró hévvel folyik Magyarországon a keresztes háború a sajtószabadság védelmében. (Védelem? Hol az a kormányhivatalnok, aki beleavatkozhat abba, amit írunk?) Közben szó sem esik arról, ami nem a gályán, hanem kicsivel alatt, a víznek árjában történik. Pedig a társadalmi átalakulás hullámai egyre-másra hozzák felszínre a helyi lapokat, aktuális frazeológiával a nyilvánosság letéteményeseit, amelyek sokkal nagyobb szerepet játszanak a települések életében, mint a nehéztűzérővel felszerelt központi orgánusok.

Sok önkormányzat első teendője volt a helyi újság létrehozása. A törekvés természetes és érthető, hiszen a hírforrás hozzájárul a választók tájékoztatásához, erősíti a lokálpatrióta kötelékeket, nem utolsósorban elősegíti a képviselő-testület legitimációját. Ebben rejlik azonban veszélye is: a fenntartó igényt formál a lap jellegének, profiljának, sőt tartalmának a meghatározására, s így csorbát szenved a tárgyyszerűség, kétségessé válik a hatalom ellenőrzésének lehetősége. Legutóbb Hajdúnánáson történt erre kísérlet: olyan tervezet került a képviselőtestület elé, amely a fenntartást vállalva erőteljes önkormányzati (azon belül is személyes) befolyás alá szándékozott vonni az eddig tizenkét gazdálkodó szerv által finanszírozott lapot. Szerencsére a képviselők önmérsékletet tanúsítva nem azo-

nosultak a hegemonisztikus elképzeléssel, és a szerkesztés gyakorlatát illetően a nyíltság és a társadalmasítás mellett tettek le a voksot.

A lapgazda természetesen joggal várja el, hogy kiadványában vele kapcsolatban pontos, tényszerű közlemények jelenjenek meg; ugyanakkor ezek a helyi újságok közszolgálati funkciót is betöltenek, így hangot kell adniuk a vélemények sokféleségének. Ingatag egyensúly ez, amely a helyi politikai erők és a szerkesztőségek higgadt konszenzusán kell, hogy alapuljon. De éppen törekvése miatt ez a sajtószabadság az, ami most Magyarországon valódi védelemre szorul; nem pedig azoké a bombabiztos orgánusoké, amelyek a magántőke fedezékéből tüzelnek az őket „fenyegető” fantomokra.

1991. szeptember 26.

Stádium

Ismét akadt valaki, aki a demokráciában félti a demokráciát. A szocialista párt hétvégi tanácskozásán maga a pártelnök figyelmeztette a kormánykoalíció ragacosos légyfogóján mind nagyobb számban fennakadó magyar állampolgárokat: vigyázat, a jelenségek totális diktatúra veszélyét hordozzák. A társadalomban megszakadt a párbeszéd a hatalom és a lakosság között, s ha az ellenzék nem tudja megfékezni a kormány jobboldali, konzervatív, anakronisztikus elemekkel átszőtt politikáját, visszasüllyedhetünk a rendiség világába.

Bár nekem nem volna éppen hátrányos az efféle visszasüllyedés, lévén, hogy a kubikos ág mellett nemesi levél is van a családfámon (ezt csak úgy mondom), megnyugtatom *Horn Gyulát*: magam leszek az első, aki tollat, talicskát, kardot (mi kerül a kezembe) ragadok, ha ilyesfajta ármánykodást észlelek bármiféle politikai erő részéről. Bizonyos vagyok abban, hogy nem maradnék magamra: van még néhány millió józan paraszti ész ebben az országban, amelyik se rendiséget, se lágy, se kemény diktatúrát nem tűrne meg a jövőben. Ezeket a paraszti eszeket ma inkább talán az foglalkoztatja: csak nem azokból akarja az elnök alternatív kormányát kiállítani, akik ma is pártjának tagjai, s nem éppen a levélhordó szerepét játszották abban a bizonyosban?

1991. november 19.

A szabad madárnak nehéz lett a szárnya

Válság után megújulásra vár a legnagyobb ellenzéki párt

A Szabad Demokraták Szövetségének küldöttgyűlése nemcsak a párt, hanem az ország politikai életében is lezárt egy korszakot. A „bomba” akkor robbant, amikor *Kis János* hetekkel ezelőtt bejelentette: nem vállalja tovább az SZDSZ-elnökséget. A kisgazdapárt állandósult belső botrányaival elkábított magyar állampolgárokat derült égből villámcsapásként érte a hír: válságban az addig sérthetetlenek, kiegyensúlyozottnak látott legnagyobb ellenzéki párt. Megingott a mítosz, amely a szabadság letéteményesének, a demokrácia védőszentjének, a totalitarizmusra törő, tekintélyelvű MDF európai ellentettjének mutatta az SZDSZ-t. Ha ugyanis a pártelnök mond le, az olyan súlyos gondokra, belső meghasonlottságra utal, ami alapjaiban rendíthet meg egy szervezetet. És Kis János nem csupán pártelnök volt, hanem mentora, szellemi vezére annak a demokratikus ellenzéki mozgalomnak, amelyből az SZDSZ is kinőtt.

Lépések, ballépések

A tájékozott politikai elemzők azonban már régen megjósolták a válság bekövetkeztét. Előttük nem maradhattak rejtve az SZDSZ-alapítók ideológiai nézetkülönbségei, és a tömegkommunikáció jótékony bábáskodása sem fedhette el a hirdetett liberális, demokratikus alapelvek és a párt centralizált felépítése, központosított döntési mechanizmusa közötti ellentéteket, amelyek miatt a politikai ellenlábások egyenesen bolsevik típusú pártnak minősítették az SZDSZ-t.

A központosított irányításnak, az alapító intellektuális elit szabadon érvényesülő hatalmának alighanem nagy része volt azokban a taktikai ballépésekben, amelyeket az SZDSZ elkövetett. Nemcsak törvényességi, hanem politikai szempontból is súlyos hibának tetszik például a taxis blokádban az „elnyomott” társadalom önszerveződését, az „elnyomó” kormány megbuktatására alkalmas akciót látni. Ebben az esetben a másik liberális párt, a Fidesz bölcsessége, amivel szigorúan a törvényesség talaján maradt, jócskán felülmúlta az SZDSZ stratégiáinak helyzetfelismerő képességét. Úgyszintén elsietettnek, a hatalom túl korai megszerzésére irányulóknak látszott tavasszal az új stratégia a kormány megdön-

tésére. A fordulat éppen az ellenkező hatást érte el; a csöndes parlamenti felmorzsolódás helyett egységesedésre, sorai rendezésére készítette a legnagyobb kormánypártot.

Az ellenzék kenyere

A választási kudarc és az ellenzéki szerep prolongálódása hosszú távra meghatározta a szabad demokraták politikai mozgásterét és magatartását. A választási vereség minden párt számára letaglózó élmény, a várt irányító pozíció helyett az ellenzék soványka kenyérének majszolgatása pedig egzisztenciálisan is zavarba ejtő állapotot idéz elő. Nem erre készült az SZDSZ, és nem ezzel kecsegtette értelmiségi támogatóit sem. A kiszorítottság, a korlátozott érdekérvényesítési lehetőségek még inkább felszínre hozták az ideológiai különbségeket, amelyeket csak átmenetileg enyhített a helyhatósági választásokon a városok többségében elért győzelem feletti öröm.

Miközben a kormánypártok a sorozatos támadások keresztüztüében egyre erőteljesebben kényszerültek meghatározni saját arcukat, világnézeti és politikai koordinátáikat, az SZDSZ mint párt nem ment keresztül irányít meg határozó, tisztító vitákra. A liberális, a szociáldemokrata és a radikális nézetek legfeljebb a párt belső köreiben vívták harcukat, az ábrázat kifelé civilizált, de elpuhuló vonásokat kezdett mutatni. A kárpótlás és az igazságtétel kérdésében tanúsított magatartás is azt jelezte, hogy az SZDSZ – egy képviselője szerint nem utolsósorban a pénzvilág és a tömegkommunikáció neoliberais köreivel fennálló szoros kapcsolatai miatt – fokozatosan elveszítette radikális antikommunizmusát, és ezzel párttagságának azt a részét is, amelyik éppen a korábbi rendszer egyértelmű tagadása és nem kifejezetten liberális eszmeisége miatt csatlakozott a párthoz.

A dilemma ez év őszére érett kritikussá, elkendőzhetetlenné: szűk körű, értelmiségi elitpárt maradjon-e az SZDSZ, avagy váljon tömegpárttá, amelyben az alapító vezérkar törvényszerűen elveszíti addigi hatalmát? Más szóval, teoretikusabban: az ideológia csinálja-e a pártot, vagy a párt az ideológiát?

Kétségtelenül személyes megrendültséget tükröznek most azok a gyászbeszédok, amely az alapítók leköszönése miatt az „eszmét” temetik, az „ügy” elvesztését siratják. (Külön bekezdést érdemelne itt a sajtó, amely

SZDSZ-pártosságával, elfogultságával, a kritika elhallgatásával, a problémák elföldelésével – szándékaival ellentétesen, de – nagyban hozzájárult a válság elmélyüléséhez.) Más kérdés, hogy egyes politikai források szerint Kis János és az egykori alapítók búcsúja nem saját elhatározás függvénye volt. E vélekedések értelmében a párt külföldi támogatói az eredmények elmaradása és jövődő választási sikerekkel szemben táplált kétségeik miatt megszüntették a legnagyobb magyar liberális pártnak szánt juttatásaik folyósítását.

Caesar halott

Akár így, akár úgy, nincs könnyű helyzetben az új korszakot nyitó *Tölgyessy Péter* és a mellette vezetői szerepet vállaló ügyvivői testület. A vita, hogy az ideológia csinálja-e a pártot vagy a párt az ideológiát, a választással eldőlni látszott; jóllehet nehéz magyarázatot adni arra, hogy a küldöttgyűlés ugyanúgy tapsviharral búcsúztatta a leköszönő elnököt, mint köszöntötte az új vezetőt. Ma még nem lehet látni, hogy ez a váltás az SZDSZ végső megroggyanásának, avagy az új SZDSZ születésének a jele-e. Tölgyessy mindenesetre nem a régi politika javításának, hanem új célok meghirdetésének az ígéretével lépett a színre.

Mi volna ez az új politika? Nagy, belső koalíció létrehozása, a párt demokratikus működésének megteremtése, közérthető program megfogalmazása, a szűk liberális eszmekör doktriner képviselésével szemben gyakorlatias, szociálliberális vonal követése, a politikai érintkezésben a szembenállás helyett a kompromisszum keresése, az ideológiában a nemzeti jelleg erősítése.

Ez a program valóban nem a régi SZDSZ-é, de ha a párton belül uralkodóvá tud válni, jelentősen kiszélesítheti a központ legitimációs bázisát, és erősebb nyomatékot adhat a mindennapi gyakorlati döntéseknek. Ez a folyamat és állapot teremtheti meg egy párt valóban demokratikus alapjait.

Bal, jobb

Saját csapdjában vergődő madár most az SZDSZ, de aligha akad józan gondolkodású választópolgár ebben az országban, akit ez kárörömmel töltene el. A demokrácia megszilárdulásának alapvető feltétele a politikai váltógazdaság kialakulása, amihez stabil, nagy tömegbázisú, világos prog-

ramú pártokra van szükség. E tekintetben a magyarországi rendszerváltozás még korántsem fejeződött be, a jövőben kormányzati és ellenzéki oldalon is további átrendeződések várhatók.

Az SZDSZ olyan úton indult el, amelynek a vége ma még nem látható. Ha a magyar történelmi fejlődést és a kelet-európai folyamatokat tartjuk szem előtt, akkor azt kell mondanunk, hogy a liberalizmus soha nem jutott ekkora szerephez a térségben, mint az 1991-es választásokon. Ez ugyanakkor várhatóan jövőbeli lehetőségeit is meghatározza: az európai parlamentáris demokráciákban a konzervatív/jobboldali irányzatoknak nem a liberalizmus, hanem a baloldali/szociáldemokrata képviselő a tényleges alternatívája.

Aligha kétséges, hogy az önálló hatalmi ágga növekvő tömegkommunikáció támogatása nélkül a liberális pártok nem érhetek volna el ilyen eredményeket Magyarországon. A kérdés most már „csak” az, hogy a munkavállalói érdek, a baloldal mikor tör ki benuhátságából, mikor szerveződik önálló politikai erővé a szabad vállalkozást favorizáló, uralkodó konzervatív ideológiával szemben. Mert végső soron nem a nézet-, hanem az érdektagság fogja kijelölni a pártok helyét a magyar közéletben. A történelem önmagát írja: a forradalom könyörtelenül felfalja gyermekeit, a jövő a pragmatikus politikusoké, vége az intellektuális kalandozások hősi korszakának.

1991. november 28.

Puccs után

Dramai percek zajlottak le tegnap a debreceni közgyűlésben, már amennyire a zárt ülést követő sajtótájékoztatón elhangzottakból erre következtetni lehet. Bizalmi szavazást kért maga ellen Hevessy József polgármester, mert pártja, az SZDSZ egy csoportja lemondásra szólította fel. Ugyanezen az ülésen jelentette be kilépését ugyanebből a frakcióból a városfejlesztési bizottság elnöke is, mert képtelen volt magában tovább ütköztetni a párt- és a városérdekeket.

A soproni és a budaörsi polgármester lemondatásának ügyéről napok óta cikkezik az országos sajtó, és csak egy hajszál – pontosabban az érintett jól időzített taktikai válaszlépése – választotta el Debrecent attól, hogy hasonló okból a lapok címlapjára kerüljön. A koreográfia mindenütt hasonló: saját pártjuk indított támadást a vezetők ellen, akik ugyanazzal

az érvel védekeztek: nem hajlandók a pártérdekeket a település érdekei elé helyezni.

Várható volt, hogy a debreceni önkormányzati választási eredmények a győztes SZDSZ és Fidesz közötti ellentétek kiegyezése miatt nem a békés, felhőtlen prosperálás időszakát hozzák el az ország második városának történetében. Mégis, az a polarizáció, amely testületben az első percben megindult és a tegnapi puccskísérlettel első csúcspontjához érkezett, a legborúlátóbb sejtéseket is felülmúlja. Mert, mint tudni lehet, a párt-, nézet- és érdekkülönbségek nemcsak az SZDSZ-frakción belül, hanem a polgármester és az alpolgármesterek között, sőt az alpolgármesterek egymás közti viszonyában is szakadással fenyegetnek. Ezt csak felerősítette az SZDSZ-es és MDF-es alpolgármester mellé utóbb jelölt Fideszes alpolgármester megválasztása.

A puccskísérlet a „merénylők” felkészületlensége miatt ezúttal nem vezetett sikerre, de ezt aligha értékelhetjük a városérdekek természetes érvényesülésének. A konfliktus most megoldódni látszik – a polgármester elismerte, hogy hibákat is elkövetett –, de a színpalak mögött vélhetően tovább folyik majd a harc a hegemoniáért. Amit az egyszerűség kedvéért minden érintett úgy nevez: városérdek.

1992. február 4.

Karizma

Az utóbbi napokban két tekintélyes külföldi lap is elemzést közölt Magyarországról. A The Washington Post és a londoni The Guardian rendkívül kedvező képet festett a magyar átalakulásról, a demokrácia és a piacgazdaság megteremtésének esélyeiről. Az elismerő beszámolók külön méltatták *Antall József* miniszterelnök személyét, megállapítva, hogy a szeretetre méltó egyéniségnek nem sok köze van a hatékony politikai vezetéshez, mivelhogy a magyarok nem különösebben kedvelik és tisztelik miniszterelnököket. Ennek oka az – így a tudósítók –, hogy Antallból hiányzik a karizma; egyénisége szikár, elutasító, és gyakran unalmas előadásokra ragadtatja magát.

Nem tudni, hogy a cikkírók mennyi időt töltöttek a miniszterelnök közvetlen közelében, de hogy alaposan ismerik a hazai sajtó idevágó axiomáit, az bizonyos. Ez a társasjáték már a koalíciós kormány megalkulásának pillanatában elkezdődött, a neve fehér-fekete, szabályai igen

egyszerűek, a két szín kombinatív használatára épülnek. Az előbbi az „ártatlan tekintetű, pártok felett álló, jóságos” köztársasági elnök, az utóbbi a „dőlyfös nézésű, rideg, tekintélyelvű” miniszterelnök képének kialakítására szolgált. Csoda-e, ha a választás után alig két hónappal már megjelentek azok a közvélemény-kutatási mutatók, amelyek azóta is kétszer olyan népszerűnek láttatják „mindenki Árpi bácsiját”, mint az akármilyen nézésű „Antalljózsit”? A felelősség közötti különbség megítéléséről nem készültek felmérések.

Hogy ki a karizmatikus egyéniség, a nemzetközi politikai életben jóindulatú mosollyal kísért, botcsinálta politikus *Havel* cseh elnök, vagy a céltudatosan, taktikusan tevékenykedő, ám „rátarti, türelmetlen, sértődékeny” Antall József, arról nekünk, magyaroknak nem illő véleményt mondanunk. A tudósítók különben is megfogalmazták benyomásaikat. Itt és most azonban annyit talán szabad megállapítanunk, hogy ha ezen múlnak az eredmények és a sikerek, Magyarországnak akár soha ne legyen karizmatikus miniszterelnöke.

1992. január 27.

Minőség, derengve a távolodó időben

Két éve ezen a napon vett búcsút a földi léttől az új, demokratikusan megválasztott magyar kormány első miniszterelnöke. Születésének évét kevesen ismerik, halálának időpontja sokak számára történelmi dátum.

Antall József valójában nem született, hanem a magyar történelem egy adott időpontjában: *lett*. A kelet-európai földcsuszamlás, a diktatórikus rendszer összeomlása tette lehetővé, hogy a rejtőzködő politikai géniusz előlépjön búvóhelyéről. Az akkor még egységes ellenzék soraiban sokan voltak, akik a magyar demokrácia kialakulásának tárgyalásos folyamatában megmutatták tehetségüket – ő azonban politikai érzékenységgel, elképzeléseinek kiforrottságával, nézeteinek szilárdságával kortársai fölé emelkedett. Maga volt a megtestesült demokrácia. Ez volt a küldetése – és ez lett a végzete. Az antalli politika magában hordta kudarcának beteljesülését: a demokráciát demokratikus eszközökkel akarta megteremteni egy olyan országban, amelyet az eleve elrendeltség, a külső irányítottság állapotba tett mozgásképtelenné évtizedeken keresztül.

Ha valaki, akkor maga Antall látta ezt a legvilágosabban, mégis vállalta a kamikaze szerepet. Ahhoz tartotta magát; hogy az igazi demokrata nem

rendbe tenni, hanem helyzetbe hozni akarja országát, hogy az emberek a szabadság önként vállalt keretei között alkotó módon bontakoztathassák ki legjobb képességeiket. Antall létrehozta ezt a helyzetet: függetlenné tette Magyarországot, megteremtette a demokratikus berendezkedés és a piacgazdaság politikai és jogi kereteit, az ország felemelkedésének feltételeit. Csak egyre nem volt képes: az önállóságról leszoktatott, egzisztenciálisan megnyomorított lakosság tömegei helyébe a lehetőségekkel élni képes és akaró öntudatos, felvilágosult, kezdeményező állampolgárokat állítani.

Kevés államférfi akadt a magyar történelemben, akit életében ennyire szándékosan félreértelmeztek volna, akire ennyi sarat, ilyen sok alantas jelzőt dobáltak volna ellenfelei. Tudták: a korábbi rendre és érdekviszonyokra az ő színre lépése jelentette a legnagyobb veszélyt. Tartását, méltóságát konzervatív életidegenséggént, szellemének vibrálását úri gögként, az elkerülhetetlen megszorító gazdasági intézkedéseket szociális érzetlenségként magyarálták. Antall József, a rendkívüli ironiával és önironiával megáldott államférfi nem volt hiú ember, de nehezen viselte el a törpék kórusát, a méltánytalanságok nyilait, vergődött az ármánykodások hálójában. Történelmi szükségszerűség volt, hogy teste hamarabb feladja a küzdelmet, mint ahogy politikája vereséget szenvedett?

Ha hiszünk az eleve elrendeltségben, akkor abban is bizonyosaknak kell lennünk, hogy a minőség csak önmagával mérhető, s a távolság növekedésével egyre tisztábban mutatkozik meg az időben.

1995. december 12.

Mennyből a miniszterelnök

Hétágra sütött a nap, amikor *Horn Gyula* magyar miniszterelnök kecses helikoptere Balmazújváros földjére ereszkedett. Alant már várta őt a város apraja és nagyja, de inkább a nagyja: a körzet országgyűlési képviselője, elöljárók, a szocialista párt helyi és megyei politikusai, és jó néhány arc a régmúlt időkből.

Nagy nap volt ez Hajdú-Bihar megyében: a kormány több minisztere, államtitkárok, a szocialista párt elnökségének tagjai jól megtervezett stratégia alapján Püspökladánytól Hajdúhadházig, Komáditól Polgárig valósággal megszállták a térséget. Szombat lévén nem kis teljesítmény

volt ez a nagyobbik kormányzópárt élcsapatától, s a települések érintett vezetői is nyilván örömmel áldozták fel pihenőnapjukat, hogy – ha röviden is – eszmét cserélhessenek a foglalkoztatottság, a szociálpolitika, a mezőgazdaság, a területfejlesztés aktuális kérdéseiről. Buzgón követték az eseményeket a sajtó és a média riporterei, fotósai, operatőrei is, hiszen nem mindennapi, hogy magas párt- és kormánybeosztást viselők ilyen nagy számban tegyék tisztüket az ország nyugati részétől egyre távolabb kerülő régiókban.

Vélhetően megcsappant az újvárosi Giovanni pizzéria forgalma, amikor a miniszterelnök és ekkorra idesereglett kísérete belépett a valaha jobb napokat megélt művelődési központ zsúfolásig megtelt színháztermébe. Naptól, széltől, kétkezi munkától cserzett bőrű érdeklődők foglaltak helyet a kultúra házának székein, és a közönséget nem kellett sokáig kapacitálni, jöttek a kérdések sorban. A sajtósok kihegyezett tollakkal követték a fejleményeket, hátha megint mond valami váratlanul nagyot a miniszterelnök, amit aztán másnap nem győz helyre tenni a kabinetiroda – ám a meglepetés ezúttal elmaradt (hacsak az áremelkedést ellentételező nyugdíjfolyósítás tervezett bevezetését nem tekintjük annak).

Horn Gyula beszélt, beszélt – bár néha olyan érzése támadt a hallgatónak, mintha valami akadályozná a nyelve forgását –, és a publikum a ciklus felén megtudhatta, milyen nehéz ennek a kormánynak a helyzete, mennyire fájdalmas megtenniük a szükséges lépéseket, de az úton mégis végig fognak menni. Az sem ingatta meg a miniszterelnököt, amikor valaki az általa nem ismert Vérszerződés egyik, a javak igazságos elosztására vonatkozó pontját idézte. „Az legyen a legnagyobb bajunk, hogy nem tudjuk, mi van a Vérszerződésben” – jegyezte meg erre a kormányfő lefegyverző közvetlenséggel. A nép, az istenadta, vele született jólneveltsége okán megtapsolta a szónokot, aztán jó óra teltével igyekezett mindenki a maga dolgára.

A szocialista pártiak is mentek a dolgukra: a sportcsarnokban négyszáz személyre főzött birkapörkölt várta őket. A vöröslő égitest már rég lenyugodott, amikor a sikeres program végén a miniszterelnöki helikopter ismét a magasba emelkedett. Jó érzés volt tudni, hogy olyanok is ültek rajta, akiknek nem csak térkép e táj.

1996. július 15.

Szabad-e?

Közelgő nemzeti ünnepünk, az 1848-as forradalom és szabadságharc emléknapja előtt önbecsülésünk úgy kívánja, hogy szót ejtsünk egy másik, ugyancsak e naphoz kapcsolódó évfordulóról, a magyar sajtó napjáról is. A Márczius 15-e, *Csernátony Lajos* 148 évvel ezelőtti forradalmi hírlapjának példáját szemünk előtt tartva azon töprengünk e jeles napon, hogy szabad-e a sajtó a szabad Magyarországon. Ezt a kérdést teszik fel olvasóink gyakorta, és fogalmazzuk meg hivatásunk gyakorlása közben mi is nap mint nap.

Szabad-e a sajtó?

Igen, azt kell mondanunk, hogy a sajtó ma szabad Magyarországon. A magántulajdonban és a közszolgálatban álló médiumok is teljes szabadságot élveznek: szabad a tényeket tiszteletben tartaniuk és szabad azoktól eltekinteniük, szabad megírniuk eseteket és szabad elhallgatniuk, szabad igazat mondaniuk és szabad hazudniuk, szabad bíráltniuk a kormányt és szabad azt kiszolgálniuk, szabad ellenállniuk a befolyásolási kísérleteknek és szabad azoknak behódolniuk. Ha arra gondolunk, mi volt itt tíz évvel ezelőtt, akkor nem mondhatunk mást, mint hogy igen, Magyarországon egyenesen tobzódik a sajtószabadság.

E jeles napon természetesen tartózkodunk attól, hogy a magyar sajtó rajtunk kívül eső részét minősítsük. Ildomosabb, ha szerényen, a magunk nevében nyilatkozunk. És ha már így megszólítottunk, akkor azt mondjuk, hogy a Hajdú-Bihari NAP legjobb tudása szerint igyekszik méltóvá válni az elnyert szabadsághoz. Ez a szabadság számunkra nem a szabadosságot, nem a saját politikacsináló ambícióink kiélését, nem a közvélemény formálásának egysíkú szándékát, hanem a tények tiszteletét, a pontosságot, a megbízhatóságot, a frissességet, a sokoldalúságot, a kulturált hangvételt és a vélemény szabadságát jelenti. Érezzük az erőt, ami egy lapban lehetőségként rejlik, de azzal élni, és nem visszaélni akarunk. Azzá szeretnénk válni, amire jogosítványunk van: hiteles, mértékadó, sokszínű, független újsággá.

A magyar sajtó napján meglehetősen eltökéltséggel, de visszafogott optimizmussal tekintünk az ország – és a magunk – előtt álló jövőbe. Mert mámorító érzés a szabadság, de tudjuk: nincs annál nehezebb teher.

1996. március 14.

Magyar BBC

Nem jósolunk hosszú életet *Hajdú Istvánnak*, a Magyar Rádió újonnan kinevezett elnökének. A közszolgálati médium vezetője ugyanis nem mást akar, mint közszolgálativá – azaz pártsemlegessé – tenni az irányítása alá rendelt intézményt. Életveszélyes ötlet, nagyon sokak érdekét sérti, előre jelezhető a bukása.

Volt idő, a rendszerváltozás táján, amikor az elektronikus médiában meglehetősen sok szó esett a BBC etikai kódexéről. Néhány évvel később, 1993-ban *Szente Péter*, az angol rádió magyar adásának akkori vezetője – ma a magyar kormány képviselője európai médiaügyekben – Londonban elmesélte e sorok írójának, hogy a magyar rádiósok meghívták, tartson ismertetést a sokat emlegetett, modellként alkalmazni kívánt szabályozásról. Ő elmondta hallgatóságának: a kódex sarkalatos pontja, hogy a politikai pártok a választásokon szerzett szavazataik arányában részesülnek a BBC műsoridejéből. Fölállt erre *Farkas Zoltán* – ma a 16 óra felelős szerkesztője –, és kijelentette: akkor nálunk soha nem lesz érvényes a BBC-kódex.

Ez, mint említettem, az *Antall*-kormány (a „kis átkos”, ahogyan ma balközép körökben emlegetik) ideje alatt történt, s azóta sok víz lefolyt a Danubiuson. Ha akkor nem volt érdeke nevezett rádiósoknak és társainak a tárgyszerű, el nem kötelezett etikai mérce alkalmazása, vajon mi motiválná őket most, az abszolút médiahatalom birtokában? Talán csak nem a köz szolgálatának elemi vágya?

Hajdú István pontosan látja, hol futott zátonyra a magyar közszolgálatosság hajója: ott, ahol az egyik elfogultsággal szemben (Híradó, A hét másik elfogultságot (Egyenleg) állítottak, azt remélvén, hogy a végeredményt tekintve egyensúlyba billen a bárka. Óriási tévedés volt, a jármű léket kapott, és elsüllyedt. Pontosabban a kormányváltással kiiktatódott a jobbközép érzelmű újságírók maroknyi csoportja, s a fedélzetet megszállta a balközép érületű toll-, mikrofon-és köpönyegforgatók serege. A rádióelnök keresztes hadjárata ezért ígérkezik kilátástalannak, hiszen ahol mindenki – riportertől a szerkesztőtől át az adásvezetőig – egy irányba elfogult, vajon ki és milyen módon szavatolhatja a *műsorokon belüli* semlegességet és kiegyensúlyozottságot? Ráadásul úgy, hogy nemcsak a munkatársak, hanem a hatalom is ellenérdekel a program célkitűzéseinek megvalósításában!

Az új elnöknek, ha komolyan veszi feladatát, mégsem marad más választása, mint küzdelemre kelni a közszolgálati rádió létrehozásáért, a demokratikus politikai kultúra megteremtéséért. Előre látszik a csata kimenetele, de mennyivel hősiesebb vállalkozás ez, mint ágyban, párnák közt halni meg!

1996. június 11.

Iszom, tehát vagyok

Az alkohol jó ideje Magyarország első számú kábítószer, sokak életének mindennapos velejárója, társalgások, baráti összejövetelek, munkahelyi névnapozások elengedhetetlen hangulatkeltője, a tizen- és huszonévesek sajtóságos önmegvalósítási módja. Iszik a politikus, a művész, az orvos, a pincér, a váltóállító, az áruszállító; férfi és nő, diák és nyugdíjas.

Miért iszik az ember? Az ember azért iszik, mert az ital jó kedvet csinál, oldja a gátlásokat, fokozza a kezdeményezőkézséget, kedvezőbb színben mutatja az életet, és mert egyesekbe biológiailag bele van kódolva. De miért iszik a magyar (vagy újabb, liberális szóhasználattal: magyarországi) ember? A magyar ember azért iszik, mert hol tatárral, hol törökkel, hol osztrákkal, hol némettel, hol oroszokkal hadakozott, mert komország katonájaként ide-oda sodródott, mert kis nép fiaként komplexusaival viaskodott, mert nehezen viseli el a másutt hozott döntések következményeit. Van tehát ok elegendő arra, hogy a magyar ember sűrűn a szájához emelje a poharát. Ha már úgy adódott, hogy az ivásban keresi az igazságot, a kérdés inkább az: mi kerül a pohárba.

A magyar (vagy: magyarországi) pohár igencsak öblös. Úrtartalma 1945-öt követően az ún. szocializmus kiteljesedésével egyenes arányban nőtt. Történelme zivatáros századai során soha nem ivott annyit a magyar, mint a kádári konszolidáció nagy kalandja idején. A tömegek uralmának kora demokratizálta az alkoholfogyasztást is: mindenki annyit dönthetett magába az érleletlen magyar sörökből, a vinkóból termelt magyar borokból és a burgonyából párolt magyar szeszekből, amennyi beléje fért. A proletár öntudat még a borok között sem túrta meg a királyt, a nyugatról importált klasszikus italféléségeknek pedig csak a szállodák méregdrága bárjaiban és a pártbizottsági büfékben lehetett helyük. A magyar ember a mennyiség igazságában élt, az italban sem ismerte a kvalitást, fittyet hányt

sorvadó agysejtjeire, és gondtalanul szaporította a májzsugorban elhullottak számát.

Csakhogy, amint a magyar közmondás tartja, egyszer minden jónak vége szakad. A határ egyik napról a másikra megnyílt a világ összes itala előtt. A Lánchíd brandy, a Várda keserű, a Pusztá vodka, a Durbincs sógor, a Borsodi világos csapataival szemben felsorakoztak a Grand Marnier, a Ballantines, a Gordon's Dry Gin, a Smirnoff, a Captain Morgan, a Courvoisier, a Tequila, a Madeira, a Chianti, a Guinness ütegei, és elszánt harc indult meg a magyar ember agyának birtoklásáért.

A gazdasági csodát produkáló finnek híresen nagy ivók, és a hétvégeken Svédország és Dánia között közlekedő „alkoholkompok” látványa sem valami épületes. A mediterrán országokban, ahol a rendszeres borfogyasztás a napi élet természetes és élvezetes része, az emberek képesek nagy mennyiséget magukhoz venni anélkül, hogy viselkedésük erőszakossá válna. Valamilyen formában mindenhol mindenki italozik – az európai nemzetek között a franciák járnak az élen –, a produktív társadalmakban azonban az alkoholizálás nem a mindennapi tevékenység *helyett*, hanem az *után* folyik, és nem a pusztító szeszek, hanem a könnyebb italok részesülnek előnyben.

Magyarországon az éves fogyasztás statisztikailag kimutatható aránya 1990-től folyamatosan csökken, ez azonban a fekete kereskedelem felmérhetetlen elharapózása miatt nem a valós képet festi. A nagyfogyasztó országok sorában nálunk a legkedvezőtlenebb az italajték megoszlása, az alkohol 48 százaléka tömény szesz formájában gurul le a torkokon. Ma a magyar ember átlagos menüje egy feles kísérel, legtöbbször sörrel, kapacitás szerint ismételve. A lakosság inkább iszik, mint eszik, ugyanis az alapvető élelmiszerek fogyasztását meghaladó mértékben, azok kárára növelte az alkoholfogyasztást. A kiadások alkohollányada, amíg mérhető volt, meghaladta a 10 százalékot.

Az alkoholos italok ára elmaradt az inflációtól, ami növelte hozzáférhetőségüket. A minőségi sör és bor viszonylagos drága volta a nagyobb alkoholtartalmú italok vásárlására ösztönöz. Az alkoholfogyasztás átlagos szintjének megduplázódása egybeesik a javakorabeli halálózási mutatók rohamos emelkedésével. Míg 1988-ban 3535-en haltak meg májzsugorban, 1995-ben ez a szám a duplája, 7304 volt, s az alkoholisták ebből következtetett száma 509 ezerről 1 millió 52 ezerre emelkedett.

Az adatok szerint a magyar lakosság jelentős hányada képtelen feldolgozni a társadalmi változásokból következő feszültségeket, saját egysz-

tenciális helyzetének romlását, az elszegényedést. Támaszul különböző enyhítőszerkezhöz (alkohol, cigaretta, drog) nyúl. De európai volna is jót és keveset inni! De vajon reális-e a nyomoralkoholizmusnak nevezett korszakban a nemes italok fogyasztása és a mérsékletesség mellett érvelni? Szabad-e a tiszta alapanyagú, sokáig érlelt, jól kezelt, nemes itókák nevét kiejteni azok előtt, akik pusztulásuk tudatában a boszorkánykonyhákban szintetikusán előállított ún. borokra és pálinkákra fanyalodnak? És lehet-e ma Magyarországon azt a kérdést feltenni, hogy minek iszik az, aki (anyagilag) nem bírja?

Amióta ember az ember, kábítószerkezhöz nyúl, hogy képes legyen önmagát elviselni. A magyar ember sokaknál külön: keményen szembe száll az alkohollal is, amit a fogyasztás világraszóló eredményei bizonyítanak. Az a legény, aki állja – tartja a mondás, és igaza van. Mindaddig, amíg van kinek állnia.

1997. október 12.

Valami nem történt

Befejezem a nagykövetség hírlevelének szerkesztését, rákapcsolódom a világhálóra, s kinyitóm a postafiókot. Washington, 1999. október 20-a, szerda délelőtt. Levél érkezett otthonról. A Hajdú-Bihari Napló arra kér, hogy idézzem fel a köztársaság kikiáltásával kapcsolatos 1989-es emlékeimet. Mintha sorsszerűség munkálna az életben. A hírlevél első oldalán a tíz évvel ezelőtti eseményekkel, a Páneurópai Piknik és a határnyitás évfordulójával foglalkozunk. A politikai körök és a sajtó rezgéseiből érzékeljük, hogy a magyar átalakulás évfordulója Washingtonban nem vált ki különösebb érzelmi hullámzást. A lengyel Szolidaritás fellépése vagy a prágai „bársonyos” forradalom nagyobb figyelemre számíthat, holott a kelet-európai rendszerváltozásban élen járó Magyarország történelmi jelentőségű, a hidegháború végét jelző tettet hajtott végre a határnyitással. A kétpólusú világtrend megszűntével létrejött új helyzetben ezt igyekszünk megismertetni és megértetni az amerikai döntéshozó és véleményformáló elitekkel – az ország jövőndő pozíciójának javítása érdekében.

A köztársaság kikiáltásáról nem sok szó esik. Nem beszélünk arról sokat 1989-ben sem. Azokkal együtt, akik a nyolcvanas évek végén alakult ellenzéki pártok szervezésével igyekeztek előkészíteni a rendszerváltozást, úgy fogtam fel az ország nevének módosítását, hogy annak, amit az ösz-

szeomlás szélére jutott kommunizmus hazai ügyvivői tesznek, már nincs jelentősége. Az egypártrendszernek leáldozott, mint ahogy a vasfüggöny is a múlté, aminek lebontásában sokunknak volt szerencséje személyesen közreműködni. Október 23-án az 1956-os forradalom előtt tisztelegtünk, a mi köztársaságunk 1990. április 8-án, a szabad, demokratikus választáson született meg Magyarországon.

1999. október 22.

ÁBEL A JOGÁLLAMBAN

Az utca embere

Atéma az utcán hever, ha már annyit ivott, hogy nem képes felállni. Ha nem képes felállni, beszélni sem tud, s akkor nincs rádióműsor. *Hegyi Gyula* tapasztalt riporter, a gordiuszi csomót egy huszárvágással megoldja: nem az utcáról, hanem a gangról, a piacról, a kocsmából, a pályaudvarról, a rendelőből szedi a témákat, s fűzi őket össze látteletté, mint tette azt péntek este kilenc órakor a Kossuth rádió Húszas stúdió című műsorában.

Miről beszélnek az emberek? – tudakolta az összeállítás. Nagyon jó kérdés. Az emberek ugyanis velük született tulajdonságaik folytán állandóan nyomják a sódert: otthon, a munkahelyen (akinek van), a buszon, a liftben, az ABC-ben, a focimeccsen, a presszóban, a természet lágy ölén, sőt, uram bocsá', még ott is, ahová a király is gyalog jár. Ilyen dumás népség az emberiség, s ez így van rendjén, belegondolni is rossz, mi történne, ha a szánk helyett is fülünk volna. A sok beszédnek persze – hogy illő népies fordulattal éljünk – sok az alja, ezért kellene a rádióriporternek, akik időnként belevetik magukat az élet sűrűjébe, engedik a magnóikra jönni a beszédeket, majd beülnek a vágószobába, és az anyagról – jó szobrászként – lehántják a fölösleget. Így születnek a *Miről beszélnek az emberek?* című dokumentumok a valóságról.

A jó riporter mindig arra jár, ahol valami történik, s úgy dugja az alanyok orra alá a mikrofont, hogy azok ne vegyék észre. *Hegyi Gyula* beszélői pontosan tudták, hogy mi történik, de nem törődtek vele, mert mindenáron el akarták mondani azt, ami a lelküket nyomja. Hogy 46 ezer forintot kell fizetni azért, hogy valakit elhamvasszanak, és porait szét-szórják a szélben. (Kezdhetjük a spórolást.) Hogy eltűnt a krumplicukor, mert dolgozik a krumplis maffia. Hogy van olyan megrendelő, aki húszmilliót csak úgy, átvételi elismervény nélkül az építő kezébe nyom: tervezze meg a házát. Hogy a pestiek durvák az arab csencselőkkel szemben. Hogy az izraeli rendőrség nem olyan, mint a magyar, hogy a száját tátja,

lásd *Zemplényi*-ügy. Hogy a magániskolában előre kell kifizetni a 100 ezer forintos éves tandíjat. Hogy régen a hajvágás 3,60 volt, a leszázalékoltnak mindössze 21 ezer forint a nyugdíja, s már csak annak örül, hogy a feleségét ki tudja elégíteni („Ezt érdemlik azok, akik felépítették a szocializmust?!”). Hogy egyesek mindkét rendszerben csalódtak. Hogy tele van a város kutyaszarral. Hogy...

Beszélt, beszélt az utca embere, sorjáztak a témák, forgott a szalag, tízkor aztán lejárt az idő. Dudáltak, jött a Krónika, új meséssel.

1997. április 29.

Ló, kutya, könyv

Pezsgett az élet péntek délután Budapesten, a Vörösmarty téren. Az ünnepi könyvhét alkalmából felállított pavilonok körül hullámzott a tömeg, az asztalok mellett írók tucatjai várták az olvasókat, hogy dedikálhassák frissen megjelent művüket. Csaknem valamennyi létező és nem létező kiadó megjelent a téren, az árushelyek roskadoztak az újdonságoktól, a vásárló meg csak kapkodta a fejét a sok nóvum láttán. Az alkalmi színpad nonstop műsorában az ügyeletes kérdező, Vámos Miklós faggatta a beszédes alkotókat műhelytitkaikról. Vibrált a levegő, a jelenlévőknek olyan érzésük lehetett, hogy valami ismét történik.

Az Irodalmi Újság, a Kossuth rádió szombat délutáni kulturális magazinja egy ideje fiatal írókat foglalkoztat műsorvezetőként, akik távol-ságtartó, olykor ironikus összekötő szövegeikkel új stílust hoztak a műsorba. Ellentétben a rádió kulturális hetilapjaként aposztrófált, valójában meglehetősen egyoldalúan a baloldali liberális nézetek szócsöveként működő Gondolat-Jel műsorral, az Irodalmi Újság szerkesztését kiegyensúlyozottság, a különböző irodalmi áramlatok arányos képviselete jellemzi. A műsor készítői a könyvhét megnyitóján vették a fáradságot, és közvetítő kocsijukat – nyilván külön engedéllyel – a Vörösmarty tere irányították, hogy helyszíni riportokban számoljanak be a nagy eseményről. Az összeállítás aligha vonul be a műsor csúcsteljesítményei közé – kár például, hogy az írókon kívül nem szólaltattak meg kiadókat, forgalmazókat, olvasókat –, de változatos hangképeivel, *Balázs Attila* élénk szövegeivel és a vidám zenével mégis kellemes élményként maradt meg a hallgatóban.

Túl azon, hogy *Jozef Skvorecky, Tamás Menyhért, Somlyó György* és mások kifejthették alkalmi gondolataikat, a riporterek mikrofonvégre kapták a könyvhetet megnyitó *Kányádi Sándor* költőt, aki hitet tett a könyv, mint médium jövője mellett. A riporternak a nyomtatás szerepét firtató obligát kérdésére ízes erdélyi hanghordozásával azt válaszolta, hogy a könyv olyan az embernek, mint a ló meg a kutya. De azért figyelmeztetett: minél előbb hurcolkodjunk fel minden szellemi javunkkal az Internetre, mert ezzel először teremthető meg a történelemben az, amire a magyarok Ausztráliától Izlandig várnak: haza a magasban.

Így kerül majd egymás mellé ezredfordulós tudatunkban az internet, a könyv, a ló meg a kutya.

1997. június 10.

Nyelvelés

A nyelvfronton most megint helyzet van, a szép magyar beszéd védelmezői keresztes háborút hirdettek a nyelv tisztaságának megőrzéséért. A határok megnyitása óta lávafolyóként árad be a sok idegen, elsősorban angolszász szó, hovatovább nem találni magyar feliratokat az utcákon – hangzik az érvelés, amely a törvény szigorúbb fellépését követeli. Másfelől viszont akadnak nyelvészek, írók, tollforgatók, akik a nyelvet olyan rugalmas, élő szervezetnek tekintik, amely a maga természetes védekező mechanizmusai révén hasonítja a beépíthetőt, és kiveti magából az idegen testet, következőképpen nincsen ok az aggodalomra. A Gondolat-Jel című kulturális magazin a magyar nyelv hete alkalmából megszólaltatta *Parti Nagy Lajos* író, akinek liberális gondolatmenete arra készítette *Mesterházi Márton* rádiós dramaturgot, hogy levélben fejtse ki nézeteit a műsor szerkesztőinek, akik a vasárnapi adásban szót adtak a kollégának.

A dramaturg az, aki mások szövegeivel bánik, így kellő távolságból, saját szűrőjén keresztül találkozik a nyelvi és stilisztikai jelenségekkel. Mesterházi, miközben elismerte Parti Nagy érvelésének logikáját, hangot adott meggyőződésének, hogy a külső hatásoknak korábban nem ismert mértékben kitett nyelvünk gondosabb bánásmódot igényelne a hivatásos nyelvművelők, tehát a szerkesztők és a hivatásos szónokok, azaz a politikusok részéről. Ez nem kívánna különösebb kampányt vagy akciózást, pusztán érvényesíteni kellene a szakmai követelményeket. Sok múlik ugyanis a könyvkiadók, lapszerkesztőségek, rádiós és televíziós műhelyek

illetékes munkatársain, akik bizony nem mindig állnak a helyzet magaslatán. Pedig nem kötelező szerkesztőként dolgoznia annak, akinek ehhez nincs meg a nyelvi kultúrája, és nem kötelező mikrofont vennie a kezébe annak, aki hadilábon áll a magyar prozódiaival. Vagy komolyan veszik feladatukat ezek az intézmények, vagy lemondhatunk arról, hogy a nyelv ápolásában oly fontos elektronikus média mintaként szolgáljon.

Még rosszabb a helyzet a politikusok esetében, akiknek egy része a pártállami frazeológián nevelkedett, ami mai szóhasználatukat is meghatározza, másik részük pedig civilként került a pályára. A demokratikus hagyományokkal rendelkező országokban felkészítik, külön retorikai képzésnek vetik alá azokat, akik gyakran a nyilvánosság elé állnak, ebbéli jártasságuk politikai kvalitásaik értékmérője is. Az ismert történelmi okok miatt mi még messze vagyunk a közéleti kulturáltság eme fokától, s csak reménykedhetünk abban, hogy amíg azt elérjük, nyelvünk képes megvédeni magát a nyilvánosság szereplőinek folyamatos inzultusaival szemben.

1997. június 17.

Külpol

Az élemedettebb korúak emlékezhetnek az időre, amikor a magyar rádióhallgató tájékozottabbnak mondhatta magát az orosz, az izraeli és az amerikai belpolitika eseményeiben, mint abban, hogy mi történik a saját országában. Ennek természetesen oka volt, hiszen a párt és a kormány sikerein kívül alig akadt nevezetes esemény a Kárpát-medencében, ha meg véletlenül mégis előfordult, arról vagy nem, vagy csak szűrve adhatott hírt az akkor még nem közszolgálatinak nevezett elektronikus média. A külpolitika primátusa a rendszerváltozás tájkán megtörni látszott, de a béke(?) beköszöntével és a rádiócsapatok cserélődésével a híradások élén ma mintha újra gyakrabban esne szó az amerikai elnök egészségi állapotáról vagy a száz hebroni lakos és a palesztinok összecsapásairól, mint mondjuk Debrecen égető gondjairól. A külpolitikai újságírók stábjá csaknem évtizedek óta változatlan, reflexeik sem sokat módosultak az idők során, így aztán a külpolitikai műsorok ugyanazt a mértéktartó unalmat árasztják, mint tíz vagy húsz évvel ezelőtt.

Egy, csak egy legény – pontosabban leány – van talpon a vidéken, akinek sikerült új hangot hoznia a darálómalom egyhangúságába. *Naran-*

csik Ágota, a Harmincöt perc alatt a Föld körül című nemzetközi magazin szerkesztője és műsorvezetője önálló műfajt talált ki: csipkelődő, évődő felvezető szövegeivel, humoros megjegyzéseivel, zenei betéteivel rendkívül élvezetessé tudja tenni az egyébként érdekességekre utazó, magazin jellegű összeállítást. Kétségtelen, ez a műsor nem a „nehézsúlyú” külpolitikai szemlék közül való (mint a Világóra), viszont a visszás eseteket, groteszk történeteket ironikus távolságtartással kommentáló hangvételével talán többet elmond az adott ország belső viszonyairól, polgárainak életéről, mint sok komolykodó elemzés.

Mi a titka e jó hangulatú, kellemes félórának? Mivel a tudósítók minden műsorban ugyanazok, csak a műsorvezető egyéniségére gondolhatunk. Arra a könnyed, szellemes, a kollégákat sokszor, de nem bántóan megszurkáló, a lényegét láttatni képes kommunikációs stílusra, amely az évek során Narancsik Ágota sajátjává vált. Távollétében próbálkoztak ennek átvételével mások, de csak erőltetett jópofáskodásra futotta belőle. (Mint ahogyan a már címével is feltűnést kelteni igyekvő Öt kontinens száz botránya című adást is izzadságszag lengi be.) Ez a módszer természetesen nem vihető át minden műsorra, de itt tökéletesen a helyén van. Elhítheti a hallgatónak, hogy azok a borzongatóan mulatságos esetek, amelyekről hírt kap, akár itt, Magyarországon is megtörténhetnek.

1997. június 24.

A vidék hangja

Már az alcím figyelemre méltó. A vidék magazinja. Emlékszem arra, amikor az ötvenes években a pesti rokonok látogatóba jötték hozzánk első kiadású Wartburgjukkal. Az volt ám a valami! Akkoriban jó, ha havonta egy személyautó haladt át a falunkon. A nyári kánikulában órákon át elbűvölten ücsörögtem az utastérben, még ma is orromban érzem jellegzetes, „városi” szagát. Aztán később, amikor már különbséget tudtam tenni a főváros és a vidék között, láttam, hogy a pesti rokon kétszobás bérházi lakásban él, és körzeti orvosként tevékenykedik egy külvárosi kerületben.

Régi, sercegő lemez ez már, de forog, forog körbe ma is. A Magyar Rádióban a vidéknek van, a fővárosnak nincs magazinja. Mi szükség volna rá? Néha, mutatóba, a riporterek „lemennek” ugyan tájra va-

lóságsszemlézni, időnként helyszíneket is „kapcsolnak”, az alapképleten ez azonban vajmi keveset változtat. Ha pedig valaki elindítja a lemezjátszót, az érintettek legfeljebb széttárják a karjukat: a helyzet „történelmileg” alakult így, ez ilyen, vízfejű ország. Például vasárnap délután 4 óra 5 perc és 5 óra között. Emlékpróba. Alcíme: Tízéves a *József Attila Gimnázium Latinovits Zoltán Diákszínpada*. Hogy ez az iskola hol található, arra az ismertetőben nincs utalás. Találjuk ki. Azt is, hogy a magyar rádió mikor szentel ilyen összeállítást a legalább tizenöt éve létező, az ország összes díját mindig elnyerő debreceni Főnix színpadnak. Hogy a hőségben meg ne fájduljon a fejünk, elárulom a megfejtést: erre legfeljebb a Magyarországról jövők (A vidék magazinja) c. műsorban nyílna mód, maximum tíz perc erejéig.

Emlékezhettünk, volt időszak, amikor minden csapból *Hegedűs Géza*, *Ungvári Tamás* és *Szinetár Miklós* folyt. A helyzet azóta radikálisan megváltozott, most ugyanazokból a vezetékekből *Szilágyi Ákos*, *Szalai Erzsébet*, *György Péter* igéi csorognak. Mégis, ha egy vidéki művész, tudós, érdekes ember véletlenül bekerül a rádió fő(bb) műsoraiba, úgy hat, mint ha a Holdról jött volna. Maguk a vidékiek csodálkoznak a legjobban.

A Magyarországról jövők... szignálja minden hétköznapi felhangzik a Kossuth Rádióban. Sokan hallgatják. Nem csak az időpont miatt, hanem azért is, mert a rádió talán legizgalmasabb műsoráról van szó. Ezek nem a belvárosi értelmiségiek borítékolható szövegei: a vidéki szerkesztőségek felvételeiből összeállított történetekben az élet a maga valóságos, drámai arcával mutatkozik meg. Mint említettük, naponta 17.05 és 18.00 óra között.

1997. július 1.

Harag és elfogultság nélkül

Deseő Csaba, az Állami Hangversenyzenekar brácsása több mindenről nevezetes. Először is, nemcsak az ÁHZ-ban nyúvi a vonót, hanem évtizedek óta gyakorló jazzmuzsikus, több önálló lemeze jelent meg. Ez azonban még aligha volna ok a figyelmünkre, ha nem vezetne félórás jazzműsort a Petőfi Rádióban. De vezet, és legutóbbi adásába olyan vendéget hívott meg kedvenc lemezeivel, aki méltán tarthat számot szélesebb hallgatói közönség érdeklődésére. *Pallai Péterről* van szó, a BBC magyar adásának riporteréről, aki nagy jazzkedvelő (is), és *Bobby Gordon*ként

csaknem három évtizeden át szerkesztette és vezette a londoni rádió magyar szekciójának rock- és jazzműsorait.

Cseke László, Willis Conover, Pallai Péter. Három név, három történelmi személyiség. Az első a Szabad Európa híres-hírhedt Teenager Partyját jegyezte, a második az Amerika Hangja jazzműsorai révén vált Kelet-Közép-Európa hallgatóinak bálványává, a harmadikról az imént szoltunk. Rock és jazz. Történelem? Ne becsüljük le az események jelentőségét. Ezek az urak annak idején a maguk módján igenis hozzájárultak a fiatal korosztályok gondolkodásmódjának formálásához, a szabadság eszméjének terjesztéséhez, a kommunista rendszer ideológiai alapjainak megintgatásához. Mert, hogy azok a zenék akkor a szabadság hírnökei voltak, s a magyar tizen- és huszonevesek hosszú, tömött sorokban, élesre hegyezett füllel tapadtak a rádiókészülékek el-elúszó rövidhullámú sávjaira.

Azt mondta Deseő Csaba péntek este: nagy dolog az, hogy a Magyar Rádió stúdiójában köszöntheti az egykori '56-os emigránst. Bizony, nagy. És nemkülönbén nagy az, hogy immár rendszeren a Magyar Rádió hullám-sávján szólalhat meg az egykor „felforgatónak” bélyegzett angol BBC. Amelynek olyan munkatársai vannak, mint Pallai Péter, aki évek óta magyarországi tudósító, nyugdíjazását követően haza szándékszik települni, s mint tudjuk, szereti a jazzt. De nemcsak azt. 1994 tavaszán a British-Hungarian Fellowship (Brit–Magyar Kör) felkérésére előadást tartott Londonban a magyar belpolitikai helyzetről, a választás várható kilátásairól. Ha egy magyarországi elemzőt kértek volna erre, két perc után kiderül politikai hovatarozása.

Pallai Péter egy órán át olyan pártatlanul, tárgyilagos távolságtartással és sokoldalú megvilágításban taglalta a magyar viszonyokat, hogy senki nem tudott következtetni politikai beállítottságára, pedig bizonyára van neki. Itthon azt mondanák erre: profizmus. Ott azt mondják: a BBC munkatársa.

1997. július 8.

Zenevonal

A magyar ember beül az Intercitybe, és az a benyomása támad, hogy úton van Európába. Az érkezés pontos, a kocsik elegánsak, tiszták és légbefűvások. Addig, amíg valakinek a nagyobb légiárás érdekében eszébe nem jut kinyitni az ablakot. Erre természetesen azonnal beáramlik a meleg és

a zaj, ami olyannyira elviselhetetlenné tesz minden egyéb vonatjáratot a Kárpát-medencében.

Az ember ül a Nyugati pályaudvaron az Intercityben, és mielőtt megszólalna az igen hangos beszélő, csavargatni kezdi rádiója keresógombját. Készüléke – milyen is volna? – nyugati normás, ezért nem a közszolgálati, hanem a kereskedelmi adók foghatók rajta, de azok bőséges választékban. Kérdés, hogy az embernek éppen másikmosópor-, netán másikintimbetét-reklámra fáj-e a foga. Tétélezzük fel, hogy nem, viszont szívesen engedne be hallójárataiba gondúzó muzsikát. Keresgél, keresgél a gombbal, de a zenét hallgatva egyre erősödik az érzése, hogy mindenütt ugyanaz az adó szól hozzá: a tizenévesek eszelős-tekerős popzenéjével, a műsorköz-lők hadaró, lelkendező szövegével.

A magyar(országi) embernek, ha az intercityn úton van Európába, ilyenkor az a kérdés todul az agyába: ugyan hol vannak a harminc-, negyven-, ötvenéves hallgatók, nem beszélve a munkában megöszült, tisztos nyugdíját élvező hatvan + éves korosztályról. Rájuk nem gondolnak a hirdető, a rádiótulajdonosok és a műsorszerkesztők? Ők nem potenciális sampon- és expandervásárlók? Csak a tizenévesek meg techno és heavy metál zenék léteznek?

Indult tavaly a fővárosban egy adó (ez itt nem a reklám helye), amelyik kitűnő szimattal felismerte a hiátust, és másfajta zenét kezdett játszani. No, nem musicalt, operettet, világzenét, népzene, magyar nótát, jazzt, netán klasszikust, hogy csak néhányat említsünk hirtelen felindulásból. Természetesen popzenét – ám nem napjaink irányzataiból, hanem a hatvanas-hetvenesnyolcvanas évek terméséből. De vigyázat, nehogy megérintsen bennünket az illúzió szele! A szemfüles vállalkozó a rádióadók által eddig mellőzött vásárlói (és hallgatói) csoportot célozott meg, s mit tesz a példa, azóta Debrecenben is működik rétegekhez szóló, a többihez képest másfajta zenével jelentkező kereskedelmi adó.

Ha a magyar utazó nem int búcsút az Intercitynek Hegyeshalomnál, eljuthat Európa olyan országába, ahol akad kereskedelmi adó, amelyik állandóan klasszikus zenét sugároz. Na, ott kell leszállni.

1997. július 15.

Kakasszó

Be kell vallanom, nem tartozom a Vasárnapi Újság rendszeres hallgatói közé. Ennek legkevésbé politikai vagy ideológiai okai voltak és vannak; kizárólag az életritmusom szempontjából elfogadhatatlan hajnali kezdési idő akadályoz meg abban, hogy szorgos fülelője legyek e sok vihart megélt, egykor kétségtelenül fontos erjesztő szerepet betöltő műsornak. Pedig magam is úgy vélem, hogy a kisebbség hangjaként megszólaló összeállítás számot tarthat mindazok rokonszenvére, akik szemében a demokrácia az érdekek és a nézetek sokféleségét, az információhoz jutás lehetőségét és a döntések jogát testesíti meg.

Indulásakor a Vasárnapi Újság hazafias, vallásos témáival, a közelmúlt homályos foltjait megvilágító és a történelmi tudatot erősítő riportjaival, jegyzeteivel a palackból kiszabaduló szellemnek adott hangot, és egyértelműen szemben állt az uralkodó posztkádári kurzussal. Később, a rendszerváltozást követően a sajátos kelet-közép-európai helyzet következményeként – a jobbközép kormányt zsigerileg gyűlölő és támadó médiatöbbség ellenzékéeként határozta meg önmagát, 1994 után pedig hasonló helyzetben találta magát, mint a rendszerváltozás előtt: kisebbségben az immár liberális elemekkel bővült baloldali ideológiával szemben.

Ma már egyértelmű, hogy a Vasárnapi Újságot a közszolgálatóság elégtelen megvalósulása tartja fenn az állami rádióban. Ez a műsor egyfajta szelepként működik, olyan témáknak és nézeteknek ad hangot, amelyek nem, vagy alig kapnak teret a rádió más műsoraiban. Annak jele ez, hogy az elektronikus médiumokban még nem tudott érvényre jutni a sokoldalú, tényszerű, pártatlan tájékoztatás, amely elejét vehetné az irányzatos hír- és véleményközlésnek, az álobjektivitás látszatába burkolózó politikai érdekérvényesítésnek, tehát a manipulációnak. Amikor Hankiss Elemér tévéelnök az előző ciklusban nem a közszolgálatóság normáinak érvényesítésével szabályozta, hanem az ellenzéki beállítottságú Egyenleg létrehozásával ellentételezte a kormánypártinak mondható tv-híradót, törvénytelen állapotot modellált.

Hasonló a helyzet a rádióban; a 16 óra és a Vasárnapi Újság gyakran ugyanazokkal az esetekkel foglalkozik – de gyökeresen különböző indítatással, frazeológiával és végkövetkeztetéssel. Ehelyett, hogy egy olyan műsort hallanánk, amelyik valóságfeltáró elhivatottságával, kritikus távolságtartásával és tárgyilagosságával segítene eligazodni a demokrácia és a piacgazdaság szövevényes dolgaiban. Reménykedjünk, hogy mielőbb

megszűnik a Vasárnapi Újság (s mindazon műsorok, amelyek a létezését kiváltják): mert akkor elmondhatjuk, hogy itt van már a közszolgálati-ság.

1997. július 22.

A reklám helye

Vajon a Magyar Rádió honnan szerzi az óránkénti műsoraiban, krónikáiban és magazinjaiban sugárzott híreket? Van-e saját forrása, hírszolgálat, avagy a Magyar Távirati Iroda, azaz a nemzeti hírügynökség kínálatából állítja össze adásait? A halandó hallgatónak nincs ismerete erről a demokratikus nyilvánosság alapfeladataiból következő kérdésről. Bekapcsolja a készüléket, meghallgatja a közleményeket, s legfeljebb arra figyel fel, hogy némelyik hír után elhangzik az utalás: ez és ez a napilap írta.

Hogy miért kell a rádióknak napilapokból idézni olyan híreket, amelyekhez az MTI napi szolgáltatása révén, vagy saját forrásból is hozzájuthat, az a rendszerváltozás óta téma. Az idézett napilapok ugyanis, különös módon, szinte kivétel nélkül azok köréből kerülnek ki, amelyek a korábbi, jobbközép kormány elleni és a jelenlegi, balközép kormány melletti irányvonalukról ismeretesek. A minap például két olyan hírrel kezdődött a Kossuth rádió híradása, amelynek forrása két országos napilap, a NG és a NA volt. Természetesen nem kellett sokat várni ahhoz, hogy hivatkozás történjen a harmadik, e körbe illeszthető napilapra, az MH-ra is (ez itt nem a reklám helye), s ezzel a kör bezárul.

Nem egyedi példákról, hanem hosszú évek óta folyó tudatos gyakorlatról van szó, amely a gomba módra szaporodó kereskedelmi létesítmények konkurenciája idején kétszeresen is károsan hat a Magyar Rádió tekintélyére.

A napilapoktól ilyen rendszerességei és mennyiségben kölcsönzött hírek közreadása megkérdőjelezi saját hírszolgáltatásának szakszerűségét és hitelképességét (mi történik például akkor, ha az idézett közlemény hamisnak bizonyul?). A legtöbbször csak korlátozott hírértékkel bíró közlemények ilyen módszeres és politikailag egyoldalú válogatása azt a benyomást kelti, hogy a cél nem az egyéb forrásból beszerezhetetlen, elemi fontosságú tények közlése, hanem egyes napilapok folyamatos, in-

gyenes reklámja. Amivel tetemes bevételtől esik el az adófizetők pénzén fenntartott Magyar Rádió.

Van ennek a maffiózó gyakorlatnak lehangolóbb következménye is. Mégpedig az, hogy az állampolgárok bizalma megrendülhet a közszolgálati intézményeket létrehozó, azok működésének felügyeletét ellátni hivatott jogállamban is. A hírektől, amúgy kelet-közép-európai módon, így jutunk el a rendszerváltozás nagy vívmányáig: a sokirányú információkhoz való hozzáférés demokratikus jogáig.

1997. augusztus 12.

A negyvenötödik nap

Van egy város a Földön, ahol kétszer annyian élnek, mint Magyarországon, s ahol az év 321 napján szennyezett a levegő. Ez a település egy amúgy gyönyörű, számunkra egzotikus közép-amerikai ország fővárosa; a gond csak annyi, hogy völgykatlanban fekszik, amelyben áthatolhatatlan felhőréteget képezve megülnek a város által kibocsátott gőzök-gázok, s az év negyvenegy napja kivételével elzárják a friss levegőtől a lakókat. Egy millióan köhögnek légúti betegségektől, a fejfájásosokról és egyéb kóroktól szenvedőkről nem is beszélve. Nem nehéz elképzelni, hogy a mexikóvárosiak fütyülnek az egzotikumra, inkább arról álmodoznak, hogy eljön majd a negyvenötödik nap is, amikor tiszta, friss levegő áramlik be szobájukba és irodájukba, ha kinyitják az ablakokat.

Völgykatlanról, levegőszennyezettségről, porártalomról, allergiás betegségekről egy másik város lakóinak, a debrecenieknek is volna mondanivalójuk. Álljon csak meg valaki néhány órácskára mondjuk a Kossuth utca sarkán, s kilókkal mérheti a testében felhalmozó ólom súlyát. Vagy vegyen jó mély lélegzetet az évnék ebben a szakában, amikor virágba borul a parlagfű, az üröm, a kukorica, és mindjárt kiderül, hogyan mulat egy magyar úr (és nő). Nem szükséges már drága pénzen repülőgéppel Mexikóvárosba utazni, hogy húsba vágó tapasztalatokat szerezzünk a levegő- és környezetszennyezésről. A „problematika”, amely negyven éven át, mint oly sok minden, a szőnyeg alatt szunnyadozott, mindennapjaink része lett, csak gőzzünk beszélni róla.

A Kossuth rádió Oxigén című műsora bőven szolgál jó és rossz példákkal szombat délutánonként. Az adás már a létezésével a környezetvédelmi tudatosság hiányára figyelmeztet. Az említett mexikóvárosi

esetről is onnan értesülhettünk sok más, az ipari hulladék hasznosításával, a környezet megóvásával kapcsolatos hír mellett. Tudvalevő, hogy a magyar parlamentben nincsen zöld párt, s nem kétséges, hogy a nyolcvanas évek végén a Duna-mozgalom is a rendszer elleni protestálás nem is rejtett politikuma miatt volt képes viszonylag széles körű társadalmi figyelmet és támogatottságot kivívni magának. Pedig a közvetlen és gyors profitban érdekelt, minden más szempontot mellőzni hajlandó hétfejú fenevad terjeszkedésével csak a szigorú törvényi szabályozás és a környezeti veszélyeknek tudatában lévő állampolgárok együttes fellépése képes szembe szállni. Ez nemcsak a környezetvédelmi szakemberek ügye; nagy kérdés, hogy az Európai Unió kapujában erre az ottani előírásokon túl saját érdekeink felismerése is rávezeti-e az országot.

1997. augusztus 26.

Dühös telefon

Miközben a világ népességének negyede szombat délelőtt *Diana* hercegnő temetését nézte foteleből a televízión, a Kossuth rádió Dühös telefon című műsorában zaklatott hallgatók felháborító magyarországi eseményekről adtak hírt.

Mindjárt az első telefonáló olyan esetről számolt be, amittől megállt az ütő *Szente László* műsorvezetőben. A vonal másik végén székesfehérvári férfi ült, aki aznap hajnalban szemtanúja volt annak, amint öt járórkocsi és két helyszínelő autó legénysége, mintegy 10-15 rendőr önmagából kivetkőzve, fél órán keresztül ütött, vert, rugdalt, taposott néhány, gépkocsiból kirángatott személyt. A látvány annyira megviselte a hallgatót, hogy feltette a kérdést: mire számíthatunk a jogállamban, ha a rendőrök képesek így kivetkőzni magukból? Amire a műsorvezető csak annyit tudott kinyögni, hogy az eset tényleg elképesztő.

Az eset, attól tartok, nemcsak elképesztő. Aligha dől most hátra elégedetten bársonyszékében a belügyminiszter (mellesleg a kisebbik kormányzó párt frontembere), aki sajtóbeli szereplése alapján a legeredményesebb tárcaatulajdonosok egyikének látszik, csak ne akadna mindig valami, ami a ragyogó képet beárnyékolja. Ha nem rendőri túlkapásról van szó, akkor, mint legutóbb a budapesti rendőrkapitányság gépkocsi-vásárlásai esetében, a közbeszerzési törvény kijátszásáról; vagy a sátoraljaújhelyi aszociális elemekkel szembeni testületi határozatáról, amely ügyben az

ombudsman ellenében még a helyi cigány önkormányzat vezetői is az önkormányzat mellett foglaltak állást. Egyszóval, sűrűn előfordulnak a köz idegeit borzoló esetek, de ez a nyilvánosság előtt elkövetett csoportos székesfehérvári brutalitás – hatásköri túllépés, ahogy a közlemények fogalmazni szoktak – túlszaz a szokásos borzalmakon, és vélhetnénk, hogy minden jóérzésű embert az erőszak megnyilvánulásai ellen hangol.

Vélhetnénk, mondtam, a Dühös telefont azonban, úgy látszik, olyanok hallgatják, akiket más fából faragtak. Két későbbi telefonáló ugyanis egyértelműen a rend őrei mellett tette le voksát, egyikük – vidéki ügyvéd – kijelentette, hogy szeretné megcsókolni a szolgálatot teljesítőket, amiért elfogták a bűnözőket; mindenesetre, ha legközelebb Székesfehérváron jár, megajándékozza őket egy rekesz sörrel. A névvel és lakcímmel alátámasztott közlés annyira váratlanul érte az adást amúgy meglehetősen érdektelenséggel vezető riportert, hogy jobbnak látta gyorsan elköszönni a telefonálótól. A hallgató meg töprenghetett, hogy liberális jogállamban mi a nyugtalanítóbb: ha rendőrök vernek bűnözőket, vagy ha állampolgárok sörrel itatnak rendőröket.

1997. szeptember 9.

Egy nap Debrecen

Az ember szombat reggel bekapcsolta a Petőfi rádiót, és Debrecenben találta magát. Egy álló napon át az ország második városa volt a helyszíne és a témája a nyugati normán majdnem fogható adó csaknem valamennyi műsorának. Még nem pirkadt, amikor elkezdődött a kapcsolás, és éjfél felé járt, amikor a Cívis Hotelbe bekvártélyozódott stáb elbúcsúzott Hajdú-Bihar székhelyétől. Bizony, elhomályosult az ember tekintete, amikor az apró betűi miatt amúgy alig olvasható rádióújságban felfedezte az ismerős helyszíneket meg a sok helyi közreműködőt, akiket a rádiósok a mikrofon elé ültettek.

A városháza képviselőjében nem más, mint *Hevessy József* polgármester fogadta a gazdaságban jártas vendégeit, a Disputában polgárok, pártfogók és tollforgatók, a helyi médiumok vezetői mutatkozhattak be, volt séta, irodalom zenével, még a jó ebédhez is innen szólt a nóta, s az olyan állandó műsorok, mint a Szív küldi, a Tangó vagy a Gordiusz, debreceni különkiadással jelentkeztek. A Debreceni szalon című, ugyancsak beszélgetős összeállításban a helyi civil szervezetek vezetői kaptak alkalmat

a szólásra, az Esti kérdésben művészek vallottak a városhoz fűződő kapcsolatokról, s a nap a Csokonai Színház egyik előadásáról készített keresztmetszettel zárult.

Nagy nap volt. A záró, Búcsú Debrecentől című blokkból megtudhattuk, hogy a Petőfi stábja tizenhetedik alkalommal szállt ki vidéki városba, s hogy ilyenkor a három riporter közül kettő egy szállodai szobában alszik, közösen reggelizik és ebédel. Mi történt Debrecenben? Egyikük leugrott újságért, s ha már arra járt, benézett a Nagytemplomba (az a sárga, kéttornyú épület a főutcán). Igen ám, de miközben a reggeli fényben csodálta a puritán fehér falakat, véletlenül rázárták az ajtót, s ha nem jár arra valaki, könnyen megeshetett volna, hogy a műsor mínusz egy riporterrel zajlik le. E kedves kis eset rávilágít arra, milyen veszélyekkel kell szembenéznie annak, aki kiteszi a lábát a hetedik kerületből. Nem csoda, ha az adás végén a műsorvezetők a közreműködők felsorolását a gépkocsivezetőkkel kezdték. Meg is érdemelték a köszönetet, mint mindenki, aki rendesen, keményen dolgozott.

A csevegős műsorokban a riporterek nem győzték kérdezni, a debreceniek pedig elmagyarázni, hogy milyen is az a debreceni szellemiség, karakter, no meg a civis mentalitás. Elénk tárult az egész idegenforgalmi vertikum a kálvinizmustól kezdve a szürke gulyáig. Büszkeség tölthette el az országot, hogy olyan városa van, amelyre a Magyar Rádió 900 perccet áldoz.

1997. szeptember 16.

Ábel a jogállamban

Időnként a rádiókritikus is kap leveleket.

„A Dühös telefon című cikkéhez tennék néhány észrevételt. A rendőrök csak hadd verjék a bűnözőket, ez nem töprengés kérdése, attól még nem esik csorba a liberális jogállamon sem. Sok példát mutattak már a tv-ben is arról, hogyan bánnak a nyugati demokráciákban a bűnözőkkel, sőt nem régen láthattuk az amerikai bánásmódot. Nem dédelgették azokat ők sem, hanem jól eltárgálták, ahogy megérdemlik. Ha már ebben a jogállamban jogaik csak a bűnözőknek vannak, akkor a bűnüldözőktől ne kérjék számon a bánásmódot. Nem tudom, miért háborodott fel a telefonáló, és mit tett volna, ha ő vagy a családja (gyereke, felesége, anyja stb.) a sértett, hiszen nem is tudta, mit követtek el; öltek, gyilkoltak, erő-

szakoskodtak, vagy „csak” loptak, raboltak. Honnan tudja, hány embernek mennyi munkájába, milyen erőfeszítésébe került elfogni őket; mindezt azért, hogy kivonják őket a közéletből, hogy ne ártsanak tovább még az olyan telefonálónak sem, aki nagyon sajnálkozott. Ugyan, miért? Mást se hallani, mint hogy vétlen, elesett időseket gyilkolnak meg pár forintért, ártatlan gyermekeken erőszakot követnek el, és nincs törvény, amely büntetné őket. A halálbüntetést is eltörölték, ami nagy hiba volt. Tartja az állam, illetve mi, dolgozók a bűnözőket, jól elvannak a végrehajtási intézetekben. Havi ellátásuk biztosan többbe kerül, mint az átlagos nyugdíj. Ne sajnálja hát őket senki, biztosan megérdemelték a székesfehérváriak is, amit kaptak. Ki tudja, hány ártatlan ember életét fenyegették közvetve (elszaporodó robbantások, gyűjtogatások stb.). Soha semmilyen büntetéssel nem lehet viszonzni az erőszakot, az ártatlan, értelmetlen halált. Igenis jól tették a rendőrök, amit tettek. *I. István* királyunk törvényeit kellene visszahozni, némi módosítással, mert rend és közbiztonság soha nem lesz ebben az országban. Tisztelettel egy rádióhallgató olvasó.”

A levél a múlt héten érkezett, de akkor az emlékezetes Debrecen-nap kívánczolt a krónikába, most meg *Tamási Áron*-évforduló volt; éppen szombaton száz esztendeje született a nagy székelly mesélő, akiről a rádió több műsorban megemlékezett. Különös, ha az ember elzárja a bűnügyi krónikát, és olvasni kezdi, mondjuk az Ábel a rengetegben valamelyik kiadását, megmagyarázhatatlan lelkiállapot lesz rajta úrrá: egyre inkább otthon érzi magát ebben a világban. A jó ég a megmondhatója, járt-e Tamási valaha Székesfehérváron.

1997. szeptember 23.

Jó emberek

A Magyar Rádióban ritkán jut egy óra műsoridő fővároson kívüli személyiségeknek. Az üdítő (és tegyük hozzá, óhatatlan) kivételt a (nép)zenei szerkesztőség programjai kínálják, merthogy ebben a témában viszonylag kevés terem a pesti flaszteren. Ezért hallottuk örömmel vasárnap délután a Bartók-adó Hagyomány és életmód című összeállításában a debreceni *Joób Árpád* és felesége, *Mária* nevét. A házaspárról aligha kell itt részletesen szólnunk, hiszen életük és tevékenységük jól ismert azok előtt, akik Debrecen és Hajdú-Bihar megye kulturális életében jártasak. Tudható, hogy munkásságuk összefonódik a zene előadásával, szervezésével, köz-

vetítésével és tanításával; hogy hosszú éveket töltöttek Finnországban zenetanítással, hogy a feleség a zongoratanítást felcserélte a fordítással, hogy a férj évtizeden át járta az országot és a világot a Délibáb népzenei együttes élén, s hogy most a Debreceni Kodály Kórus igazgatójaként hivatalos kórus életét irányítja.

Mondom, mindezt sokan tudják, tudhatják; nekik a műsor kevés újdonsággal szolgált. Az összeállítás más miatt lett tanulságos. Ékes példája volt ugyanis a Magyar Rádióban jelen lévő gyakorlatnak, amely kétfajta riportalanyt ismer: a jó embert és a rossz embert. E képzetben a jó ember legfőbb tulajdonsága az, hogy jót cselekszik vagy gondol a köz, az ország javára tevékenykedik megszállottan, áldozatokat nem kímélve. A jó ember okos, művelt, szerény, és olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amilyenekkel mások nem. A jó ember múltján, jelenén, jövőjén túlhegynyi folt sincs; ha akadtak is nehézségei, azokat a környezet értetlensége okozta, de leküzdésük története még felemelőbbé teszi a róla kialakuló képet. A máskor vérengző riporterek meghatottan ülnek le a jó emberrel beszélgetni, és minden igyekezetükkel azon vannak, hogy kérdéseik nyomán a partnerről bebizonyosodjon, megfelel a jóemberség ismérveinek. Nem tudni, miért, de az elmúlt három évben úgy megszapordtak a jó emberek a rádióban, hogy Dunát lehetne velük rekeszteni.

Kevés unalmasabb műsor van, mint a jó emberekről készített hangzó emlékművek. A Joób-házaspár hallhatóan kényelmetlenül érezte magát a *Máder László* kérdései által teremtett politúrozott világban. Visszafogott szavaikból érződött, hogy ők nem transzparenssek, hanem emberi lények, megannyi képességgel, erőfeszítéssel, sikerrel – és ne adj’ isten, gyengeséggel, nehézséggel, kudarcral. Ebben a műsortípusban azonban ennek a dimenzióknak nincs helye, holott bizonyosan gazdagabbak lettünk volna néhány tapasztalattal, ha az *emberről* hallunk – jelző nélkül.

1997. szeptember 30.

Szószék, stílus

Megfigyelők szerint az ún. szocializmus évtizedei alatt a hatalommal szemben engedékenyebb református egyház jobban korrodálódott, mint az önállóságát erőteljesebben védelmező katolikus kar. A rendszerváltás megteremtette a lehetőséget arra, hogy a magyarországi egyházak

ismét elfoglalják rendes helyüket a társadalom életében, ám a belső tisztulás, mint bizonyos jelek mutatják, fájdalommal járó, hosszas folyamat.

A történelmi egyházak szerepének újraértelmezését a magyar médiakatonának egy része – a korábbi hatalomhoz fűződő szoros viszonyuk, ateizmusuk, illetve eltérő vallásuk miatt – gyanakvóan, ellenségesen fogadta. A jó memóriájúak emlékezhetnek arra a dühödt sajtóhadjáratra, amely az első demokratikus kormányra zúdult a tömegkommunikáció által egzisztenciális fenyegetésként tételezett „keresztény kurzus” miatt. Nos, az eltelt idő nemhogy eloszlatta az aggodalmakat, hanem világossá tette, hogy a magyarországi egyházak nem sokkal kedvezőbb körülmények között teljesítik hivatásukat, mint azt tehették 1947 és 1990 között.

Az elmúlt rendszer istentagadó ideológiája megette a hatását, a magyar társadalom „vallásilag túlnyomórészt analfabéta” lett azokban az évtizedekben. Ezekkel a szavakkal *Bölcskei Gusztáv* református püspök, a Magyarországi Református Zsinat lelkesi elnöke jellemezte az egyházak mai társadalmi környezetét a Kossuth rádió vasárnap déli Névjegy című műsorában. Nem váltak feleslegessé a szavak az elektronika korában sem – tette hozzá az együttérzően érdeklődő *Vértessy Sándor* mikrofonja előtt. A tavalyi év végén megválasztott debreceni teológiai tanár az ország legfiatalabb püspöke, nem véletlenül kezdte a riporter az egyórás beszélgetést a nemzedék- és stílusváltás felemlegetésével. A hatgyerekes lelkészcsaládban született Bölcseki Gusztáv tisztelettel emlékezett a „nyugalmat, erőt és tartást” adó református kollégiumra és egykori tanáira, akiknek döntő részük volt abban, hogy ő Isten szolgálatába szegődött.

A háttér megrajzolásánál azonban lényegesebbek voltak a református egyház szerepváltására utaló megjegyzései. Kifejtette, a politika sokkal fontosabb annál, mintsem hogy átengedhető lenne a politikusoknak. Mindahhoz, ami az embert érinti, köze van az egyházaknak; a kérdés nem az, hogy politizáljon-e az egyház, hanem az, hogy azt miként tegye.

A megváltozott helyzetben – fogalmazódott meg higgadt céltudatossággal – másként kell mondani az evangéliumot. Az egyháznak az egyes ember személyes problémáit is komolyan kell venni, de nem úgy, hogy mindenre tudja a megoldást. A Biblia nem a bölcsek köve – szögezte le a kollégiumi kántus énekével bensőséggé hangolt műsorban a magyar református egyház feje.

1997. október 28.

Tüntetőleg

Van egy szó, amely úgy terjed a magyar nyelvben, mint állóvízben a hínár. Az idegen szavak szótára latin eredetűnek tudja, és négy jelentését adja meg, úgymint 1. bemutatás 2. szemléltető bizonyíték 3. tüntetés 4. (katonai) cselmozdulat az ellenség félrevezetése céljából. A megfejtés: demonstráció. Ez a szó nem a köznyelvben terjed rohamosan az utóbbi három évben, nem az értelmiség használja, nem a munkásság, de még a vele szövetséges parasztság sem azért vonult ki a Hősök terére a minap, hogy ezt a nyolc betűt a zászlajára tűzze.

Múlt szerdán „a társadalom legjobban fizetett” rétegei közé tartozó rendfenntartó erők szakszervezetei arra az elhatározásra jutottak, hogy nem érik be a havi bruttó 35-40 ezer magyar forint (HUF) ellátmánnyal, hanem még magasabb javadalmazást követelnek a kormánytól, és ennek nyomatékosítására november 22-én tüntetést szerveznek Budapesten. Az információhoz való hozzájutás jogával élni akaró állampolgár ilyenkor gyorsan bekapcsolja rádiókészülékét, de a közszolgálati Kossuth rádió délutáni Krónika műsorában hiába várta a közlést. A hírcsokor élén szó esett ugyan a rendőri és fegyveres erők bérköveteléséről, Budapest neve is elhangzott, de a bemondó az említett erők tiltakozó akciójáról beszélt, ami, különös egybeesés, november 22-re várható. Az állampolgár, mivel bővíteni akarta tájékozottságát, egy óra múlva bekapcsolta a közszolgálati televízió 1-es csatornájának a híradóját, ahol azt hallotta, hogy a már többször említett erők demonstrációra készülnek, véletlenül ugyancsak november 22-én, a fővárosban. Fertályóra elteltével kezdődött a Kossuth esti krónikája, amelyben nemhogy a hírek élén nem történt említés a tervezett megmozdulásról, hanem mintegy mellékesen, a kormányülés sokadik napirendi pontjaként arra adott válasz ismertetését követően jött e közlés, hogy a rendőri és fegyveres erők bérköveteléses tüntetést terveznek Budapesten, november 22-én.

A közlésekből az ország állampolgárai megbizonyosodhattak arról, hogy a fővárosiak élete sem éppen fenéig tejfel. Belegondolni is rossz, mi mindennek lesznek kitéve november 22-én: a rendfenntartó testületek tagjai előbb tiltakozó akciót bonyolítanak le, aztán demonstrálnak, végül bérköveteléses tüntetésen vesznek majd részt. Hogy azok az erők, amelyek múltkor a Hősök terén kétszáz nyugdíjas tüntetésének szétosztatása közben, mintegy mellékesen, megbilincseltek az 1956-os forradalom és szabadságharc egyik vezetőjét – ugyanis nekihajtott autójával egy rendőrnek

– mivel töltik majd ezt a demonstráló napot, arról a közlemények nem szóltak.

1997. november 11.

A vélemény szabad

Nem akármilyen vasárnap volt a legutóbbi: megmozdult a fél ország, sorsdöntő kérdésben adta le szavazatát a lakosság politikailag tudatosnak nevezhető része. A népszavazás kiírását megelőző parlamenti huzakodás és az idő rövidege elejét vette annak, hogy a nemzet jövőjét hosszú távon meghatározó ügyben a választók tisztázó vitákat követően, kellő tájékozottság birtokában, az érvek és az ellenérvek, az előnyök és a hátrányok tudatában járulhassanak az urnákhoz. A politikai érdekek behajszolták az országot ebbe a szavazásba, és most mindenki a maga szájíze szerint magyarázhatja a bizonyítványt a választók és a nyugati közvélemény előtt.

A hét a NATO jegyében telt el a hazai tömegkommunikációban is. A rádióban alig akadt olyan híradás, amelyekben valamilyen formában ne szerepelt volna a csatlakozás kérdése. Teljes gőzzel működött a gépezet, a szerkesztés, műsorkészítés megannyi rafinált eszköze állt a meggyőzés szolgálatában. A kormány és a közszolgálati médiumok irányítói vélhetően úgy gondolták, hogy ha már az érdemi felkészítésre, a témának a döntést előkészítő árnyalt, elemző bemutatására rövid az idő, nincs más választás, mint a tömegkommunikáció bevetésével, átfogó kampánnyal az igen szavazat mellett mozgósítani a lakosságot. Nos, az eredmény igazolta a befektetett energiákat, ám a történetek a demokrácia működési gyakorlatát illetően komoly megfigyelésekre adnak okot.

Tegyük fel, hogy a kormány nem a NATO-csatlakozás, hanem annak elutasítása mellett akarja mozgósítani az országot. A népszavazás kiírásának minden politikai feltétele adva van, a koalíció olyan többséggel rendelkezik a parlamentben, hogy játszi könnyedséggel keresztül vihetné ebbéli akaratát is. Aligha kétséges, hogy a Freedom House amerikai jogvédő szervezet jelentése szerint csak részben szabad magyar sajtó milyen magatartást tanúsítana a koalíciós javaslatot illetően. Téved-e, aki arra következtet, hogy gombnyomásra beindulna a gépezet, a híradásokban, a háttérműsorokban, az elemzésekben egymás után hangzanának el az atomfegyverek telepítésével fenyegető, a várható kiadásokat és az orosz

érzékenységet meggyőzően taglaló közlések? Természetesen szóhoz jutnának az ellenvéleményt képviselők is, este tizenegy óra után vagy a hírműsorokban semlegesítő környezetbe illesztve. Két-három hét intenzív „tájékoztatáspolitiká” elegendő volna ahhoz, hogy a lakosság többsége magáévá tegye az indokokat, és a szavazáson elvesse a csatlakozás gondolatát.

Aggodalomra szerencsére semmi ok. Ez a képzelet játéka, a független magyar közszolgálati rádióban ilyesmi nem történhetne meg.

1997. november 18.

Rádió utca 12.

A hét eseménye a székesfehérvári Rádió utca 12. számú ház körüli huzavona volt. Mi történt? A székesfehérvári önkormányzat egy helyre akarta kiköltöztetni a lakásokat jogcím nélkül használó cigány családokat. Ennek hírére megmozdult a Roma Polgárjogi Alapítvány, a Raoul Wallenberg Alapítvány és ki tudja még milyen kisebbségvédő alapítvány, és egy szöveggel farkast, azaz rasszizmust, gettósítást kiáltottak. Médiaössztűz, országos figyelem, polgárjogi tüntetés, a parlamentig ható politikai forgószele lett a következmény – no és olyan megoldás, amely elfogadható az érintett kisebbségek számára.

A Petőfi rádió késő esti Ennyi című műsorának vezetője nem érte be a sok száz közleménnyel, ami a sajtóban az esetről megjelent, hanem mikrofonvégre kapta az önkormányzat kommunikációs referensét, és a szombaton bejátszott telefonbeszélgetésben további ismeretekkel kívánt szolgálni. Fiala János az a típusú rádiós, aki többnyire felkészülten, az adódó beszédhelyzeteket átlátva, mindenféle tekintélytisztelő nélkül, célratorően kérdez, rendre beleesik azonban a szereptévesztés hibájába, rámenős faggatózásával az első mondat után a nyilatkozóba fojtja a szót. Ezúttal (is) úgy indult a beszélgetés, hogy meghökkentően szókimondó kérdéseivel bedarálja alanyát, ám riporter tervez, referens végez. Az önkormányzat képviselője állta a sarat: a helyzet mély ismeretéről tanúszkodó, közvetlen szavaiból kiderült, hogy távol áll tőle a rasszizmus mindenféle megnyilvánulása, s hogy a város képviselő-testülete felelősen, az összlakosság és az általános humánus szempontjainak figyelembe vételével kereste a kiutat a bonyolult és érzékeny helyzetből.

Mi volt hát akkor a bökkenő? Az esetből a Budapestről mozgatott, a helyi viszonyokat nem ismerő polgárjogi szervezetek kreáltak ügyet – mondta a referens –, amelyek nem tárgyaltak a város vezetőivel, hanem a sajtón keresztül üzengettek és indítottak támadást a kiköltöztetés ellen. A hangadóik révén politikai párthoz kötődő szervezetek és a sajtó óriási nyomására Székesfehérvár arra kényszerült, hogy a törvényesen lakásra váró rászorultakkal szemben a törvénytelen lakáshasználókat részesítse rendkívüli segélyben. Miért tették mégis? A gyerekek miatt – válaszolta a referens. Fehérvár vezetői fellélegezhetnek, a Rádió utca 12-ből nem lett jelkép. Az átmenetileg hatástalanított bomba azonban, csakúgy mint oly sok helyütt, tovább kettyeg, s hogy mi történik majd ebben az országban, ha a többségvédő tűzszerek aktivizálódni kezdenek, azt talán még a New York Times sem tudja megjósolni.

1997. december 2.

Hátsó bejárat

Órásmester elnevezéssel a rádiószakma mesterei havonta kapnak egy órát este tízkor a Petőfin, hogy a műszerrel (azaz a rádióval) foglalkozzanak szabadon összeállított műsorukban. Legutóbb *Lengyel Nagy Anna* volt a kiválasztott, aki a hátsó bejáraton keresztül engedte be a hallgatókat, azaz mindenféle sutaságokat, fricskákat, botlásokat ígért felidézni a rádió e tekintetben is bizonyára gazdag archívumából. A riporternő Embermesék című emberközeli műsorával szerzett magának nevet, így okkal lehetett feltételezni, hogy ugyan a könnyebb ellenállás felől, de ezúttal is érdekfeszítő összeállítással jelentkezik. Összeállítás valóban volt, de az érdekfeszítés elmaradt, mert mint valami sötét zsákból, mindenféle rendezőelv nélkül kerültek elő a különféle régebbi riportrészletek, beszélgetéstörödékek, meg az úgy látszik, elmaradhatatlan Verebes István adomái, visszatérően. Persze, ne legyünk telhetetlenek, nem kizárt, hogy maguk a rádiósok jól szórakoztak az egy óra alatt, s a mai ínséges időkben ez sem kevés.

Volt azért egy-két bejátszás, amelyik túllépett a (rádiós) privát szféra keretein. Például az, amelyik egy falusi parasztember (ugyan, hol másutt élnek parasztok?), bizonyos *Bessenyei Péter* bűnbánatát rögzítette 1951-ből. Ez a Bessenyei Péter annak idején súlyos vétséget követett el, nem

rendezte adóhátralékát, ezért *Rákosi* elvtárs egyik beszédében név szerint kipellengérezte. Nosza, iramodott a rádióriporter – nevét tapintatosan elhallgatta a műsor –, és mikrofonvégre kapta a vétkest. A bátran nekiszegezett kérdések súlya alatt Bessenyei Péter elismerte mulasztását, szép kerek, szabatos mondatokban előadta, hogyan gyűlt meg miatta a baja az asszonnal is, és ígéretet tett arra, hogy *Rákosi* elvtársnak többé soha nem lesz oka, hogy őt nyilvánosan elmarasztalja. Az épületes történet Lengyel Nagy Anna felvezetésében azt volt hivatva példázni, hogy a mai laza, kötetlen rádiózással szemben bizonyos időszakokban az élet – és így a rádiózás is – mennyire szabályozva volt, mert, hogy el ne feledjük, a riporter és Bessenyei Péter bácsi is papírról olvasta előre megírt szövegét.

Bizony, kimondani sem lehet, mekkora távolság választja el 1997-et 1951-től. Ma már könnyedén nevetünk az akkor félelmetesnek tudott valóságon, s a rettegett kort idéző riport elhangzása után a hallgatón a megkönnyebbülés lesz úrrá, hogy ilyen ma már nem történhet meg. Igaz, a magyar rádióban nem hangzott el 1990-ben a más országból ismert bocsánatkérés – „Hazudtunk reggel, hazudtunk délben, hazudtunk este” –, de legyünk bizakodóak: még adódhat rá alkalom.

1997. december 23.

Nevet az ország

Mondják, az élet nem fenéig tejfel, de hát azért van a humor, hogy ezt feledtesse. A kabarék a rádió leghallgatottabb műsorai közé tartoznak, amikor műsorra kerülnek, a fél ország a hasát fogja a röhögéstől, legfeljebb az lehet érdekes(?), hogy céltábláik mindig ugyanazok, az előző parlamenti ciklusban a kormány, most meg az ellenzék, úgy látszik, a mai szakértő kabinet egy ártatlan fricskára sem ösztönzi a hivatásos humoristákat; boldog ország.

De most nem a kabaréről akarok írni, hanem egy másik műsorról, amelyik szombat reggelenként szintén a derűt, a vidámságot célozza, címe *Kerek perec*, alcíme *Fonák körkép Magyarországról*. Viszonylag új találmány, mármint a rendszerváltozáshoz képest, mert mint tudjuk, körkép, ha volt is azelőtt Magyarországról, minden lehetett, csak nem fonák. Ér-

dekes módon erre egyre kevesebben emlékeznek, valami furcsa, általános amnézia kezdi beborítani a Kárpát-medencét.

Hanem most itt van ez a fonák, ami nyilván a fölöttébb kedvelt Harminc perc alatt a Föld körül hazai megfelelőjeként pattant ki valakinek az agyából, mondván, ha külföldön annyi furcsa, groteszk eset történik, hogy minden vasárnap délben fűszer helyett azt szórjuk a levesbe, talán nem ártana körbe nézni saját házunk táján, hátha itthon is akad némi csemegezni való.

Hát, akad. Igaz, hogy erre a műsorra csak jó húsz perc jut s az is igaz, hogy a jegyzeteket, tudósításokat szállító vidéki tudósítók, mert saját kútféjükre kell hagyatkozniuk, nehezebb helyzetben vannak, mint az adott ország lapjaiból merítő külföldi tudósítók, de a műsor rendre összeáll, s ha a pénzgyártás néha nyögvenyelősen megy is, mindig akad egy-két emlékezetes, megmosolyogni való történet

Mint legutóbb is, amikor arról értesülhettünk, hogy Győrött a szülőknek kell ellátni zöldséggel és gyümölcssel az óvodát, mert a központi normából nem futja a gyerekek rendes táplálékára; vagy arról, hogy a nagy karácsonyi és év végi kiköltekezések után hogyan húzza ki a januárt egy miskolci család az anyóstól kapott két kacsán és azok zsírján. Nem a magyarországi felső ötezer világa jelent meg a mátraalji települések ügyében sem, amelyek a környezetszennyezés miatt korábban jelentős kárpótlást kaptak a hőerőműtől, az új külföldi tulajdonos környezetvédő fejlesztése miatt azonban elesnek ettől az összegtől, és kénytelenek ezen túl egészségesen, de szegényen élni.

A debreceni kétbalkezes rabló esete, aki senkit nem találván a kiszemelt postán, annyira eltátotta a száját, hogy a rendőrségen jutott eszébe becsukni, csak hab volt ezen a tápanyagszegény, legfeljebb kényszeredett mosolyt kiváltó tortán, amely jellegzetes magyar ízként került a hallgatók asztalára.

1998. január 6.

Angyalszáj

Miközben a közép- és idősebb nemzedék tagjai lövészárkokból tüzelnek egymásra, a kertek alján nem is olyan csendben előlopakodott egy új rádiós és televíziós nemzedék, amelyik egyre határozottabban követel magának szerepet a nyilvánosságban. Céla irányultság, magabiztosság,

szándékoltan keresetlen, hétköznapi hangvétel, programozott beszéd-készség, ironia, egyfajta baloldali-liberális értékrend, belvárosi attitűd, a másfajta gondolkodással szembeni alig leplezett türelmetlenség, no és az önérvényesítés képessége a főbb tulajdonságaik. Ők formálják a jelen, még inkább a jövő rádiós-televíziós magatartásának és beszédmódjának a normáit, és veszik rohamléptekben birtokba a leáldozott csillagú elő-deik helyét.

Fiala János műsorvezető péntek éjszakai Ennyi című műsorában a Petőfin az volt a téma, hogy egy bizonyos *Jakupcsek Gabriella* meg egy bizonyos *Villám Géza*, mindketten hivatásos műsorvezetők, miért ennél a tévénél vagy rádiónál, és miért nem amannál kamatoztatja páratlan tudását. Mit ad a műsorszerkesztés, szombaton éjszaka az MTV-2 Mély-víz című adásában másokkal egyetemben ugyanazok arról folytatták a szót, hogy miért emennél a tévénél és rádiónál, és miért nem amannál kamatoztatják még mindig páratlan tudásukat. És most jön a rejtvény: vajon mire ébredt a gyanútlan rádióhallgató másnap, azaz vasárnap kilenc nulla ötkor? Helyes, Jakupcsek Gabriella hangjára, aki a Petőfin Béla angyalaként éppen kérdést intézett valakihez.

Ez a Béla alighanem valaki (a műsorújság szerint *Doszpod*), akinek angyalai vannak, nevezetesen a már említett J. G., aztán *Szily Dóra* és *Vincze Kinga*, akik rendszeresen a mikrofon előtt töltik a Vasárnap dél-előttöt, és mindig faggatnak valakit. Ezúttal a rádióban amúgy ritkán hallható *Verebes István* színészt ragadták karmaikba. A röpke óra fölöttébb hangulatosan indult, a hölgyek újévi pezsgővel kínálták vendégüket, aki a rá jellemző őszinteséggel hártotta el a kedvességet, mivel kevés italféleség van, amit ennyire utálna. A közlést felhőtlen kacarászással vették tudomásul a hölgyek, és minden úgy tűnt, semmi nem veheti elejét a széles jókedvnek meg a kellemes csevelynek, mígnem az egyik angyal véletlenül értelmes kérdést tett fel Verebesnek, aki előbb nem akart hinni a fülének, majd a pillanatnyi zavart kihasználva hitéről, családjáról, az átöröklésről kezdett beszélni öntépelődő kitérővel, művészi érzékenységgel. Az angyalok csak hegyezték a fülüket, kérdés sem jött a szájukra, hosszú percekben át csak a vendég hangja szállt az éterben, aranyos kis médialibuskák.

1998. január 13.

Különös nap

Nagy nap volt január 22-e. Még az előző, utóbb leváltásra ítéltetett kormány döntött úgy, hogy a Himnusz születésének évfordulója legyen az izé izé-jének a napja, alkalmat teremtve arra, hogy az ország népe, apraja és nagyja megálljon egy szóra, és figyelmét arra fordítsa, ami egy népcsoportot életben tarthat. A nap valójában a Magyar Kultúra Napja elnevezést kapta, de mivel vannak olyanok, akiknek a „magyar” jelzővel, egyeseknek meg a „kultúra” fogalmával akadhat bajuk, vele született toleranciája arra készíti a jegyzetírót, hogy kerülje az említett szóösszetételt, és helyette a remélhetőleg konszenzussal elfogadható elnevezést használja.

Nos, a kritikusok ilyenkor szokták örömmel megállapítani, hogy a Magyar Rádió méltóképpen megemlékezett az izé izé-jének a napjáról. A rádióúság például mindhárom közszolgálati adó esetében piros betűkkel utalt az alkalomra, a Kossuth programja szinte „vérlett” a sok színes betűtől. A délelőtti Napközben a kultúra támogatását vette bonckés alá, de az izé izéje volt a fő témája a Felhang és a Kossuth Klub műsorának is, nem beszélve a *Madách Imréről* készített ötrészes sorozatról, amelynek befejező adása hangzott el ezen a napon, különös módon fekete betűkkel kiírva. A Petőfi Reggeli csúcs című műsora, meg a délutánja is az izé izé-jével foglalkozott, a Bartókon pedig egymást érték a zenei és irodalmi programok.

Ebben az izelésben csendesen meghúzódott a Petőfi délelőtti Tereferéje, amely, jóllehet nem hívták fel rá piros betűk a figyelmet, szintén az izé izé-jét választotta témájául. *Fodor János* műsorvezető meghívta a stúdióba *Székhelyi József* színészt – „Elnézést kérek a hallgatótól, de mi régóta tegeződünk...” –, és röpké két és fél perces kérdésben arról faggatta, hogyan érzi magát a jelenlegi viszonyok közepette ebben az országban. Jó kérdés volt, vannak még néhány millióan, akiknek néha átsuhan az agyán, otthontalan városiak, guberáló falusiak meg a velük szövetséges értelmiség, még ha tőlük soha senki nem kérdezi is meg, hogy *hol* érezhetnék magukat egyáltalán. Megszólalt a műsorban a rádióban amúgy rendre mellőzött *Magyar Bálint* művelődési és közoktatási miniszter is, aki témérdek elfoglaltsága közepette szakított időt arra, hogy a kérdésekre telefonon válaszoljon. „Most kormányülésre megy; ki fog kapni?” – érdeklődött a tervezettnél hosszabbra nyúlt beszélgetés végén a riporter, s a hallgató megnyugodhatott: a közszolgálat a helyén van, s ha a miniszter

idejében odaér, az izé izéje miatt sincs okuk nyugtalankodni az ország választópolgárainak.

1998. január 27.

Az estek estje

Az ország szeme a múlt szombaton a Magyar Állami Operaházra irányult. Nem a Parsifal bemutatóját tartották, nem is *Luciano Pavarotti* vendégszereplését hirdették a plakátok: a vállalkozók estjét rendezték meg a székesfővárosban. Közép-Európában minden korszaknak megvan a maga rendezvénye: egykor az arisztokrácia korzózott az aranyozott folyosókon, majd a munkásság kiválasztottjai ölthették magukra a Vörös Október Ruhagyár alkalmi termékeit, most meg az a réteg veszi birtokba a zeneélet szentélyét, amelyiknek oly fontos szerep jutott a rendszerváltozásnak nevezett folyamatban.

Jelképes ez a nap, s nemcsak azért, mert mint hírlík, egy belépő 100 000 (egyszázezer) forint volt. Feltételezhető, hogy minden valamirevaló vállalkozó iparkodott megjelenni a nevezetes helyen, nem kizárt, hogy a vállalkozóság mércéje előbb-utóbb az operaházi részvétel lesz. E sorok írójának, aki hetente arra vállalkozik, hogy rádiójegyzeteket írjon, eddig mindössze a Bohémélethez és a Pillangókisasszonyhoz volt szerencséje nevezett épületben; a dolgok állásából azonban arra következtetett, hogy ha lépést akar tartani a korral, összegyűjtött honoráriumából biztosítania kell magának a részvétel jogát. Várakozással tölti el a tudat, hogy 2001-ben már személyesen lehet jelen a rendkívüli eseményen.

Addig azonban be kell érnünk azzal, ami a vállalkozói estélyből a halandóknak a média jóvoltából jut. A minden jóra fogékony, megújuló Magyar Rádió Vállalkozó Magyarország címmel két órát szentelt a témának. A Kossuth összeállítását *Martin-Kovács Miklós* szerkesztette, aki korábbi amerikai tudósítóként nagy jártasságra tehetett szert az üzleti világban. Ebből kevés tükröződött a műsorban, a helyszíni kapcsolások ügyefogyottra sikeredtek, az összekötőzene sem mindig akkor szólalt meg, amikor helye lett volna, de hát ez nem Amerika. Ugyanakkor fölöttébb érdekes (lásd *Karinthy*) pannó kerekedett ki a bemutatott vállalkozók portréiból. A rádió, mint ismeretes, nem ad képet, csak hangot – ez különbözteti meg a televíziótól –, és ezen az estén csupa nemes arcélú, tiszta tekintetű ember nézett ki a hangszórókból. Megtudtuk, hogy a nyilatkozó-

kat egyetlen gondolat foglalkoztatja: a vállalkozás sikere. Ennek érdekében vetik latba minden energiájukat, összes fizikai és szellemi potenciájukat, ezzel kelnek és fekszenek, meg közben is; ha van valami a világon, ami hidegen hagyja őket, az a pénz.

Az év vállalkozói szólaltak meg a műsorban, öröm volt megismerkedni a sok szerény rokonszenves egyéniséggel, küzdelmes életúttal. Azok az üzletemberek, akik miatt gazdasági rendőrséget, adó-ellenőrzési osztályokat, Nemzetbiztonsági Hivatalt és Központi Bűnüldözési Irodát szükséges fenntartani, bizonyára másutt töltötték el ezt a szombat estét.

1998. február 3.

Képtelen beszéd

Úgy volt, hogy a vasárnapi ebéd – húsleves, főtt hús, meggybefőtt, rántott csirke – előtt a kulináris élvezeteknek szentelt ízes történetek című rádióműsor méltatásával ütöm el az időt, amikor a Gondolat-Jel című kulturális hetilap riportja megállította tollamat. Már a múlt héten sejteni lehetett, hogy valami balhé készül, mert a sajátos hanghordozású *Barát József* kapott beszédidőt ebben a műsorban. A New York-i tudósító – érdekes: miért nem Washingtonban, a fővárosban székel az Amerikába kiküldött riporter? – arról számolt be, hogy *Nádas Péter* magyar(országi) író Emlékiratok könyve című könyve váratlanul nagy sikert aratott az Újvilágban. Hogy miért váratlan ez a siker, azt nem lehet tudni, azt viszont igen, hogy *Susan Sontag* esszéista, a liberális értelmiség világszerte ismert hangadója keményen kikelt a Nádas nevéhez társított magyar(országi) meghatározás ellen, mondván: az író teljesítménye az egyetemes irodalom része, annak semmi köze nemzeti vagy más meghatározottsághoz.

Az az igazság, hogy az emberiség hosszú története során sokan sokféle marhaságot összehordtak már, miért éppen a hetvenes években itthon renitens amerikai gondolkodóként – a liberális kifejezést akkor még nem ismertük – bevezetett Susan Sontag lenne ez alól kivétel. Hanem – no, és itt jön megint a Gondolat-Jel – a dolog nem maradt annyiban. Ebéd előtt ugyanis szót kért – vagy kapott? – *Balassa Péter* magyarországi esszéista, irodalmár, a liberális értelmiség hazai körökben ismert hangadója, és visszautasította Sontag kisasszony – ő fogalmazott így – véleményét. Egész egyszerűen képtelen állításnak nevezte az elhangzottakat, mondván, hogy

Nádas életműve csakis itt születhetett meg, abban benne van a Pozsonyi út meg Moszkva, és egyébként is, Sontag kisasszony csak ne kompenzálja az európai kultúrfölényt az amerikai birodalmi fölényvel. Azt is mondta Balassa körülbelül, aki fölöttébb okos ember, hogy sajnos, vannak olyan liberálisok, akik túlzásba viszik az individualizmust meg a szabadságjogokat meg a polgárjogokat, ami helytelen. Mint kifejtette, a szélsőséges liberalizmus, amire a budapesti értelmiség is voksolt az utóbbi években, olyan dezintegráló erőket szabadított fel, ami időnként a működésképtelenséghez közelíti az országot. Ő ezzel szemben a liberalizmus közösségi változatának a híve, és Sontag kisasszony jobban tenné, ha onnan New York-ból – nagyon nagy város, állíthatom – nem beszélne sületlenségeket errefelé.

Bizony isten, jó volt hallgatni a riportot. Mindig fáj az embernek, ha képtelenségekkel akarják teletömni a fejét, még jó, hogy van ez a Gondolat-Jel, amelyik a dolgokat a helyükre rakja. A helyzet több mint jó: megnyugtató.

1998. március 3.

Szalámitaktika

Vesztett egy vidék ez a Kárpát-medence. Amikor 1990 táján felemelkedett a fazékról a fedő, felszínre törtek a magyar szellemi életet fertőző gőzök is, például az urbánus-népies ellentét szagai, egyesek elkezdtek zsidózni, mások elkezdtek gojizni, mintha nem a közös ellenség karmaiból szabadult volna ki a feltámasztásra váró ország.

Jellegzetes agyműködésre vall, hogy amikor a lehangosabban zsidózók dagadó mellel számba vették a világhírű magyarokat, rendre elfelejtették megemlíteni, hogy jelentős, ha nem döntő hányaduk magyar zsidó (vagy zsidó magyar); amarról meg csuklóból „fasiszta nép”-eztek, volna mit megbeszélni. Az a bökkenő ebben a *kárpát-medencei* buliban, hogy errefelé a dolgok mindig bonyolultabbak a kelleténél, néha jobb volna földobott kő lenni, és nem visszaesni.

Itt van *Pick Tamás*. Viszonylag ismert név, mármint az első fele, bizonyos vagyoni szint felett. Papája volt a néhány igazán világhírű magyar termék egyikét előállító szegedi Pick szalámigyár tulajdonosa egészen addig, amíg a kommunisták úgy elvették azt tőle az államosításkor, hogy na. Ez azonban nem elég: Pick papa zsidó volt, a felesége nem, a nürn-

bergi törvények értelmében azonban a fia is zsidónak számított, tehát bujkálniuk kellett a német megszállás után. Német parancsnok és nyilas lakástulajdonos mentette őket (mint említettük: *Kárpát-medence*), szerencsésen túléltek a háborút, de elvesztették a (magyar) életet. Pick papa fejében, akinek mindene a gyár volt, soha meg sem fordult, hogy az ő Magyarországon deportálások meg államosítások meg ilyesmik megtörténhetnek, tehát ellentétben sok honfitársával, továbbá feleségével, lányával és fiával – maradt, hogy aztán kisémmizve (a szegedi Csillag börtön parancsnoka, ahol őt agyba-főbe verték, zsidó volt, lásd *Kárpát-medence*), egy szál magában, éjjeliórként fejezze be aktív pályafutását, végül az életét is 1968-ban.

Fiában jobban munkált az önvédelmi ösztön, 1948-ban vagyon nélkül Svájcba szökött, majd – mivel viszolygott mindenfajta fanatizmustól, nem Izraelbe, hanem – Ausztráliába került, végül Amerikában élt, ahol lélek-elemzőként (magyarul: pszichológusként) dolgozott egészen addig, amíg a rendszerváltozás vissza nem hozta Magyarországra.

Mindezt az Embermesék című rádióműsor vasárnapi adásából tudhatjuk, amelyben Pick Tamás a riporter *Lengyel Nagy Anna* ájulásig együtt-érző kérdéseire válaszolva egy órán át beszélt az életéről. Ritka percek részesei lehetünk: úriember ült a mikrofon előtt (van, aki még emlékszik erre a fogalomra?), nagy élettapasztalattal és valami, errefelé már rég kiveszett civil ethosszal, aki azért telepedett haza – nem Szegedre, hanem Budapestre –, mert felcsigázta érdeklődését a történelmi helyzetből következő társadalmi mozgékonyág.

Azt mondta a ma 73 éves szalámigyáros palánta, hogy a Magyarországhoz fűződő kapcsolatában nagyobb mértékben van meg a folytonosság, mintha itthon maradt volna, mert külföldön negyven éven át *polgári* életet élt. Perelt, sikertelenül a névhasználatért, de nem vásárolt újra részvényt a szegedi szalámigyárban. Vett viszont magyar feleséget magának – meglátni és megszeretni... –, történelmi idill itt, a *Kárpát-medencében*, lásd, mint fenn.

1998. március 10.

Hazudni nem szabad

Nagy hét volt az elmúlt, közelgett és vasárnap be is köszöntött az. 1848-49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója, ezzel foglalkozott

volna a magyar lakosság, ha nem kötik le jobban a robbantások, rablások, Duna-viták, politikai csetepaték, választási ígéretek. Ünnepeltek viszont az újságírók, mert, hogy már nem Rózsa Ferenc napján koccinthatnak a maguk egészségére, hanem március idusán, ami mégiscsak jobb időpont, mint december eleje, amikor nagy a hideg, bár ez most épp fordítva volt. Szóval egy évben egyszer igazán szót ejthetünk magunkról is, hiszen amúgy 364 napon át mindig másról beszélünk, jót, rosszat, igazat, hamisat, kinek mire van kapacitása. Ezt boncolgatta a Mérleg szerda esti adása is a Kos-suthon, mármint hogy merre megy az újságírás manapság.

Hiába tartotta bármilyen pártállású nyilatkozó elé a mikrofont *Rékai Gábor* riporter, mindenki azt mondta, hogy az újságírás nem jó felé halad. Süllyed a szakma színvonala, a volt pártállami függőség helyébe a tulajdonosi függőség lépett (már ahol), az olvasóért folytatott küzdelem kikezdi a tisztességet, és a szenzációhajhászás irányába tereli a lapokat (jöllehet, ahogy egyikük *Deák Ferencet* idézte: „hazudni pedig nem szabad”), nincs keletje a valóságfeltáró újságírásnak, a tollforgatók híján vannak az ítéletalkotó képességnek, hiányzik a kellő politikai egyensúly. Sok tekintélyes ember megszólalt (*Vásárhelyi Miklós*, az '56-os; *Németh G. Béla*, az irodalmár; *Kristóf Attila*, a Magyar Nemzet-es meg *Fábry Pál*, a Pulitzer-emlékdíj alapítója), ami után valahogy úgy maradt az újságíró hallgató, mint *József Attila* volt a költészettel: mit érdeklí az maga.

Két szempontról nem esett szó. Az egyik a pénz, amely mint a közép-rétegek, hiányzik, mármint az olvasóknak, hogy újságot tudjanak venni, meg az újságíróknak is (már akinek), hogy rendes cikkeket tudjanak írni. S itt az a bizonyos szabadság, amiről mindegyik nyilatkozó elfelejtett említést tenni, nevezetesen, hogy az emberjogi helyzeteket vizsgáló amerikai Freedom House Intézet a magyar sajtót az Antall-éra alatti szabad minősítéshez képest részlegesen szabad állapotúnak nyilvánította. Hogy ez miként eshetett meg, nem tudni, a Freedom House vélhetően megint elszúrta a dolgot, hacsak arra nem gondoltak, hogy ha korábban nyolc országos lapból hat ellenzéki és kettő kormánypárti volt, ma ellenben hat kormánypárti és kettő ellenzéki van, akkor ott valami hiba lehet a sajtó-szabadsággal. Az FH azonban téved – mit várjon az ember az amerikaiaktól –, a hiba egyáltalán nem a sajtószabadsággal van, a magyar sajtó szárnyalhat, mint a keselyű, soha ennyi újságírómadár nem röpdösött ebben az országban, szabadon.

Előttünk a szép új világ: minden lakásban ott az Internet, a „papír” szóra nem is emlékszünk, a nyolcmillió lakos a képernyő előtt gör-

nyed, és senkinek sem jut majd eszébe tüntetni a magyar olvasó szabadságáért.

1998. március 17.

Magányos éjszaka

Az éjszaka pihenésre való, ámde. Sokan vannak, akik ilyen-olyan okok miatt nem hajtják álomra a fejüket, például dolgoznak, vagy valami nyugtalanítja őket. Mi az, ami az embert éjszaka nyugtalanítja? Mondjuk a magány. Elképesztő, hogy milyen nyomor honol ebben az országban az emberi kapcsolatok terén. Volt itt egy időszak, talán néhányan még emlékeznek rá, létező szocializmusnak hívták, amikor egyébről sem esett szó, mint az emberről, a legfőbb értékről. Sok szép mondat keringett az éterben, jelent meg nyomtatásban a teremtés koronájáról, mígnem nyilvánvalóvá vált, hogy abban a világban sok minden számít, kivéve az embert. A rezsim fölszámolta a civil szférát, a lakosság (más szóval: nép, nemzet) számára közösségi létformákat kínáló, polgári intézményeket, szervezeteket, társas köröket, és helyettük létrehozta a maga ideologikus, irányított, ellenőrizhető művelődési formáit. Kelet-Európa társadalmi a négy évtizedes lelki nyomás után, öntudatuktól és a kiteljesíthető élet lehetőségétől megfosztva, atomjaira hullva vágta neki 1990-ben az új világ építésének. És itt vagyunk most, nyolc évvel a rendszerváltozás után, amikor egy 53 éves, jól menő magyar vállalkozó nem pihenéssel, regenerálódással és más kellemes tevékenységgel tölti az éjszakáját, hanem azzal, hogy telefonon próbál magának társat találni a Petőfi rádió műsorának segítségével.

A visszatérő rendszerességgel elhangzó adás vezetője múlt csütörtök hajnalban füllel hallhatóan nem tudott mit kezdeni a helyzettel. Kiderült, ő Suzukival jár, a telefonáló viszont nem, mert hogy a jól menő vállalkozókra nem ez a gépkocsitípus a jellemző. Ezt eddig is sejtette az éjszakát valamilyen okból nem pihenéssel töltő hallgató, mint ahogyan azzal is tisztában lehet, hogy az elváltak, az öngyilkosok, az alkoholisták világra szólóan magas száma nem a társadalom egészséges életfunkcióinak a tükre. Sokféle ember telefonál be ebbe a műsorba, többnyire olyanok, akik szerény verbális eszközeik miatt akadozva képesek problémáikat elővezetni, de az, hogy egy férfikora és anyagi javai teljében lévő, diplomás, tehát feltehetőleg művelt ember, magányát oldandó, a nyilvánossághoz

forduljon, megrendítő személyes kiszolgáltatottságról és alapvető társadalmi működészavarokról árulkodik.

Ebből többféle következtetés adódik. 1. A pénz nem boldogít (ez a tétel az ötmillió koldus országában gunyoros kacajokat válthat ki). 2. Korlátozott önérvényesítő képességű személlyel állunk szemben (ezt a tételt a diploma és a jól jövedelmező vállalkozás cáfolja). 3. Ha az ember a „mélymagyar” valósággal kíván szembesülni, jobban teszi, ha nem a hatalmon lévő politikusok nyilatkozatait, hanem a rádió társkereső műsorait hallgatja.

1998. március 24.

Mestersége címere

Nem sokan vannak tisztában azzal Magyarországon, hogyan működik a gyakorlatban az amerikai politikai mechanizmus, milyen módon születnek a világ sorsát meghatározó döntések. Miközben az amerikai törvényhozás és kormányzat Washingtonban székel, a Magyar Rádió tudósítója New Yorkból küldi beszámolóit, nyilvánvalóan rendszeresen olvassa az újságokat. A nagy amerikai lapok azonban nem arról ismertek, hogy azzal a munkával foglalkoznának, amelyet kivándorolt honfitársaink maroknyi csoportja az amerikai képviselők és a szenátorok körében a magyarság és a határon túli magyarok jogainak biztosítása érdekében évek óta kifejt. Ezért volt különös jelentősége annak a beszélgetésnek, amely vasárnap délben a Kossuth rádió Névjegy című műsorában Lauer Edittel, az Amerikai Magyar Koalíció elnökével elhangzott. A kérdező *Martin Kovács Miklós*, a korábbi New York-i tudósító volt.

Lauer Edit – amerikai férje nevét viseli – családjával együtt 14 évesen, 1956-ban hagyta el Magyarországot. Egyetem, házasság, gyermeknevelés – ezek életének fontosabb, sok kivándorolt magyaréhoz hasonló állomásai. Minderről bőségesen, anekdotikus elemekkel fűszerezve esett szó a műsorban, amelyből kiderült, hogy a hölgy az évtizedek során magáévá tette az amerikaiak lendületét, magabiztosságát, bizakodó életszemléletét, teljesítményközpontú felfogását, s hogy egykori hazájához fűződő kötődése lányait sem hagyta érintetlenül. Kerek személyes portré kerekedett ki a beszélgetésből, de arról, ami a találkozás apropóját adta, kevés szó esett. Pedig a riportalany nem magánemberként volna érdemes a magyar közvélemény figyelmére, hanem választott tisztsége okon. A kér-

dező azonban két-három percnél tovább nem tartotta érdekesnek a politikai szerepet betöltő Amerikai Magyar Koalíció létrejöttét, tevékenység körül időzni, holott a hallgató sok mindenre kíváncsi lett volna.

Például arra, hogy a Washingtonban élő magyarok milyen eszközökkel, módszerekkel és eredménnyel lobbiznak a magyar ügy érdekében. Vagy arra, hogy a rendszerváltozás előtti emberjogi aktivitás 1990 után miként alakult át az új, demokratikus Magyarország képviselőjévé (a koalíció szervezte például a tavaly ősszel több megyében megrendezett NATO-tanácskozásokat). Meg arra is, hogy a hazájukból a kommunista terror miatt elbujdosott magyarok miként viszonyultak a Kádár-rendszerhez, a rendszerváltozást követően az első, demokratikusan megválasztott magyar kormányhoz, 1994 után pedig ahhoz a kabinethez, amelynek több tagja az 1956-os forradalmat elfojtó kommunista pártban is magas tisztségeket viselt. Egyszóval lett volna mit kérdezni a szívében mindvégig magyarként tevékenykedő hölgytől, ha nem maradnak rejtve azok a témák, amelyek miatt Lauer Editet érdemes mikrofon elé ültetni. Kellems csevegéssel telt el a háromnegyed óra, ami után a hallgatónak az a benyomása támadt, hogy nem véletlenül alakult így a beszélgetés menete.

Hallgathatja tovább a New York-i tudósító beszámolóit.

1998. április 7.

Kínai fal

Itt vannak például a kínaiak. Nagy nép, nagy kultúra, nagy diaszpóra, nem véletlenül mondtam, hogy itt vannak. Hatvanmillió kínai él szerteszét a világban, közülük mintegy hússzezer Magyarországon, többségük Budapesten. Velük foglalkozott a Kossuth rádió Bódéváros Peking és Európa közt című műsora csütörtök este.

A kínaiak abban különböznek a magyaroktól, hogy sárga bőrűek, metszett szeműek, szorgalmasak, és gyakran lövöldöznek egymásra. Nem mintha a magyarok nem volnának szorgalmasak és újabban lövöldözősek, de köztük viszonylag kevés a sárga bőrű és a metszett szemű. Nos, a kisvárosnyi népcsoport első osztagai 1989-ben, a sok magyar polgár által még ma is nosztalgikusán emlegetett ún. szocializmus végelgyengülésének évében, a nagy népvándorlás kezdetekor áramlott be az országba Ferihegynél. Vízumkényszer nem lévén, szabadon letelepedhettek a Duna

partján, s mindjárt azzal kezdtek foglalatoskodni, amihez értenek: kereskedelemmel. Hamarosan birtokba vették a főváros nagyobb piacait, mindenekelőtt a józsefvárosit, ahol négyezer kínai árus standjaiból és bodegáiból azóta felépült a kis magyar kínai fal. És nyakunkon az ezredforduló.

Az a kérdés, jobbak-e nekünk a kínaiak, mint a törökök, akik korábban nagyobb csoportokban másfélszáz évet már itt töltöttek, s most a déli autópálya építésével akarnak újból betörni a Kárpát-medencébe. Róluk vannak bizonyos emlékeink, a kínaiak viszont mostanában kerültek képbe, és lakva ismerszik meg az ember. A pár év alatt kialakult vélekedés szerint a kínaiak rossz holmikat olcsón árulnak, és szeretnek leszámolni egymással. A műsorban megszólaltatott szakértők ezt cáfolták. Mint mondták, a kínai textíliák igenis jó minőségűek, nem véletlenül veszik nyakukba értük a távolságot a csehek, a lengyelek, no meg a budapesti nagykereskedők. Az ugyan előfordul, hogy a kínaiak leszámolnak egymással, de egyelőre csak egymással számolnak le, ami azt jelzi, hogy az ország becsületes polgárainak jelenleg nagyobb okuk van a magyaroktól tartani, különösen ilyen tájt, választások közeledtével, az egyre javuló közbiztonsági mutatók láttán.

Ami azt illeti, a kínaiak sem érzik magukat biztonságban Magyarországon. (Miért éppen ők éreznék?) A vízumkényszer visszaállításával betelepedésük nehezebbé vált, helyzetük jogilag nincs rendezve, ami az átmenetiség érzését erősíti bennük, ezért megszerzett hasznukat nem itt fektetik be, hanem kiviszik az országból, már akinek van mit, mert hatvan százalékuk vállalkozása veszteséges. A Bokros-csomag nekik is alaposan betett, aki teheti közülük, tovább áll, bár mindig érkeznek helyettük reménykedők, van miből. Rendezésre vár tehát a kínai kérdés, annál is inkább, mert az itt élő sárga bőrűek, mint hallhattuk, fontos hidat képezhetnek Magyarország és az anyaország között; óriási piac, beláthatatlan távlatok, az amerikaiak ezt már régen észrevették. Jobb tehát, ha e térség lakói megbékélnek a kínaiak jelenlétével – meg a szerbek, a bolgárok, az örmények, a románok, a lengyelek, a zsidók, a szlovákok, az ukránok, a cigányok, a svábok, a ruszinok, a macedónok, a görögök, az albánok, a horvátok, a szlovének létezésével, nem beszélve a magyarokról. Ahogyan a kínai közösség vezetője mondta: nyitott, jó befogadó ország a miénk.

1998. április 21.

A siker titka

Ismét választott az ország. Az eredménynek megfelelően ki örül, ki bánkodik, mindenesetre a végső szót május 24-én mondják ki választók. Van itt azonban valami, amire utólag is érdemes néhány szót vesztegetni, már csak azért is, mert nem kapott elég hangsúlyt a sajtóban. Az Országos Rádió és Televízió Testület az április 9–15. közötti időszakban, tehát a kampány elején felmérést végzett arról, hogyan jelennek meg a politikai élet szereplői a rádiók és a televíziók műsoraiban. A felmérés végkicsengése: a vizsgált időszakban a parlamenti ellenzéki jártok egyre kevesebbet szerepeltek a médiában, a kormánykoalíció pedig ezzel párhuzamosan a róla szóló hírek 90 százalékában, mint sikeres szereplő jelent meg.

A vizsgált 16 rádiós és televíziós műsor alapján a korábbi kétharmad-egyharmados megjelenési arány április közepére háromnegyed-egynevedre módosult a kormánypártok javára. Ennél is nagyobb figyelem kísérte az MSZP-t és az SZDSZ-t a Reggeli Krónikában, a Danubius és a Hungária rádióban: ezekben a műsorokban kizárólag a kormánypártokról számoltak be. A felmérés kitért arra, hogy a koalícióhoz és az ellenzékhez tartozó, azaz eltérő politikai nézetek ugyanabban a kérdéskörben milyen arányban jelentek meg. Bős-Nagymaros ügyének kivételével minden témacsoportban abszolút többséget értek el a kormánypártok, de a kisebbségügy, a honvédelem és a szenzációk kapcsán is kizárólag a koalíció tagjait szólaltatták meg. Hasonlóan nagy arányban jelentek meg a szociális szféra, a külpolitika, a kultúra és a gazdaság területén is. Az ellenzék a pártpolitika kapcsán szerepelhetett a legtöbbször (42 százalékban), ezt követte a belpolitikai, az önkormányzati és a közbiztonsági témák köre. Az ismert politikusok közül a kormánypárti képviselőket 75, míg az ellenzékieket 18,6 százalékban szólaltatták meg. Ehhez hasonló arányban kaptak a politikusok lehetőséget arra, hogy saját hangjukon szólaljanak meg: 79 esetből a meghívottak 52 ízben a koalíciót képviselték, az ellenzékhez tartozók csupán 20-szor szólalhattak meg.

Az ORTT monitoring osztálya azt is megvizsgálta, hogy a hírforrások milyen valóságképet közvetítenek. A korábbi időszakokhoz hasonlóan a kormánypártokhoz kötötték szinte az összes sikert és együttműködést bemutató hírt. A problémákat és a kudarcokat bemutató beszámolók nagyobb részben azonban az ellenzék kapcsán jelentek meg. A testület a felmérés alapján a következő tapasztalatot szűrte le: „A kormánypártokat előszeretettel mutatja be úgy a média, mint amihez rendszeresen ered-

mények, érdekezésségök kötődnek, ezzel szemben az ellenzéki pártokat a megosztottság, a nézetazonosság hiánya és a gondok jellemzik.”

Kellemes ciklus elébe néznének a polgári koalíció pártjai, ha a május 24-i második fordulóban kormányalakításra kapnának felhatalmazást a választóktól.

1998. május 12.

Hat tyúk tava

Mire ezek a sorok megjelennek, túl vagyunk a választások második fordulóján, a fél ország örül, a másik fele bánkodik, lehet, hogy a rádiósok között más az arány. De nem is erről lesz szó. Több mint egy éve íródnak a rádiójegyzetek ezeken a hasábokon, elegendő idő ahhoz, hogy szerzőjük kényszerűt érezzen az érzékeny, de elkerülhetetlen búcsúra. Mindközönként úgy van ezzel az ember, mint egy kapcsolattal: ha lanyhul a szenvedély, célszerű pontot tenni a végére.

Hangok hallatszottak innen-onnan, hogy nem is rádiókritika ez, ami volt. Pontot érő megfigyelés; a tényállás az, hogy rádióműsorok ürügyén a szerző kifejtette nézeteit erről-arról, néha amarról. Pedig rendesen indult a dolog, ahogyan kell, vasalt nadrágban leült a készülék elé, de amint füleit a hangszóróra tapasztotta, azonnál letért a helyes útról. Mert, hogy az történt vele, amit *Marshall McLuhan*, a sokat idézett amerikai szociológus mondott: a média maga volt az üzenet.

Az ember nem mindig kovácsa a saját szerencséjének, de az élet úgy hozta, hogy a szerző pár évet másik országban, történetesen Angliában élt, ahol néhány pint Guinness sör társaságában gyakran múltatta az időt a közszolgálati rádió adásainak hallgatásával. A harmadik pohár után rendre eszébe ötlött, hogy 1989–90-ben a média hangadói hányszor állították a magyar sajtó és a rádió elé követendő példaként a BBC pártatlan, sokoldalú tájékoztatást folytató gyakorlatát. Az utóbbi esztendőben, mióta hivatásos hallgató lett, a szerző hiába hegyezte a fülét alaposan, egyszer sem hallott hivatkozni a jeles angol intézményre. Amiből két következtetés adódik: vagy a londoni rádió tért el tájékoztatási elveitől, vagy a magyar média számára nem mérce a BBC etikai kódexe.

Akárhogy alakultak is a dolgok történelmileg, az nem szerencsés, ha az emberen mindenféle mánia hatalmasodik el, mint ez a Bíbíszí. Meg az, hogy a magyar közszolgálati inkább magánszolgálati: saját szel-

lemi beállítódásuknak, csoportérdekeiknek megfelelően válogatják a híreket, osztogatják a minősítéseket, kavargják a politika fortyogó üstjét finom, néha durvább mozdulatokkal. Ha az ember ilyen tüneteket észlel magán, nagyon vigyáznia kell, mert könnyen rámehet a mentálhigiéniája. Az egyetlen polgári megoldás ilyen esetekben: elzárni a zajforrást, és nagy lélegzetvételek közben várni a szebb, új világra.

Ui. Azért van ennek a két hétnek fontos tanulsága. Úgy mint választást lehet elveszíteni a média támogatásával, és lehet nyerni szél ellenében. Van remény.

1998. május 26.

AZ ÍRÁSOK LELŐHELYEI

A kötet írásainak többsége a Hajdú-
bihari Naplóban jelent meg, kivé-
ve:

Kézirat

Haza, felhők között
Képeslap a Dunakanyarból
Levél
Szolidaritás-eposz

Élet és Irodalom

Útitársunk, Magyarország

Ifjúsági Magazin

Cseh Tamás Műcsarnoka

Debrecen

Zene, közösség, mozgalom

Egyetemi Élet

Búcsú
Elefántesonttorony? Gittegylet?
Ha...
I...
V...

The Virginian Pilot / The Ledger Star

Szemben a hatalommal

Úton

A magyar út
A mi dalunk
A nagy találkozó
Az élet képtelen változásai
Egy kiadó irányai
Fészek
Jelentés a határról
Merre tovább, MDF?
Mesél a bécsi erdő
Péntek, június 16.
Szerkesztik Debrecenben
Tisztelt Berger úr!
Tisztelt Nembelépő Honfitárs!
Útjaim
Ünneplő nagyérdemű
Vétkesek közt...

Magyar Fórum

Alla Turca
Egy DEKA-val kevesebb
Híven Egy másik DEKA
Hogyan szolgáljon a szellem?
Kampánylesen
Közép-Európa vonat
Mélylocsolás
Mesterkurzus
Százazer magyar
Szeku-sztori
Szemüvegek
Után

Nyugati Magyarság
Vannak változások...

Hajdú-bihari Nap
Egy diplomata végnapjai
Egy kicsike szerencse
Ejnye-bejnye
Jó szomszédság

Korunk hőse
Korunk Hőse II
Magyar BBC
Mennyből a miniszterelnök
Művészet kilóra
Szabad-e?
Verecke híres útján